PODRĘCZNIK DLA LICEUM I TECHNIKUM / EDUKACJA OBYWATELSKA / CZĘŚĆ 2

Masz WPŁYW

Michał Tragarz
Sławomir Drelich
Elżbieta Krawczyk
Rafał Flis

nowa era
Twoje mocne strony

Masz WPŁYW

Podręcznik dopuszczony do użytku szkolnego przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania i wpisany do wykazu podręczników przeznaczonych do kształcenia ogólnego do nauczania edukacji obywatelskiej na podstawie opinii rzeczoznawców:
prof. dr. hab. Wojciecha Jakubowskiego, dr. hab. Anny Wilk i dr. hab. Agnieszki Mikołajczuk.

Etap edukacyjny: III
Typ szkoły: liceum ogólnokształcące i technikum
Rok dopuszczenia: 2026

Numer ewidencyjny w wykazie MEN: 1236/2/2026

Podręcznik został opracowany na podstawie programu nauczania *„Masz wpływ”. Program nauczania edukacji obywatelskiej dla liceum ogólnokształcącego i technikum* autorstwa Urszuli Małek i Sylwii Żmijewskiej-Kwiręg.

Podręcznik został opracowany z uwzględnieniem zmian w zasadach polskiej ortografii, uchwalonych przez Radę Języka Polskiego w 2024 r. i obowiązujących od 1.01.2026 r.

Nabyta przez Ciebie publikacja jest dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy o przestrzeganie praw, jakie im przysługują. Zawartość publikacji możesz udostępnić nieodpłatnie osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie umieszczaj jej w internecie. Jeśli cytujesz jej fragmenty,to nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. Możesz skopiować część publikacji jedynie na własny użytek.

Szanujmy cudzą własność i prawo. Więcej na **www.legalnakultura.pl**

Wykorzystywanie treści niniejszego Utworu, w jakiejkolwiek formie lub w jakimkolwiek procesie, do celów eksploracji tekstu i danych, uczenia maszynowego, rozwoju i/lub szkolenia i/lub wzbogacania sztucznej inteligencji jakiegokolwiek rodzaju jest surowo zabronione.

© Copyright by Nowa Era Sp. z o.o. 2026
ISBN: 978-83-267-5523-1

Konsultacja merytoryczno-dydaktyczna: Mariusz Włodarczyk.
Koordynacja prac: Anna Grabarczyk. **Redakcja merytoryczna:** Marta Rodziewicz, Rafał Paliwoda.
Redakcja językowa: Marcin Januszewski. **Współpraca redakcyjna:** Wojciech Jurga, Justyna Mroczkowska-Lepka.
Nadzór artystyczny: Ewa Kaletyn. **Opieka graficzna:** Maciej Galiński, Marcin Oleksak, Ewelina Baran.
Projekt okładki: Maciej Galiński, Laura Maziewska. **Projekt graficzny:** Maciej Galiński, Marcin Kołacz.
Opracowanie graficzne: Elena Grikurova-Wojnowska. **Ilustracje:** Laura Maziewska, Wojciech Sendal, Marta Długokęcka, Joanna Ptak, Marcin Ptak. **Mapy:** Zespół Kartograficzny Nowa Era. **Fotoserwis:** Paulina Łukaszewska.
Realizacja projektu graficznego: Tomasz Włodarczyk, Mariusz Trzaskalski.

Wydawnictwo dołożyło wszelkich starań, aby odnaleźć posiadaczy praw autorskich do wszystkich utworów zamieszczonych w podręczniku. Pozostałe osoby prosimy o kontakt z Wydawnictwem.

Podczas prac redakcyjnych nad niektórymi fragmentami tej publikacji wspierano się narzędziami sztucznej inteligencji z zachowaniem standardów wydawniczych.

Nowa Era Sp. z o.o.
Aleje Jerozolimskie 146 D, 02-305 Warszawa
www.nowaera.pl, e-mail: nowaera@nowaera.pl
Centrum Kontaktu: 58 721 48 00

Druk i oprawa: P/mint Sp. z o. o.

O czym jest podręcznik?

W podręczniku „Masz wpływ” znajdziesz wiele istotnych i ciekawych informacji, które rozwiną Twoje kompetencje obywatelskie, dotyczące m.in. rozumienia sfery publicznej, stosunków międzynarodowych, form aktywności społecznej i politycznej. Dzięki tym wiadomościom połączysz wiedzę z realnymi działaniami.

Jak rozwiązywać problemy w naszym otoczeniu?

Jak zapadają decyzje na poziomie państwa i Unii Europejskiej?

Jak możemy wpływać na działania władz?

Czemu służą poszczególne elementy podręcznika?

Wprowadzenie

W tej części znajdziesz cenne wskazówki i inspiracje niezbędne do realizacji projektów i działań obywatelskich oraz kształtowania umiejętności powiązanych z treściami omawianymi na lekcjach.

Działania obywatelskie

Projekt badawczy

Projekt społeczny

Jak kształtować ważne umiejętności?

Przykład

Podane tu przykłady, często nawiązujące do życia codziennego, pomogą Ci lepiej zrozumieć omawiane zagadnienia.

Masz wpływ

Znajdziesz tutaj informacje, które zainspirują Cię do różnorodnych działań w przestrzeni publicznej.

W praktyce

Analiza konkretnych sytuacji pomoże Ci stosować w praktyce umiejętności i wiedzę zdobyte na lekcji.

To budzi kontrowersje

Dzięki lekturze przytoczonych tekstów zapoznasz się z różnymi opiniami na temat zjawisk z życia społecznego.

Pytania do refleksji

Proponowane pytania w głębszym zrozumieniu czytanego tekstu, mobilizując do analizy, interpretacji i wyciągania własnych wniosków.

Twoja kolej!

Wykonanie poleceń zamieszczonych pod omówieniami poszczególnych zagadnień pozwoli Ci wykorzystać wiedzę w praktyce.

Podsumowanie

Na tych stronach znajdziesz najważniejsze informacje z danego rozdziału podane w przejrzystej formie. Dzięki nim uporządkujesz i utrwalisz zdobytą wiedzę.

Sprawdź się!

Zadania umieszczone po każdym dziale umożliwią Ci doskonalenie umiejętności i sprawdzenie poziomu wiedzy.

F

Literą *F* oznaczono treści fakultatywne.

Ten symbol przypomina, że rozwiązania poleceń należy zapisywać nie w podręczniku, lecz w zeszycie.

Przypomnij sobie

Te informacje pomogą Ci przypomnieć sobie wiedzę ze szkoły podstawowej.

Na tej lekcji

Lista głównych zagadnień omawianych na lekcji podpowie Ci, co w danym temacie jest najważniejsze.

Konstytucja RP
art. 10 ust. 2

Odsyłacze do konstytucji podane na marginesie pozwolą Ci zapoznać się z odpowiednimi fragmentami *Konstytucji RP*.

Czy wiesz, że...

Dzięki ciekawostkom dowiesz się interesujących rzeczy związanych z tematyką lekcji.

Perswazja – działania mające przekonać odbiorcę do...

Podane na marginesie wyjaśnienia trudniejszych pojęć umożliwią Ci ich zrozumienie i zapamiętanie.

Spis treści

Wprowadzenie

Działania obywatelskie 6
Projekt społeczny 29
Projekt badawczy 33
Jak kształtować ważne umiejętności? . 38

1. Polityka i życie publiczne

1. Partie polityczne 46
2. Kampania wyborcza 52
3. Polityki publiczne 60
4. Zasady życia publicznego 66
5. Społeczeństwo obywatelskie 72
6. Media masowe 82
7. Przekazy medialne 90
8. Relacje państwo–Kościół w Polsce 97

Podsumowanie 103
Sprawdź się 106

2. Polska w Europie

1. Unia Europejska 108
2. Przyszłość Unii Europejskiej 120
3. Polska w Unii Europejskiej 134
4. Programy unijne dla obywateli 144

Podsumowanie 152
Sprawdź się 154

3. Współczesny świat

1. Polska w zglobalizowanym świecie 156
2. Bezpieczeństwo międzynarodowe 164
3. Problemy globalne 171
4. Gospodarka globalna 179
5. Kryzys klimatyczny 186

Podsumowanie 196
Sprawdź się 198

Konstytucja RP (fragmenty) 199
Indeks rzeczowy i osobowy 219
Indeks skrótowców 222
Spis źródeł 224

Wprowadzenie

Działania obywatelskie
Projekt społeczny
Projekt badawczy
Jak kształtować ważne umiejętności?

I. Weź aktywny udział w debacie lub dialogu

Lubisz dyskutować na tematy społeczne lub polityczne?
Potrafisz formułować trafne argumenty uzasadniające Twoje opinie?
Jeśli tak, to działanie może być dla Ciebie!

1. Wybierz tematy, które Cię interesują

Ciekawi Cię polityka krajowa lub międzynarodowa? A może wolisz rozmawiać o problemach globalnych albo o tym, co dzieje się w Twojej miejscowości? Przygotuj listę wszystkich tematów, które są dla Ciebie interesujące.

2. Poszukaj debaty dla siebie

Wiele instytucji i organizacji przeprowadza debaty. Najlepiej wybrać wydarzenie przygotowywane przez tę z nich, której działalność jest najbliższa interesującym Cię zagadnieniom. Debaty na tematy lokalne często organizują stowarzyszenia i fundacje, które koncentrują się na sprawach danej gminy. Informacje o tego typu spotkaniach znajdziesz na stronach internetowych tych organizacji. Możesz także napisać do nich mail z prośbą, aby poinformowały Cię o debatach planowanych w najbliższej przyszłości.

Debaty organizują także instytucje ogólnopolskie. Część takich wydarzeń jest realizowana online, zatem możesz wziąć w nich udział z dowolnego miejsca. Dobrym pomysłem będzie sprawdzenie stron wybranych organizacji o zasięgu krajowym (np. Fundacji „Polska Debatuje", Polskiej Rady Organizacji Młodzieżowych).

Możesz również na własną rękę poszukać informacji o organizowanych debatach. Wystarczy, że wpiszesz w wyszukiwarkę internetową frazę: „debata + nazwa Twojego miasta". Niewykluczone również, że takie wydarzenie zaplanowano w Twojej szkole (mógł to zrobić np. samorząd uczniowski).

3. Zgłoś się do udziału

Gdy już znajdziesz interesujące Cię spotkanie, zapoznaj się dokładnie ze wszystkimi informacjami na jego temat. Sprawdź termin, regulamin debaty, a także warunki udziału – jeżeli je spełniasz, prześlij zgłoszenie!

4. Przygotuj swoje stanowisko

Określenie swojego stanowiska

- Przed wzięciem udziału w debacie zastanów się, jakie masz poglądy w kwestii, która zostanie poruszona.
- Pamiętaj, że w niektórych rodzajach debat, np. w debacie oksfordzkiej, organizatorzy odgórnie narzucają stanowisko uczestnikom – w zależności od tego, w której grupie dyskutantów się znajdą. Może zatem dojść do sytuacji, w której będziesz bronić tezy, z którą się nie zgadzasz. Zastanów się, czy taka formuła jest dla Ciebie do zaakceptowania.

Cel debaty i argumenty uzasadniające stanowisko własne

- Celem udziału w debacie jest przekonanie współdyskutantów i słuchaczy do swoich racji. Dlatego pamiętaj, że musisz przygotować argumenty uzasadniające Twój punkt widzenia. To właśnie od ich jakości zależy, czy inni będą skłonni się z Tobą zgodzić w danej kwestii.
- Przy formułowaniu argumentacji skupiaj się na faktach i podawaj źródła informacji – zwiększy to Twoją wiarygodność.
- Na koniec uporządkuj i zapisz najważniejsze punkty swojego stanowiska (tezę, argumenty, przykłady).

Argumenty przeciwnika

- Zastanów się nad potencjalnymi argumentami przeciwnika. Możesz skorzystać z pomocy swoich bliskich i znajomych – zapytaj ich, co sądzą o konkretnych tezach, zbierz różnorodne poglądy na dany temat.
- Jeżeli debata będzie dotyczyła problemu szeroko komentowanego w mediach, to całkiem możliwe, że strona przeciwna użyje argumentów, które już pojawiły się w przestrzeni publicznej. Przygotuj odpowiedź na przewidywane stwierdzenia współdyskutantów – w kontrargumentacji musisz wskazać słabe punkty ich argumentacji.
- Pamiętaj, że należy odnosić się wyłącznie do meritum wypowiedzi oponentów – niedopuszczalne są ataki personalne czy obrażanie.

5. Weź udział w debacie

Został Ci już ostatni krok, czyli uczestnictwo w wydarzeniu. Postaraj się podejść do rozmowy na luzie, zrelaksuj się przed rozpoczęciem debaty. Przydatne mogą się okazać ćwiczenia oddechowe, pozwalające zniwelować stres.

II. Zadaj pytanie przedstawicielowi władz podczas spotkania

Prawo zazwyczaj nie gwarantuje możliwości zadania takiego pytania. Są jednak sytuacje, które na to pozwalają. Największe szanse mamy w bezpośrednim kontakcie z przedstawicielami jednostek samorządu terytorialnego, głównie gminy. Warto także zwrócić się z zapytaniem do posłów i senatorów, którzy zostali wybrani z naszego okręgu. Oto przykłady sytuacji, w których można uzyskać potrzebne informacje od osób reprezentujących organy władzy.

a) Sesja rady gminy (miasta)

Z Konstytucji RP (art. 61. 2) wynika, że każdy obywatel (także osoba niepełnoletnia) ma prawo wziąć udział w sesji rady gminy (miasta). Należy przy tym pamiętać, że nie oznacza to prawa zabierania głosu. W wielu samorządach istnieje jednak taka możliwość. Procedurę zabierania głosu przez obywateli regulują statuty samorządów. Informacje na ten temat często udostępnia się także na stronach urzędowych gmin. Dlatego w pierwszej kolejności dowiedz się, jakie warunki musisz spełnić, aby móc zabrać głos. Następnie postępuj zgodnie z procedurą opisaną przez daną gminę.

b) Nieformalne spotkanie z przedstawicielem władz

Istnieje także możliwość indywidualnego umówienia się na spotkanie, mailowo lub telefonicznie.

- W przypadku samorządowych organów wykonawczych (np. wójtów, burmistrzów, sołtysów) oraz przewodniczących rady gminy (miasta) dane kontaktowe powinny być dostępne na stronie samorządu.
- Na stronie samorządu powinny się także znajdować informacje o adresach mailowych radnych. Jeśli ich brakuje, możemy złożyć wniosek o udostępnienie tych danych. Podczas pisania prośby o spotkanie pamiętaj, żeby wspomnieć, o jakiej sprawie chcesz porozmawiać.

- Posłowie i senatorowie z danego okręgu prowadzą swoje biura, w których powinni być dostępni dla wyborców podczas dyżurów. Adresy biur poselskich i senatorskich oraz terminy przyjęć obywateli są publicznie dostępne.

c) Zaproszenie na spotkanie do szkoły

Spotkanie z przedstawicielami władz można przygotować także w szkole. Postarajcie się jednak w miarę możliwości zaprosić reprezentantów wszystkich opcji politycznych, także tych opozycyjnych. W innym wypadku organizatorzy narażają się na oskarżenia o agitację polityczną, która w placówkach oświatowych jest zabroniona. Spotkanie z politykami można wykorzystać do przeprowadzenia szerszej dyskusji na ważne dla nas tematy, np. na temat dostępności obiektów sportowych w gminie.

Warto zapamiętać, że przedstawiciele władz chętniej przyjmują zaproszenia w okresie przedwyborczym. Wówczas są oni bardziej otwarci na spotkania ze społeczeństwem.

III. Weź udział w organizacji obchodów ważnych świąt i rocznic

Obchody rocznic upamiętniających wydarzenia historyczne odgrywają ważną rolę w życiu społecznym. Przyczyniają się do budowy tożsamości narodowej lub lokalnej, wzmacniają więzi społeczne. Obchody różnego rodzaju świąt służą także wyrażaniu i propagowaniu określonych wartości czy przekonań.

1. Jakie wydarzenie jest dla Ciebie ważne?

Święto Niepodległości, Dzień Praw Człowieka, Dzień Europy – to tylko niektóre z wielu świąt, które mogą mieć dla ludzi duże znaczenie. Zastanów się, jakie święto jest istotne dla Ciebie lub odpowiada Twoim zainteresowaniom. Czy jest to upamiętnienie wydarzeń o znaczeniu lokalnym, np. rocznica nadania praw miejskich lub wybuchu powstania wielkopolskiego? A może interesują Cię kwestie ekologiczne i zechcesz zorganizować obchody Dnia Ziemi? Decyzja należy do Ciebie!

2. Kto organizuje interesujące Cię obchody?

Jeżeli udało Ci się wybrać święto, przyszła pora, aby poszukać instytucji, które zajmują się organizacją związanych z nim wydarzeń. Dobrym pomysłem jest rozpoczęcie poszukiwań w najbliższym otoczeniu. Sprawdź w szczególności:

- **muzea** – wysoce prawdopodobne, że będą organizowały obchody rocznic wydarzeń historycznych;
- **organizacje pozarządowe** – mogą przygotowywać obchody świąt i dni tematycznych dotyczących zagadnień, które wiążą się z ich działalnością, np. instytucje specjalizujące się w tematach ekonomicznych mogą organizować dni przedsiębiorczości;
- **organy władzy państwowej i samorządowej** – mają obowiązek obchodzić święta państwowe, ale często zajmują się również przygotowaniem rocznic o charakterze lokalnym;
- **instytucje kultury** (np. dom kultury czy teatr) – organizują wydarzenia kulturalne, np. festiwale, koncerty, spektakle.

W pierwszej kolejności przejrzyj strony internetowe instytucji lub ich profile w mediach społecznościowych. Właściwe materiały powinny znajdować się w zakładce „Aktualności”. Jeżeli masz problem ze znalezieniem potrzebnych informacji – napisz mail do wybranej instytucji.

3. Nawiąż kontakt z wybranymi instytucjami

Niektóre instytucje nastawiają się na współpracę z wolontariuszami i ogłaszają na swoich stronach internetowych, że potrzebują pomocy w organizacji obchodów lub innych wydarzeń. Brak takiej informacji nie powinien Cię jednak demotywować – wystarczy wysłać wiadomość z pytaniem, czy organizacja byłaby zainteresowana Twoim wsparciem. Napisz, dlaczego dane wydarzenie jest dla Ciebie ważne, a także wskaż zadania, których z chęcią się podejmiesz. Dodaj kilka słów o sobie i Twoich mocnych stronach, określ także, w jakim czasie możesz zaangażować się w działania. Ułatwi to instytucji podjęcie decyzji.

Nie zrażaj się brakiem szybkiej odpowiedzi na mail – spróbuj zadzwonić, by w bezpośredniej rozmowie nakreślić sytuację i zapytać, kiedy możesz spodziewać się rozstrzygnięcia. Pamiętaj także, aby zapytanie o pomoc w organizacji wysłać odpowiednio wcześniej – jeżeli zrobisz to na kilka dni przed wydarzeniem, istnieje duże ryzyko, że instytucja odrzuci Twoją propozycję.

IV. Wyraź swoje poglądy w ważnej dla Ciebie sprawie publicznej w artykule lub innym materiale medialnym

Czujesz potrzebę wypowiedzenia się w ważnej dla Ciebie sprawie? Potrafisz pisać? Swobodnie wyrażasz swoje myśli? To działanie może być idealnym wyborem.

1. Wybierz sprawę, o której chcesz się wypowiedzieć

Powinna to być istotna dla Ciebie kwestia – taka, która budzi Twoje emocje. Dobrze, jeśli w wybranym zakresie tematycznym masz osobiste doświadczenia i szeroką wiedzę.

2. Wybierz formę materiału

Zastanów się nad tym, czy chcesz napisać tradycyjny artykuł, czy felieton. A może nie chcesz pisać i planujesz rozmowę w radiu lub nagranie materiału wideo? Pomyśl, jaka forma najbardziej Ci odpowiada.

3. Wybierz docelowe miejsce publikacji

Najłatwiej dostępne są media szkolne, choć nie muszą one działać w każdej placówce. Możesz także opublikować materiał w mediach społecznościowych albo zwrócić się z prośbą o publikację do mediów lokalnych – w tej drugiej sytuacji szczególnie zadbaj o jakość swojego tekstu lub nagrania, by nie zostały odrzucone przez redakcję. Pamiętaj, aby skontaktować się z kimś odpowiedzialnym za przyjmowanie materiałów do publikacji, żeby zorientować się, czy dane medium jest zainteresowane współpracą.

4. Sięgnij do istoty problemu

Im wyższej jakości materiał, tym większe wrażenie wywiera na odbiorcy. Aby Twoja publikacja prezentowała wysoki poziom i była przekonująca, skorzystaj z następujących wskazówek:

- poświęć czas na poszukiwanie informacji – oprzyj argumentację na faktach i gruntownie przeanalizowanych danych;
- wniknij w sprawę, którą badasz – znajdź archiwalne doniesienia medialne na jej temat oraz wypowiedzi kluczowych osób, które są w nią zaangażowane;
- poproś eksperta o komentarz (jeżeli to możliwe) – pomoże Ci szerzej spojrzeć na sprawę.

5. Spisz główne punkty swojej wypowiedzi

Zastanów się nad tym, co chcesz przekazać. Jaka będzie główna teza Twojego materiału? Jakich argumentów użyjesz na jej obronę? Z pewnością nie wykorzystasz wszystkich zebranych materiałów, dlatego musisz zdecydować, które z nich są kluczowe.

6. Nagraj swój materiał lub napisz tekst i przekaż go do oceny

Nie jesteśmy zbyt dobrzy w ocenianiu własnych dzieł. Dlatego zanim zdecydujesz się na publikację materiału, poproś kogoś bliskiego, aby go obejrzał lub przeczytał (w zależności od wybranej formy), a następnie ocenił. Dobrze, aby w swojej ocenie przekazał, czy wszystko było dla niego zrozumiałe. Pamiętaj, że autor powinien być otwarty na sugestie poprawek – jeśli się one pojawią, rozsądnie będzie rozważyć wprowadzenie zmian. Jeżeli wszystko jest gotowe – prześlij tekst lub nagranie do osoby odpowiedzialnej za publikację lub zamieść dany materiał w wybranym medium społecznościowym.

V. Zorganizuj kampanię społeczną lub zbiórkę na wybrany przez siebie cel

Kampania społeczna i zbiórka szkolna to świetne propozycje dla osób, które w swoim otoczeniu dostrzegają jakiś istotny problem i chciałyby wnieść swój wkład w jego rozwiązanie.

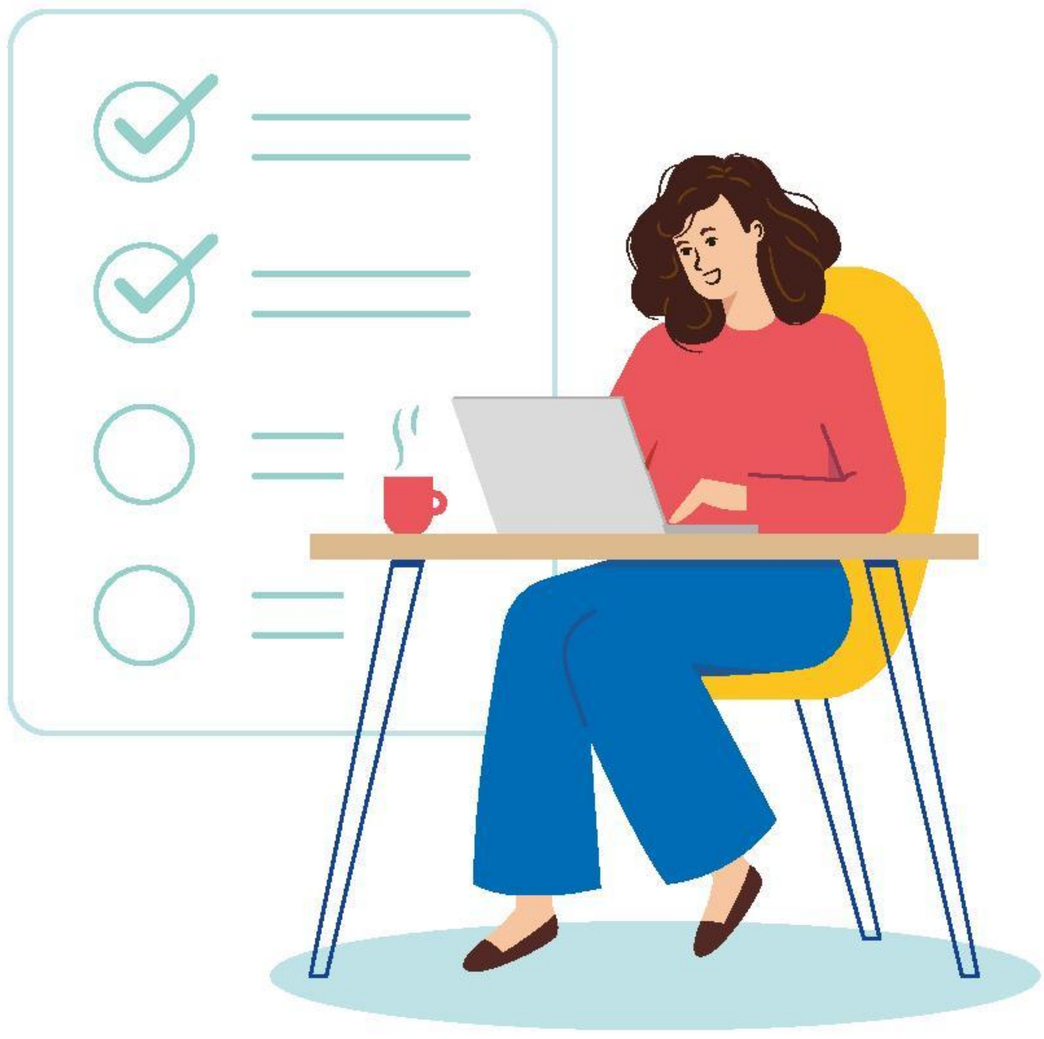
Kampania społeczna i zbiórka szkolna: podstawowe informacje

	Kampania społeczna	Zbiórka szkolna
Czym jest?	To zaplanowane, zorganizowane działania informacyjne i perswazyjne mające na celu kształtowanie zachowań, postaw czy opinii odbiorców wobec określonej sprawy lub konkretnego problemu istotnego dla społeczeństwa. Najczęściej kampania nie ma celów finansowych.	To działanie polegające na gromadzeniu środków finansowych lub rzeczowych na określony cel społeczny (np. pomoc potrzebującym, m.in. ofiarom katastrof naturalnych czy konfliktów zbrojnych, ochronę zwierząt). Zbiórki nie mają charakteru zarobkowego.

	Kampania społeczna	Zbiórka szkolna
Jakie narzędzia wykorzystuje?	W ramach kampanii społecznej można przedstawiać dane zagadnienie na plakatach, w postach czy rolkach publikowanych w mediach społecznościowych, w reklamach radiowych lub telewizyjnych. Można także zorganizować tematyczne spotkania czy warsztaty dla zainteresowanych osób.	Można zrealizować zbiórkę pieniędzy (np. do puszek), darów (np. dla powodzian, osób z domu pomocy społecznej), karmy dla zwierząt ze schroniska. Można także zorganizować kiermasz lub aukcję – zyski ze sprzedaży (np. samodzielnie wykonanych ozdób albo ciast) są przeznaczane na wybrany cel.
Wymagania	Brak szczególnych wymagań.	Wymaga zgody dyrektora szkoły.

Kampania społeczna – instrukcja krok po kroku

- Wybierz temat oraz główny cel kampanii.
- Zaplanuj, jakie treści przedstawisz, oraz wybierz formy przekazu, których użyjesz.
- Przygotuj materiały prezentujące wybrane zagadnienie (np. plakaty, ulotki, posty).
- Zaprezentuj materiały (np. opublikuj wpisy w internecie) i zrealizuj inne zaplanowane działania.

Zbiórka szkolna – instrukcja krok po kroku

- Wybierz cel zbiórki.
- Uzyskaj zgodę dyrektora szkoły (najlepiej na piśmie) i zgodę osoby lub instytucji, na rzecz której będzie organizowana zbiórka.
- Zaplanuj działania, które pozwolą zebrać potrzebne środki finansowe lub rzeczowe (np. zbiórkę, kiermasz, aukcję, akcje promocyjne informujące o inicjatywie).
- Przeprowadź akcję zbierania środków, a następnie przekaż je właściwej instytucji.
- Przygotuj sprawozdanie ze zbiórki i opublikuj je wraz z podziękowaniami dla darczyńców.

Samodzielnie czy grupowo?

W przypadku kampanii społecznej możesz zdecydować się na samodzielne działanie, choć z pewnością będzie to wymagało od Ciebie dużego zaangażowania – tym większego, im większy będzie zasięg Twojego przedsięwzięcia. Praca w grupie zazwyczaj jest skuteczniejsza i pozwala osiągnąć lepsze rezultaty. Warto więc pozyskać grono zaufanych współpracowników, by razem z nimi wykonywać kolejne kroki w procesie przygotowania i realizacji danego projektu. Alternatywną opcją jest zaangażowanie się w prace konkretnej instytucji, która zajmuje się przeprowadzaniem kampanii społecznych. Wówczas można skorzystać z doświadczenia i wiedzy specjalistów.

Zbiórkę szkolną możesz przeprowadzić samodzielnie. Wówczas musisz pamiętać o uzyskaniu zgody dyrektora szkoły i osoby lub instytucji, na rzecz której chcesz organizować zbiórkę, a także o tym, żeby precyzyjnie zaplanować zbieranie darów oraz ich przekazanie. Warto jednak zorganizować całą akcję we współpracy z innymi osobami – łatwiej wówczas pozyskać większe grono darczyńców.

VI. Pomagaj jako wolontariusz w ważnej dla Ciebie sprawie

Jeżeli lubisz pomagać innym i angażować się w działania społeczne, a dodatkowo masz trochę wolnego czasu, prawdopodobnie wolontariat będzie dla Ciebie dobrą opcją.

1. Wybierz interesujący Cię obszar pomocy

Wolontariat najczęściej kojarzy się z działaniami charytatywnymi i pomocą osobom potrzebującym. Skojarzenie to jest częściowo słuszne, lecz nie wyczerpuje zagadnienia. Możesz się zaangażować w pracę w schronisku dla zwierząt, pomagać przy organizacji inicjatyw ekologicznych czy wydarzeń kulturalnych lub udzielać korepetycji dzieciom mającym trudności w nauce. Wszystko zależy od Twojego wyboru. Ważne, aby zakres tematyczny działań był dla Ciebie ciekawy, dzięki czemu nie będzie problemów z motywacją.

2. Znajdź organizacje w swoim otoczeniu

Poszukaj w swojej miejscowości lub gminie instytucji i organizacji do współpracy. Przede wszystkim przejrzyj strony:

- **organizacji pozarządowych** – to Twój pierwszy trop: często stowarzyszenia i fundacje, szczególnie te mniejsze i działające lokalnie, potrzebują wsparcia w różnej formie; zapoznaj się z ich celami i informacjami o realizowanych przez nie projektach;
- **instytucji kultury (muzeów, galerii sztuki, domów kultury)** – jeżeli Twoje zainteresowania są bliskie temu, czym te instytucje się zajmują, warto się do nich odezwać;
- **instytucji pomocowych (hospicjów, domów opieki dla osób starszych, schronisk dla zwierząt)** – niektóre z nich angażują do pomocy osoby z zewnątrz, czasami jednak nie jest to możliwe ze względu na charakter ich pracy lub brak personelu, który mógłby zajmować się wolontariuszami.

Wiele ogłoszeń o naborze wolontariuszy ukazuje się na największym portalu dla organizacji społecznych: **ngo.pl**. Warto zajrzeć także na stronę starostwa powiatowego lub urzędu miasta (jeśli mieszkasz w mieście na prawach powiatu) – znajdziesz na niej wykaz organizacji pozarządowych działających w Twojej społeczności lokalnej.

Jeżeli mieszkasz w dużym mieście, prawdopodobnie bez problemu znajdziesz organizację korzystającą z pracy wolontariuszy i działającą w interesującym Cię obszarze tematycznym. Osoby z mniejszych miejscowości mogą rozważyć e-wolontariat, który pozwala zaangażować się w różne projekty społeczne w trybie zdalnym.

3. Wyślij zgłoszenie

Na stronach niektórych organizacji poszukujących wolontariuszy znajdują się odpowiednie formularze zgłoszeniowe, które należy wypełnić i przesłać na wskazany adres. Jeżeli takiego szablonu brakuje, w ogłoszeniu o naborze zapewne znajduje się informacja, że zainteresowane osoby prosi się o przesłanie wiadomości na wskazany adres e-mailowy. W zgłoszeniu warto podać kilka konkretów na swój temat, np. informacje o tym, ile godzin w tygodniu możesz poświęcić na działalność i w jakie dni, czy masz jakieś doświadczenie w danej dziedzinie, jakie są Twoje mocne strony.

4. Działaj!

Jeżeli Twoje zgłoszenie zostanie pozytywnie rozpatrzone, wybrana przez Ciebie organizacja przeprowadzi Cię przez resztę procedury i będzie można zacząć współpracę.

5. Opowiedz koleżankom i kolegom z klasy o swoim zaangażowaniu

Daj znać nauczycielowi edukacji obywatelskiej, że chcesz zrobić krótką prezentację na temat niedawno odbytego wolontariatu. Opowiedz w niej o swoich doświadczeniach i obowiązkach, a także opisz swoje odczucia związane z wolontariatem. Wskaż, co było łatwe w tej pracy, a co sprawiało Ci największe trudności, przedstaw momenty, które szczególnie zapadły Ci w pamięć, oraz zdarzenia będące dla Ciebie źródłem satysfakcji.

VII. Przygotuj wniosek o realizację projektu w ramach budżetu obywatelskiego lub uczniowskiego

Budżet partycypacyjny pozwala obywatelom wprowadzić zmiany w ich otoczeniu społecznym bez potrzeby zabiegania o podjęcie działań przez władze samorządu czy inne instytucje. Dlatego warto wiedzieć, w jaki sposób wykorzystać to rozwiązanie, by zrealizować projekt na rzecz własnej społeczności.

1. Sprawdź, czy w Twojej miejscowości lub w Twojej szkole można uzyskać środki na realizację projektów obywatelskich

Znajdź odpowiedzi na poniższe pytania:

- Czy w Twojej gminie funkcjonuje budżet obywatelski?
- Czy Twoja gmina przeznacza środki na inicjatywy młodzieżowe?
- Czy w Twojej szkole jest realizowany budżet uczniowski? Zapytaj opiekuna samorządu uczniowskiego.
- Jakie są inne możliwości uzyskania środków na własne przedsięwzięcie? Sprawdź, czy np. lokalne organizacje pozarządowe nie organizują konkursów o granty.

2. Zapoznaj się dokładnie z warunkami uzyskania środków finansowych na projekty obywatelskie

W szczególności sprawdź:

- kto może złożyć wniosek o środki z budżetu obywatelskiego/szkolnego albo o dofinansowanie w ramach grantu;
- jakie informacje trzeba podać w formularzu wniosku oraz na jakie pytania należy w nim odpowiedzieć;
- czy Twój pomysł jest zgodny z celami i założeniami budżetu lub konkursu o dofinansowanie; jeżeli masz wątpliwości, zapytaj o to osoby odpowiedzialne za przeprowadzenie konkursu;
- jaka jest kwota ewentualnego dofinansowania i czy wystarczy ona na realizację Twojego pomysłu;
- kto będzie odpowiadać za realizację Twojego projektu – samorząd, szkoła czy instytucja, która go zgłosiła do danego konkursu grantowego;
- jaki jest termin złożenia wniosku i w jakiej formie trzeba go złożyć.

3. Przygotuj opis swojego pomysłu

Wskaż, na jakie potrzeby odpowiada Twój projekt oraz jaki jest jego cel. Opisz, jakie będą rezultaty działań projektowych, i wyjaśnij, dlaczego ich realizacja byłaby dobrym rozwiązaniem konkretnego problemu. Sporządź kosztorys swojego przedsięwzięcia – możesz np. skorzystać z wyceny poszczególnych dóbr czy usług dostępnej w internecie albo skierować bezpośrednie zapytanie do przedsiębiorstw o koszt określonych działań. W ten sposób realnie oszacujesz koszty realizacji swojej propozycji.

4. Wypromuj swoją inicjatywę

Pamiętaj, że w przypadku budżetu partycypacyjnego ważne jest zachęcenie innych mieszkańców miasta lub uczniów szkoły, żeby zagłosowali na zgłoszony przez Ciebie projekt. Przygotuj więc rolki i posty do opublikowania w mediach społecznościowych – opowiedz w nich o swoim pomyśle i zaprezentuj jego mocne strony. Porozmawiaj z sąsiadami i znajomymi ze szkoły – zyskaj ich zainteresowanie i poparcie.

VIII. Napisz petycję w ważnej dla Ciebie sprawie

Petycja to oficjalne pismo, najczęściej składane w imieniu grupy obywateli, którego nadawcy zwracają się do osób pełniących funkcje publiczne z prośbą o podjęcie konkretnych działań lub decyzji w określonej sprawie, np. o zmianę prawa, poprawę sytuacji w szkole czy rozwiązanie problemu w okolicy. Prawo do petycji jest jednym z podstawowych praw obywatelskich.

1. Określ cel petycji

Petycja powinna mieć jasno i precyzyjnie określony cel, np. zawierać prośbę o zwiększenie liczby koszy do segregacji śmieci dostępnych w szkole. Konkretnie sformułowane żądanie ułatwi zbieranie podpisów, pozwoli bowiem zainteresowanym osobom szybko zrozumieć wysuwane postulaty, nawet bez konieczności czytania całego pisma.

2. Określ adresata petycji

Petycja powinna być skierowana do konkretnego organu – osoby lub instytucji – **który będzie w stanie rozwiązać problem**. Sama zatem poruszana kwestia definiuje adresata petycji, dlatego przed jej sformułowaniem sprawdź, kto jest uprawniony do zajęcia się problemem, który zamierzasz opisać w piśmie.

3. Napisz petycję

Petycja jest pismem urzędowym, oficjalnym. Musi ona zawierać pewne charakterystyczne elementy, które wymieniono na następnej stronie. Petycja powinna być sformułowana w sposób jasny i klarowny, aby mogli ją zrozumieć wszyscy zainteresowani.

4. Online czy na papierze?

Istnieje wiele serwisów internetowych umożliwiających publikację i podpisanie petycji online. Dzięki takim narzędziom łatwiej jest dotrzeć do szerszej grupy osób. Przyjmuje się, że im większy jest zasięg sprawy, której dotyczy pismo, tym większy jest sens jego opublikowania w sieci. Natomiast w przypadku petycji poruszających problemy niewielkich społeczności (np. szkoły) łatwiejsze może być zebranie podpisów dzięki osobistym kontaktom.

5. Złóż petycję

Możesz to zrobić listownie, elektronicznie lub osobiście. Dodatkowo możesz opublikować petycję (wraz z informacją o jej złożeniu) np. w mediach lokalnych – dzięki temu więcej osób dowie się o sprawie, a adresat pisma odczuje większą presję, żeby szybko i wyczerpująco odpowiedzieć na otrzymane żądanie.

Osoba lub organizacja wnosząca petycję
Należy podać imię i nazwisko lub nazwę organizacji, adres zamieszkania lub siedziby (w tym do korespondencji), a w przypadku petycji składanej elektronicznie – dane do kontaktu: adres mailowy i numer telefonu.

Adresat petycji
Powinno się podać pełną nazwę osoby lub instytucji, do której skierowana jest petycja (np. Prezydent m.st. Warszawy, Dyrektor X Liceum Ogólnokształcącego w Szczecinie itp.), wraz z jej adresem.

Tytuł
„Petycja", „Petycja w sprawie..." lub „Petycja dotycząca…".

Cel i przedmiot petycji
W tym punkcie należy przedstawić oczekiwania względem adresata petycji. Można także opisać problem i określić, dlaczego jego rozwiązanie jest ważne dla osób, które złożyły pismo.

Uzasadnienie
W tej części przedstawia się argumenty za pozytywnym rozpatrzeniem sprawy. Odpowiednia argumentacja może skłonić adresata do spełnienia żądania określonego w treści petycji.

Podpisy osoby wnoszącej petycję
Czasami warto dodać również informację o funkcji pełnionej przez tę osobę lub o instytucji, którą reprezentuje. Jeśli petycję popierają także inne osoby, należy do niej dołączyć ich listę (imiona i nazwiska wraz z podpisami).

Adam Nowak
adres: .....
.....
e-mail .....

Miejsce i data sporządzenia pisma:
.....

Rada Gminy .....
adres: .....
.....
.....

Petycja w sprawie wprowadzenia przez gminę zielonego budżetu obywatelskiego

Zwracam się z prośbą o utworzenie tzw. zielonego budżetu obywatelskiego, poprzez wydzielenie z ogólnego budżetu obywatelskiego środków przeznaczonych wyłącznie na realizację projektów ekologicznych i prośrodowiskowych. Postuluję, aby na ten cel przeznaczać co roku co najmniej 10% środków przewidzianych na realizację projektów zgłaszanych przez mieszkańców naszej gminy.

Wydzielenie środków na projekty ekologiczne byłoby odpowiedzią na rosnące potrzeby mieszkańców w zakresie ochrony środowiska. Umożliwi to m.in. utworzenie nowych terenów zielonych, ochronę lokalnych siedlisk przyrodniczych czy zainstalowanie odnawialnych źródeł energii. Tego typu inwestycje przyczynią się do poprawy jakości życia mieszkańców oraz zwiększą ich świadomość ekologiczną. Zielone budżety obywatelskie pozwalają także społecznościom lokalnym stawić czoła narastającym problemom wynikającym z degradacji środowiska naturalnego i zmiany klimatu. Wpisują się tym samym w krajowe i międzynarodowe strategie zrównoważonego rozwoju.

Z poważaniem,
Adam Nowak
Adam Nowak

IX. Wystartuj w szkolnych wyborach

Samorząd uczniowski (SU) tworzą wszyscy uczniowie, jednak to wybrani przez nich reprezentanci mają największy wpływ na jego funkcjonowanie. Działalność w organach samorządowych umożliwia także rozwijanie wielu umiejętności przydatnych w życiu publicznym, np. organizacyjnych, przywódczych, negocjacyjnych. Dlatego zachęcamy Cię do skorzystania z biernego prawa wyborczego i zgłoszenia swojej kandydatury.

1. Zapoznaj się z regulaminem samorządu uczniowskiego w Twojej szkole

Powinny w nim się znajdować przepisy określające:

- kiedy odbywają się wybory do organów samorządu,
- jakie warunki trzeba spełnić, aby kandydować w tych wyborach,
- jak zgłosić swoją kandydaturę.

Jeśli w regulaminie brakuje tych informacji, zwróć się do opiekuna samorządu z prośbą o wyjaśnienie lub skieruj wniosek do władz SU o uzupełnienie dokumentu.

2. Rozpocznij przygotowania do wzięcia udziału w wyborach

Zastanów się nad tym, dlaczego chcesz reprezentować kolegów i koleżanki. Co chcesz osiągnąć? Co zamierzasz zmienić? Spisz odpowiedzi na te pytania i na ich podstawie stwórz swój program wyborczy. Nie musi on być rozbudowany – wystarczy, że będzie zawierał podstawowe argumenty wyjaśniające, dlaczego warto oddać na Ciebie głos.

3. Zadbaj o spełnienie warunków formalnych

Regulamin SU może wymagać, aby osoba kandydująca wypełniła odpowiedni formularz, zebrała określoną liczbę podpisów albo przygotowała inne dokumenty, a następnie przekazała komplet wymaganych materiałów opiekunowi SU lub szkolnej komisji wyborczej. Pamiętaj, aby spełniać warunki w odpowiednich terminach, o ile zostały one określone.

4. Przygotuj promocję własnej kandydatury, czyli kampanię wyborczą

Od tego, jak zaprezentujesz własny wizerunek oraz swoje pomysły i postulaty, zależy Twój sukces w wyborach. Możesz wykorzystać różne narzędzia i formy przekazu, np. plakaty, ulotki albo rolki czy posty publikowane w mediach społecznościowych. Jeżeli w Twojej szkole organizuje się debatę wyborczą, to koniecznie weź w niej udział. Jest to świetna okazja do zaprezentowania się przed wyborcami.

X. Przygotuj dokumenty konieczne do zgłoszenia zgromadzenia

Zgromadzenie (zgodnie z art. 3 ust. 1 ustawy *Prawo o zgromadzeniach*) to zebranie osób, które spotkały się na otwartej przestrzeni w określonym miejscu, aby odbyć obrady lub wspólnie wyrazić stanowisko w sprawach publicznych. Może to być protest kilkunastu mieszkańców w obronie drzew zagrożonych wycinką, antywojenna pikieta kilkudziesięciu aktywistów pod ambasadą, a także wielotysięczna manifestacja przeciwko polityce rządu.

Kto może zorganizować zgromadzenie?

Może być to każda **pełnoletnia osoba fizyczna** albo **osoba prawna (instytucja, organizacja).** Niepełnoletni obywatele chcący wyrazić swoje zdanie w zgromadzeniu muszą znaleźć dorosłe osoby lub organizacje, które w ich imieniu mogłyby zgłosić planowane wydarzenie do władz. Oczywiście sam udział w przedsięwzięciu jest dostępny dla wszystkich chętnych.

Czy przeprowadzenie zgromadzenia wymaga uzyskania zgody władz?

W przypadku zwykłych zgromadzeń nie prosimy o niczyją zgodę, składamy jedynie **zawiadomienie o planowanym wydarzeniu**. Prawo do udziału w takim zebraniu jest bowiem podstawowym prawem obywatelskim. Władze nie mogą nie zgodzić się na jego przeprowadzenie. Wyjątkiem od tej zasady są sytuacje, w których intencje organizatorów i uczestników zgromadzenia nie są pokojowe albo gdy w tym samym miejscu i czasie zgłoszono inne zgromadzenie.

Nieco inaczej wygląda procedura w przypadku dwóch specyficznych rodzajów zgromadzeń:

- **zgromadzenia spontaniczne** organizuje się w sytuacjach nagłych (np. w proteście przeciwko niespodziewanej decyzji rządu), przez co uczestnicy nie mają czasu, aby dopełnić formalności wymaganych przy zgromadzeniu zwykłym; z tego powodu nie muszą zgłaszać nikomu swoich zamiarów;
- **zgromadzenia cykliczne** odbywają się regularnie dla uczczenia doniosłych wydarzeń z historii Polski i ich organizacja wymaga zgody władz.

Jak zgłosić zgromadzenie?

O zgromadzeniu należy powiadomić władze przez złożenie odpowiedniego formularza, dostępnego na stronie internetowej urzędu gminy lub miasta.

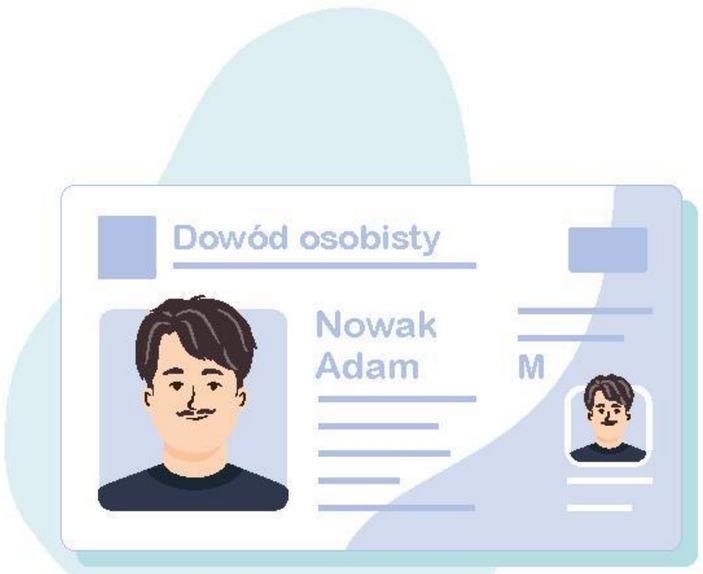
- Gdy **zgromadzenie nie zakłóca ruchu ulicznego** (np. przemarsz odbywający się na chodniku), trzeba skorzystać z formularza uproszczonego i złożyć go najpóźniej dwa dni przed datą planowanego zebrania.
- **Zgromadzenie zakłócające ruch uliczny** (np. przemarsz ulicami) zgłasza się za pomocą bardziej rozbudowanego formularza, najpóźniej sześć dni przed planowanym wydarzeniem.

Precyzyjną informację o tym, do kogo konkretnie należy skierować zawiadomienie, znajdziesz na stronie samorządu. Obecnie większość miast umożliwia zgłoszenie zgromadzenia przez wysłanie formularza na specjalny adres e-mailowy. Jeżeli organizatorzy przesyłają formularz w wymaganym terminie, a organ przyjmujący nie zgłasza żadnych zastrzeżeń, zgromadzenie można uznać za zgłoszone.

O co trzeba zadbać w trakcie zgromadzenia?

- Osoba kierująca zgromadzeniem powinna być łatwa do zidentyfikowania, np. dzięki koszulce z odpowiednim napisem lub identyfikatorowi. Musi także pozostawać w kontakcie z obecnymi na miejscu przedstawicielami władz czy policji.
- Lider zgromadzenia powinien dbać o porządek, a także pilnować, aby zachowanie pozostałych uczestników było zgodne z prawem (np. nie wolno im posiadać broni ani innych niebezpiecznych narzędzi).
- Jeżeli uczestnicy nie podporządkowują się poleceniom osoby kierującej albo jeśli przebieg wydarzenia narusza prawo, zgromadzenie należy rozwiązać. Podobną decyzję należy podjąć po upływie czasu trwania zebrania, który zadeklarowano w zgłoszeniu do władz.

XI. Wypełnij wniosek o wydanie dowodu osobistego, paszportu, prawa jazdy lub innego dokumentu

Wypełnianie wniosków o wydanie różnych dokumentów, np. paszportu czy dowodu osobistego, to jedna z podstawowych czynności urzędowych, które w różnych momentach życia musi wykonać każdy obywatel. Poniżej przedstawiono informacje, które pomogą w przygotowaniu takiego pisma.

Założenie konta w serwisie ePUAP oraz utworzenie profilu zaufanego

Dzięki platformie ePUAP i profilowi zaufanemu wiele spraw urzędowych, w tym składanie wniosków, można szybko załatwić za pomocą smartfona lub komputera. Zarówno konto w serwisie, jak i profil mogą założyć osoby powyżej 13. roku życia. Profil zaufany daje możliwość korzystania z takich aplikacji, jak mObywatel czy Internetowe Konto Pacjenta. Poza tym pozwala on podpisać wnioski składane online.

- Konto w ePUAP założysz na stronie rządowej **epuap.gov.pl**.
- Profil zaufany utworzysz przez złożenie odpowiedniego wniosku w serwisie ePUAP lub przez stronę (bądź aplikację) swojego banku (jeżeli posiadasz konto bankowe).

Wypełnianie wniosku o dowód osobisty

W serwisie ePUAP w katalogu spraw możliwych do załatwienia online znajdź zakładkę „**Sprawy obywatelskie**”, a następnie kliknij w pozycję „**Dokumenty tożsamości**”. Pojawi się kilka opcji, z których jedna dotyczy wnioskowania o wydanie dowodu osobistego. Gdy ją wybierzesz, wyświetli się karta zawierająca podstawowe informacje o zasadach uzyskiwania tego dokumentu oraz opcję „Załatw sprawę”. Po jej wybraniu zobaczysz prośbę o zalogowanie się za pomocą profilu zaufanego. Gdy to zrobisz, strona przekieruje Cię do odpowiedniego formularza, który należy uzupełnić swoimi danymi i zaadresować do konkretnego urzędu gminy. Wniosek o dowód osobisty można także pobrać z internetu, wydrukować, a następnie wypełnić.

Uwaga! Jeśli jesteś osobą niepełnoletnią, a 18. rok życia skończysz za więcej niż 30 dni, wniosek o wydanie dowodu osobistego dla Ciebie musi złożyć Twój rodzic lub opiekun prawny.

Wniosek o inny dokument

Możesz także wypełnić wnioski o wydanie innych dokumentów. Do niektórych z nich należy dołączyć dodatkowe materiały (np. orzeczenie lekarskie w przypadku prawa jazdy). Niektóre formularze nie są dostępne w internecie, np. druk wniosku o wydanie paszportu można otrzymać tylko w urzędach wojewódzkich i biurach paszportowych.

XII. Przeanalizuj program wyborczy i kampanię partii politycznej lub kandydata

W czasie kampanii wyborczej politycy i ich ugrupowania stosują różne środki perswazji i manipulacji, aby wzbudzić w wyborcach określone emocje i zyskać ich poparcie. Jeśli chcesz dokonać wyboru w sposób świadomy, musisz przede wszystkim poznać rzeczywisty program partii lub kandydata i krytycznie przeanalizować materiały i przekazy wyborcze.

1. Wybierz zagadnienia, które chcesz przeanalizować

Programy wyborcze dotyczą różnych obszarów tematycznych, np. edukacji, środowiska, gospodarki. Dlatego zanim zdecydujesz się na analizę konkretnego materiału, przejrzyj wcześniej kilka programów wyborczych, aby zorientować się, z jakich komponentów się składają. Następnie określ, które z tych składowych są istotne dla Ciebie jako wyborcy. Jeżeli masz z tym problem, spróbuj odpowiedzieć na pytanie, jakie postulaty przekonałyby Cię do zagłosowania na danego kandydata lub partię polityczną. Możesz także przeanalizować program pod kątem interesujących Cię zagadnień lub tematów, o których masz dużą wiedzę. Wybór należy do Ciebie.

2. Wybierz partię lub kandydata

Przyjrzyj się politykom głównego nurtu lub działającym lokalnie, choć w tym drugim przypadku może pojawić się problem ze znalezieniem ich programu wyborczego. Bez wątpienia więcej materiałów do analizy dostarczą kampanie wyborcze kandydatów partii ogólnopolskich. Przy wyborze konkretnego ugrupowania możesz użyć dowolnych kryteriów. Zajmij się partią, którą popierasz, lub wręcz przeciwnie – formacją z drugiego bieguna sceny politycznej.

3. Znajdź program wyborczy

Programy wyborcze najczęściej znajdują się na stronach partii politycznych lub kandydatów. Zwykle każdy taki dokument jest dostępny do pobrania i warto z tego skorzystać. W pliku z tekstem można podczas czytania zaznaczać istotne fragmenty.

4. Zbierz materiały do analizy kampanii wyborczej

Wyszukaj w internecie wypowiedzi kandydata lub reprezentantów wybranej partii, szczególnie te dotyczące tematów, które chcesz przeanalizować, a także znajdź inne materiały z kampanii, np. hasła wyborcze, spoty telewizyjne, plakaty, billboardy czy wystąpienia na konwencjach wyborczych.

5. Przejdź do analizy zebranych materiałów

Zapoznaj się z zebranymi materiałami, najlepiej w wybranej kolejności oraz według ustalonej metody analizy. Możesz zacząć od programu wyborczego, a później przejść do elementów kampanii. Szukaj przede wszystkim informacji o zmianach, które postuluje partia lub kandydat. Podkreślaj i notuj wszystkie istotne fragmenty i spostrzeżenia. W analizie uwzględnij poniższe pytania.

- Czy postulaty z programu wyborczego są spójne i realistyczne?
- Czy w kampanii pojawiły się informacje na temat potencjalnych źródeł finansowania zmian?
- Czy program uwzględnia potrzeby obywateli i różnych grup społecznych?
- Jakie są priorytety partii/kandydata w dziedzinach tematycznych, które Cię interesują?
- Czy kandydat lub partia przedstawiają konkretne rozwiązania określonych problemów społecznych? Jeśli tak, to jakie działania proponują?
- Czy postulaty podnoszone w programie i kampanii są zrozumiałe dla przeciętnego obywatela?
- Jakie są główne kanały komunikacji wykorzystywane w kampanii?

6. Stwórz podsumowanie

Opisz krótko, jak wyglądało zbieranie materiałów oraz według jakich kryteriów i metod przebiegała analiza poszczególnych elementów. Przedstaw swoje ustalenia w taki sposób, aby osoba czytająca podsumowanie otrzymała jasną informację, czego dotyczą główne punkty programu danej partii lub kandydata oraz jakie środki komunikacji wykorzystano w trakcie kampanii. Możesz także opowiedzieć, czego nauczyło Cię śledzenie działań promocyjnych polityków oraz co było dla Ciebie największym wyzwaniem w tej pracy. Przygotuj podsumowanie w formie atrakcyjnej prezentacji, ciekawego artykułu albo rolki wideo, a następnie przedstaw je na forum klasy lub w mediach społecznościowych.

XIII. Weź udział w konsultacjach społecznych na wybrany temat

Konsultacje społeczne pozwalają włączyć obywateli do procesu podejmowania decyzji we wspólnych sprawach. Przedstawiciele władz mogą dzięki nim poznać opinie mieszkańców na dany temat oraz ich oczekiwania w określonych kwestiach.

Kto może wziąć udział w konsultacjach?

W konsultacjach mogą uczestniczyć wszyscy obywatele, w tym osoby niepełnoletnie. Co istotne, głos każdego uczestnika należy traktować tak samo.

Jakie sprawy mogą być konsultowane?

- Na poziomie krajowym ministerstwa i Sejm RP mogą konsultować z obywatelami projekty ustaw oraz innych zmian w systemie prawa. Informacje o prowadzonych konsultacjach społecznych publikuje się na portalu Rządowy Proces Legislacyjny oraz na stronach internetowych poszczególnych organów władzy. Pod tymi adresami można również znaleźć projekty konsultowanych aktów prawnych. Każdy obywatel może się z nimi zapoznać i zgłosić swoje uwagi.

- Władze gmin i miast mają obowiązek konsultować z obywatelami kwestie zagospodarowania przestrzennego, strategii rozwoju danej jednostki samorządowej czy planowanych inwestycji mających wpływ na środowisko. Często organizują konsultacje w innych sprawach ważnych dla mieszkańców.

W jakiej formie prowadzi się konsultacje?

- **Forma pisemna** jest wykorzystywana najczęściej. Obywatele (lub instytucje) przesyłają swoje uwagi do konsultowanych aktów prawnych na odpowiedni adres, zazwyczaj także za pośrednictwem internetu.
- **Spotkania lub dyskusje** pozwalają mieszkańcom wyrazić zdanie na temat omawianej zmiany w bezpośredniej rozmowie z przedstawicielami władz.
- **Wysłuchanie publiczne** to forma stosowana w przypadku szczególnie ważnych rozstrzygnięć w sferze polityki publicznej. Najczęściej organizuje je ministerstwo realizujące daną politykę. Do udziału w wysłuchaniu publicznym mogą zgłosić się zarówno obywatele, jak i instytucje zainteresowane przedstawieniem swojego stanowiska. Uczestnicy mają ściśle określony czas na wypowiedź, a kolejność wystąpień ustala się w losowaniu.
- **Aktywne formy konsultacji** (np. warsztaty, spacery badawcze, zbieranie opinii na mapie przestrzeni i inne) dają obywatelom możliwość zaprezentowania własnego stanowiska w bardziej kreatywnej formie. Samorządy rzadko jednak decydują się na takie rozwiązania, gdyż ich organizacja jest czasochłonna.

Jak wziąć udział w konsultacjach?

- Śledź media społecznościowe lokalnych aktywistów i organizacji społecznych oraz serwisy samorządów lokalnych i władz centralnych. Niestety, przedstawiciele organów władzy rzadko zabiegają o promocję konsultacji społecznych – informacje o tym, że są one organizowane, docierają najczęściej tylko do podmiotów najbardziej zainteresowanych daną sprawą.
- Zapoznaj się z projektem aktu prawnego lub decyzją, których dotyczą konsultacje. Ten etap często stanowi duże wyzwanie, ponieważ treść dokumentów może być skomplikowana. Niewykluczone, że aby zrozumieć proponowane przepisy, będziesz potrzebować wsparcia osoby lepiej zorientowanej w danej problematyce.
- Spisz swoje uwagi do konsultowanego aktu prawnego. Powinny się one odnosić do konkretnych punktów, zawierać uzasadnienie Twojego stanowiska oraz ewentualne propozycje zmian.
- Przedstaw swoje uwagi pisemnie albo na spotkaniu lub wysłuchaniu publicznym – w zależności od przyjętej przez organizatorów formy konsultacji.

XIV. Zorganizuj sondę szkolną lub uliczną

Sonda to najprostsza forma zbierania informacji o poglądach rozpowszechnionych w społeczeństwie. Polega na zadawaniu prostych pytań określonej grupie osób, najczęściej przypadkowych, i rejestrowaniu ich odpowiedzi.

Do czego można wykorzystać sondę?

- Sonda pozwala zebrać opinie dotyczące mało złożonych kwestii i poznać ogólne poglądy badanych.

- Uzyskane odpowiedzi mogą posłużyć jako punkt wyjścia w dyskusji na ważny temat.
- Publicyści powołują się na rezultaty sond, aby ukazać „głos zwykłych ludzi". Należy jednak ostrożnie wyciągać wnioski na tej podstawie, ponieważ autorzy materiałów publicystycznych mogą manipulować wynikami, np. przywoływać tylko wypowiedzi, które pasują do założonej przez nich tezy.
- Czasami sondy służą celom rozrywkowym, czego przykładem są filmy w mediach społecznościowych, w których prowadzący zadają podchwytliwe i absurdalne pytania, aby uzyskać zabawne odpowiedzi.
- Niektórzy twórcy internetowi wykorzystują sondy w celach edukacyjnych, np. sprawdzają wiedzę przechodniów, aby następnie skorygować ich odpowiedzi i rozwinąć poruszone zagadnienie.

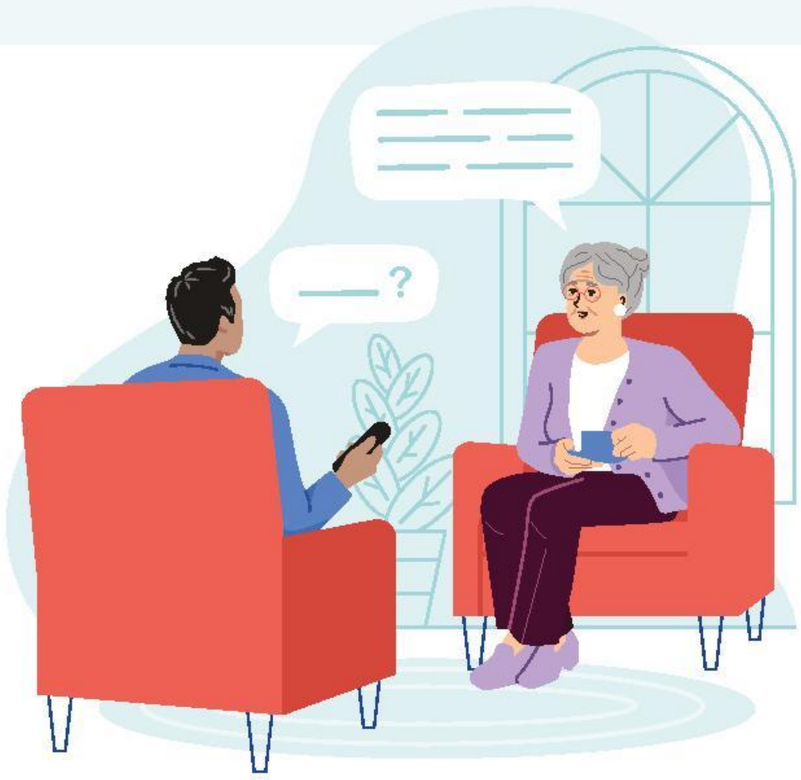
Jak przygotować i przeprowadzić sondę?

- **Sformułuj pytania.** Powinny być one **krótkie, jasne i zrozumiałe**, np. „Co sądzisz o wycince drzew przy ulicy X?", „Na jakie cele publiczne państwo i samorządy powinny przeznaczać więcej środków?". Sonda może mieć jeszcze prostszą formę, np. jeśli zadamy pytanie: „Czy większość mediów w Polsce zachowuje polityczną bezstronność?" i poprosimy uczestników o zaznaczenie jednej z trzech odpowiedzi: „Tak", „Nie" lub „Nie mam zdania".
- **Wybierz miejsce sondy.** Jest ono o tyle istotne, że warunkuje formę i przebieg badania. Na ruchliwej ulicy lub na szkolnym korytarzu podczas przerwy znajdziesz wiele osób do rozmowy, lecz istnieje ryzyko, że nie będą one miały czasu na udzielanie odpowiedzi na pytania. Z kolei takie lokalizacje, jak park czy plaża, dają większe szanse na przeprowadzenie dłuższej i spokojnej rozmowy.
- **Przemyśl, jak chcesz dokumentować odpowiedzi.** Aby móc nagrywać wypowiedzi uczestników sondy, musisz poprosić ich o zgodę. Najlepiej, aby była ona pisemna, a dana osoba jasno wyraziła, że nie ma nic przeciwko wykorzystaniu jej słów i wizerunku. W takim piśmie powinna także znaleźć się informacja, w jakich celach sporządzasz nagranie i jak go użyjesz. Pamiętaj, że nie masz prawa upublicznić nagrania w innej formie niż ta, której dotyczyła zgoda uczestnika.

Jak przeanalizować i zaprezentować wyniki sondy?

- **Zbierz wyniki.** Jeżeli pytania miały charakter zamknięty, to wystarczy zliczyć odpowiedzi. Rezultaty można przedstawić w formie wykresu. W przypadku pytań otwartych należy dokładnie przejrzeć odpowiedzi i wyszukać powtarzające się motywy. Najbardziej intrygujące wypowiedzi można wykorzystać we wstępie do dyskusji nad wynikami sondy lub zacytować w tekście podejmującym refleksję nad danym zagadnieniem.
- **Sformułuj wnioski**. Zastanów się, o czym świadczą zebrane odpowiedzi. Czy można w nich zaobserwować jakąś tendencję społeczną? Na przykład jeśli w odpowiedzi na pytanie o cele, na które należy przeznaczać więcej środków publicznych, często wskazywano pomoc najuboższym, może to oznaczać, że w społeczności, w której przeprowadzono ankietę, problem ubóstwa jest szczególnie dotkliwy. Nie jest to jednak dowód na to, że zjawisko to występuje w takim samym natężeniu w całym kraju. Być może sonda przeprowadzona w innej miejscowości dałaby inne rezultaty.
- **Zaprezentuj wyniki.** Można to zrobić np. na forum klasy, podczas spotkania z przedstawicielami władz publicznych, w filmiku zamieszczonym w mediach społecznościowych lub w artykule opublikowanym w szkolnej gazetce. Zacznij od informacji o tym, jaki był cel Twojego przedsięwzięcia, jak wyglądał proces tworzenia pytań, jak przebiegała sama sonda. Następnie przejdź do prezentacji wyników oraz ich omówienia – przedstaw główne wnioski, które udało Ci się wyciągnąć podczas analizy. Swoje wystąpienie możesz zakończyć ciekawą konkluzją podsumowującą uzyskane rezultaty lub interpretującą zgromadzone dane.

XV. Przeprowadź wywiad ze świadkiem historii najnowszej lub ważną postacią lokalną

Świadek historii to osoba, która miała w swoim życiu styczność z wydarzeniami historycznymi ważnymi z punktu widzenia kraju lub społeczności lokalnej. Może to być uczestnik tych wydarzeń lub zwykły obserwator. Natomiast za ważną postać lokalną uznajemy osobę, która wywarła duży wpływ na rozwój danej miejscowości lub wspólnoty samorządowej.

O czym rozmawiać ze świadkiem historii?

Niezależnie od tego, w jakim stopniu dana osoba była zaangażowana w konkretne wydarzenia, może mieć ciekawą historię do opowiedzenia. Dlatego podczas wywiadu należy skupić się na jej perspektywie. Dobrze jest zapytać o jej wspomnienia i odczucia dotyczące omawianego okresu. Można również poprosić o ocenę, jak bardzo różniło się życie w tamtych czasach od życia ludzi współcześnie. Zebrane opinie i anegdoty pozwolą lepiej zobrazować ówczesną rzeczywistość, dlatego można uświadomić rozmówcy, że zależy nam na poznaniu jego osobistych poglądów i emocji.

A może wywiad z ważną postacią lokalną?

Niewykluczone, że niektórzy z Was będą mieć problem z przeprowadzeniem wywiadu ze świadkiem historii. Czasem trudno uzyskać zgodę na wywiad, a ewentualną kategoryczną odmowę należy uszanować. Alternatywą może być rozmowa z ważną postacią lokalną, np. artystą, naukowcem, przedsiębiorcą czy lokalnym politykiem. Informacje o takich osobach znajdziesz w internecie, można także poprosić o ich wskazanie członków społeczności lokalnej.

Wywiad krok po kroku

Przed wywiadem

- Spisz listę pytań (zarówno tych głównych, jak i pomocniczych) – rozmowa prawdopodobnie będzie dla Ciebie stresująca, przez co możesz zapomnieć o niektórych kwestiach.
- Przeprowadź wstępną rozmowę, w której umówisz się na właściwe spotkanie. Poinformuj, ile czasu potrzebujesz na wywiad, jaki jest jego cel i czego chcesz się dowiedzieć. Dobrą praktyką jest przesłanie pytań przyszłemu rozmówcy, aby mógł się przygotować.
- Przygotuj przestrzeń, w której odbędzie się wywiad – najlepiej, aby warunki pozwalały na swobodne przeprowadzenie rozmowy. Zadbaj o to, aby wybrane miejsce było wolne od hałasów i innych elementów rozpraszających uwagę.

Kto może być świadkiem historii?

Poszukaj osoby, która miała styczność z jednym z podanych wydarzeń historycznych:

- II wojna światowa
- strajki i protesty w okresie PRL
- stan wojenny w latach 1981–1982
- działalność opozycji w okresie PRL, zwłaszcza Solidarności
- obrady Okrągłego Stołu, wybory w czerwcu 1989 r. i wybór pierwszego niekomunistycznego premiera
- transformacja polityczna i gospodarcza w pierwszych latach III RP i jej wpływ na życie obywateli
- wstąpienie Polski do NATO i Unii Europejskiej

A może projekt badawczy?

Wywiady ze świadkami historii możesz również wykorzystać jako materiał źródłowy w projekcie badawczym dotyczącym historii lokalnej lub regionalnej. Metodę badawczą polegającą na zbieraniu i analizowaniu relacji ustnych określa się jako historię mówioną.

- Rozważ udział drugiego prowadzącego – w pewnych sytuacjach zaangażowanie dodatkowej osoby może podnieść poziom wywiadu. Praca w parach pozwala podzielić się obowiązkami: jedno z Was może zająć się techniczną stroną rozmowy (nagrywaniem, notowaniem ważnych wypowiedzi itd.), Twój partner lub Twoja partnerka może także dopytywać o pewne kwestie.
- Sprawdź sprzęt do nagrywania – przed rozpoczęciem wywiadu nagraj kilka słów, a następnie je odtwórz i oceń, czy głośność jest odpowiednia. Sprawdź również, czy dysponujesz wystarczającą ilością pamięci, aby uniknąć sytuacji, w której wywiad nie zostałby w całości zarejestrowany.

Podczas wywiadu

- Zadbaj o „rozgrzewkę" – przed przejściem do właściwej rozmowy zadaj rozmówcy kilka pytań dotyczących jego pracy, zainteresowań czy samopoczucia. Pozwolą Wam one się rozluźnić, co powinno pozytywnie wpłynąć na jakość wywiadu.
- Zadbaj o miłą atmosferę – zaproponuj herbatę, kawę, ciasteczka.
- Pytaj o doświadczenia i uczucia – fakty są oczywiście istotne, ale pamiętaj, że najciekawsza jest indywidualna perspektywa osoby udzielającej wywiad. Niektórzy potrzebują czasu, zanim zaczną opowiadać ciekawe historie – dlatego warto poczekać i nie naciskać na rozmówcę.
- Jeżeli rozmowa trwa długo (ponad 30 minut), zaproponuj przerwę – pozwoli to złapać oddech zarówno rozmówcy, jak i Tobie, a także utrzymać większą koncentrację podczas spotkania.

Po wywiadzie

Przesłuchaj nagranie i zastanów się, w jakiej formie chcesz je opublikować (pamiętaj o zgodzie na nagrywanie i udostępnienie rozmowy!). Możesz zredagować wywiad prasowy, przygotować artykuł na podstawie wypowiedzi rozmówcy albo udostępnić nagranie wideo w mediach społecznościowych.

XVI. Weź udział w symulacji obrad organów władzy publicznej lub organizacji międzynarodowej

Symulacja to idealna propozycja dla osób interesujących się tematami społecznymi i politycznymi. Jest to jednocześnie praktyczna forma nauki, świetna zabawa i doskonała okazja do spotkania ludzi o podobnych zainteresowaniach. Gdy w symulacjach biorą udział osoby z różnych krajów, uczestnicy mogą doskonalić umiejętności z zakresu języków obcych.

Jakie są cele symulacji?

Symulacje obrad organów władzy publicznej i instytucji międzynarodowych – przeprowadzane zarówno online, jak i w formule stacjonarnej – pozwalają w praktyczny sposób dowiedzieć się, jak działają dane jednostki lub struktury organizacyjne. Uczestnicy wcielają się w role np. delegatów, członków parlamentu – poznają procedury i mechanizmy określające przebieg procesów decyzyjnych, a także różne zabiegi dyplomatyczne i metody negocjacyjne. Udział w symulacji rozwija umiejętności formułowania argumentacji i współpracy z innymi osobami.

Przykładowe formy symulacji

Model ONZ (ang. *Model United Nations* [czyt.: model junajted nejszyns], **MUN** [czyt.: man])	• Uczestnicy biorą udział w symulacji obrad Zgromadzenia Ogólnego ONZ lub innych organów tej organizacji. • W Polsce konferencje MUN odbywają się w takich miastach, jak Warszawa, Kraków czy Łódź. Wystarczy, że wpiszesz hasło *Model United Nations* w wyszukiwarkę, a z pewnością znajdziesz informacje o planowanych przedsięwzięciach tego typu. • Na świecie organizowane są także międzynarodowe symulacje MUN, np. Global MUN czy Harvard [czyt.: harward] MUN. W wydarzeniach tych można wziąć udział online. • MUN mogą zorganizować np. szkoła, koło zainteresowań albo nauczyciel na lekcji edukacji obywatelskiej czy WOS-u.
European Youth Parliament [czyt.: juropijan jus parliament] (**EYP** [czyt.: i łaj pi])	• EYP to międzynarodowa organizacja pozarządowa, która przeprowadza symulacje obrad Parlamentu Europejskiego. Jej polski oddział pomaga w przygotowaniu takiego wydarzenia uczniom z różnych miast w całym kraju. • Celem symulacji EYP jest rozwijanie umiejętności debatowania oraz zaznajomienie młodych obywateli z procesem decyzyjnym w instytucjach unijnych.
Youth Diplomacy Conference [czyt.: jut diplomasi konferens]	Symulacja, w której uczniowie szkół średnich z różnych krajów wcielają się w role dyplomatów debatujących na temat globalnych wyzwań – zarówno podczas bezpośrednich spotkań, jak i online.
Model Unii Europejskiej	• Symulacje obrad organów Unii Europejskiej. Konferencje tego typu odbywają się zarówno w Polsce, jak i za granicą. • Uczestnicy takiego wydarzenia występują w czasie debaty jako przedstawiciele państw członkowskich UE, eurodeputowani lub urzędnicy unijni.

Jak wziąć udział w symulacji?

- Poszukaj w internecie informacji na temat interesującego Cię modelu symulacji i dowiedz się o terminach najbliższych wydarzeń tego typu.
- Sprawdź, jakie są warunki stawiane przed uczestnikami symulacji. W niektórych wypadkach organizator może dopuszczać do udziału w obradach tylko studentów lub osoby pełnoletnie. Upewnij się, czy uczestnictwo nie wymaga wniesienia opłaty. Niekiedy trzeba uwzględnić także koszty przejazdów czy noclegu (chyba że wydarzenie odbywa się online).
- Zarejestruj się. Większość organizatorów umożliwia wypełnienie odpowiedniego formularza na stronie internetowej. Pamiętaj, aby chęć udziału zgłosić w terminie określonym w regulaminie.

Jak się przygotować do udziału?

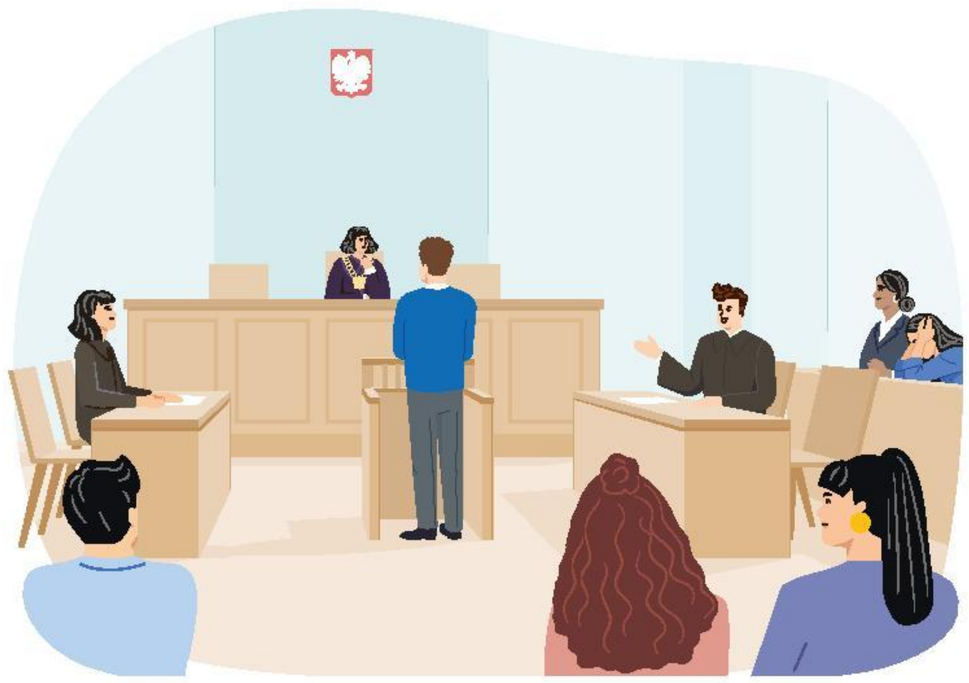
- **Wybierz kraj lub rolę**. W przypadku symulacji MUN uczestnicy reprezentują określone państwa, dlatego należy odpowiednio przygotować się do obrony interesów danego kraju podczas dyskusji i negocjacji. Inne symulacje wymagają wcielenia się w różne role, np. posła, ministra czy przedstawiciela organizacji. Zastanów się, która z tych form jest dla Ciebie odpowiednia.
- **Poznaj dogłębnie temat**. Zazwyczaj symulacje dotyczą aktualnych problemów politycznych, społecznych czy gospodarczych. Zapoznaj się z danymi, badaniami i literaturą odnoszącymi się do tematu debaty. Zdobyte informacje pozwolą Ci konstruować wysokiej jakości wypowiedzi podczas obrad.
- **Przygotuj swoje stanowisko**. Możesz opracować przemówienie, które wygłosisz w czasie symulacji. Zawrzyj w nim solidne argumenty oparte na faktach. Pamiętaj, że Twoim celem jest przekonanie innych uczestników do swoich racji.
- **Przećwicz emisję głosu**. Pamiętaj o kilku zasadach: staraj się wyraźnie artykułować słowa, nie mów za szybko ani za głośno, stosuj pauzy i zmieniaj tempo wypowiedzi, modyfikuj intonację, aby Twoje wystąpienie nie było monotonne. Zadbaj także o prawidłową postawę – najlepiej, aby Twoja sylwetka była wyprostowana. Przed samym wystąpieniem wypij szklankę wody. W dzień prezentacji unikaj napojów gazowanych.

- **Przeprowadź próbę wystąpienia.** Zaprezentuj swoje stanowisko przed bliskimi lub przyjaciółmi. Możesz poprosić ich o ocenę stylu wypowiedzi i argumentacji oraz o ewentualne sugestie poprawek. Zarejestruj swoje wystąpienie – nagranie pozwoli Ci łatwiej wychwycić różne błędy emisyjne, np. za szybkie tempo mówienia lub niewyraźne wypowiadanie niektórych słów. Jako że to tylko próbna prezentacja, masz szansę, aby usunąć niedoskonałości. W razie problemów z dykcją możesz wykreślić z tekstu słowa, które sprawiają Ci trudności artykulacyjne.

XVII. Weź udział w rozprawie sądowej jako obserwator

Dlaczego warto uczestniczyć w rozprawie sądowej w charakterze obserwatora? Jest to doskonała okazja do poszerzenia wiedzy o prawie i o działaniu wymiaru sprawiedliwości w praktyce, a także do zapoznania się z warunkami pracy prawników. Aby wziąć udział z rozprawie jako widz, należy wykonać kilka prostych kroków.

Jak skorzystać z prawa do udziału w rozprawie?

- Rozprawy sądowe są **jawne** (chociaż w ściśle określonych sytuacjach prawo przewiduje ich utajnienie), co oznacza, że każdy pełnoletni obywatel może w nich uczestniczyć jako widz. Osoba niepełnoletnia może obserwować ich przebieg wyłącznie za zgodą przewodniczącego.
- Wybierz sąd, do którego się udasz. Zazwyczaj najbliżej znajdują się sąd rejonowy lub sąd okręgowy, dlatego rozsądnie będzie od nich zacząć poszukiwania terminów rozpraw.
- Zapoznaj się z **wykazem spraw** zamieszczonym w Biuletynie Informacji Publicznej prowadzonym przez dany sąd. Wybierz dogodną dla siebie datę – pamiętaj o tym, aby zapisać sygnaturę danej sprawy, ponieważ będzie ona potrzebna do wypełnienia wniosku, o którym jest mowa poniżej. Na stronie internetowej sądu nie ma zbyt wielu informacji na temat rozprawy – zwykle można znaleźć jedynie określenie rodzaju sprawy oraz wydziału, który ją prowadzi. Dlatego nie nastawiaj się na wybór rozprawy pod kątem interesującej Cię tematyki.
- Na stronie internetowej wybranego przez Ciebie sądu powinny być przedstawione zasady udziału publiczności w rozprawach – zapoznaj się z tymi regułami. Jeżeli nie znajdziesz potrzebnych informacji w sieci, skontaktuj się z sekretariatem sądu, aby dowiedzieć się, jak wygląda procedura uczestnictwa.
- Złóż do konkretnego wydziału sądu wniosek o udzielenie zezwolenia na obecność na rozprawie. Zrób to z odpowiednim wyprzedzeniem – najlepiej na około dwa tygodnie przed wybranym posiedzeniem. Wniosek ten powinien zawierać:
  - dane personalne osoby ubiegającej się o zezwolenie,
  - oznaczenie sądu i sprawy, np. przez podanie jej sygnatury,
  - wskazanie terminu rozprawy,
  - dane kontaktowe, które umożliwią szybkie udzielenie informacji o rozpoznaniu wniosku.

  Swoją prośbę możesz uzasadnić celami edukacyjnymi. Jeżeli wniosek zostanie pozytywnie rozpatrzony, przygotuj się do udziału w postępowaniu sądowym.

Jak się przygotować do udziału w rozprawie?

- W wielu przypadkach zezwolenie na udział małoletniego w rozprawie jest uzależnione od obecności pełnoletniego opiekuna. Przed złożeniem wniosku warto się upewnić, czy jesteś w stanie znaleźć dorosłego, który będzie Ci towarzyszył w sądzie.
- Zastanów się, czy nie chcesz uczestniczyć w rozprawie ze znajomymi – po takim grupowym wyjściu można wymienić się spostrzeżeniami na temat przebiegu postępowania przed sądem. Pamiętaj tylko, że grupa obserwatorów powinna liczyć nie więcej niż kilka osób. Sale sądowe najczęściej nie są wystarczająco duże, by pomieścić większą liczbę widzów, a udzielenie zezwolenia na udział w rozprawie często jest zależne od dostępności miejsca.
- Pamiętaj o zachowaniu kultury w sądzie – niedopuszczalne są zachowania zakłócające porządek obrad. W przypadku grupowego wyjścia pamiętaj, aby unikać rozmów w trakcie trwania rozprawy – sąd może wydać polecenie, aby hałasujący widzowie opuścili salę.
- Zastanów się przed rozprawą, co najbardziej ciekawi Cię w jej przebiegu – konkretne etapy postępowania, praca sędziego czy argumenty formułowane przez prawników. Zapisz te elementy na kartce i skup się na ich obserwowaniu podczas wizyty w sądzie.
- Podziel się swoimi doświadczeniami z rozprawy z koleżankami i kolegami z klasy – być może zachęcisz ich do udziału w rozprawie w przyszłości. Przygotuj kilkuminutową prezentację, w której opowiesz o przebiegu postępowania sądowego, a także przedstawisz powody, dla których warto odwiedzić sąd w charakterze widza.

XVIII. Sprawdź dostępność wybranej przestrzeni, usługi lub produktu dla osób z niepełnosprawnościami

Dostępność to taka właściwość obiektów, przestrzeni, produktów, urządzeń, usług czy aplikacji cyfrowych, która pozwala korzystać z nich osobom z niepełnosprawnościami lub innymi ograniczeniami. Poniżej opisano, w jaki sposób należy przeprowadzić analizę dostępności.

Co może być przedmiotem analizy dostępności?

Może ona dotyczyć niemal każdego elementu rzeczywistości, o ile korzystanie z niego bywa utrudnione dla osób z niepełnosprawnościami. Ocenia się pod tym kątem np.:

- **produkty** (np. smartfon pod kątem jego użytkowania przez osoby niedowidzące),
- **budynki** (np. galerię handlową pod kątem dostępności toalet dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami),
- **przestrzenie publiczne** (np. przejścia dla pieszych pod kątem ich przystosowania do potrzeb osób z dysfunkcją wzroku),
- **usługi publiczne** (np. transport miejski pod kątem dostępności dla osób na wózkach inwalidzkich).

Po wyborze przedmiotu oceny należy zastanowić się, czym może być ograniczone korzystanie z danego elementu. Jeśli odpowiesz na to pytanie, ułatwisz sobie przeprowadzenie kolejnych etapów analizy.

Jak się przygotować do analizy dostępności?

Gdy już wybierzesz, co chcesz ocenić pod kątem dostępności, skup się na określeniu, kto może mieć trudności w korzystaniu z danego elementu. Na przykład obsługa laptopa sprawi problemy osobom z dysfunkcjami wzroku lub słuchu, a także seniorom nieposiadającym kompetencji cyfrowych. Gdy już rozpoznamy czynniki ograniczające użycie, należy przejść do poszukiwania narzędzi, które pozwalają obejść zidentyfikowane przeszkody. W przypadku laptopa takimi rozwiązaniami mogą być:

- czytniki ekranu, które rozpoznają treści wyświetlone na ekranie, a następnie odczytują je na głos (pomocne dla osób mających problemy ze wzrokiem);
- napisy i transkrypcje, które umożliwiają odbiór treści multimedialnych osobom niesłyszącym;
- wbudowana pomoc – instrukcje, które krok po kroku wyjaśniają użytkownikowi, jak wykonać daną operację na komputerze (pomocne zwłaszcza dla osób o niskich kompetencjach cyfrowych).

W internecie można znaleźć również gotowe standardy dostępności. Na przykład na stronie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji opublikowano zasady określające standardy dostępności w samorządzie – jest wśród nich wiele wskazówek odnoszących się np. do aranżacji budynków. Wymogi dotyczące dostępności usług cyfrowych wyrażono głównie w wytycznych WCAG [czyt.: dablju si ej dżi] (ang. *Web Content Accessibility Guidelines* [czyt.: łeb kontent akcesibiliti gajdlajns]).

Gdy już poznasz możliwe ograniczenia oraz obowiązujące standardy, przygotuj kryteria oceny dostępności danego elementu. Najlepiej, aby były one wyrażone w formie pytań, na które można jednoznacznie odpowiedzieć „Tak” lub „Nie”. Poniżej przedstawiono przykładową listę pytań dotyczących różnych aspektów dostępności laptopa.

Kryteria dostępności laptopa dla osób z ograniczeniami

A. Dostępność dla osób z dysfunkcją wzroku

- Czy laptop obsługuje oprogramowanie do odczytu na głos tekstów wyświetlanych na ekranie?
- Czy system operacyjny oferuje możliwość zmiany rozmiaru czcionki i powiększenia interfejsu?
- Czy laptop umożliwia włączenie powiększonego widoku ekranu?

B. Dostępność dla osób z dysfunkcją słuchu

- Czy urządzenie umożliwia wyświetlanie napisów przy odtwarzaniu multimediów?
- Czy laptop może wyświetlać powiadomienia wizualne zamiast sygnalizacji dźwiękowych?
- Czy system operacyjny pozwala na dostosowanie ustawień dźwięku (np. głośności)?

C. Dostępność dla seniorów i użytkowników mniej zapoznanych z technologią

- Czy urządzenie umożliwia włączenie trybu prostego, który znacząco ułatwia obsługę?
- Czy w systemie operacyjnym są dostępne samouczki lub rozbudowane opcje pomocy?

Jak przeprowadzić analizę dostępności?

Należy odpowiedzieć na wszystkie pytania uwzględnione na liście istotnych zagadnień. Warto poprosić o weryfikację poszczególnych ustaleń osobę, której problemy z dostępnością dotyczą bezpośrednio, np. w ocenie samouczków wbudowanych w system operacyjny laptopa mogliby Ci pomóc dziadkowie.

Podsumowanie wyników analizy

Na podstawie spostrzeżeń i ustaleń cząstkowych powinno się całościowo ocenić dostępność danego urządzenia lub innego elementu. W takim podsumowaniu należy opisać, które kryteria dostępności spełniono, a w jakim zakresie potrzebne byłyby zmiany. W przypadku zidentyfikowania rażących braków i błędów – np. takich, które całkowicie wykluczają daną grupę z grona użytkowników – trzeba je zgłosić podmiotowi, który byłby w stanie wprowadzić rekomendowane poprawki, np. przedsiębiorstwu wytwarzającemu dany produkt.

Projekt społeczny

Cel projektu

Rozwiązanie wybranego problemu społecznego w szkole lub w społeczności lokalnej albo próba rozwiązania problemu o większym zasięgu, np. w skali kraju.

Praca nad projektem społecznym obejmuje cztery etapy. Na początku zbierzcie zespół liczący od 3 do 5 osób. Ustalcie interesującą Was tematykę i przygotujcie plan działania. Następnie przejdźcie do realizacji zaplanowanych przedsięwzięć. Po zakończeniu Waszego projektu musicie go podsumować i ocenić.

Etapy projektu społecznego

① Rozpoczęcie → ② Planowanie → ③ Realizacja → ④ Zakończenie

1. ROZPOCZĘCIE

Jak znaleźć pomysł?

Projekt może dotyczyć problemów społecznych występujących od dłuższego czasu lub też spraw zupełnie nowych dla danej społeczności. Istotne, aby Wasz pomysł był oryginalny i zaspokajał potrzeby otoczenia. Powinien też być ważny i interesujący dla całego zespołu projektowego.

Jeżeli lubicie sport, zorganizujcie **bieg lub mecz charytatywny**. Środki zebrane w trakcie tego wydarzenia możecie przekazać organizacji niosącej pomoc potrzebującym w Polsce lub na świecie albo innej instytucji działającej na rzecz dobra wspólnego. Interesuje Was moda? W takim razie przygotujcie pokaz mody z używaną odzieżą, na którym poruszycie kwestie **zrównoważonych (ekologicznych) zakupów ubrań**. A może jesteście biegłymi użytkownikami technologii informatycznych? Jeśli tak, pomyślcie np. o **warsztatach z obsługi komputera lub smartfona dla seniorów**, które ograniczyłyby wykluczenie cyfrowe najstarszych obywateli.

Tematyka projektu

Wasz projekt może dotyczyć takich obszarów, jak:

- edukacja,
- kultura,
- społeczeństwo obywatelskie,
- ochrona środowiska,
- problemy społeczne,
- globalne wyzwania.

Rodzaje projektów społecznych

Projekt społeczny może przybrać różne formy, takie jak:

- kampania społeczna,
- wydarzenie publiczne,
- projekt technologiczny,
- zbiórka charytatywna,
- szkolenie lub warsztat,
- kampania medialna.

Jak zbudować zespół?

Praca nad projektem społecznym wymaga realizacji licznych zadań, do czego są potrzebne **różne umiejętności**. Podczas tworzenia zespołu warto zadbać o to, by poszczególne osoby posiadały odmienne kompetencje. W każdym projekcie przyda się ktoś, kto wykonuje estetyczne zdjęcia, potrafi napisać artykuł, zna się na montowaniu filmów lub projektowaniu grafik (np. plakatów) albo łatwo nawiązuje kontakty z osobami z zewnątrz. Prawdopodobnie niektórych rzeczy będziecie musieli się dopiero nauczyć – warto więc przedyskutować w grupie, kto może przyswoić dane umiejętności.

Współpraca w zespole

Pamiętajcie, że do zrealizowania Waszego celu potrzebna jest **dobra współpraca**. Skupcie się na relacjach w zespole i zadbajcie o przyjazną atmosferę, która sprzyja komunikacji. **Wspólne zainteresowania** są niewątpliwym atutem – dzięki nim łatwiej znajdziecie pomysł, który zmobilizuje do działania cały zespół.

2. PLANOWANIE

Beneficjenci

Beneficjenci to osoby lub grupy społeczne, do których bezpośrednio skierujecie Wasz projekt.
To właśnie ich potrzeby będą wskazówkami, które pozwolą Wam skutecznie zaplanować dalsze działania.
Zastanówcie się, kim są beneficjenci Waszego projektu, czego potrzebują oraz czym się interesują.

Metoda SMART

Metoda SMART to sposób formułowania celów, który zwiększa szansę ich realizacji. Wyznaczony cel powinien być: **sprecyzowany**, **mierzalny**, **ambitny**, **realistyczny** oraz **terminowy**. Na przykład jeżeli zamierzacie zorganizować serię szkoleń na temat odpowiedzialnej konsumpcji, to zgodnie z metodą SMART cel ten można opisać tak, jak zaprezentowano w ramce obok.

Do 31 marca kolejnego roku zorganizujemy trzy dwugodzinne warsztaty poświęcone odpowiedzialnej konsumpcji, które przeprowadzą członkowie naszego zespołu. W każdym szkoleniu weźmie udział grupa około 15 członków naszej społeczności szkolnej. Uczestnicy poznają podstawowe zasady odpowiedzialnej konsumpcji.

Podział zadań

Praca w zespole wiąże się z podziałem zadań. Zastanówcie się, w jaki sposób rozłożyć obowiązki na członków grupy projektowej. Najlepiej, aby ten podział był zgodny z predyspozycjami poszczególnych osób. Przykładowo: ktoś, kto potrafi zarządzać pracą innych, może zostać liderem, natomiast osoba, która ma lekkie pióro i nie popełnia błędów językowych, mogłaby się zająć pisaniem artykułów i komunikatów prasowych.

Struktura podziału prac

Podczas dzielenia zadań warto skorzystać z metody znanej jako struktura podziału prac (SPP). Polega ona na hierarchicznym uporządkowaniu etapów pracy. Realizację celu dzielimy na określone kategorie działań, które następnie rozpisujemy na szczegółowe zadania ułożone w kolejności ich wykonywania.

Przykład zastosowania metody SPP

Harmonogram

Po rozdzieleniu zadań należy też ustalić czas ich realizacji. Każdy członek zespołu powinien zadeklarować, w jakim terminie wykona przydzielone mu obowiązki. Terminy najlepiej zapisać w jednym pliku z harmonogramem całego projektu. Dzięki temu lider zespołu będzie mógł na bieżąco monitorować postęp prac.

Promocja projektu

Im głośniej będzie o Waszym projekcie, tym lepiej. Współcześnie jednym z najważniejszych kanałów promocji jest internet. Zastanówcie się, w jaki sposób wykorzystać social media (Instagram, TikTok, Facebook czy X), by dotrzeć do jak największej liczby osób. Warto też rozważyć współpracę z tradycyjnymi mediami, takimi jak lokalne radio, gazety i portale internetowe.

Finanse i pozyskanie partnerów

Realizacja projektu może wymagać zaangażowania **środków finansowych.** Przykładowo – jeśli zamierzacie umilić uczestnikom szkolenie i poczęstować ich czymś do picia oraz niewielką przekąską, to wydatki poniesione na ten cel będą składać się na koszty Waszego projektu. Na etapie planowania musicie stworzyć budżet, w którym szczegółowo określicie, ile pieniędzy wydacie na określone zadania i skąd pozyskacie potrzebne środki finansowe. Być może przy realizacji projektu konieczne będzie znalezienie:

- **partnera** – instytucji (np. jednostki organizacyjnej samorządu, organizacji pozarządowej), która podejmie z Wami współpracę na zasadzie wymiany, np. udostępni salę w zamian za umieszczenie jej logotypu na plakacie promującym Wasze przedsięwzięcie;
- **patrona** – czyli osoby lub instytucji, która wesprze projekt, np. pomoże w sprawach organizacyjnych.

W zespole należy wyznaczyć osobę odpowiedzialną za szukanie partnerów lub patronów oraz za kontakty z osobami lub instytucjami, z którymi uda się nawiązać współpracę.

3. REALIZACJA

Start działań

Na tym etapie zaczniecie realizować Wasz projekt, czyli wprowadzać go w życie. Będziecie kolejno wykonywać wszystkie zaplanowane prace, aby ostatecznie osiągnąć cel projektowy. To również czas, w którym Wasze pomysły zderzą się z rzeczywistością. Może się okazać, że niektóre elementy nie były do końca przemyślane. W takiej sytuacji trzeba będzie zmodyfikować pierwotny plan działania. Pamiętajcie też, aby na bieżąco monitorować harmonogram i dokumentować przebieg prac.

Najczęstsze wyzwania podczas realizacji projektu

> ***Projekt nie idzie zgodnie z planem.***

Zmiany planu są czymś naturalnym, bo nie da się przewidzieć wszystkich czynników wpływających na jego realizację. Trzymanie się harmonogramu za wszelką cenę nie jest dobrym rozwiązaniem. Nie bójcie się koniecznych modyfikacji. Zadbajcie o dobrą komunikację, niezbędną w pracy nad nowym planem.

Brakuje nam motywacji.

Motywacja jest zmienna w czasie i zależy od wielu czynników. Przeciążenie nauką czy innymi obowiązkami może zmniejszyć Waszą chęć do realizowania zadań projektowych. W takiej sytuacji warto wspólnie przypomnieć sobie, jakie są cele projektu i dlaczego zamierzacie je osiągnąć. W przejściowym okresie obniżonej motywacji dobrym rozwiązaniem może też okazać się ograniczenie wykonywanych zadań wyłącznie do tych najważniejszych.

W zespole pojawił się konflikt.

Warto pamiętać, że różnice poglądów między ludźmi są zupełnie naturalne, a uniknięcie wszelkich konfliktów w zespole nie jest możliwe. W sytuacji problemowej liczy się przede wszystkim odpowiednia komunikacja. Ona pomoże Wam znaleźć rozwiązanie, które zadowoli wszystkie strony sporu.

4. ZAKOŃCZENIE

Podsumowanie projektu

Po realizacji zaplanowanych działań przychodzi czas na ostatni etap, czyli **podsumowanie tego, co udało się Wam osiągnąć**. Przy analizie i formułowaniu ostatecznych wniosków możecie wykorzystać podane pytania.

Do ilu osób udało nam się dotrzeć z naszym projektem?

Czy zrealizowaliśmy wszystkie zaplanowane działania?

Czy osiągnęliśmy założony cel?

Feedback i ewaluacja

Elementem podsumowania może być krótki film lub prezentacja, w których opiszecie przebieg prac. Publikacja takiego materiału pozwoli Wam uzyskać **feedback** [czyt.: fidbek], czyli informację zwrotną od odbiorców. Warto też dokonać ewaluacji, czyli kompleksowej oceny projektu. W ramach **ewaluacji zewnętrznej** możecie np. porozmawiać z partnerami i patronami. Podczas **ewaluacji wewnętrznej** zastanówcie się, co udało Wam się osiągnąć i jak oceniacie jakość Waszej współpracy. Jeżeli realizacja któregoś etapu projektu budzi zastrzeżenia, warto przemyśleć, co można było zrobić inaczej.

Cel projektu

Rozwiązanie wybranego problemu badawczego z wykorzystaniem co najmniej trzech źródeł wiedzy.

Praca nad projektem badawczym obejmuje **cztery etapy**. Na początku zbierzcie zespół liczący od 3 do 5 osób i ustalcie interesujący Was problem, na którego rozwiązaniu zamierzacie się skupić. Przygotujcie plan działania: postawcie hipotezy badawcze, wybierzcie odpowiednie narzędzia oraz źródła wiedzy, do których chcecie sięgnąć. Następnie przejdźcie do realizacji zaplanowanych aktywności. Po zakończeniu Waszego projektu musicie go podsumować i ocenić.

Etapy projektu badawczego

① Rozpoczęcie → ② Planowanie → ③ Realizacja → ④ Zakończenie

1. ROZPOCZĘCIE

Jak znaleźć problem badawczy?

Problem badawczy to kluczowy element Waszego projektu. W dużym uproszczeniu jest to po prostu zagadnienie, które zamierzacie zbadać. Problem badawczy można także potraktować jako pewien zbiór pytań, na które poszukujecie odpowiedzi.

Wyznaczanie problemu badawczego najlepiej rozpocząć od ustalenia, co Was interesuje. Zastanówcie się wspólnie, jakie zagadnienia budzą Waszą ciekawość i czego chcecie się dowiedzieć. Jeżeli interesuje Was ochrona środowiska, możecie zbadać, **jaka jest świadomość zmian klimatycznych wśród Waszych rówieśników.** A może nurtuje Was, jakie problemy społeczne występują w Waszej społeczności lokalnej? W takim razie spróbujcie ustalić, **jakie są skala i źródła wykluczenia społecznego w Waszej gminie lub miejscowości.**

Formułowanie problemu badawczego

Wojtek, Maciek i Gabrysia utworzyli zespół, aby wspólnie zrealizować projekt badawczy. Wszyscy interesują się mediami społecznościowymi oraz psychologią społeczną. Gabrysia zaproponowała, aby ich projekt badawczy dotyczył obu tych zagadnień. Chłopcy zgodzili się z tym pomysłem. Maciek stwierdził, że mogą sprawdzić, jak media społecznościowe wpływają na poglądy młodych ludzi. W ten sposób udało się sformułować następujący problem badawczy: „Wpływ mediów społecznościowych na kształtowanie się poglądów młodych ludzi".

Jak zbudować zespół?

Praca nad projektem badawczym wymaga realizacji licznych zadań, a zatem wykorzystania **różnych umiejętności**. Podczas tworzenia zespołu warto zadbać o to, by jego poszczególni członkowie posiadali odmienne, uzupełniające się kompetencje. W każdym projekcie przyda się ktoś, kto lubi wyszukiwać informacje, potrafi przygotować materiały badawcze albo skoordynować pracę całego zespołu. Prawdopodobne niektórych rzeczy będziecie się dopiero uczyć – warto więc przedyskutować w grupie, kto może najłatwiej przyswoić dane umiejętności.

Współpraca w zespole

Pamiętajcie, że do zrealizowania Waszego celu potrzebna jest **dobra współpraca**. Skupcie się na relacjach w zespole i zadbajcie o **przyjazną atmosferę**, która sprzyja komunikacji. **Wspólne zainteresowania** są niewątpliwym atutem – dzięki nim łatwiej znajdziecie pomysł, który będzie atrakcyjny dla całej grupy.

2. PLANOWANIE

Pytania badawcze, hipotezy i narzędzia badawcze

Pytania badawcze stanowią jeden z elementów procesu badawczego. Są bardziej szczegółowe niż problem badawczy. Przez ich sformułowanie uczestnicy projektu starają się określić, w jaki sposób osiągną swoje cele.

Hipoteza badawcza to zdanie twierdzące, które dotyczy przewidywanego wyniku badania. Tworzy się ją przez udzielenie prawdopodobnej odpowiedzi na postawione pytanie badawcze.

Tworzenie pytań badawczych i hipotez badawczych

Wojtek zasugerował, że zespół powinien się zastanowić nad tym, jak zrealizować cel badania. Zaproponował, aby sprawdzić, czy materiały twórców publikujących na TikToku wpływają na poglądy młodych ludzi. Gabrysia dodała, że – jej zdaniem – nastolatki w dużym stopniu ulegają obecnej w mediach społecznościowych dezinformacji i manipulacji. Z kolei Maciek stwierdził, że kluczową rolę mogą odgrywać algorytmy personalizujące treści. **Po przeanalizowaniu wszystkich pomysłów zespół postawił konkretne pytania badawcze.**

1. Czy materiały popularnych tiktokerów wpływają na poglądy młodych osób?
2. Czy jest związek między stopniem zmanipulowania treści a kształtowaniem się określonych poglądów?
3. Czy algorytmy personalizujące treści w mediach społecznościowych utwierdzają jednostkę w przekonaniu o słuszności wyznawanych przez nią poglądów?

Następnie zespół udzielił przewidywanych odpowiedzi na wskazane pytania. **W ten sposób sformułowano hipotezy badawcze.**

1. Materiały popularnych tiktokerów wpływają na poglądy młodych osób.
2. Istnieje związek między stopniem zmanipulowania treści a kształtowaniem się określonych poglądów.
3. Algorytmy personalizujące treści w mediach społecznościowych utwierdzają jednostkę w przekonaniu o słuszności wyznawanych przez nią poglądów.

Na kolejnym etapie należy wybrać **narzędzia badawcze**, które posłużą do weryfikacji postawionych hipotez. Hipotezy to tylko przewidywania, które niekoniecznie muszą się potwierdzić w rzeczywistości – dlatego należy je przebadać i sprawdzić. Można do tego wykorzystać różne narzędzia, m.in. ankiety, eksperymenty i obserwacje.

Wybór narzędzi badawczych

Etap 1. Zespół postanowił przygotować materiały badawcze potrzebne do zweryfikowania hipotezy 2.: „Istnieje związek między stopniem zmanipulowania treści a kształtowaniem się określonych poglądów". Zamierza przeanalizować różne informacje z mediów społecznościowych (stanowiących bazę badawczą), aby wyszukać zmanipulowane przekazy. Na tej podstawie wyróżni techniki manipulacji, które dotyczą głównie dezinformacji i perswazji.

Etap 2. Zespół badawczy przygotuje fragmenty tekstów wykorzystujących różne rodzaje technik manipulacyjnych.

Etap 3. Zespół zbierze 10-osobową grupę badanych. Z każdym uczestnikiem zostaną przeprowadzone dwie rozmowy (z zachowaniem 3-dniowej przerwy między spotkaniami). Pierwsza rozmowa posłuży zebraniu informacji dotyczących poglądów badanego na wybrane kwestie. Podczas drugiego spotkania respondent zapozna się z przygotowanymi wcześniej fragmentami tekstów. Następnie prowadzący przeprowadzi z nim wywiad – aby dowiedzieć się, co uczestnik sądzi o przedstawionym materiale, czy przeczytane treści wpłynęły na postrzeganie przez niego konkretnych kwestii.

Metoda SMART

Metoda SMART to taki sposób formułowania celów, który zwiększa szansę ich realizacji. Wyznaczony cel powinien być: **sprecyzowany**, **mierzalny**, **ambitny**, **realistyczny** oraz **terminowy**. Przykładowo – jeżeli zamierzacie zorganizować serię wywiadów, to zgodnie z metodą SMART cel można opisać następująco:

Do 31 marca kolejnego roku zbierzemy grupę 10 uczestników i przeprowadzimy z nimi po dwa wywiady. Każda z rozmów potrwa co najmniej 45 minut.

Podział zadań

Praca w zespole wiąże się z podziałem zadań. Zastanówcie się, w jaki sposób rozłożyć obowiązki pomiędzy członków grupy. Najlepiej, aby ten podział był zgodny z predyspozycjami poszczególnych osób. Przykładowo: ktoś, kto potrafi zarządzać pracą innych, może zostać liderem, a ten, kto dobrze zna program Excel, mógłby się zająć zbieraniem, sortowaniem i opracowywaniem danych badawczych.

Struktura podziału prac

Podczas dzielenia zadań warto skorzystać z metody znanej jako struktura podziału prac (SPP). Polega ona na hierarchicznym uporządkowaniu etapów pracy. Realizację celu dzielimy na określone kategorie działań, które następnie rozpisujemy na szczegółowe zadania ułożone w kolejności ich wykonywania.

Przykład zastosowania metody SPP

Harmonogram

Po rozdzieleniu zadań należy też ustalić czas ich realizacji. Każdy w zespole powinien poinformować pozostałych, w jakim terminie zamierza wykonać przydzielone mu obowiązki. Terminy najlepiej zapisać w jednym pliku z harmonogramem całego projektu. Dzięki temu lider zespołu będzie mógł na bieżąco monitorować przebieg prac.

Promocja projektu

Im głośniej będzie o Waszym projekcie, tym lepiej. Współcześnie jednym z najważniejszych kanałów promocji jest internet. Zastanówcie się, w jaki sposób wykorzystać social media (Instagram, TikTok, Facebook czy X), by dotrzeć do jak największej liczby osób. Warto też rozważyć współpracę z tradycyjnymi mediami, takimi jak lokalne radio, gazety i portale internetowe.

Finanse i pozyskanie partnerów

Realizacja projektu może wymagać **środków finansowych.** Przykładowo: zespół chciałby, aby wywiady odbyły się w dobrej atmosferze, dlatego zamierza poczęstować uczestników czymś do picia oraz niewielką przekąską. Zakup tych rzeczy trzeba sfinansować. Na etapie planowania musicie stworzyć budżet, w którym szczegółowo opiszecie, ile pieniędzy zamierzacie wydać na określone zadania i skąd pozyskacie potrzebne środki finansowe. Być może przy realizacji projektu konieczne będzie znalezienie:

- **partnera** – instytucji (np. jednostki organizacyjnej samorządu, organizacji pozarządowej), która podejmie z Wami współpracę na zasadzie wymiany, np. udostępni salę w zamian za umieszczenie jej logotypu na plakacie promującym Wasze przedsięwzięcie;
- **patrona** – czyli osoby lub instytucji, która wesprze projekt, np. pomoże zaprojektować badanie.

W zespole należy wyznaczyć osobę odpowiedzialną za pozyskiwanie partnerów i patronów oraz komunikowanie się z organizacjami lub instytucjami, z którymi uda się nawiązać współpracę.

3. REALIZACJA

Start działań

Na tym etapie zaczniecie realizować Wasz projekt, czyli wprowadzać go w życie. Będziecie kolejno wykonywać wszystkie zaplanowane prace, aby ostatecznie rozwiązać Wasz problem badawczy. To również czas, w którym Wasze pomysły zderzą się z rzeczywistością. Może się okazać, że niektóre elementy nie były do końca przemyślane. W takiej sytuacji trzeba będzie zmodyfikować pierwotny plan działania. Pamiętajcie też, aby na bieżąco monitorować realizację harmonogramu i dokumentować jej przebieg.

Najczęstsze wyzwania podczas realizacji projektu

Projekt nie idzie zgodnie z planem.

Zmiany planu są czymś naturalnym, nie da się bowiem przewidzieć wszystkich czynników wpływających na realizację projektu. Pamiętajcie, że trzymanie się harmonogramu za wszelką cenę nie jest dobrym rozwiązaniem. Nie bójcie się wprowadzać modyfikacji. Zadbajcie o dobrą komunikację w grupie – to konieczne, aby ustalić nowy plan działania.

Brakuje nam motywacji.

Motywacja jest zmienna w czasie i zależy od wielu czynników. Przeciążenie nauką czy innymi obowiązkami może zmniejszyć Waszą chęć do realizowania zadań projektowych. W takiej sytuacji warto wspólnie przypomnieć sobie, jakie są cele projektu i dlaczego zamierzacie rozwiązać dany problem badawczy. W przejściowym okresie obniżonej motywacji dobrym rozwiązaniem może okazać się także ograniczenie wykonywanych zadań wyłącznie do tych najważniejszych.

W zespole pojawił się konflikt.

Warto pamiętać, że różnice poglądów między ludźmi są zupełnie naturalne, a uniknięcie wszelkich konfliktów w zespole nie jest możliwe. W sytuacji problemowej liczy się przede wszystkim odpowiednia komunikacja. Ona pomoże Wam znaleźć rozwiązanie, które zadowoli wszystkie strony sporu.

4. ZAKOŃCZENIE

Podsumowanie projektu

Po realizacji zaplanowanych zadań przychodzi czas na ostatni etap, czyli **podsumowanie** tego, co udało się Wam osiągnąć. Podczas analizowania przeprowadzonych działań i wyciągania ostatecznych wniosków możecie wykorzystać poniższe pytania.

Czy przyjęte hipotezy badawcze zostały potwierdzone?

Jakie wnioski płyną z zebranego materiału badawczego?

Feedback i ewaluacja

Elementem podsumowania może być krótki film lub prezentacja, w których opiszecie przebieg prac. Pozwoli Wam to uzyskać **feedback** [czyt.: fidbek], czyli informację zwrotną. Warto też przeprowadzić **ewaluację**, czyli kompleksowo ocenić wszystkie etapy projektu. W ramach **ewaluacji zewnętrznej** możecie np. porozmawiać z partnerami i patronami projektu. Najczęściej zaleca się także przeprowadzenie **ewaluacji wewnętrznej**. Zastanówcie się, co udało się Wam osiągnąć i jak oceniacie jakość Waszej współpracy. Jeżeli realizacja któregoś etapu projektu budzi zastrzeżenia, warto przemyśleć, co można było zrobić inaczej, by uzyskać lepsze rezultaty.

Umiejętność 1.

Poszukiwanie, weryfikowanie i analizowanie informacji na tematy społeczne i polityczne

☑ Codziennie zapoznaję się z jednym materiałem ze sprawdzonego źródła

Wybierz przynajmniej trzy telewizyjne lub radiowe serwisy informacyjne, gazety albo portale internetowe, które cieszą się renomą jako media publikujące rzetelne materiały. Wyznacz sobie cel, aby codziennie zapoznawać się z jedną audycją lub jednym artykułem z tych źródeł.

☑ Sprawdzam prawdziwość informacji publikowanych w mediach społecznościowych

Za każdym razem, gdy czytasz w mediach społecznościowych wpisy poruszające sprawy społeczne lub polityczne, weryfikuj prawdziwość podanych w nich faktów.

- Określ, skąd pochodzą te informacje oraz czy potwierdzają je inne źródła.
- Zwróć uwagę na to, kim jest autor materiału i czy można go uznać za wiarygodnego w danej sprawie.
- Przeanalizuj również jego język – treści napisane w sposób wywołujący skrajne emocje mogły zostać utworzone w celu zmanipulowania odbiorców.

☑ Porównuję różne punkty widzenia

Sprawdź, jak daną sprawę przedstawiają różne media, np. obejrzyj raz w tygodniu serwisy informacyjne dwóch stacji telewizyjnych kojarzonych z odmiennymi opcjami politycznymi. Podczas oglądania skup się na tym, jakie sprawy zostały poruszone i jak dobrano język oraz formę przekazu. Zastanów się, czy różnice w prezentacji materiału były wyraźnie dostrzegalne. Czy forma przekazu wpływa na ostateczny odbiór treści?

☑ Zapoznaję się z pogłębionymi analizami, np. w formie podcastów lub audycji wideo

Wybierz co najmniej dwa podcasty, w których prowadzący szeroko omawiają aktualne wydarzenia na świecie. Zazwyczaj każda z takich audycji jest opatrzona krótką notką z wyjaśnieniem, czego dotyczy dany odcinek. Zapoznanie się z tymi opisami pozwoli Ci znaleźć interesujący Cię materiał. Wyznacz sobie cel, aby regularnie słuchać podcastu albo oglądać filmy z wybranego kanału na YouTubie o tematyce politycznej lub społecznej (np. raz w tygodniu).

☑ Sprawdzam, czy w materiałach medialnych podano źródła informacji

Podczas przeglądania treści należy zwrócić uwagę na to, czy ich autorzy wskazują źródła przywoływanych danych i faktów. Jeżeli publikacja zawiera odnośniki do źródeł, trzeba zweryfikować ich wiarygodność oraz aktualność. Dobrze jest również porównać informację z danego artykułu czy programu ze wskazanym materiałem źródłowym, istnieje bowiem ryzyko, że autorzy przytaczają dane niedokładnie lub niezgodnie z pierwowzorem, na który się powołują.

☑ Rozmawiam z innymi o bieżących wydarzeniach

Rozmawiaj z bliskimi i znajomymi na temat aktualnych wydarzeń. Pytaj ich, co sądzą o informacjach prezentowanych przez media. Wysłuchaj uważnie poglądów drugiej osoby – postaraj się je zrozumieć, dopytaj, z czego wynika dane stanowisko. Nie nastawiaj się na to, by przekonać rozmówcę do swoich racji – skoncentruj się raczej na wymianie myśli i wzajemnym zrozumieniu. Opinia innej osoby może poszerzyć Twoje spojrzenie na konkretną sprawę.

☑ Używam stron i narzędzi weryfikujących fakty

W epoce komunikacji cyfrowej odbieramy tak wiele informacji, że sprawdzanie prawdziwości wszystkich przywoływanych faktów przekracza możliwości pojedynczej osoby. Na domiar złego niektóre treści są tak sprawnie zmanipulowane, że ocena ich wiarygodności jest nie lada wyzwaniem. Z tych powodów konsumenci mediów powinni korzystać z portali factcheckingowych [czyt.: faktczekingowych], czyli ze stron służących do weryfikacji faktów (np. z portalu Demagog), lub z narzędzia dostępnego w ramach usług Google'a, czyli

sieciowej aplikacji Fact Check Tools [czyt.: fakt czek tuls]. Oczywiście rzetelność materiałów factcheckingowych również należy sprawdzać.

☑ Nie boję się zmieniać zdania

Jeżeli natrafisz na dane wskazujące, że Twoje wcześniejsze przekonania były błędne, po prostu to przyznaj i zmień własne stanowisko, aby lepiej odpowiadało rzeczywistości. Może to być trudne, ponieważ ludzie mają tendencję do preferowania informacji, które potwierdzają ich pogląd na daną sprawę. Jeżeli jednak potrafisz korygować własne stanowisko, świadczy to o Twojej zdolności do krytycznego myślenia i otwartości na zmianę poglądów wobec nowych dowodów.

Umiejętność 2.

Formułowanie, wyrażanie i uzasadnianie własnego zdania na podstawie danych oraz z uwzględnieniem wartości i potrzeb

☑ Ćwiczę argumentowanie i wyrażanie swojego zdania w prostych, codziennych sytuacjach

Własną opinię warto prezentować w różnych sprawach, nie tylko w tych, które dotyczą ważnych kwestii społecznych czy politycznych. Na przykład kiedy ktoś pyta Cię o Twoje spostrzeżenia na temat obejrzanego filmu czy przeczytanej książki, nie bój się przedstawić swojego punktu widzenia. Pamiętaj tylko, aby odpowiednio uzasadnić swoje zdanie.

☑ Zabieram głos w dyskusjach – na forum klasy, w grupie znajomych, rodzinie

Staraj się włączać do rozmów grupowych, niezależnie od wagi tematu. Nawet w sytuacji, gdy znajomi spierają się o to, czy kuchnia włoska jest lepsza od kuchni azjatyckiej, zaakcentuj swoje zdanie i przedstaw argumenty. W przypadku poważniejszych tematów zadbaj o to, aby Twoje stanowisko opierało się na faktach. Jeśli nie orientujesz się w danym zagadnieniu, powiedz to swoim rozmówcom.

☑ Spisuję swoje myśli i argumenty w sprawach, które mnie interesują

Wybierz interesujący Cię temat lub problem. Spróbuj napisać w kilku zdaniach, jakie jest Twoje stanowisko w tej sprawie i dlaczego tak uważasz (czy np. wynika to z Twojego światopoglądu lub Twoich potrzeb, czy też opierasz się na pewnych faktach i danych). Następnie przejrzyj artykuły, materiały wideo i badania naukowe na ten temat. Na ich podstawie zweryfikuj prawdziwość i słuszność Twoich początkowych argumentów. Zastanów się, czy w związku z zebranymi informacjami nie musisz zmodyfikować swojego stanowiska.

☑ Czytam reportaże i oglądam filmy dokumentalne przedstawiające temat w pogłębiony sposób

Poszukaj filmów dokumentalnych, artykułów i książek, które dotyczą interesujących Cię tematów. Najlepiej, aby były to materiały głęboko i gruntownie analizujące dane zagadnienia oraz prezentujące stanowiska różnych stron. Zapoznaj się z nimi, a następnie zastanów się, co myślisz o tych materiałach i czy skłaniają Cię one do zweryfikowania swojej opinii w danej sprawie.

☑ Tworzę listę swoich wartości

Wynotuj, jakie elementy rzeczywistości są dla Ciebie ważne (np. rodzina, bezpieczeństwo finansowe, przyjaciele). Wskaż co najmniej trzy kluczowe wartości – zastanów się, jak je rozumiesz, dlaczego są dla Ciebie istotne oraz jak wpływają one na Twoje postrzeganie świata i opinie w kwestiach budzących kontrowersje.

Umiejętność 3.

Prowadzenie dialogu na sporne tematy z szacunkiem dla rozmówców

☑ Dopytuję, żeby zrozumieć perspektywę drugiej osoby

Kiedy ktoś ma inne zdanie, zamiast odpowiadać argumentami mającymi dowieść, że się myli, zadaj pytania:

- *Dlaczego tak myślisz?*
- *Dlaczego to jest dla ciebie ważne?*
- *Na czym opierasz swoje poglądy?*

Takie podejście pozwala zbudować płaszczyznę wzajemnego zrozumienia i zmniejsza ryzyko, że dyskusja zmieni się w ostry spór – wysłuchanie rozmówcy sprawi, że odwdzięczy Ci się on tym samym.

Podczas rozmowy zadawaj również pytania, dzięki którym lepiej zrozumiesz perspektywę drugiej strony:

- *Jak rozumiesz to słowo?*
- *Co masz na myśli, mówiąc…?*

☑ Mówię o mojej własnej perspektywie, o swoich uczuciach i doświadczeniach, nie uogólniam

Nie bój się używać zdań, które zaczynają się następująco: *Myślę, że…*, *Moje doświadczenie wskazuje, że…* Takie zwroty sygnalizują rozmówcy, że właśnie przedstawiasz swoją perspektywę, a nie argumenty mające obalić jego poglądy. Ułatwi to prowadzenie konwersacji, której celem jest wzajemne zrozumienie. Przeciwny efekt przyniesie używanie zwrotów uogólniających, np.: *Wszyscy wiemy, że…*, *Każdy potwierdzi, że…*, dlatego należy się ich wystrzegać.

☑ Unikam oceniania lub wyśmiewania rozmówców

Realizacja tego punktu może być bardzo trudna, ponieważ ocenianie jest wbudowane w naszą naturę. Niemożliwe jest, aby całkowicie powstrzymać się od wartościowania, jednak możemy postarać się nie wygłaszać ocen. Na przykład gdy ktoś dzieli się z nami pomysłem lub poglądem, warto wstrzymać się z wyrażaniem takich sądów, jak: *To bez sensu*, *To nierealne*, *To błędne stanowisko*. Należy przy tym bezwzględnie wystrzegać się wyśmiewania rozmówcy – sprawimy tym jedynie przykrość drugiej osobie i spowodujemy, że zamknie się ona na realny dialog albo zacznie atakować nas w podobny sposób.

☑ Doceniam informacje zwrotne otrzymane od innych osób

Okaż wdzięczność za udzielenie informacji zwrotnej dotyczącej Twojego stanowiska. W dobrym tonie jest podziękować, np.: *Tomku, dziękuję Ci za przedstawienie swojego zdania na ten temat*. Jeżeli wypowiedź rozmówcy zawierała ciekawe pomysły lub argumenty wskazujące, że w niektórych kwestiach nie masz racji, to warto dodatkowo za nie podziękować, np.: *Aniu, doceniam, że wytłumaczyłaś mi, dlaczego się myliłem w tej sprawie…*, *Przedstawiłaś ważne argumenty przeciwko mojej tezie…*. Taka postawa pokaże, że aktywnie słuchasz i szanujesz odmienne zdanie.

☑ Zapewniam innym przestrzeń do wypowiedzi, nie mówię za długo i nie przerywam

Wysokiej jakości rozmowa wymaga przestrzegania stosownej etykiety. Dlatego zanim odpowiesz, poczekaj, aż rozmówca dokończy swoje wystąpienie. Gdy zabierasz głos, zadbaj o to, aby czas Twojej wypowiedzi nie odbiegał od czasu wykorzystanego przez innych. Jeżeli widzisz, że ktoś z grupy nie zabrał jeszcze głosu, zapytaj spokojnie, czy nie chciałby czegoś dodać.

☑ Znajduję i podkreślam wspólne punkty w dyskusji

W rozmowie z osobami o odmiennych poglądach postaraj się znaleźć stwierdzenie, z którym wszyscy się zgadzają. Wyraź je słowami: *Jak rozumiem, wszyscy w tym gronie zgadzamy się, że…* Może być to dobry fundament dalszej rozmowy, wspólne poglądy pozwalają bowiem budować atmosferę wzajemnego szacunku i zapobiegać ostrym konfliktom.

Umiejętność 4.

Podejmowanie działań na rzecz rozwiązania wybranych problemów społecznych:

1) identyfikowanie i analizowanie problemów społecznych w wybranej dziedzinie
2) formułowanie propozycji rozwiązania problemu społecznego i ich realizacja samodzielnie lub w grupie albo przez wpływanie na władze

Obserwuję swoje otoczenie i myślę o nim pod kątem tego, co można by zmienić na lepsze

Pomyśl o irytujących, utrudniających funkcjonowanie elementach Twojej codzienności, takich jak zaśmiecone park czy plaża, spóźniające się autobusy czy stary sprzęt sportowy w szkole. Wypisz wszystkie z tych problemów oraz pomyśl, które z nich są na tyle istotne, że warto zaangażować się w ich rozwiązanie.

Rozmawiam ze znajomymi i rodziną o istotnych dla mnie problemach w otoczeniu

Zapytaj bliskie Ci osoby, jak zapatrują się na zaobserwowane przez Ciebie problemy. Czy również je zauważyły? Co o nich myślą? Co, według nich, można zrobić w tych sprawach? Dobrze jest podejmować działania wspólnie z innymi, dlatego możesz dopytać, czy Twoi rozmówcy są gotowi zaangażować się w rozwiązanie konkretnego problemu.

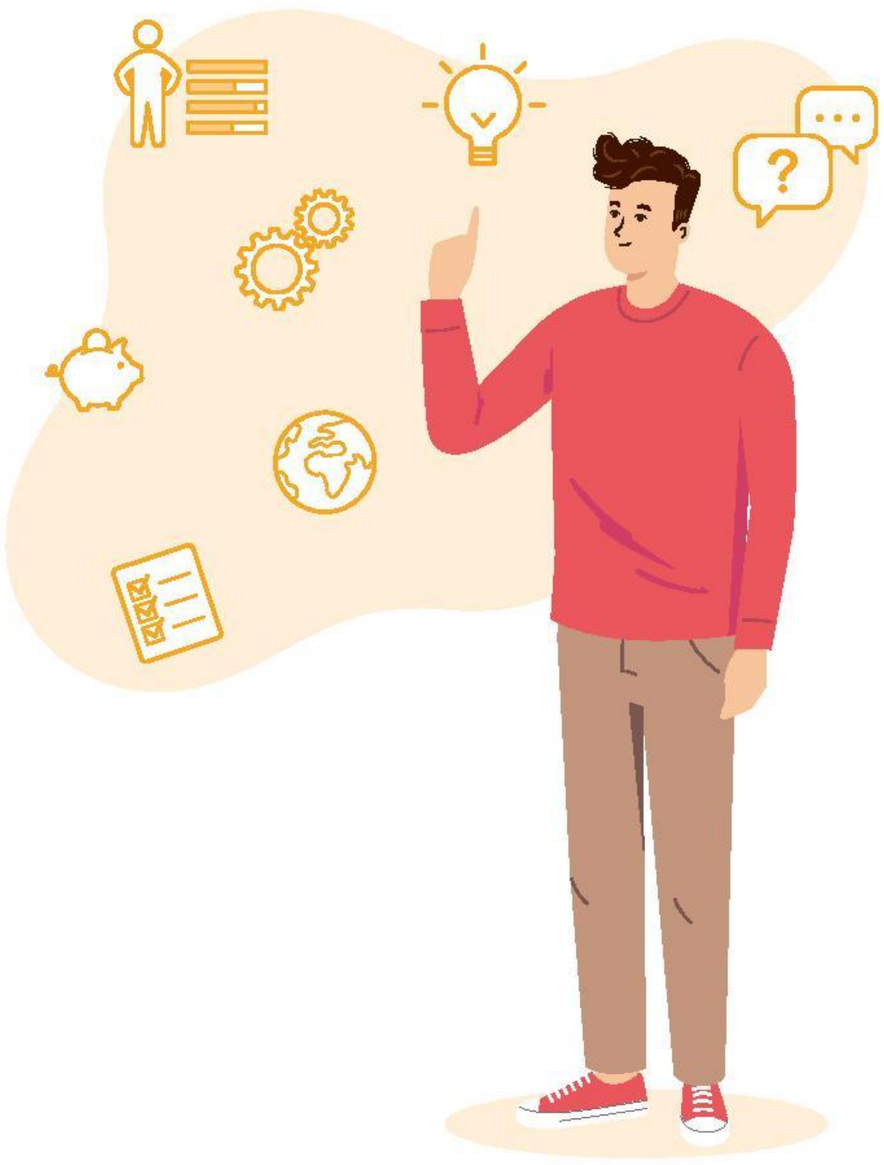
Pogłębiam wiedzę o ważnych dla mnie problemach

Być może dany problem został już wcześniej zauważony – sprawdź, czy mówiły o nim media lokalne. Zapoznaj się z wyszukanymi materiałami: artykułami i nagraniami. Spróbuj także dotrzeć do osoby, która posiada pogłębioną wiedzę na temat danej sprawy (np. do pracownika miejskiej instytucji, eksperta organizacji pozarządowej czy wybranego nauczyciela). Zapytaj ją, z czego wynika problem i jakie działania pomogłyby w jego rozwiązaniu. Może się okazać, że ktoś podjął już kiedyś walkę z tym negatywnym zjawiskiem – warto zatem dopytać o jego doświadczenia, aby np. nie powielić wcześniejszych błędów.

Szukam prostych rozwiązań do samodzielnego lub szybkiego wdrożenia

Zastanów się, co możesz zrobić, wykorzystując dostępne aktualnie metody i zasoby.

- W Twoim zasięgu jest zorganizowanie akcji zbierania śmieci na zanieczyszczonej plaży.
- Wymiana wyposażenia sportowego szkoły wykracza poza Twoje możliwości finansowe, ale możesz przedstawić sprawę dyrektorowi – samodzielnie albo za pośrednictwem nauczyciela lub samorządu uczniowskiego.
- Większym problemem jest niepunktualna komunikacja miejska – możesz skierować petycję do organów samorządu lub zakładu transportu miejskiego z prośbą o naprawę sytuacji i liczyć na to, że ktoś podejmie stosowne działania.

Umiejętność 5.

Wpływanie na władze publiczne przez:

1) świadomy udział w głosowaniu / wybór własnych przedstawicieli

2) uczestnictwo w dialogu z przedstawicielami władz

3) wykorzystanie form protestu dopuszczalnych w porządku demokratycznym

Świadomy udział w głosowaniu / wybór przedstawicieli

☑ Znam podstawy systemu wyborczego

Poznaj zasady działania systemu wyborczego w Polsce. Zwróć uwagę szczególnie na to, kto może głosować i kandydować, jakie są rodzaje wyborów, z czego wynika liczba posłów i innych przedstawicieli z danego okręgu wyborczego, czym charakteryzuje się głosowanie w okręgach jednomandatowych oraz jakie są jego zalety i wady.

☑ Świadomie głosuję w wyborach szkolnych

Poznaj kandydatów do władz samorządu uczniowskiego i ich pomysły na wprowadzenie zmian w szkole. Spróbuj także porozmawiać z tymi osobami, dopytując o ważne dla Ciebie kwestie. Na podstawie zebranych informacji zagłosuj na kandydata, którego program najbardziej Ci odpowiada.

☑ Znam programy kandydatów i partii

Przed wyborami do organów władzy na szczeblach krajowym i samorządowym zapoznaj się z programami startujących kandydatów i partii politycznych. Wykorzystaj takie narzędzia, jak Latarnik Wyborczy, aby ustalić poziom zgodności Twoich poglądów z postulatami konkretnego komitetu wyborczego.

☑ Biorę udział w symulacjach wyborów

Przy okazji wyborów parlamentarnych, prezydenckich, europejskich lub samorządowych zachęć nauczyciela edukacji obywatelskiej lub WOS-u do zorganizowania symulacji wyborów w szkole (przykładem takiej inicjatywy jest projekt „Młodzi głosują"). Pomóż w przygotowaniu całej akcji, a także weź udział w zorganizowanym wspólnie głosowaniu. Zyskasz w ten sposób cenne doświadczenia oraz poszerzysz wiedzę na temat procedur demokratycznych.

☑ Zachęcam innych do świadomego głosowania i rozmawiam o ich motywacjach wyborczych

Rozmawiaj z innymi o tym, dlaczego warto głosować, oraz o powodach, dla których poszczególni obywatele decydują się oddać głos na określoną partię czy konkretnego kandydata. Rozmawiaj również z osobami, które nie są przekonane do udziału w wyborach – zapytaj je o przyczyny ich wątpliwości, a także o to, co mogłoby zmienić ich podejście. Na podstawie zebranych informacji stwórz listę argumentów, które mogłyby przekonać do głosowania ludzi w różnym wieku, a następnie przedstaw je w rozmowach z bliskimi i znajomymi.

Dialog z władzami publicznymi

Śledzę działania władz lokalnych i komunikuję się z nimi w mediach społecznościowych

Obserwuj oficjalne konta władz lokalnych oraz profile osób pełniących funkcje radnego, burmistrza itp. Komentuj ich materiały oraz dopytuj o to, z czego wynikają ich decyzje. Pamiętaj, aby w komentarzach przestrzegać zasad kulturalnej dyskusji.

Zadaję pytanie przedstawicielom władz lokalnych

Napisz mail lub wiadomość w mediach społecznościowych do przedstawicieli władz lokalnych i porusz w swoim tekście sprawę, która Cię interesuje. Przykładowym tematem może być rozbudowa sieci dróg rowerowych w Twoim mieście. Zapytaj, jakie są plany władz w tym zakresie i czy mogą Ci one udzielić informacji w sprawie przyszłych inwestycji w infrastrukturę rowerową.

Biorę udział w konsultacjach społecznych i spotkaniach otwartych z przedstawicielami władz lokalnych

- Uczestnicz aktywnie w organizowanych w Twojej miejscowości lub gminie konsultacjach dotyczących ważnych spraw lokalnych, takich jak plan zagospodarowania przestrzennego, budowa osiedla lub remont drogi. Przedstaw swoją opinię na temat planowanych przedsięwzięć.
- Niekiedy władze lokalne organizują również otwarte spotkania, na których przedstawiają szczegółowe informacje o podjętych już decyzjach. W trakcie tych spotkań również można wyrażać opinię w omawianych kwestiach.

Formy protestu dopuszczalne w demokracji

Wiem, jakie metody protestowania są legalne

Dowiedz się, co jest potrzebne, żeby zorganizować demonstrację (zob. s. 17–18), oraz jakich zasad powinni przestrzegać jej uczestnicy (np. czego nie można robić w trakcie zgromadzenia, jakich przedmiotów nie wolno mieć przy sobie).

Podpisuję petycje w ważnych dla mnie sprawach

Jeśli znajdziesz petycję, która porusza interesujący Cię problem (dotyczący np. ochrony środowiska), dokładnie zapoznaj się z jej treścią. Jeżeli zgadzasz się z postulatami autorów, podpisz petycję. Podziel się tym faktem z innymi w poście opublikowanym w mediach społecznościowych.

Biorę udział w protestach i manifestacjach poświęconych ważnym dla mnie sprawom

Wyrażaj swoje stanowisko, kiedy dzieje się coś ważnego w Twojej miejscowości (np. organizowana jest wycinka drzew, podjęto decyzję o wyburzeniu zabytkowego obiektu) lub w kraju (np. uchwalenie przez Sejm RP kontrowersyjnej ustawy), a nawet na arenie międzynarodowej (np. konflikt zbrojny). Jeżeli w reakcji na aktualne wydarzenia różne organizacje lub osoby indywidualne organizują protest, a Ty uważasz, że jest on słuszny, dołącz do niego. W ten sposób zaakcentujesz swoje poglądy wobec konkretnego zjawiska. Nawet jeśli sprawa wydaje Ci się przegrana, to pamiętaj, że im większa jest skala protestu, tym większa szansa, że decydenci będą musieli się odnieść do postulatów manifestantów.

Umiejętność 6.

Załatwianie podstawowych spraw urzędowych i ochrona własnych praw w relacji z państwem

☑ Samodzielnie wyrabiam potrzebne dokumenty

Sprawdź, jakich dokumentów będziesz potrzebować w najbliższym czasie. Mogą to być legitymacja szkolna, dowód osobisty, miesięczny bilet autobusowy czy paszport. Sprawdź, które z nich możesz wyrobić samodzielnie. Jeżeli niezbędny jest udział rodziców, to poproś ich, aby Ci towarzyszyli podczas załatwiania spraw urzędowych. Staraj się jednak samodzielnie wypełniać formularze, rozmawiać z urzędnikami itd.

☑ Korzystam z konta w serwisie ePUAP, z profilu zaufanego oraz z aplikacji mObywatel

To darmowe narzędzia, których można używać od momentu ukończenia 13. roku życia i które służą do załatwiania spraw urzędowych online, np. do składania wniosków o dokumenty lub zgłaszania ich zgubienia. Profil zaufany pozwala ponadto na podpisywanie wniosków i oświadczeń w internecie.

☑ Czytam regulaminy lub umowy, które podpisuję

Jest to żmudna i nudna czynność, ale zapoznawanie się z regulaminami i umowami daje nam niezbędną wiedzę na temat warunków, na które się zgadzamy. Największą uwagę należy zwrócić na kluczowe fragmenty tych dokumentów, dotyczące:

- praw i obowiązków stron,
- opłat i kosztów,
- warunków rozwiązania umowy,
- ograniczeń odpowiedzialności drugiej strony.

Dobrze zapoznać się z fragmentami poświęconymi polityce prywatności, aby dowiedzieć się, jak będą wykorzystywane nasze dane osobowe. Pamiętaj, żeby dać sobie czas na przeczytanie dokumentu – nie należy niczego podpisywać pod presją. Całkiem prawdopodobne, że nie zrozumiesz wszystkich zapisów umowy bądź regulaminu – w takiej sytuacji należy poprosić pracownika danej instytucji o wyjaśnienie przepisów budzących wątpliwości. Jeżeli nie masz takiej możliwości, poproś o pomoc rodziców lub opiekunów prawnych.

☑ Towarzyszę rodzicom i opiekunom w załatwianiu podstawowych spraw urzędowych

Wykorzystuj sytuacje, w których Twoi rodzice czy opiekunowie np. rejestrują samochód czy wyrabiają nowy paszport. Porozmawiaj z nimi, jak wygląda procedura w sprawach urzędowych i co jest potrzebne do ich załatwienia. Postaraj się towarzyszyć im podczas wizyt w urzędach – zobacz, jak to wygląda w praktyce.

☑ Ćwiczę pisanie prostych pism urzędowych

Spróbuj napisać podanie czy reklamację. Oczywiście nie musisz takiego pisma wysyłać – to tylko ćwiczenie, które pozwoli Ci lepiej poznać daną formę.

☑ Znam swoje prawa w relacjach z instytucjami państwowymi

Zapoznaj się z dostępnymi w internecie opracowaniami na temat praw obywatelskich. Uzyskaj wiedzę o tym, jak korzystać ze swoich praw w różnych sytuacjach, np. podczas kontroli policyjnej, w kontaktach z urzędami i organami władzy (zob. s. 68–69).

☑ Wiem, jak reagować w sytuacjach, gdy łamane są prawa obywateli

Sama wiedza o katalogu praw obywatelskich nie wystarczy – należy także poznać ścieżkę postępowania w reakcji na ich naruszenie. Sprawdź, w jaki sposób należy dokumentować takie przypadki oraz gdzie można je zgłaszać i szukać wsparcia, gdy podmiot odpowiedzialny za złamanie prawa odmawia naprawy sytuacji.

1. Polityka i życie publiczne

1. Partie polityczne
2. Kampania wyborcza (F)
3. Polityki publiczne
4. Zasady życia publicznego
5. Społeczeństwo obywatelskie
6. Media masowe
7. Przekazy medialne
8. Relacje państwo–Kościół w Polsce

1. Partie polityczne

Na tej lekcji:

• dowiesz się, jakie funkcje pełnią partie polityczne w systemie demokratycznym • poznasz podstawowe kryteria podziału partii ze względów programowych • poznasz główne partie polityczne w Polsce i ich poglądy na różne kwestie • przeanalizujesz postulaty partii w wybranych kwestiach

Partie polityczne odgrywają kluczową rolę w systemie demokratycznym. Reprezentują poglądy określonych grup obywateli i umożliwiają im wyrażanie oczekiwań wobec państwa. To członkowie partii wchodzą najczęściej w skład organów ustawodawczych i tworzą rządy. W demokracji udział w ugrupowaniach politycznych jest jedną z głównych form wpływania obywateli na życie publiczne. Równocześnie duża część społeczeństwa nie darzy partii zaufaniem i ma poczucie, że nie dbają one o interesy wyborców.

Czym są partie polityczne?

To organizacje, których celem jest uzyskanie i utrzymanie władzy w państwie dzięki zdobyciu poparcia obywateli w wyborach. To właśnie ten cel jest elementem, który odróżnia partie od innych podmiotów uczestniczących w życiu publicznym, takich jak organizacje pozarządowe czy ruchy społeczne.

Partie opierają swoje działania na określonym **programie politycznym**. Jest to zbiór pomysłów i propozycji dotyczących tego, jak powinny być zorganizowane państwo i społeczeństwo. Zazwyczaj ma formę spisanego dokumentu. Gdy partia ogłasza go publicznie, zobowiązuje się zrealizować zawarte w nim postulaty w razie wygranej w wyborach. Program wyraża dążenia określonych grup wyborców, co pozwala im utożsamiać się z danym ugrupowaniem.

Można powiedzieć, że partia jest organizacją pełniącą funkcję łącznika między obywatelami a rządzącymi, ponieważ formułuje ona swoje postulaty w odpowiedzi na potrzeby zgłaszane przez społeczeństwo. Na tym jednak nie kończy się rola partii w systemie demokratycznym – pełnią one także inne funkcje (zob. tabelę poniżej).

Partia opozycyjna – partia, która nie sprawuje władzy i stanowi alternatywę wobec partii lub koalicji rządowej. Wszystkie ugrupowania, które pełnią taką funkcję, często określa się mianem opozycji.

Funkcje partii politycznych

Funkcja rządzenia	Przedstawiciele ugrupowania, które zwyciężyło w wyborach lub weszło w skład koalicji rządowej, zajmują ważne stanowiska w państwie.
Funkcja artykulacyjna	Partie dążą do realizacji potrzeb grup obywateli, których reprezentują.
Funkcja kontrolna	Sprawują ją **partie opozycyjne**. Polega na monitorowaniu działań rządu, wytykaniu mu błędów i nieprawidłowości.
Funkcja wyborcza	Partie opracowują programy wyborcze oraz prowadzą kampanię wyborczą, czyli podejmują działania mające na celu zdobycie poparcia obywateli.
Funkcja opiniotwórcza	Członkowie partii kształtują poglądy społeczeństwa na różne sprawy, promują pewne wartości, określają tematy debaty publicznej.
Funkcja kreacyjna	Przygotowują swoich członków do pełnienia funkcji publicznych (umożliwiają im zdobycie kompetencji i doświadczenia), wyznaczają kandydatów na stanowiska publiczne.

Systemy partyjne

Jedną z podstawowych zasad systemu demokratycznego jest **pluralizm polityczny**, czyli swoboda tworzenia i działania partii politycznych. Rywalizują one między sobą o sprawowanie władzy, a kulminacją tej rywalizacji są wolne wybory. Obywatele rozstrzygają w nich, któremu ugrupowaniu powierzyć ster rządów.

Ogół partii funkcjonujących w danym państwie określa się jako **system partyjny**. W większości państw demokratycznych szanse na udział w sprawowaniu rządów ma kilka ugrupowań politycznych. Tworzą one wspólnie system określany jako **wielopartyjny**. W sytuacji, w której o władzę rywalizuje kilka partii, ta z nich, która zwyciężyła w wyborach, zazwyczaj nie dysponuje większością mandatów w parlamencie i aby powołać rząd, musi utworzyć koalicję z innym ugrupowaniem (lub nawet z kilkoma).

W niektórych państwach demokratycznych funkcjonuje **system dwupartyjny**. Charakteryzuje się on tym, że na scenie politycznej dominują dwie partie, które rywalizują o władzę i wymieniają się u steru rządów. Na przykład w Stanach Zjednoczonych są to Partia Demokratyczna i Partia Republikańska. W państwach z systemem dwupartyjnym funkcjonują także inne ugrupowania, jednak nie mają one szans na udział w sprawowaniu władzy, a często nawet na wprowadzenie przedstawicieli do parlamentu.

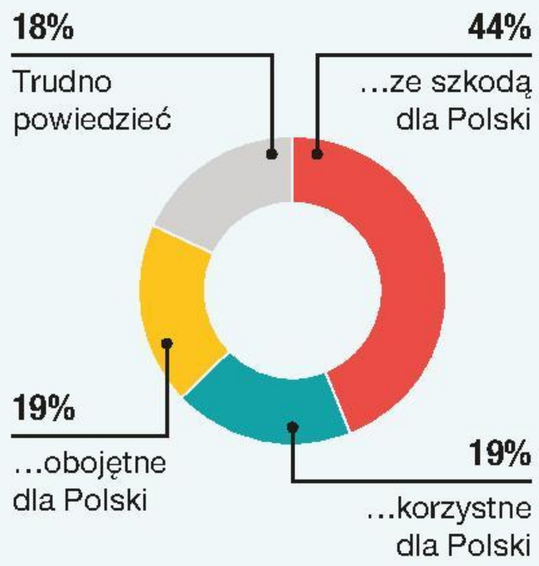
Twoja kolej!

Zapoznaj się z poniższymi wykresami i wykonaj polecenia.

Które z poniższych twierdzeń, Pana/Pani zdaniem, trafnie opisują większość partii w Polsce?

Gdyby z jakichś powodów wszystkie partie polityczne musiały zaprzestać swojej działalności, to byłoby to:

Źródło: CBOS, 2017 (zob. wykaz źródeł na s. 224).

- Oceń, czy w opinii respondentów partie politycznie w Polsce faktycznie realizują rolę łącznika, opisaną na s. 46. Uzasadnij swoją odpowiedź, odwołując się do danych z wykresów.
- Czy na podstawie powyższych danych można stwierdzić, że stosunek respondentów do partii politycznych jest niejednoznaczny? Uzasadnij swoją opinię.

Czy wiesz, że...

W państwach totalitarnych (i niektórych autorytarnych) funkcjonuje **system jednopartyjny**, w którym jedno ugrupowanie ma monopol na sprawowanie władzy. System ten może występować w dwóch wariantach. Pierwszy z nich charakteryzuje się tym, że prawo dopuszcza istnienie innych partii, jednak są one podporządkowane partii rządzącej i nie mają wpływu na bieżącą politykę. Taki system obecnie funkcjonuje np. w Chinach. W drugim wariancie prawo przewiduje istnienie wyłącznie jednej partii politycznej. Taki system funkcjonował np. w Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich.

Klasyfikacja partii politycznych – co je różni?

Partie polityczne różnią się pod wieloma względami. Niektóre ugrupowania są nastawione na pozyskiwanie dużej liczby członków (partie masowe), inne z kolei skupiają wąską grupę zawodowych działaczy (partie kadrowe). Jednak najistotniejsze są różnice programowe. Na podstawie tego kryterium można wytyczyć jeden z najważniejszych podziałów: na **lewicę** i **prawicę**. Przekonania typowe dla tych dwóch orientacji politycznych przedstawiono w poniższej tabeli. Warto jednak pamiętać, że dziś poglądy reprezentowane przez członków wielu partii trudno jednoznacznie zaklasyfikować jako lewicowe lub prawicowe. Znaczna część ugrupowań w wielu kwestiach prezentuje stanowisko pośrednie – takie partie określa się mianem **centrowych**.

Zestawienie poglądów typowych dla lewicy i prawicy

Obszar	Poglądy lewicowe	Poglądy prawicowe
Gospodarka i polityka społeczna	• Większa rola państwa w gospodarce (m.in. regulowanie rynku). • Zmniejszanie różnic dochodowych w społeczeństwie, np. przez podwyższanie podatków dla najbogatszych czy pomoc państwa dla mniej zamożnych grup.	• Zmniejszanie roli państwa w gospodarce. Podkreślanie pozytywnej roli indywidualnej przedsiębiorczości i wolnej konkurencji. • Obniżanie podatków i ograniczanie wydatków państwa na programy socjalne.
Kwestie światopoglądowe	• Ograniczenie roli religii i Kościołów w życiu publicznym. • Liberalizacja przepisów dotyczących aborcji.	• Przywiązanie do tradycji i niechęć do gwałtownych, głębokich zmian. • Pozytywne postrzeganie roli religii w życiu publicznym, podkreślanie znaczenia rodziny i małżeństwa.
Społeczeństwo	• Dążenie do budowy **społeczeństwa egalitarnego**. • Postrzeganie jako ważnej wartości różnorodnych stylów życia i tożsamości. Wskazywanie na konieczność ochrony praw mniejszości. • Postulowanie otwartej polityki wobec migrantów. • Otwartość na zmiany społeczne (np. nietradycyjne modele rodziny).	• Wskazywanie pozytywnych aspektów nierówności majątkowych i rywalizacji w społeczeństwie. Podkreślanie, że jednostka jest odpowiedzialna za własny los. • Przywiązanie do kategorii narodu; postrzeganie jednorodności etnicznej i kulturowej społeczeństwa jako pozytywnej wartości, sprzeciw wobec masowej imigracji.
Ochrona środowiska, polityka klimatyczna	• Postrzeganie ochrony środowiska naturalnego i klimatu jako ważnych zadań państwa. Wskazywanie na konieczność ingerencji w życie społeczne i gospodarcze w celu realizacji tych zadań.	• Głoszenie poglądu, że ochrona środowiska i polityka klimatyczna powinny być realizowane w taki sposób, aby nie hamować wzrostu gospodarczego i nie powodować spadku zamożności społeczeństwa.
Integracja europejska	• Postulowanie głębszej integracji w ramach Unii Europejskiej oraz zwiększenia kompetencji instytucji europejskich, wynikające z przekonania o istotnej roli wspólnoty we wzmacnianiu jej członków oraz ich bezpieczeństwa.	• Dążenie do zmniejszania roli instytucji europejskich (UE głównie jako wspólnota gospodarcza), wynikające z przywiązania do idei suwerenności państw narodowych.

Czy wiesz, że...

Podział na prawicę i lewicę wywodzi się jeszcze z czasów wielkiej rewolucji francuskiej – w parlamencie w Paryżu po lewej stronie zasiadali wówczas zwolennicy zmian i zniesienia monarchii, a po prawej stronie – obrońcy starego porządku. Choć od tamtego czasu kluczowe zagadnienia będące przedmiotem sporów politycznych bardzo się zmieniły, ten symboliczny podział wciąż jest przywoływany przez obserwatorów sceny politycznej, którzy chcą lepiej zrozumieć spory międzypartyjne.

Społeczeństwo egalitarne – społeczeństwo, w którym wszyscy ludzie mają zapewnione równe prawa i szanse rozwoju, a nierówności ekonomiczne są ograniczane.

Czy podział na lewicę i prawicę jest wystarczający?

Wiele partii prezentuje bardzo zróżnicowane poglądy. Zdarza się, że w jednych kwestiach dane ugrupowanie głosi postulaty prawicowe, a w innych – lewicowe. Może to budzić wątpliwości dotyczące tego, jak należy klasyfikować tę partię. Aby lepiej oddać złożoność poglądów politycznych w takich przypadkach, politolodzy zaproponowali inną metodę podziału. W jej ramach dane przekonania umieszcza się na dwóch osiach: **gospodarczej** i **światopoglądowej**. Dzięki temu możliwe jest dokładniejsze określenie, jakie stanowisko zajmuje dana partia w różnych obszarach. Na przykład może ona popierać daleko idące interwencje państwa w sferze gospodarczej, a jednocześnie reprezentować światopogląd konserwatywny. Może także sytuować się na jednym ze skrajnych punktów na osi lub przedstawiać stanowisko bardziej umiarkowane. Założenia tego podziału zostały opisane w poniższych grafikach.

Interwencjonizm (etatyzm) — **Oś gospodarcza** — **Liberalizm gospodarczy**

Państwo powinno bezpośrednio ingerować w gospodarkę i regulować jej funkcjonowanie. Partie interwencjonistyczne zwykle postulują:
- progresję podatkową, czyli wyższe podatki dla najbogatszych,
- podnoszenie płacy minimalnej i wzmocnienie ochrony praw pracowników,
- rozbudowę bezpłatnych usług publicznych (edukacja, ochrona zdrowia) i pomocy socjalnej,
- regulowanie działalności gospodarczej (np. przez wprowadzanie wymogu uzyskania zezwoleń na działalność danego typu),
- nacjonalizację strategicznych przedsiębiorstw lub gałęzi gospodarki.

Gospodarka powinna funkcjonować na wolnorynkowych zasadach i z bardzo ograniczonym udziałem państwa. Partie liberalne gospodarczo postulują m.in.:
- zmniejszanie obciążeń podatkowych (obniżanie podatków, likwidację niektórych z nich),
- ograniczanie bezpłatnych usług publicznych i programów socjalnych (np. ustalanie odpłatności za ochronę zdrowia, edukację),
- zniesienie ograniczeń w prowadzeniu działalności gospodarczej (np. uproszczenie przepisów, ograniczenie kontroli ze strony państwa),
- prywatyzację przedsiębiorstw państwowych.

Konserwatyzm — **Oś światopoglądowa** — **Liberalizm światopoglądowy**

Partie konserwatywne są przywiązane do porządku społecznego i tradycyjnych wartości (wynikających z religii, obyczajów). W swoich programach m.in.:
- wskazują na ważną rolę religii w życiu publicznym,
- sprzeciwiają się uznawaniu przez państwo nietradycyjnych modeli rodziny,
- podkreślają znaczenie tożsamości narodowej.

Partie liberalne są otwarte na zmiany społeczne, podkreślają znaczenie wolności i praw jednostki. Postulują m.in.:
- świeckość państwa (ograniczenie roli Kościołów w sferze publicznej);
- liberalizację prawa dotyczącego aborcji,
- legalizację związków partnerskich oraz małżeństw osób tej samej płci.

?

Które ze stanowisk zaprezentowanych na obu osiach podzielasz lub które jest bliższe Twoim poglądom? Uzasadnij swój wybór.

Partie polityczne w Polsce

W Polsce konstytucja gwarantuje wolność tworzenia i działania partii politycznych. Obowiązuje jednak zakaz działania ugrupowań, które w swoich programach odwołują się do totalitarnych metod działania, propagują nienawiść rasową i narodowościową czy przemoc w walce o władzę. Podstawowymi aktami prawnymi regulującymi funkcjonowanie partii są *Ustawa o partiach politycznych* i *Kodeks wyborczy*, który określa m.in. zasady udziału w wyborach. Według statystyk w Polsce zarejestrowano blisko 100 partii. Tylko niewielka część z nich ma swoich przedstawicieli w parlamencie.

Konstytucja RP
art. 11, 13

Partie w polskim parlamencie

Ponieważ w wyborach niektóre ugrupowania startują w ramach koalicji, swoich przedstawicieli wprowadza do parlamentu zwykle kilkanaście partii. Jednak decydującą rolę w życiu politycznym odgrywają tylko te z nich, które mają w Sejmie najliczniejszą reprezentację bądź które cieszą się realnym poparciem społecznym. Większość parlamentarzystów zrzesza się w klubach i kołach (poselskich, senatorskich). Zazwyczaj skupiają one przedstawicieli jednej partii, choć w jednym kole lub klubie mogą zasiadać reprezentanci kilku ugrupowań. Warto pamiętać, że w trakcie kadencji parlamentarzyści czasem zmieniają przynależność partyjną i przechodzą do innych kół i klubów.

Przykład

Główne partie polityczne reprezentowane w Sejmie RP X kadencji (wybranym w 2023 r.; stan na koniec 2025 r.)*

Nazwa	Data powstania	Lider	Orientacja światopoglądowa	Poglądy na gospodarkę
Prawo i Sprawiedliwość	2001 r.	Jarosław Kaczyński	konserwatywna	interwencjonizm państwowy
Koalicja Obywatelska**	2001 r.	Donald Tusk	centrowo-liberalna	umiarkowanie liberalne
Polska 2050	2021 r.	Szymon Hołownia	centrowa	centrowe: **społeczna gospodarka rynkowa**
Polskie Stronnictwo Ludowe	1990 r.	Władysław Kosiniak-Kamysz	umiarkowanie konserwatywna	centrowe: społeczna gospodarka rynkowa
Nowa Lewica	2021 r.	Włodzimierz Czarzasty	liberalna	interwencjonizm państwowy
Konfederacja „Wolność i Niepodległość”	2019 r.	Sławomir Mentzen, Krzysztof Bosak	konserwatywna	liberalne, wolnorynkowe
Partia Razem	2015 r.	Adrian Zandberg	liberalna	interwencjonizm państwowy

* Ugrupowania wymieniono w tabeli zgodnie z kolejnością odpowiadającą liczebności ich reprezentacji w Sejmie RP: od partii posiadającej najwięcej przedstawicieli do partii z najmniejszą liczą posłów.

** W latach 2001–2025 jako Platforma Obywatelska.

Społeczna gospodarka rynkowa – model gospodarki, który łączy wolny rynek z gwarancjami socjalnymi dla obywateli.

Twoja kolej!

Poszukaj w internecie informacji na temat struktury politycznej Sejmu RP i Senatu RP. Podaj nazwy wszystkich partii politycznych, które mają swoich przedstawicieli w parlamencie, oraz liczebność ich reprezentacji w obu izbach. Które z tych ugrupowań wchodzą w skład koalicji rządzącej, a które tworzą opozycję parlamentarną?

W praktyce

Jak porównywać ze sobą programy partii politycznych?

Z punktu widzenia obywatela ważne jest, aby mieć świadomość, jakie rozwiązania proponują poszczególne ugrupowania w różnych kwestiach, takich jak edukacja, ochrona środowiska, polityka migracyjna. Postulaty te mogą się w przyszłości przełożyć na kształt stanowionego prawa i konkretne ustawy. Wiedza o zamierzeniach partii w ważnych dla nas sprawach ułatwia podejmowanie decyzji w wyborach.

- Porównanie postulatów warto rozpocząć od jednego wybranego obszaru. Może to być temat ważny lub interesujący dla osoby analizującej programy partii.
- Następnie należy zebrać materiały do analizy. Najlepiej, aby obejmowały one: programy partii, wypowiedzi medialne ich liderów oraz informacje, jak głosowali przedstawiciele tych ugrupowań w Sejmie w sprawach dotyczących konkretnych rozwiązań prawnych.
- Podczas analizy należy skupić się na stanowiskach i konkretnych propozycjach prezentowanych przez dane ugrupowania. W uporządkowaniu informacji pomocna będzie poniższa tabela.

Pytanie	Partia A	Partia B
Jakie konkretne rozwiązania lub działania partia proponuje w danej dziedzinie?		
Jakie wartości lub przekonania stoją za proponowanymi działaniami?		
Jak partia ocenia propozycje innych ugrupowań w tym obszarze?		
Jeżeli członkowie partii uczestniczyli w głosowaniu nad sprawą związaną z analizowanym zagadnieniem, to jak głosowali?		

Twoja kolej!

Porównaj propozycje programowe dwóch wybranych partii zasiadających w Sejmie RP w dwóch ważnych dla Ciebie kwestiach. W tym celu odpowiedz na pytania zamieszczone w tabeli powyżej. Następnie określ, która partia prezentuje w tych sprawach stanowisko bliższe Twoim poglądom. Uzasadnij swój wybór.

Twoja kolej!

Pytania podsumowujące

- Czym są partie polityczne i jakie pełnią funkcje w systemie demokratycznym?
- Na czym polega różnica między systemem wielopartyjnym a systemem dwupartyjnym?
- Jakie są główne linie podziału między ugrupowaniami politycznymi?
- Które partie polityczne mają co najmniej kilkunastoosobową reprezentację w polskim parlamencie?

F

2. Kampania wyborcza

Na tej lekcji:

• poznasz podstawowe terminy związane z kampanią wyborczą • dowiesz się, jakie metody wykorzystują politycy, aby pozyskać poparcie wyborców • nauczysz się analizować materiały wyborcze • dowiesz się, czym są sondaże i w jaki sposób mogą wpływać na decyzje wyborców

W demokracji decyzję o tym, kto będzie sprawował władzę w państwie, podejmują obywatele przy urnach wyborczych w dniu głosowania. Jednak znaczny wpływ na to, jakie rozstrzygnięcia zapadną tego dnia, ma kampania wyborcza prowadzona przez ugrupowania polityczne i kandydatów przed wyborami. Polityka staje się wtedy bardziej widoczna nawet dla osób, które się nią na co dzień nie interesują.

Czym jest kampania wyborcza?

Kampania wyborcza to okres poprzedzający głosowanie. Jej głównym elementem jest **agitacja wyborcza**, czyli intensywne działania, które realizują kandydaci i partie polityczne, aby nakłonić obywateli do oddania na nich głosu i w konsekwencji zdobyć władzę. Wykorzystują do tego różne techniki przekonywania (zostaną one omówione w dalszej części tematu).

W Polsce, zgodnie z art. 104 *Kodeksu wyborczego*, kampania rozpoczyna się w dniu ogłoszenia terminu wyborów przez właściwy organ i kończy się na 24 godziny przed dniem głosowania. Nietrudno jednak zauważyć, że pewne działania typowe dla kampanii wyborczej politycy podejmują przez cały czas. Można się nawet spotkać z opinią, że kolejna kampania zaczyna się tuż po ogłoszeniu wyników wyborów. Rządzący, sprawujący najwyższe funkcje państwowe, mimo zwycięstwa wciąż muszą bowiem dbać o utrzymanie poparcia politycznego, a zatem rywalizować ze swoimi przeciwnikami politycznymi, tworzącymi opozycję. Właśnie z tego powodu w naukach politycznych używa się terminu **„kampania permanentna"**, oznaczającego ciągłą rywalizację o względy wyborców.

Aktorzy i środki kampanii wyborczej

W kampanię wyborczą angażuje się wiele podmiotów i instytucji. Określa się je mianem aktorów kampanii wyborczej. Do najważniejszych z nich zaliczają się:

- **kandydaci** – osoby ubiegające się o określony urząd, które zabiegają o głosy wyborców; to właśnie ich sylwetki są głównie promowane w trakcie kampanii;
- **komitety wyborcze** – reprezentują partie polityczne, grupy obywateli lub pojedyncze osoby ubiegające się o urzędy; komitety odpowiadają za zgłoszenie kandydatów oraz prowadzą kampanię w ich imieniu.
- **Państwowa Komisja Wyborcza** – organ państwowy odpowiedzialny za przeprowadzanie wyborów i referendów w Polsce; do jego zadań należy m.in.: rejestrowanie komitetów wyborczych, nadzorowanie legalności ich działań, ogłaszanie oficjalnych wyników wyborów;
- **wyborcy** – główni odbiorcy kampanii; to do nich kierowany jest przekaz komitetów wyborczych;
- **media** – zarówno tradycyjne, jak i społecznościowe; to za ich pośrednictwem politycy komunikują się z wyborcami; media

Czy wiesz, że...

W Polsce od północy dnia poprzedzającego wybory aż do zakończenia głosowania trwa **cisza wyborcza**. W tym czasie obowiązuje zakaz prowadzenia agitacji, np. rozwieszania plakatów, wygłaszania przemówień czy publikowania sondaży wyborczych. Nie oznacza to jednak, że partie i kandydaci muszą usunąć materiały wyborcze z przestrzeni publicznej – te, które rozwieszono przed ciszą wyborczą, mogą pozostać na swoim miejscu. Przepisy te wprowadzono m.in. po to, żeby wyborcy mogli przemyśleć swój wybór bez presji ze strony polityków i mediów. Za złamanie ciszy wyborczej prawo przewiduje kary.

są również podstawowym źródłem wiedzy na temat kandydatów i partii, przy czym nie zawsze pozostają neutralne – ich przekaz może wpływać na poglądy i preferencje polityczne obywateli.

Kampanie wyborcze prowadzi się za pomocą różnych form przekazu. Powszechne jest wykorzystywanie tzw. **materiałów wyborczych**. Należą do nich m.in. plakaty, ulotki, spoty radiowe i telewizyjne, strony internetowe, hasła wyborcze, memy. Kandydaci i przedstawiciele poszczególnych ugrupowań starają się również dotrzeć do elektoratu ze swoim przekazem za pomocą innych środków, np. uczestniczą w programach publicystycznych, debatach; organizują bezpośrednie spotkania z wyborcami (np. wiece).

Twoja kolej!

Przeanalizuj przedstawione poniżej wyniki badań i wykonaj polecenia.

Źródła informacji o komitetach i kandydatach startujących w wyborach

Czy w trakcie kampanii wyborczej czerpał(a) Pan(i) informacje o komitetach i kandydatach startujących w wyborach:	Odpowiedzi twierdzące według terminów badań						
	XI 2011	XII 2014	XI 2015	XI 2018	XI 2019	VIII 2020	XI 2023
	w procentach						
– z programów informacyjnych i publicystycznych w telewizji	69	61	79	53	70	79	71
– ze spotów, reklam wyborczych (np. w radiu i telewizji)	59	55	66	51	55	65	54
– z internetu	24	23	32	34	31	45	52
– od znajomych, członków rodziny	36	50	53	54	41	54	49
– z audycji informacyjnych i publicystycznych w radiu	41	40	49	34	42	46	43
– z billboardów, plakatów wyborczych, ulotek	38	60	48	70	41	41	39
– z gazet i czasopism	42	43	42	39	30	29	23
– z wieców, spotkań wyborczych, w których Pan(i) uczestniczył(a)	3	8	3	11	4	5	9

Źródło: CBOS, 2023 (zob. wykaz źródeł na s. 224).

- Odpowiedz, z jakich źródeł większość respondentów czerpała – w świetle wyników badania z listopada 2023 r. – informacje o komitetach i kandydatach.
- Wyjaśnij, jak zmiany wynikające z danych przedstawionych w tabeli mogą wpłynąć na sposób prowadzenia kampanii wyborczych w przyszłości.

Czy wiesz, że...

W polskim prawie wyróżnia się kilka rodzajów komitetów wyborczych. Do pierwszej grupy zalicza się komitety partii politycznych, tworzone przez jedno ugrupowanie, które zgłasza swoich kandydatów. Drugi typ reprezentuje koalicyjny komitet wyborczy, powoływany przez co najmniej dwie partie polityczne. W trzeciej kategorii znajdują się komitety wyborcze wyborców, które umożliwiają obywatelom zgłaszanie kandydatów niezależnych i niezrzeszonych w strukturach partyjnych. Ponadto w wyborach samorządowych własne komitety mogą powoływać stowarzyszenia i inne organizacje społeczne.

Perswazja i manipulacja w kampanii wyborczej

Aby uzyskać poparcie wyborców, politycy i sztaby wyborcze stosują podobne techniki i mechanizmy co przedsiębiorstwa próbujące sprzedać swój produkt klientom. Stąd często działania te określa się jako **marketing polityczny**. Chodzi nie tylko o przedstawienie wyborcom pewnych propozycji i rozwiązań programowych, lecz także o wytworzenie pozytywnego wizerunku kandydatów, wzbudzenie emocji, które przekonają głosujących do danej partii lub polityka. W związku z tym większość komunikatów, które pojawiają się w trakcie kampanii wyborczej, ma charakter **perswazyjny** – ich celem jest przekonanie obywateli, aby dokonali konkretnego wyboru w głosowaniu. W przekazach formułowanych przez partie polityczne mogą się również pojawiać elementy **manipulacji** – ich nadawcy wykorzystują różnego rodzaju mechanizmy psychologiczne, by w sposób nieuczciwy nakłonić odbiorców do zmiany poglądów lub dokonania określonych wyborów.

Granica pomiędzy perswazją a manipulacją nie jest ostra. Politycy w swoich działaniach marketingowych i promocyjnych często łączą ze sobą oba typy przekazów. Dlatego dla każdego wyborcy niezwykle istotna okazuje się znajomość technik perswazyjnych i manipulacyjnych. Dzięki niej łatwiej jest krytycznie odbierać przekazy kierowane do obywateli, nie ulegać nieuczciwym praktykom polityków i bardziej świadomie głosować przy urnie. Poniżej omówiono przykłady technik perswazyjnych i manipulacyjnych.

Przykładowe techniki perswazji i manipulacji w kampanii wyborczej

Nazwa	Na czym polega technika?	Przykład
Odwołanie do autorytetu	Powoływanie się na autorytet (ekspertów, poważne instytucje) w sposób niedokładny, sprzeczny z jego intencjami, zamiast przytaczania argumentów potwierdzających, że dana informacja jest prawdziwa.	Działacz dowodzi prawdziwości głoszonych tez za pomocą takich stwierdzeń, jak: „Tak mówi nauka”, „Rekomendują to organizacje międzynarodowe”.
Społeczny dowód słuszności	Uzasadnianie, że dany pomysł jest dobry i pożądany, ponieważ większość społeczeństwa lub konkretnej grupy popiera to rozwiązanie.	Polityk wskazuje, że jego postulat obniżenia wieku emerytalnego jest słuszny, bo ostatni sondaż wskazał, że popiera to 80% kobiet.
Budowanie pozytywnego wizerunku	Okazywanie troski o sprawy zwykłych wyborców, uwypuklanie swoich pozytywnych cech, np. przez udział w wybranych aktywnościach.	Kandydat na prezydenta spotyka się z wyborcami podczas zakupów w sklepie lub bierze udział w treningu na siłowni.
Dezinformacja (np. bezpośrednie kłamstwo)	Świadome rozpowszechnianie fałszywych informacji w celu wywarcia wpływu na opinię publiczną lub zachowanie odbiorców.	Przedstawiciele partii Y powtarzają, że kandydat partii X zamierza ograniczyć pomoc socjalną, mimo że w jego programie nie pojawia się taki postulat.
Prezentowanie selektywnych danych	Przedstawianie tylko takich faktów lub danych, które potwierdzają konkretną tezę, i pomijanie tych, które jej przeczą.	Polityk opozycji przekonuje, że w kraju żyje się coraz gorzej z powodu wzrostu cen, ale pomija fakt, że ostatnio znacznie wzrosły wynagrodzenia.
Wywoływanie strachu	Budowanie lub wzmacnianie poczucia zagrożenia, np. z powodu działań konkretnej grupy osób (np. migrantów) lub określonych organizacji (np. partii).	Posłowie z ugrupowania A przedstawiają przeciwników jako nieodpowiedzialnych populistów, którzy doprowadzą do katastrofy gospodarczej.

Perswazja – działania mające przekonać odbiorcę do poglądów lub propozycji nadawcy. Cechą perswazji jest to, że nie ukrywa ona swojego celu – odbiorca ma świadomość bycia przekonywanym, a nadawca wykorzystuje przede wszystkim argumenty rzeczowe i logiczne.

Manipulacja – oddziaływanie na odbiorcę w taki sposób, by nie mógł on rozpoznać, że nadawca próbuje zmienić jego poglądy, decyzje lub zachowania. Cechą manipulacji jest to, że jej prawdziwy cel pozostaje ukryty przed odbiorcą.

Czy wiesz, że...

Przekazy stosowane w kampanii wyborczej można podzielić na pozytywne i negatywne. Treści pozytywne mają za zadanie wzbudzić sympatię, zaufanie do promowanego kandydata – podkreślają zatem jego zalety oraz kwalifikacje. Z kolei treści negatywne wykorzystuje się, by zdyskredytować przeciwników politycznych i wywołać wobec nich niechęć. Jeśli jakieś ugrupowanie lub kandydat stara się przede wszystkim zniszczyć wizerunek konkurencji, mówi się, że prowadzi negatywną lub brudną kampanię wyborczą.

Przypomnij sobie

Populizm to nurt w polityce, którego głównymi aspektami są sprzeciw wobec obowiązującego porządku politycznego i rządzących elit oraz postulaty dotyczące realizacji woli i interesów zwykłych ludzi.

Demonizacja, dehumanizacja przeciwnika	Przypisywanie przeciwnikom skrajnie negatywnych cech, przedstawianie ich jako zagrożenia, niemal pozbawianie ich ludzkich cech.	Członkowie opozycji porównują rządzących do najbardziej brutalnych dyktatorów, natomiast przedstawiciele władzy nazywają przeciwników terrorystami.
Prezentowanie opinii jako faktów	Przedstawianie czyjegoś zdania na jakiś temat jako rzeczywistego obrazu danej części rzeczywistości albo jako dowodu na istnienie pewnych zjawisk.	Partia Z powołuje się w spotach wyborczych na negatywne opinie dotyczące danego kandydata, ale nie przytacza faktów, które potwierdziłyby słuszność tych skrajnie złych ocen.

? Czy we współczesnym życiu politycznym zauważasz przykłady stosowania wymienionych w tabeli technik, np. w przekazach medialnych lub wystąpieniach polityków? Jeżeli tak, to które z tych działań dominują?

W praktyce

Jak odróżniać fakty od opinii?

Przedstawianie opinii jako faktów to jeden z częściej stosowanych zabiegów manipulacyjnych. Wykorzystują go politycy i dziennikarze w debatach i przekazach medialnych, a także np. kandydaci na urzędy państwowe w kampaniach wyborczych. Innym zabiegiem często stosowanym w debacie publicznej jest mieszanie i łączenie ze sobą faktów i opinii, tak by można było narzucić odbiorcy określoną interpretację wydarzeń. Odróżnianie opinii od faktów oraz weryfikowanie, czy podane informacje odpowiadają rzeczywistości, to podstawowe umiejętności umożliwiające obronę przed manipulacją i świadomy odbiór komunikatów politycznych.

- **Fakt** to stan rzeczy lub zdarzenie, do którego doszło w określonym czasie i przestrzeni i którego prawdziwość może być obiektywnie zweryfikowana na podstawie dostępnych dowodów lub danych.
- **Opinia** jest subiektywną oceną jakiegoś zjawiska, osoby lub zdarzenia albo przekonaniem jednostki na dany temat (nie wszyscy podzielają taki pogląd). Twierdzenia wyrażające opinie nie muszą być oparte na obiektywnych danych, przez co nie podlegają weryfikacji pod względem prawdziwości.

Twoja kolej!

Zapoznaj się z wypowiedziami i rozstrzygnij, które z nich mówią o faktach (F), a które – są opiniami (O).

Wypowiedź	F	O
Według danych GUS bezrobocie w Polsce wynosi 5,2%.		
Mamy w Polsce bardzo wysokie bezrobocie.		
Przyjmowanie dużej liczby migrantów jest zagrożeniem dla państw europejskich.		
Polityk partii X powiedział, że „dzisiejsi uczniowie nie potrafią czytać ze zrozumieniem”.		
Średni wynik testów czytania ze zrozumieniem w 2025 roku był o 5% niższy niż w 2024 roku.		
W Polsce mamy do czynienia z katastrofą demograficzną.		
W Polsce w 2024 roku urodziło się najmniej dzieci od zakończenia II wojny światowej.		

Czy wiesz, że...

Różne techniki manipulacji są kluczowymi elementami **demagogii**. Jest to sposób uprawiania polityki, w którym politycy odwołują się do silnych emocji i lęków obywateli, celowo przeinaczają fakty oraz demonizują przeciwników. Ważnym aspektem demagogii jest także składanie wyborcom atrakcyjnych obietnic, które zwykle są niemożliwe do zrealizowania. Potocznie nazywa się je **„kiełbasą wyborczą”**.

Programy wyborcze

Program wyborczy to dokument zawierający najważniejsze propozycje i obietnice, które dana partia lub konkretny kandydat zobowiązują się zrealizować, jeśli wygrają wybory. Jak już wiemy, poszczególne ugrupowania posiadają także ogólne programy polityczne. Mają one jednak inny charakter – zazwyczaj są to obszerne dokumenty, będące podstawą działania danej partii w dłuższym czasie. W porównaniu z nimi programy wyborcze są uproszczone – zawierają przede wszystkim postulaty, które mają przekonać obywateli do oddania głosu w najbliższych wyborach.

Aby program spełniał funkcję perswazyjną, powinien być:

- dostępny – łatwy do znalezienia i atrakcyjnie zaprezentowany,
- zrozumiały – napisany zwięzłym, prostym językiem,
- konkretny – zawierać jasno określone propozycje działań,
- kompletny – odnosić się do najważniejszych obszarów życia społecznego i gospodarczego,
- adekwatny – dopasowany do kompetencji, jakimi dysponuje wybierany organ władzy.

Twoja kolej!

Poszukaj w internecie programów wyborczych dwóch partii, które wzięły udział w ostatnich wyborach parlamentarnych. Oceń, czy dokumenty te spełniają kryteria wymienione powyżej. Jakie są mocne i słabe strony obu tych programów? Wskaż przedstawione w nich pomysły i postulaty, które uważasz za warte realizacji.

Przypomnij sobie

Opinia publiczna to zbiór występujących w społeczeństwie przekonań dotyczących spraw istotnych dla ogółu. Wywiera ona duży wpływ na funkcjonowanie większości współczesnych państw, gdyż politycy, którym zależy na poparciu, muszą brać pod uwagę stosunek wyborców do różnych kwestii.

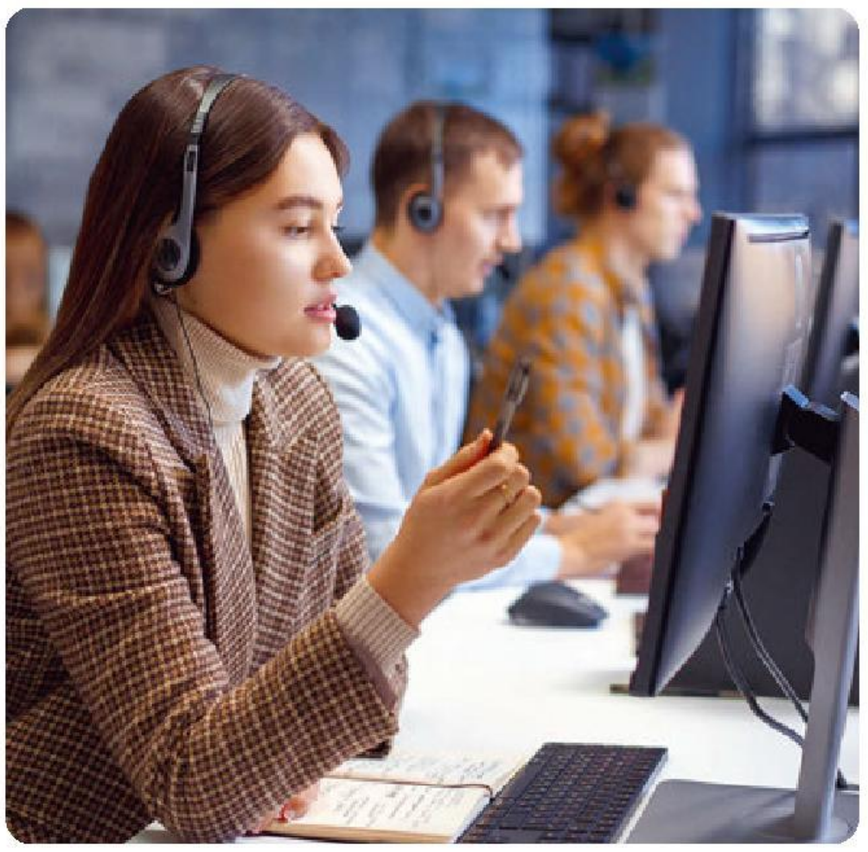
Sondaże przedwyborcze i ich rola w kampanii

Sondaże stanowią jedną z podstawowych metod badania **opinii publicznej**. Przeprowadzają je wyspecjalizowane instytucje – **ośrodki badania** opinii publicznej. Do realizacji sondaży wykorzystuje się ankiety, czyli formularze zawierające pytania na konkretny temat. Na podstawie zebranych za ich pomocą danych badacze starają się określić, jakie są poglądy społeczeństwa w różnych kwestiach.

Sondaże pokazujące poparcie dla partii lub kandydatów to nieodłączny element każdej kampanii wyborczej. Ich wyniki są publikowane w mediach i szeroko komentowane. Umożliwiają mediom i wyborcom przewidywanie, jakie mogą być rezultaty najbliższych wyborów, skład Sejmu RP w następnej kadencji czy kształt możliwych koalicji rządzących.

Badacze wskazują jednak, że sondaże nie tylko obrazują preferencje wyborców, lecz także je kształtują. W tabeli na następnej stronie przedstawiono mechanizmy, które może uruchomić publikacja wyników sondaży.

Warto też mieć świadomość, że niektórzy aktorzy kampanii wyborczej mogą manipulować danymi sondażowymi dla własnych korzyści.

Istnieje wiele technik przeprowadzania sondaży wyborczych. Najczęściej wykorzystuje się metodę CATI. Polega ona na realizacji badania telefonicznego przy wsparciu komputera. Metoda CATI pozwala na zebranie dużej ilości danych w ciągu kilku godzin.

Jak sondaże mogą wpływać na wyniki wyborów?

Efekt *underdog* [czyt.: anderdog]	To psychologiczna tendencja do wspierania słabszych, np. polityków lub partii, którym przypisuje się mniejsze szanse na sukces. W polityce efekt ten jest wykorzystywany do mobilizowania wyborców – kandydat na gorszej pozycji zyskuje sympatię jako ten, który toczy nierówną walkę z silniejszym przeciwnikiem.
Głosowanie strategiczne – niechęć do „marnowania głosu”	Niektórzy wyborcy kierują się w swoim wyborze politycznym pragmatyzmem, odsuwając na dalszy plan własne poglądy. Jeśli sondaże pokazują, że popierane przez nich ugrupowanie ma niewielkie szanse na sukces wyborczy, decydują się poprzeć silniejszą partię, żeby nie mieć poczucia, że zmarnowali swój głos.
Efekt *bandwagon* [czyt.: bendłegyn]	Zjawisko psychologiczne polegające na tym, że ludzie podejmują działanie tylko dlatego, że robią tak inni. Efekt ten sprzyja partiom lub kandydatom prowadzącym w sondażach – wyborca niezdecydowany może udzielić im poparcia w reakcji na wzrost ich popularności, z nadzieją, że znajdzie się w obozie zwycięzców.
Demobilizacja	Znaczna przewaga w sondażach jednej partii politycznej lub kandydata może działać demobilizująco na niektórych wyborców. Często rezygnują oni z udziału w głosowaniu z powodu przeświadczenia, że wynik wyborów jest już przesądzony.

W praktyce

Jak interpretować sondaże przedwyborcze?

Wyniki sondaży trzeba traktować wyłącznie jako prognozy, które z pewnym prawdopodobieństwem szacują poziom poparcia w dniu wyborów. Nie można więc przyjmować rezultatów sondażowych za pewnik, ponieważ są to badania realizowane w małej grupie osób. Przy interpretacji wyników sondaży, warto zwrócić uwagę na kilka kluczowych elementów.

- **Znajdź dane o próbie statystycznej**, czyli o grupie osób, w której przeprowadzono sondaż. Rzetelne ośrodki badawcze zawsze podają podstawowe informacje: ilu respondentów odpowiedziało na pytania, jaka była forma badania, w jaki sposób wybrano jego uczestników oraz czy próba była reprezentatywna (tzn. czy dobrano ją w taki sposób, aby wyniki sondażu można było zinterpretować jako wiarygodny obraz poglądów rozpowszechnionych w całym społeczeństwie). Przyjmuje się, że taka grupa powinna liczyć co najmniej 1000 osób. Jeśli jest mniejsza, sondaż jest mniej wiarygodny.
- **Uwzględnij błąd próby.** Nawet wyniki sondażu przeprowadzonego na próbie reprezentatywnej obarczone są błędem. Instytuty badawcze zazwyczaj podają jego wartość. Na przykład jeśli błąd pomiaru wynosi 2 punkty procentowe, a poziom poparcia dla danej partii oszacowano na 30%, to z wysokim prawdopodobieństwem rzeczywiste poparcie mieści się w przedziale od 28% do 32%. Należy pamiętać, aby zawsze analizować rezultat sondażu w kontekście podanego marginesu błędu.
- **Porównuj wyniki kilku sondaży z różnych źródeł.** Rezultat pojedynczego sondażu należy rozpatrywać z uwzględnieniem nie tylko błędu próby, lecz także innych czynników, które mogły wpłynąć na jego wiarygodność (np. w sytuacji, gdy na dzień przed przeprowadzeniem badania pojawiła się jakaś głośna informacja medialna o kandydacie). Dlatego warto analizować wyniki pochodzące z różnych badań przeprowadzonych przez różne ośrodki. Porównanie kilku sondaży pozwala uzyskać pełniejsze i bardziej obiektywne dane na temat poparcia dla danego kandydata lub partii politycznej.

Czy wiesz, że...

Oprócz sondaży, których wyniki są rozpowszechniane przez media, ośrodki badania opinii realizują także tzw. sondaże wewnętrzne. Partie i kandydaci zamawiają je na własny użytek, a ich rezultaty nie są publikowane. Sondaże wewnętrzne są zwykle bardziej szczegółowe i pozwalają nie tylko oszacować aktualne poparcie, lecz także np. zidentyfikować mocne i słabe strony dotychczasowej strategii walki o głosy wyborców. Na tej podstawie opracowuje się plany kolejnych działań realizowanych w kampanii.

To budzi kontrowersje

Media społecznościowe a wybory

Kolejne kampanie wyborcze w Polsce i w innych krajach pokazują, że media społecznościowe odgrywają tam istotną rolę. Niestety z rolą tą wiążą się także wyzwania, jakie przy okazji pojawiają się dla demokracji i procesu wyborczego. Najgłośniejszym echem odbiły się oczywiście amerykańskie wybory prezydenckie z 2016 roku, które pokazały większość problemów, z jakimi możemy się mierzyć. W szczególności chodzi o próby wpłynięcia na wynik wyborów ze strony innych państw (Rosja), ***mikrotargetowanie*** *komunikatów politycznych w oparciu o obejmujące wiele płaszczyzn i precyzyjne dane o wyborcach, ich preferencjach, zainteresowaniach i typie osobowości (Cambridge Analytica), a także rozprzestrzenienie na szeroką skalę nieprawdziwych wiadomości (fake news).* [...]

Przepisy Kodeksu wyborczego nie są dostosowane do umożliwienia skutecznej kontroli przebiegu kampanii w mediach społecznościowych. Państwowa Komisja Wyborcza wskazywała już w 2018 roku, że obecny stan prawny umożliwia obchodzenie przepisów dotyczących przejrzystości prowadzenia kampanii oraz tworzy podatny grunt pod stosowanie przez komitety wyborcze technik manipulacyjnych w stosunku do wyborców.

Prowadzenie kampanii w mediach społecznościowych ogranicza przejrzystość jej finansowania. Przepisy nie wymagają od komitetów przekazywania szczegółowych informacji dotyczących finansowania kampanii w mediach społecznościowych. Udział firm marketingowych działających jako pośrednicy między komitetami a platformami zaciemnia obraz finansowania kampanii wyborczej. Brak obowiązku przekazywania dokumentów finansowych w wersji elektronicznej znacznie ogranicza możliwości kontroli przez PKW finansowania kampanii w sieci.

Brakuje możliwości kontrolowania podmiotów organizujących kampanie w mediach społecznościowych. Agitacja wyborcza może być prowadzona w zasadzie przez każdego, również anonimowego użytkownika mediów społecznościowych. Największym zagrożeniem w tym kontekście pozostają autorzy popularnych stron na [...] [portalach społecznościowych], *które z pozoru nie są związane z konkretnym komitetem, a jednak prowadzą ukrytą kampanię wyborczą wymykającą się spod kontroli tak platform internetowych, jak i PKW.*

Kampanie profrekwencyjne w mediach społecznościowych są często w istocie przejawem działalności na rzecz konkretnych komitetów wyborczych. Popularną taktyką jest tutaj mobilizacja zwolenników i demobilizacja przeciwników. Wykorzystując możliwość docierania do określonych grup wyborców, część autorów tzw. kampanii profrekwencyjnych w istocie prowadzi agitację wyborczą na rzecz konkretnego – choć nienazwanego wprost – komitetu wyborczego.

Z wykorzystaniem Internetu jako jednego z kluczowych narzędzi dostępu do wiedzy, w tym również do informacji dotyczących spraw publicznych i polityki, wiąże się zagrożenie dezinformacją. Znajduje się ona w katalogu działań podejmowanych również przez służby obcych krajów w ramach tzw. działań hybrydowych, wymierzonych w wartości demokracji zachodniej. Serwisy społecznościowe są szczególnie podatne na upowszechnianie nieprawdziwych danych, ponieważ w żaden sposób nie uwzględniają wiarygodności konkretnego nadawcy. Treści publikowane przez grupę anonimowych osób są tak samo dobre, jak te tworzone przez renomowane medium. Dla ich upowszechnienia znaczenie ma to, ile osób obserwuje strony publikujące daną treść i ile na te treści reaguje.

Źródło: D. Batorski, K. Izdebski, *Media społecznościowe i wybory*, 2023 (zob. wykaz źródeł na s. 224).

- Wyjaśnij, jakie wyzwania związane z rosnącą rolą mediów społecznościowych w kampanii wyborczej wskazują autorzy tekstu.

- Jak – Twoim zdaniem – można się bronić przed zagrożeniami opisanymi w tekście? Podaj przykłady możliwych działań.

Mikrotargetowanie – strategia marketingowa polegająca na kierowaniu do wąskich grup odbiorców przekazów dostosowanych do preferencji ich członków.

Twoja kolej!

Działanie obywatelskie

Przeanalizuj kampanię wyborczą wybranego kandydata lub partii. W analizie uwzględnij różnego rodzaju materiały: oficjalne spoty wyborcze, hasła wyborcze pojawiające się na plakatach i w nagraniach promocyjnych, posty opublikowane w social mediach przez partie lub kandydatów, wypowiedzi medialne liderów partii lub kandydatów (z wywiadów, debat), nieoficjalne publikacje internetowe (np. memy, rolki, filmy) utworzone przez zwolenników partii lub kandydata. Analizę możesz przeprowadzić, odpowiadając na poniższe pytania

- Jakie są główne hasła, slogany?
- Jakie są najważniejsze tematy i postulaty poruszane w kampanii?
- Jakich tematów ważnych dla Ciebie partia lub kandydat nie porusza?
- Jakie techniki perswazji i manipulacji zastosowali liderzy partii / kandydat w analizowanych materiałach i wypowiedziach? Podaj konkretne przykłady.

- Czy w materiałach pojawiły się fake newsy? Jeśli tak, podaj przykłady.
- Jakie emocje dominują w przekazach i jakie reakcje odbiorców mają one wywołać?
- Do jakich grup kierowane są przekazy?

Zapoznaj się z ogólnymi zasadami dotyczącymi analizy programów wyborczych i kampanii partii politycznych lub kandydatów.
→ zob. s. 19–20

Twoja kolej!

Pytania podsumowujące

- Jakie podmioty są głównymi aktorami kampanii wyborczej?
- Jakich środków używają partie i kandydaci, aby dotrzeć ze swoim przekazem do wyborców?
- Jakie środki perswazji i manipulacji wykorzystuje się w kampanii wyborczej? Scharakteryzuj dwa z nich.
- Czym jest program wyborczy? Jakie warunki powinien spełniać ten dokument, by był skutecznym narzędziem w kampanii wyborczej?
- Na czym polega różnica między faktami a opiniami? Dlaczego ważna jest umiejętność ich odróżniania w wypowiedziach medialnych?
- W jaki sposób sondaże mogą wpływać na decyzje wyborców?

3. Polityki publiczne

Na tej lekcji:

• dowiesz się, czym są polityki publiczne i dlaczego niektóre działania podejmowane w ich ramach budzą społeczne kontrowersje • poznasz rodzaje polityk publicznych • sformułujesz własną opinię na temat wybranych działań w tym zakresie

Choć słowo „polityka" powszechnie kojarzy się z walką o władzę między partiami politycznymi, termin ten ma również inne znaczenie. Odnosi się także do działań podejmowanych przez organy państwa w celu rozwiązywania bieżących problemów społecznych i zaspokajania różnych potrzeb obywateli, a więc do polityk publicznych.

Czym są polityki publiczne?

Polityki publiczne to zaplanowane działania podejmowane przez państwo, które kształtują warunki funkcjonowania społeczeństwa, np. w dziedzinach gospodarki, ochrony zdrowia, edukacji. Przedsięwzięcia te mogą być realizowane w odpowiedzi na pojawiające się wyzwania lub wynikać z przekonania rządzących, że dany obszar należy zorganizować w inny sposób.

Polityki publiczne często stają się źródłem napięć i sporów. Dotyczą dużych zbiorowości lub całego społeczeństwa, tymczasem różne grupy społeczne mogą mieć odmienne interesy czy też inne spojrzenie na działania władz (np. ze względu na kwestie światopoglądowe, ideologiczne).

Wdrażanie polityk publicznych wiąże się z określonymi wydatkami z budżetu państwa i często to, co przynosi korzyści jednej części społeczeństwa, dla innych oznacza konieczność poniesienia kosztów (np. w postaci wyższych podatków). Środki, którymi dysponuje państwo, są ograniczone, w związku z czym władze bardzo często muszą decydować, na jakie działania przeznaczą większe fundusze, a w jakich dziedzinach zmniejszą wydatki.

W Polsce głównym organem odpowiedzialnym za opracowywanie i realizowanie polityk publicznych jest Rada Ministrów.

Przedmiotem sporów może być także to, czy państwo w ogóle powinno realizować dane zadanie, czy też może należy pozwolić, aby zajęły się tym inne podmioty (np. prywatni przedsiębiorcy), albo pozostawić w danej kwestii przestrzeń do działania społeczeństwu obywatelskiemu. Jeśli władze zdecydują się na interwencję w danej dziedzinie, to źródłem kontrowersji pozostaje pytanie, jakich narzędzi powinny użyć (zob. przykład na następnej stronie). W efekcie polityki publiczne są nie tylko narzędziem zarządzania państwem, lecz także przestrzenią, w której ścierają się różne interesy, wartości i wizje tego, jak powinno wyglądać sprawiedliwe społeczeństwo.

Twoja kolej!

Wyjaśnij, z jakich powodów działania państwa w ramach polityk publicznych mogą wywoływać spory w społeczeństwie.

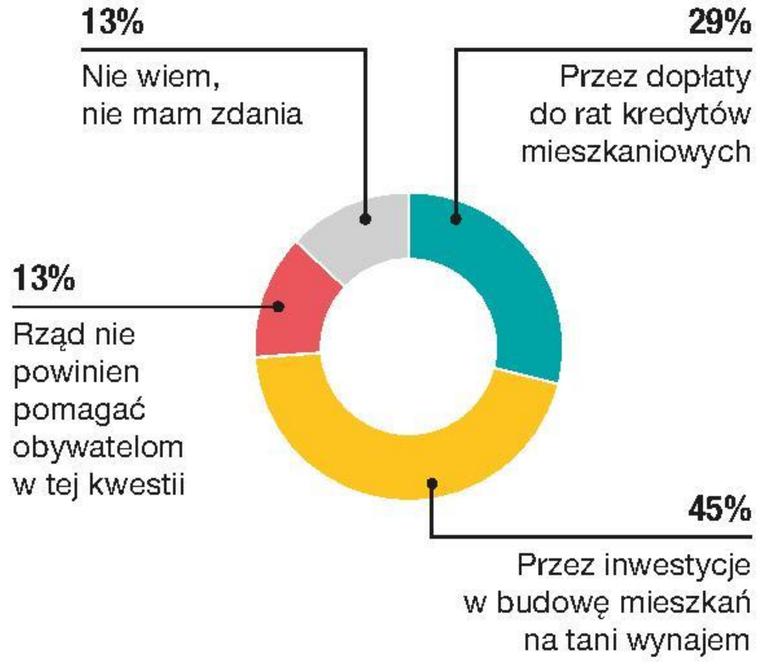
Przykład

Spory wokół sposobów prowadzenia polityki mieszkaniowej w Polsce

Wysokie ceny mieszkań i w konsekwencji ich niska dostępność dla znacznej części obywateli stanowią poważny problem. W debacie publicznej od dawna pojawiają się głosy, że państwo powinno aktywnie reagować na trudną sytuację na rynku nieruchomości. Brakuje jednak zgody co do rozwiązań, które należałoby zastosować w tym obszarze.

W 2023 r. rząd wprowadził dopłaty z budżetu państwa do kredytów. Ułatwiło to wielu osobom zakup pierwszego mieszkania, ale jednocześnie zwiększyło popyt, co doprowadziło do dalszego wzrostu cen. W rezultacie zmniejszyła się dostępność lokali dla osób, które nie skorzystały z dopłat. Dlatego obecnie zaczyna dominować przekonanie, że należy przede wszystkim zwiększyć podaż na rynku mieszkaniowym, czyli liczbę dostępnych lokali. Sporną kwestią pozostaje to, jak osiągnąć ten cel. Część opinii publicznej jest zdania, że należy ułatwić deweloperom i obywatelom budowę mieszkań oraz domów (np. przez uproszczenie procedur administracyjnych związanych z budową czy zwiększenie dostępności gruntów pod budownictwo w miastach). Inni z kolei uważają, że państwo powinno wspierać budowę mieszkań na tani wynajem.

Jak, według Pana/Pani, rząd powinien pomagać obywatelom w zaspokajaniu potrzeb mieszkaniowych?

Źródło: IBRIS (zob. wykaz źródeł na s. 224).

Narzędzia polityk publicznych

Państwo może realizować polityki publiczne za pomocą rozmaitych narzędzi. Różnią się one między sobą zarówno tym, jakie koszty niesie ze sobą ich użycie, jak i tym, jak głębokiej ingerencji w życie obywateli wymagają. Do podstawowych narzędzi zalicza się:

- **działania informacyjne i edukacyjne** – np. kampanie społeczne oraz różne formy doradztwa dla obywateli;
- **instrumenty ekonomiczne** – takie jak ulgi podatkowe, **subsydiowanie** określonych rodzajów działalności, zasiłki dla osób mniej zamożnych;
- **zmiany prawne** – polegające na wprowadzaniu przepisów nakazujących określone działania lub ich zakazujących;
- **działania organizacyjne** – polegające np. na tworzeniu nowych urzędów z odpowiednimi kompetencjami lub na zmianach w organizacji istniejącej instytucji państwowej;
- **zaniechanie działania** – także może być świadomym narzędziem polityki publicznej, jeśli państwo uznaje, że dany problem rozwiążą mechanizmy rynkowe lub działania społeczne.

Jak widać, państwo dysponuje wieloma możliwościami ingerowania w życie publiczne. Może działać w sposób łagodny, np. zachęcać obywateli do podejmowania określonych aktywności lub decyzji, albo za pomocą bardziej stanowczych metod, np. przez wprowadzenie zakazu pod groźbą określonych sankcji. Może też wybrać działania pośrednie – stwarzać warunki sprzyjające temu, by obywatele i podmioty gospodarcze wybierali taki, a nie inny sposób postępowania (np. wprowadzać ulgi podatkowe dla przedsiębiorstw oferujących określone usługi czy produkty albo wręcz przeciwnie – nakładać wyższe podatki na dystrybutorów towarów uznanych za szkodliwe).

Wybór konkretnego narzędzia powinien być dobrze przemyślany i uzasadniony. Należy przy tym pamiętać, że nie istnieją uniwersalne rozwiązania. Skuteczność poszczególnych narzędzi zależy od wielu czynników – kulturowych, społecznych i ekonomicznych – a także od konkretnego obszaru, którego dotyczy dana polityka publiczna.

?

Które z działań wymienionych na wykresie uważasz za najlepszy sposób rozwiązania problemu niewystarczającej dostępności mieszkań w Polsce? Uzasadnij swoje zdanie.

Subsydiowanie – udzielanie bezzwrotnej pomocy finansowej danemu podmiotowi, np. przedsiębiorstwu, organizacji.

Rodzaje polityk publicznych

Współcześnie trudno wskazać dziedzinę życia publicznego, w której państwo nie podejmowałoby aktywnych działań. Z tego względu wyróżnia się wiele rodzajów polityk publicznych. Najważniejsze z nich przedstawiono w poniższej tabeli. W ramach niektórych polityk można wskazać także mniejsze działy, poświęcone rozwiązywaniu specyficznych problemów.

Polityka społeczna	Działania organów państwa i samorządu terytorialnego oraz organizacji społecznych na rzecz poprawy warunków życia ludności. Polegają one m.in. na zapewnianiu obywatelom różnego rodzaju świadczeń (np. emerytalnych). W ramach tej polityki wyróżnia się działy, np. politykę prorodzinną, zdrowotną, senioralną.
Polityka rynku pracy	Dział polityki społecznej obejmujący zapobieganie bezrobociu oraz wspieranie i aktywizację osób pozostających bez zatrudnienia.
Polityka zdrowotna	Dział polityki społecznej, w którego ramach władze publiczne zapewniają obywatelom dostęp do opieki zdrowotnej i prowadzą inne działania na rzecz poprawy zdrowia społeczeństwa (np. promują zdrowy styl życia).
Polityka edukacyjna	Działania władz mające na celu zapewnienie obywatelom, niezależnie od pochodzenia czy sytuacji życiowej, dostępu do edukacji, a także stworzenie szans rozwojowych zarówno dla uczniów zdolnych, jak i dla tych ze specjalnymi potrzebami.
Polityka kulturalna	Realizacja przez instytucje państwowe zadań w zakresie kultury i sztuki. Obejmuje m.in.: tworzenie korzystnych warunków dla twórczości artystycznej, ochronę dorobku kulturalnego danego narodu, pobudzanie uczestnictwa obywateli w kulturze oraz poszerzanie jej dostępności.
Polityka bezpieczeństwa	Działania organów państwa podejmowane na rzecz ochrony porządku wewnętrznego oraz obrony terytorium i zamieszkującej je ludności przed zagrożeniami z zewnątrz.
Polityka gospodarcza	Oddziaływanie organów władzy publicznej na procesy gospodarcze. Polega m.in. na określaniu celów rozwoju gospodarczego i społecznego, łagodzeniu skutków kryzysów ekonomicznych oraz kształtowaniu relacji z podmiotami zagranicznymi w ramach wymiany handlowej i współpracy gospodarczej.
Polityka przemysłowa	Wszelkie działania państwa, które w sposób pośredni lub bezpośredni wpływają na strukturę i kierunek rozwoju produkcji przemysłowej oraz przyczyniają się do poprawy sytuacji powiązanych z nią przedsiębiorstw.
Polityka rolna	Takie kształtowanie produkcji rolnej, aby pozostawała ona opłacalna, oraz działania na rzecz jej unowocześnienia i poprawy warunków życia na wsi. Obejmuje też działania proekologiczne i dbanie o to, aby żywność była bezpieczna dla konsumentów.
Polityka ekologiczna	Działania organów władzy publicznej zmierzające do stworzenia warunków niezbędnych do skutecznej ochrony środowiska i racjonalnego wykorzystania zasobów naturalnych państwa.
Polityka naukowa	Wspieranie przez państwo działalności naukowej przez tworzenie warunków do badań – zarówno tych, których wyniki można od razu wykorzystać w praktyce, jak i badań podstawowych, prowadzonych z myślą o długofalowym rozwoju wiedzy, społeczeństwa i gospodarki.
Polityka regionalna	Wszystkie działania władz mające na celu eliminację niekorzystnych zjawisk społecznych i gospodarczych w poszczególnych regionach, a także zmniejszenie różnic w poziomie rozwoju między różnymi obszarami kraju oraz racjonalne wykorzystanie atutów różnych regionów w rozwoju kraju i regionalnych wspólnot.

Konstytucja RP art. 2, 67–69, 71

Konstytucja RP art. 65–66

Konstytucja RP art. 68

Konstytucja RP art. 70

Konstytucja RP art. 6, 73

Konstytucja RP art. 5, 26

Konstytucja RP art. 20

Konstytucja RP art. 5, 74

Konstytucja RP art. 73

Przykład

Przykładowe działania w ramach wybranych polityk publicznych

Polityka zdrowotna

Problem: zagrożenie zdrowia związane z nadmiernym spożyciem napojów energetycznych przez młodzież.

Typ działania: wprowadzenie regulacji prawnej – zakazu sprzedaży napojów energetycznych osobom poniżej 18. roku życia.

Argumenty za i przeciw

Nadmierne spożycie kofeiny może prowadzić do problemów z układem sercowo-naczyniowym i do uzależnienia. Młodzież jest szczególnie narażona na ryzyko nadużywania napojów energetycznych i wymaga specjalnej ochrony.

Regulacja ta może okazać się nieskuteczna ze względu na tzw. mechanizm zakazanego owocu. Ograniczenie dostępności może w praktyce zwiększyć atrakcyjność szkodliwych produktów i paradoksalnie zachęcić młodzież do ich spożywania.

Polityka ekologiczna

Problem: zanieczyszczenie środowiska związane z nadmiernym zużyciem jednorazowych produktów z tworzyw sztucznych.

Typ działania: wprowadzenie regulacji prawnej – zakazu sprzedaży wybranych jednorazowych przedmiotów plastikowych (np. słomek, sztućców, talerzy, patyczków higienicznych).

Argumenty za i przeciw

Zmniejszenie zużycia plastikowych produktów jednorazowego użytku ogranicza zanieczyszczenie środowiska, a także przyczynia się do zmniejszenia emisji gazów cieplarnianych powstających w wyniku masowej produkcji i utylizacji tworzyw sztucznych.

Zakaz może być niekorzystny dla przedsiębiorców (np. z branży gastronomicznej), którzy będą musieli ponieść dodatkowe koszty związane z zakupem droższych, ekologicznych zamienników plastikowych przedmiotów. Część osób uważa również, że państwo nie powinno tak głęboko ingerować w rynek i codzienne wybory konsumentów.

Polityka społeczna

Problem: spadek dzietności i trudności wielu par z naturalnym poczęciem dziecka.

Typ działania: zastosowanie instrumentu ekonomicznego – sfinansowanie procedury *in vitro* ze środków publicznych.

Argumenty za i przeciw

Program dofinansowań zwiększy dostępność tej metody leczenia niepłodności dla par – jest ona bowiem dość kosztowna. Może to przyczynić się do poprawy wskaźników dzietności w Polsce.

Procedura *in vitro* budzi wątpliwości etyczne (m.in. z powodu zamrażania niewykorzystanych zarodków lub możliwości ich niszczenia). Nie rozwiązuje również problemu niskiej dzietności, który wynika z innych czynników (np. kulturowych, ekonomicznych).

Jak oceniasz opisane w „Przykładzie" pomysły na rozwiązanie wskazanych problemów? Czy Twoje stanowisko pokrywa się z argumentacją zwolenników proponowanych działań, czy też raczej z głosami ich przeciwników?

Twoja kolej!

Poszukaj informacji na temat trzech wybranych kwestii, które wywołują obecnie spory w polskim społeczeństwie i są regulowane w ramach polityk publicznych. Scharakteryzuj każde z tych zagadnień – określ, na czym polega dany problem i jakie jego rozwiązania proponują strony sporu, oraz przedstaw podawane argumenty. Następnie sformułuj własne stanowisko w każdej z omówionych spraw.

To budzi kontrowersje

Spór wokół programu „Rodzina 800 plus” (dawniej „Rodzina 500 plus”)

Nikogo nie trzeba przekonywać, że sytuacja demograficzna jest jedną z najważniejszych – jeśli nie najważniejszą – kwestią dla rozwoju kraju, nie tylko ekonomicznego. Program „Rodzina 500 plus” był próbą odpowiedzi na to wyzwanie i miał pewne sukcesy w rozwiązywaniu problemu ubóstwa w rodzinach z dużą liczbą dzieci i niskimi dochodami. Wiemy natomiast ponad wszelką wątpliwość, że nie poprawił on wskaźnika dzietności. Zasadniczy cel tego programu nie jest więc osiągany. To oznacza, że jest on bardzo drogi, a równocześnie nieefektywny, a więc powinien zostać zracjonalizowany.

Wprowadzenie kryterium dochodowego [maksymalnej wysokości zarobków uprawniającej do otrzymania świadczenia] *lub kryterium pracy może być pierwszym krokiem na drodze ograniczania kosztów i poprawiania efektywności działania tego programu – ale nie powinien być jedynym ani ostatnim.* [...]

Zaoszczędzone pieniądze podzieliłbym na dwa strumienie:

– jeden zmniejszałby deficyt w sektorze finansów publicznych;

– drugi byłby przekierowywany na inne cele, które wspierają politykę pronatalistyczną.

Wśród tych ostatnich można wskazać np. wsparcie dla publicznego systemu opieki i szkolnictwa – tak, aby co najmniej nie pogarszał się jego stan. Chodzi o to, aby nauczyciele mieli systemową gwarancję godnych zarobków, a przedszkola i szkoły mogły zapewnić opiekę i pomoc dzieciom także po lekcjach, kiedy ich rodzice jeszcze pracują.

Źródło: M. Morawiec, *800 plus trzeba zracjonalizować*..., 2025 (zob. wykaz źródeł na s. 224).

[Program „Rodzina 500 plus”] *to flagowy projekt wyborczy Prawa i Sprawiedliwości, który znacząco przyczynił się do zwycięstwa tej partii* [w wyborach w 2015 r.]. [...] *oznaczał znaczącą poprawę sytuacji materialnej rodzin z dziećmi, szczególnie tych wielodzietnych (płaca minimalna w 2015 r. wynosiła 1750 zł brutto).* [...]

[...] *program „500 plus” miał być mechanizmem pozytywnie wpływającym na dzietność i sytuację demograficzną kraju, co nie do końca się udało. Wzrost urodzeń był umiarkowany i krótkotrwały – jedynie wkrótce po wprowadzeniu świadczenia. Co istotne, świadczenie to jedynie w niewielkim stopniu wpłynęło na aktywność zawodową kobiet, nieznacznie dezaktywizując matki z kilkorgiem dzieci.* [...] *Ten kontekst jest kluczowy w dyskusji nad wspieraniem dzieci cudzoziemców mieszkających w Polsce* [...]. [...]

Wskutek relatywnie wysokich kosztów tego świadczenia Polska nie była w stanie wdrożyć [...] *złożonych programów pronatalistycznych. Zostaliśmy więc z niską dzietnością i* [...] *starzejącą się populacją, ale jednocześnie z wyraźnym skokiem jakości życia rodzin wielodzietnych i całkiem dobrym zabezpieczeniem* [...] *potrzeb* [...] *dzieci, przy braku negatywnych konsekwencji dla rynku pracy.* [...]

Wycofanie świadczeń na dzieci [cudzoziemców] *przyniesie skutki odwrotne od deklarowanych przez polityków i oczekiwanych przez wyborców. Nie zmniejszy ogólnej skali migracji i faktu, że cudzoziemcy stają się codziennością na polskim rynku pracy. Natomiast tak jak w przypadku polskich rodzin wycofanie świadczenia 800 zł na dzieci imigrantów w przypadku utraty przez nich pracy spowoduje gwałtowne pogorszenie się sytuacji materialnej tych rodzin i ich ubóstwo.* [...]

Źródło: P. Kubicki, *Politycy podkopują solidarność społeczną. To się zemści*, 2025 (zob. wykaz źródeł na s. 224).

- Określ, jakie zalety i wady programu „Rodzina 500 plus (800 plus)” dostrzegają autorzy obu tekstów. W jakich kwestiach są ze sobą zgodni, a w jakich się różnią?
- Przeprowadźcie na forum klasy dyskusję na następujący temat: *Program «Rodzina 800 plus» – kontynuować w dotychczasowej formie, ograniczyć czy zlikwidować?*

W praktyce

Ocena polityk publicznych

Jak już wspomniano, realizacja polityk publicznych wymaga starannego przemyślenia. Przed ich wdrożeniem warto rozważyć, czy interwencja państwa w życie publiczne jest rzeczywiście konieczna, a także jakie narzędzia zapewnią jej skuteczność oraz jak wysokie będą jej koszty. Aby przeanalizować dany obszar ewentualnej działalności organów władzy, można posłużyć się poniższym kwestionariuszem. Odpowiedzi na podane pytania pozwalają ocenić m.in. zasadność, adekwatność oraz efektywność proponowanych rozwiązań.

Zasadność – czy mamy do czynienia z problemem istotnym społecznie?

- Jaki jest cel danej polityki? Na jakie potrzeby lub problemy ma ona odpowiadać?
- Na ile istotny jest dany problem? Jak dużej grupy osób dotyczy i jakie niesie dla niej konsekwencje?
- Jakie będą skutki zaniechania działań na rzecz rozwiązania danego problemu? Czy niewdrożenie polityki będzie bardziej opłacalne niż jej realizacja?

Adekwatność – czy proponowane rozwiązania są odpowiednie do założonego celu?

- Jakie proponuje się rozwiązania? Czy przyczynią się one do realizacji celu? Czy istnieją alternatywne sposoby i metody umożliwiające osiągnięcie sukcesu?
- Jakie będą koszty finansowe oraz pozafinansowe wprowadzenia określonego rozwiązania? Czy potencjalne korzyści wynikające z realizacji danej polityki przewyższają jej negatywne skutki?
- Jak oceniają dane rozwiązania eksperci? Czy większość z nich jest za, czy – przeciw? Jak oceniają rozwiązania alternatywne – czy są one według nich bardziej adekwatne do problemu?

Efektywność (możliwa do oceny dopiero na pewnym etapie wdrożenia polityki) – czy dane działanie realizuje swój cel?

- Jakie zmiany przyniosły zrealizowane przedsięwzięcia? Czy osiągnięto wytyczone cele?
- Czy realne koszty nie przekraczają pierwotnego budżetu?
- Czy dane działania nie wymagają korekt, modyfikacji? Czy realizowana polityka nie generuje negatywnych skutków zewnętrznych (np. nieuzasadnionych kosztów dla osób trzecich)?

Twoja kolej!

Projekt edukacyjny

Weź udział w projekcie badawczym dotyczącym dowolnego programu realizowanego w ramach jednej z polityk publicznych opisanych w tabeli na s. 62. Za pomocą zamieszczonego powyżej kwestionariusza dokonajcie analizy i oceny tej inicjatywy. W swojej pracy uwzględnijcie:

- dane z oryginalnych dokumentów dotyczących danego programu (np. strategie, ustawy, raporty),
- opinie ekspertów: przeczytajcie przynajmniej trzy artykuły na temat danego przedsięwzięcia – pamiętajcie, aby oddzielać argumenty oparte na faktach i danych od ocen,
- wiarygodne dane statystyczne, zamieszczone np. na stronach Głównego Urzędu Statystycznego.

Twoja kolej!

Pytania podsumowujące

- Czym są polityki publiczne?
- Jakie narzędzia służą do realizacji polityk publicznych?
- Jakie są rodzaje polityk publicznych? Wymień i krótko scharakteryzuj trzy z nich.

Czy wiesz, że...

W internecie można znaleźć tzw. rankingi polityk publicznych. Zawierają one analizy i oceny działań rządu pod kątem ich skuteczności. Publikacje tego typu najczęściej przygotowują pozarządowe organizacje eksperckie prowadzące działalność naukowo-badawczą – tzw. think tanki [czyt. fink tanki].

Zapoznaj się z ogólnymi zasadami dotyczącymi projektu badawczego.
→ zob. s. 33–37

4. Zasady życia publicznego

Na tej lekcji:

• wyjaśnisz, jakie znaczenie ma przejrzystość w życiu publicznym • dowiesz się, jak możesz kontrolować działania instytucji publicznych • poznasz negatywne konsekwencje nepotyzmu, korupcji i klientelizmu w sferze publicznej

Chcemy, aby życie publiczne toczyło się zgodnie z zasadami uczciwości i obiektywizmu. Niestety, reguły te czasami są łamane i niejednokrotnie w państwie możemy się spotkać z negatywnymi zjawiskami, które określa się jako patologie. Warto wiedzieć, że dysponujemy mechanizmami kontroli obywatelskiej, które mogą tym zjawiskom przeciwdziałać.

Czym jest przejrzystość życia publicznego?

Konstytucja RP
art. 61

Przejrzystość życia publicznego oznacza, że władze informują obywateli o swoich działaniach. Dotyczy to nie tylko treści decyzji (np. aktów prawnych), lecz także tego, w jaki sposób się je podejmuje, kto za nie odpowiada i jakie są efekty ich wdrożenia.

Przejrzystość (transparentność) życia publicznego jest jedną z podstawowych zasad, według których funkcjonuje państwo demokratyczne. Jeśli jest ona przestrzegana, obywatele mogą na bieżąco kontrolować działania władz i osób pełniących ważne funkcje publiczne. Reguła ta wymusza na rządzących, aby w większym stopniu brali odpowiedzialność za podejmowane decyzje. Przyczynia się również do ograniczenia skali patologii związanych ze sprawowaniem władzy, takich jak korupcja, nepotyzm czy klientelizm (zostaną on omówione w dalszej części tematu). W państwie demokratycznym instytucje publiczne powinny więc nie tylko działać zgodnie z prawem, lecz także według jasnych procedur i w sposób zrozumiały dla obywateli.

Państwa autokratyczne, czyli totalitarne lub autorytarne, zwykle uniemożliwiają obywatelom uzyskiwanie informacji na temat funkcjonowania władz oraz procesów decyzyjnych. Brak przejrzystości życia publicznego skutkuje tym, że w krajach tych zjawiska patologiczne występują na zdecydowanie większą skalę niż w demokracjach, choć są zwykle ukrywane przed obywatelami.

Czy w państwach demokratycznych mogą istnieć pewne wyjątki od zasady przejrzystości życia publicznego? Okazuje się, że tak. Obywatele nie mają dostępu do informacji, których ujawnienie mogłoby zaszkodzić państwu i jego interesom. Dotyczą one takich kwestii, jak bezpieczeństwo, funkcjonowanie systemu wojskowego czy polityka zagraniczna. Informacje tego typu określa się jako **niejawne**, a dostęp do nich mają tylko uprawnione osoby pełniące funkcje publiczne. Przyznają go im specjalne instytucje powołane do ochrony bezpieczeństwa państwa.

Twoja kolej!

Uzasadnij tezę, że przejrzystość życia publicznego jest konieczna dla prawidłowego funkcjonowania demokracji. Podaj dwa argumenty.

Media a przejrzystość życia publicznego

W państwach demokratycznych szczególnie ważna dla zachowania przejrzystości życia publicznego oraz procesów decyzyjnych i politycznych jest działalność mediów. To dziennikarze często zdobywają informacje niedostępne dla obywateli, po czym ujawniają nieprawidłowości i nadużycia w funkcjonowaniu organów i instytucji oraz w działaniach osób sprawujących władzę.

Pozyskiwaniem informacji, które władze i inne podmioty (np. przedsiębiorstwa) ukrywają przed obywatelami, zajmują się **dziennikarze śledczy**. Zazwyczaj przeprowadzają oni śledztwa dziennikarskie, by ustalić fakty dotyczące nieprawidłowości. Często korzystają z pomocy **sygnalistów**, czyli osób zatrudnionych w danej instytucji lub organizacji. Pracownicy ci mają wiedzę na temat występujących tam patologii, jednak zwracają się z tymi informacjami do dziennikarzy w obawie przed karą za ich bezpośrednie ujawnienie (np. ze strony przełożonych).

Media są zatem wobec rządzących dodatkową instancją kontroli i nadzoru. Więcej na temat roli dziennikarzy w państwie demokratycznym dowiesz się w jednym z kolejnych tematów.

Przykład

Afera Watergate w Stanach Zjednoczonych

W 1972 r. dziennikarze gazety „Washington Post” [czyt.: łoszington połst] ujawnili nielegalne działania pracowników administracji prezydenta USA Richarda Nixona [czyt. riczarda niksona]. Ich celem było zaszkodzenie Partii Demokratycznej i jej kandydatowi na prezydenta oraz pomoc Nixonowi w reelekcji. Wykryto m.in. próbę zainstalowania podsłuchu w sztabie wyborczym demokratów. Nixonowi udało się wygrać wybory w 1972 r., jednak kolejne publikacje dziennikarzy odsłaniające kulisy nielegalnej działalności spowodowały wybuch ogromnego skandalu i ostatecznie w 1974 r. prezydent podał się do dymisji.

Gazety z informacją o ustąpieniu prezydenta Nixona.

Twoja kolej!

W wielu państwach demokratycznych obowiązują przepisy, które chronią sygnalistów. W Polsce kwestię tę reguluje ustawa uchwalona w 2024 r. Poszukaj w internecie informacji na temat rozwiązań wprowadzonych na mocy tego aktu prawnego. Następnie wykonaj poniższe polecenia.

- Odpowiedz, kto w świetle ustawy jest uznawany za sygnalistę. W jaki sposób taka osoba może zgłosić nieprawidłowości występujące w danej instytucji?
- Wyjaśnij, w jaki sposób przepisy ustawy chronią sygnalistę przed negatywnymi konsekwencjami podjętych przez niego działań.

Jakimi narzędziami kontroli obywatelskiej dysponujemy?

Istnieje wiele rozwiązań, które umożliwiają obywatelom kontrolowanie rządzących i administracji publicznej, w tym badanie ich działalności, ocenianie jej efektów i wpływanie na podejmowane decyzje. Najważniejsze z tych narzędzi wymieniono w tabeli.

Możliwość odwołania organu jednostki samorządu terytorialnego wyłonionego w wyborach powszechnych	Mieszkańcy danej jednostki samorządu terytorialnego mają prawo zorganizować referendum w sprawie odwołania organu stanowiącego (rady gminy lub powiatu, sejmiku województwa) bądź wójta, burmistrza lub prezydenta miasta.
Prawo do informacji publicznej	W konstytucji zagwarantowano każdemu obywatelowi możliwość uzyskania informacji na temat działalności organów władzy, majątku i finansów publicznych, wydawanych aktów prawnych. Informacje tego typu muszą udostępniać nie tylko organy państwa i samorządu terytorialnego, lecz także inne podmioty, które wykonują zadania publiczne lub korzystają ze środków publicznych (np. partie polityczne, spółki komunalne).
Prawo do składania skarg i wniosków dotyczących działań organów administracji publicznej Konstytucja RP art. 63	Składając skargę, obywatel zgłasza nieprawidłowości w działaniach organów administracji. Natomiast wniosek jest pismem, w którym autor proponuje wprowadzenie pewnych rozwiązań poprawiających funkcjonowanie danej instytucji (zob. przykład poniżej).
Wolność prasy i innych środków społecznego przekazu Konstytucja RP art. 14, 54	Media mają możliwość pozyskiwania informacji oraz ich publikowania bez kontroli ze strony władz.
Jawność posiedzeń kolegialnych organów władzy, których członków wyłania się w wyborach powszechnych	Obywatel ma prawo uczestniczyć w posiedzeniach tego typu organów (np. rady miasta, gminy czy powiatu, sejmiku województwa). Ich obrady muszą być transmitowane i nagrywane.
Jawność majątku funkcjonariuszy publicznych	Osoby pełniące funkcje publiczne (np. posłowie, senatorowie, radni, wójtowie, burmistrzowie, prezydenci miast) muszą regularnie składać oświadczenia dotyczące posiadanego majątku i uzyskiwanych dochodów. Obywatele mogą swobodnie zapoznawać się z tymi oświadczeniami.
Obowiązek prowadzenia Biuletynu Informacji Publicznej przez organy władzy	Prawo wymaga, aby organy władzy wydawały dostępne online Biuletyny Informacji Publicznej, w których muszą podawać informacje o swoich działaniach (zob. przykład na następnej stronie).

Przykład

Jakich kwestii mogą dotyczyć skarga i wniosek?

Art. 227. Przedmiotem skargi może być w szczególności zaniedbanie lub nienależyte wykonywanie zadań przez właściwe organy albo przez ich pracowników, naruszenie praworządności lub interesów skarżących, a także przewlekłe lub biurokratyczne załatwianie spraw. [...]

Art. 237. § 1. Organ właściwy do załatwienia skargi powinien załatwić skargę bez zbędnej zwłoki, nie później jednak niż w ciągu miesiąca. [...]

Art. 241. Przedmiotem wniosku mogą być w szczególności sprawy ulepszenia organizacji, wzmocnienia praworządności, usprawnienia pracy i zapobiegania nadużyciom, ochrony własności, lepszego zaspokajania potrzeb ludności. [...]

Art. 244. § 1. W sprawie terminu załatwiania wniosków stosuje się przepis art. 237 § 1. § 2.

Źródło: *Kodeks postępowania administracyjnego* (zob. wykaz źródeł na s. 224).

Przykład

Biuletyn Informacji Publicznej (BIP)

Umożliwia on obywatelom powszechny dostęp do informacji o działalności instytucji publicznych. Zgodnie z *Ustawą o dostępie do informacji publicznej* w Polsce BIP muszą prowadzić m.in.: organy administracji rządowej i samorządowej, sądy, partie polityczne, szkoły publiczne, spółki komunalne. Instytucje te są zobowiązane udostępniać dane dotyczące:

- swojej działalności i obszarów funkcjonowania państwa, za które odpowiadają,
- majątku, którym dysponują,
- swojej struktury organizacyjnej i osób, które sprawują w nich funkcje kierownicze (w tym ich oświadczenia majątkowe),
- wydawanych dokumentów urzędowych (np. treści uchwał, zarządzeń),
- sposobu załatwiania spraw urzędowych,
- wyników naborów na stanowiska w administracji publicznej oraz przetargów w ramach **zamówień publicznych**,
- prowadzonych rejestrów, ewidencji, archiwów oraz zasad ich udostępniania.

Czy zdarzyło Ci się skorzystać z Biuletynu Informacji Publicznej jakiejś instytucji? Jeśli tak, to czy udało Ci się odszukać potrzebne informacje? Czego one dotyczyły?

Zamówienie publiczne – odpłatna umowa zawarta przez instytucję publiczną z przedsiębiorstwem lub osobą fizyczną na dostawę produktu, świadczenie usług lub wykonanie prac budowlanych.

Twoja kolej!

Zapoznaj się z Biuletynem Informacji Publicznej prowadzonym przez organy samorządowe w Twojej gminie lub Twoim powiecie. Oceń, w jakim stopniu publikowane w nim dane spełniają wymogi wymienione powyżej. Czy strona jest czytelna i łatwo można na niej znaleźć konkretne informacje?

W praktyce

Jak złożyć wniosek o dostęp do informacji publicznej?

Informacje publiczne, które nie zostały zamieszczone w BIP, są udostępniane na wniosek zainteresowanego. Takie pismo może skierować do instytucji publicznej każdy obywatel i nie wymaga to wniesienia żadnej opłaty.

- Wniosek możesz złożyć osobiście w siedzibie instytucji (w formie pisemnej lub ustnej) lub przesłać tradycyjną pocztą, e-mailem (na oficjalny adres instytucji) czy za pośrednictwem ePUAP (Elektronicznej Platformy Usług Administracji Publicznej).
- W treści wniosku musisz jasno wskazać, jakiej informacji żądasz i w jakiej formie chcesz ją otrzymać. Nie trzeba natomiast uzasadniać swojej prośby.
- Urząd powinien odpowiedzieć na wniosek w terminie do 14 dni. Okres ten może się wydłużyć do dwóch miesięcy, jednak wówczas musisz otrzymać informację o przyczynach zwłoki.
- Jeśli dany podmiot odmawia udostępnienia informacji (np. uznaje, że wniosek nie dotyczy informacji publicznej) lub nie odpowiada, można złożyć skargę do wojewódzkiego sądu administracyjnego.

Twoja kolej!

Wiele instytucji zamieszcza w BIP wzory wniosków o udostępnienie informacji publicznej. Zapoznaj się z jednym z takich formularzy i go uzupełnij. Pamiętaj, że powinien on dotyczyć informacji, których nie opublikowano dotąd w BIP danej instytucji.

Przypomnij sobie

Nepotyzm to zjawisko polegające na tym, że osoba sprawująca władzę faworyzuje członków własnej rodziny przy obsadzaniu stanowisk w instytucjach administracji publicznej oraz w podmiotach od nich zależnych (np. w spółkach samorządowych). Niekiedy za formę nepotyzmu uznaje się **kumoterstwo**, czyli obsadzanie stanowisk znajomymi, przyjaciółmi.

Nepotyzm a sfera publiczna

Negatywny wpływ nepotyzmu na funkcjonowanie państwa i instytucji publicznych wynika z tego, że głównym kryterium stosowanym przy obsadzie stanowisk jest pokrewieństwo, a nie kompetencje czy wiedza kandydata. Takie podejście rządzących sprawia, że obywatele tracą zaufanie do organów władzy i uznają, że działają one w nieuczciwy sposób. Nepotyzm obniża jakość funkcjonowania samych instytucji, np. z powodu podejmowania decyzji przez osoby niekompetentne, a także narusza jedno z podstawowych praw obywatelskich – prawo dostępu na równych zasadach do stanowisk w służbie publicznej.

W większości państw – także w Polsce – nepotyzm nie jest uznawany za przestępstwo. Wynika to m.in. z tego, że bardzo trudno udowodnić, że o zatrudnieniu danej osoby przesądziły powiązania rodzinne, a nie jej kwalifikacje. Obowiązują jednak przepisy prawne, które mają ograniczyć skalę tego zjawiska, wprowadzające np. zakaz zatrudniania bliskich krewnych na podległych sobie stanowiskach czy obowiązek organizowania otwartych konkursów na stanowiska urzędnicze, co oznacza, że informacje o wymaganiach wobec kandydatów oraz o rekrutacji i jej wynikach muszą zostać upublicznione.

Przypomnij sobie

Korupcja polega na tym, że obywatel oferuje prywatną korzyść, zwaną łapówką, funkcjonariuszowi publicznemu (urzędnikowi lub politykowi) w zamian za określone załatwienie jego sprawy. Korupcją jest również przyjęcie takiej korzyści przez przedstawiciela władz.

Dlaczego należy zwalczać korupcję?

Korupcja ma bardzo negatywny wpływ na funkcjonowanie różnych sfer życia publicznego. Decyzje podejmowane przez skorumpowanych urzędników mogą być korzystne wyłącznie dla osób lub środowisk, które wręczyły łapówkę, natomiast bardzo niekorzystne dla pozostałej części społeczeństwa czy całego państwa. Proceder korupcyjny prowadzi też do tego, że obywatele, których nie stać na opłacenie osób decydujących w ich sprawach, nie mogą skorzystać z niektórych świadczeń gwarantowanych im przez prawo. Korupcja ma także negatywne konsekwencje dla gospodarki, utrudnia bowiem funkcjonowanie i rozwój uczciwym firmom (np. gdy realizacja jakiejś inwestycji wymaga uzyskania odpowiednich zezwoleń urzędowych), zwiększa koszty prowadzenia działalności gospodarczej i zaburza działanie mechanizmów rynkowych (w uprzywilejowanej pozycji są przedsiębiorcy, którzy mają bliskie kontakty z władzami i mogą wręczyć łapówkę, a nie firmy oferujące najlepsze produkty po konkurencyjnych cenach).

W drugiej połowie XX w. rządy wielu państw zaczęły wprowadzać programy zwalczania korupcji. Powoływano specjalne instytucje ścigające nadużycia, zaostrzono przepisy karne za przyjmowanie i wręczanie łapówek, zmieniano procedury wydawania decyzji administracyjnych (np. ograniczono swobodę urzędników w decydowaniu w sprawach obywateli). W wielu krajach działania te przyniosły bardzo dobre rezultaty.

Przykład

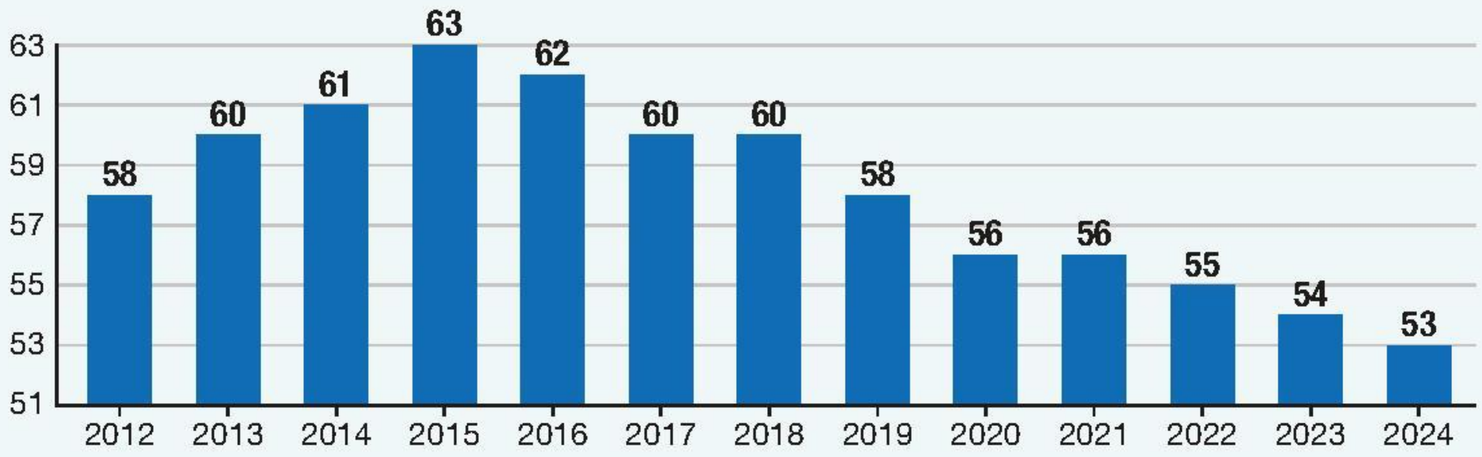
Indeks Percepcji Korupcji

Najbardziej znanym wskaźnikiem pokazującym skalę korupcji jest indeks percepcji korupcji (ang. *Corruption Perception Index*, *CPI* [czyt.: korapszyn persepszyn indeks, si pi aj]). Publikuje go od 1995 r. międzynarodowa organizacja Transparency International [czyt.: transparensi internaszjonal], która co roku ocenia państwa w skali od 0 do 100 punktów, gdzie 100 oznacza całkowity brak korupcji, a 0 – jej skrajnie wysoki poziom. Wartość indeksu dla poszczególnych państw jest ustalana na podstawie badania przeprowadzanego wśród tamtejszych ekspertów i przedsiębiorców. Według danych z 2024 r. państwami najmniej skorumpowanymi były Dania (90 p.), Finlandia (87 p.) i Singapur (85 p.). Natomiast w największej skali proceder korupcyjny występował w Wenezueli (10 p.), Somalii (9 p.) i Sudanie Południowym (8 p.).

Twoja kolej!

Na podstawie danych przedstawionych na poniższym wykresie wyjaśnij, jakie tendencje dotyczące korupcji można było zaobserwować w Polsce w latach 2012–2024.

Wartość indeksu percepcji korupcji dla Polski w latach 2012–2024

Źródło: Transparency International, 2024 (zob. wykaz źródeł na s. 224).

Czym jest klientelizm?

Klientelizm polega na tym, że osoba pełniąca ważną funkcję publiczną wspiera związanych ze sobą ludzi (np. pomaga im w karierze), oni zaś w zamian świadczą na jej rzecz jakieś usługi bądź zapewniają jej polityczne poparcie. W takiej relacji polityk lub urzędnik sprawujący wysokie stanowisko wciela się w rolę **patrona**, natomiast osoby korzystające z jego pomocy i uzyskujące dzięki niemu różnego rodzaju dobra (np. dostęp do funkcji publicznych lub środki finansowe) określa się jako **klientów**. Choć stosunek między tymi podmiotami nie jest symetryczny, bo patron posiada władzę i jest bardziej wpływowy, to jednak klientelizm opiera się na wzajemnej wymianie korzyści i jest dzięki temu zjawiskiem długotrwałym.

Praktyki klientelistyczne są poważnym zagrożeniem dla przejrzystości życia publicznego. Państwo, w którym funkcjonuje sieć patronów i klientów, przestaje działać zgodnie z oficjalnymi procedurami, a decyzje są w nim podejmowane nie według obiektywnych kryteriów, lecz z uwzględnieniem nieformalnych układów i porozumień. Osoby sprawujące wysokie stanowiska wykorzystują zasoby publiczne (stanowiska, dotacje, koncesje) do wynagradzania określonych ludzi za osobiste przysługi – w rezultacie zasoby te nie są dostępne dla zwykłych obywateli, niepowiązanych z rządzącymi.

Walka z klientelizmem jest bardzo trudna, gdyż wymaga wykrycia nieformalnych, często osobistych i niejawnych powiązań między różnymi podmiotami działającymi w życiu publicznym. Ponadto obie strony tego typu relacji czerpią z niej przez długi czas wymierne korzyści – patrona i jego klientów łączą zatem wspólne interesy i dlatego nie są oni skłonni ujawnić patologicznego układu.

Czy wiesz, że...

W życiu publicznym występują także inne zjawiska, które są uznawane za patologie. Jednym z nich jest **partykularyzm**. Polega on na tym, że rządzący przy podejmowaniu decyzji kierują się interesem własnym, swojego środowiska lub określonej grupy, pomijają natomiast dobro całego społeczeństwa.

Twoja kolej!

Pytania podsumowujące

- Jaką rolę odgrywa przejrzystość życia publicznego w funkcjonowaniu państwa demokratycznego?
- Jakie rozwiązania i narzędzia umożliwiają obywatelom kontrolowanie działalności instytucji publicznych?
- Czym jest informacja publiczna? Jakie treści obejmuje?
- Dlaczego korupcję, nepotyzm i klientelizm uznaje się za patologie życia publicznego?

5. Społeczeństwo obywatelskie

Na tej lekcji:

• dowiesz się, czym jest społeczeństwo obywatelskie • zorientujesz się, jakie organizacje społeczne działają w Polsce i Twojej najbliższej okolicy • zastanowisz się, jak obywatele mogą wspierać aktywność społeczną, i wybierzesz najlepszą dla Ciebie formę zaangażowania • poznasz znaczenie społeczeństwa obywatelskiego dla funkcjonowania demokracji

Współcześnie pojęcie „demokracja" ma szersze znaczenie niż dawniej – nie odnosi się tylko do systemu politycznego, w którym wybiera się rządzących w wolnych wyborach oraz przestrzega się praw człowieka, a aktywność obywateli polega głównie na realizacji praw politycznych. Samo funkcjonowanie instytucji demokratycznych zgodnie z zasadami ustanowionymi w konstytucji czy innych aktach prawnych nie wystarczy, by działały one prawidłowo i by dane państwo można było określić jako demokratyczne. W demokracji konieczne jest także współdziałanie świadomych swoich praw obywateli, którzy aktywnie uczestniczą w życiu społecznym i tworzą społeczeństwo obywatelskie.

Czym dla Ciebie jest społeczeństwo obywatelskie?

Czym jest społeczeństwo obywatelskie?

Społeczeństwo obywatelskie to zbiorowość, której członkowie współdziałają w przestrzeni publicznej, aby zrealizować określone cele. Samoorganizują się oni i dobrowolnie podejmują różnego rodzaju aktywności niezależnie od organów władzy państwowej.

Wspólne działania mogą dotyczyć wielu dziedzin życia publicznego (np. edukacji, ochrony zdrowia, gospodarki, kultury i sztuki) i przybierać różne formy, np. wystąpienia publicznego, manifestacji, marszu, pikiety, strajku, współpracy w organizacjach pozarządowych, inicjatywy ludowej, konsultacji społecznych czy nawet obywatelskiego nieposłuszeństwa.

Elementami niezbędnymi do powstania społeczeństwa obywatelskiego są **świadomość obywatelska** – przejawiająca się w poczuciu odpowiedzialności za wspólnotę i zainteresowaniu sprawami publicznymi – oraz **pluralizm**, czyli akceptacja dla różnorodności poglądów, postaw i stylów życia, która umożliwia funkcjonowanie wielu organizacji i ruchów społecznych o rozmaitych celach.

Jakie funkcje pełni społeczeństwo obywatelskie?

Kapitał społeczny

W rozwoju społeczeństwa obywatelskiego istotne są relacje łączące różne podmioty oraz takie wartości, jak zaufanie, solidarność, współpraca, komunikacja, **inkluzywność**. Kluczowy jest kapitał społeczny, czyli zdolność ludzi do współdziałania w celu realizacji wspólnych interesów. Na kapitał ten składają się:

- wszystkie stosunki międzyludzkie w społeczeństwie,
- normy regulujące te stosunki,
- zaufanie, jakim obdarzają się nawzajem jednostki,
- działalność wspólnot i organizacji niepaństwowych, w tym aktywności podejmowane w ich ramach przez obywateli.

Wszystkie wymienione elementy umożliwiają skuteczną realizację oddolnych inicjatyw i efektywną współpracę członków społeczeństwa. Mogą oni dzięki temu osiągnąć cele, których nie byliby w stanie zrealizować samodzielnie.

Kapitał społeczny występuje w każdym społeczeństwie, jednak jego poziom może być różny i zależy od jakości więzi tworzonych między ludźmi.

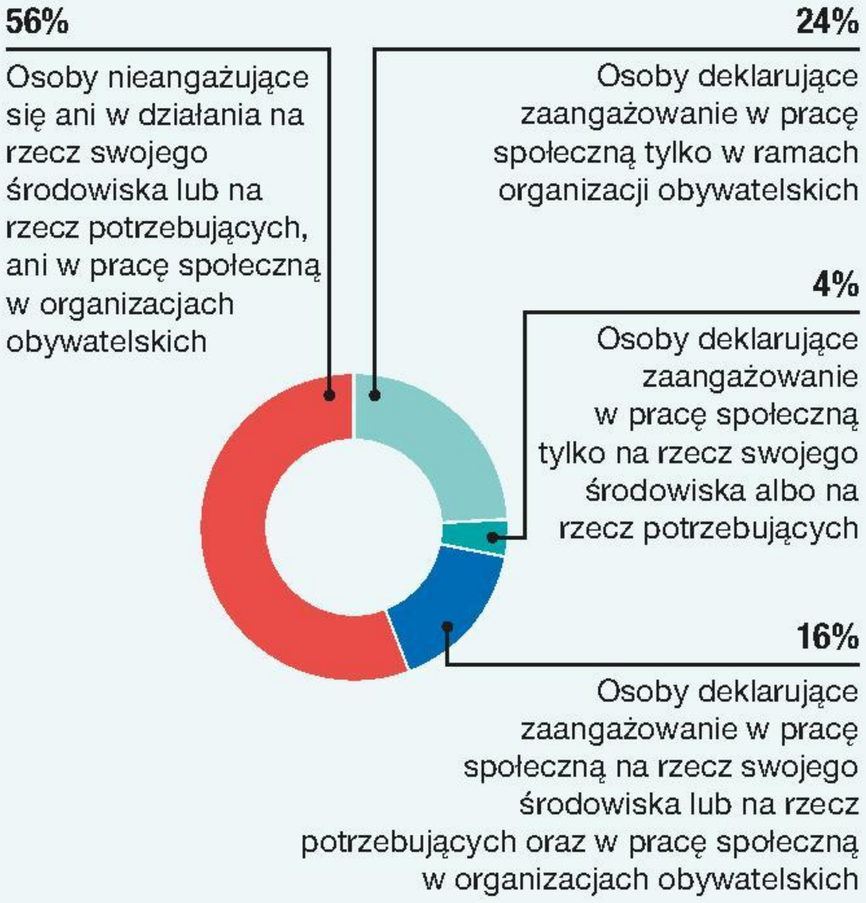
Inkluzywność – zasada, zgodnie z którą różne elementy życia publicznego (np. kultura, edukacja, udział w debatach i dyskusjach, uczestnictwo w polityce) powinny być dostępne dla wszystkich obywateli, niezależnie od ich indywidualnych cech czy statusu społecznego.

? Jak oceniasz poziom kapitału społecznego w Polsce? Czy Polacy ufają sobie nawzajem?

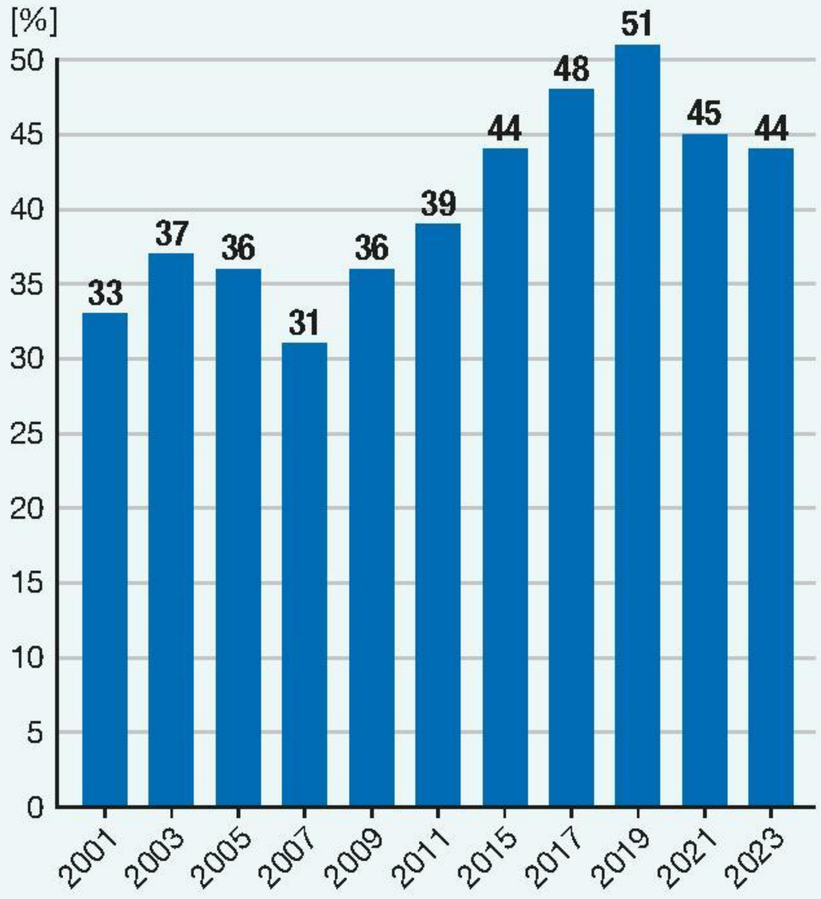
Twoja kolej!

Zapoznaj się z wynikami badania CBOS przedstawionymi na wykresach i odpowiedz na pytania.

Wskaźnik zaangażowania w pracę społeczną w 2023 r.

Wskaźnik zaangażowania w pracę społeczną w latach 2001–2023

Źródło: CBOS, 2024 (zob. wykaz źródeł na s. 224).

- Jaki odsetek respondentów deklaruje zaangażowanie w pracę społeczną? Jaki jest najczęściej zakres tego zaangażowania?
- Jak zmieniał się poziom deklarowanego zaangażowania w pracę społeczną w latach 2001–2023?

Masz wpływ

Postawa obywatelska ma znaczenie

Aby społeczeństwo obywatelskie mogło funkcjonować, niezbędna jest **postawa obywatelska** jego członków. Oznacza ona, że jednostki:

- kierują się w swoich działaniach dobrem wspólnym,
- dążą do realizacji interesów całej społeczności,
- przyjmują odpowiedzialność za losy swojej wspólnoty.

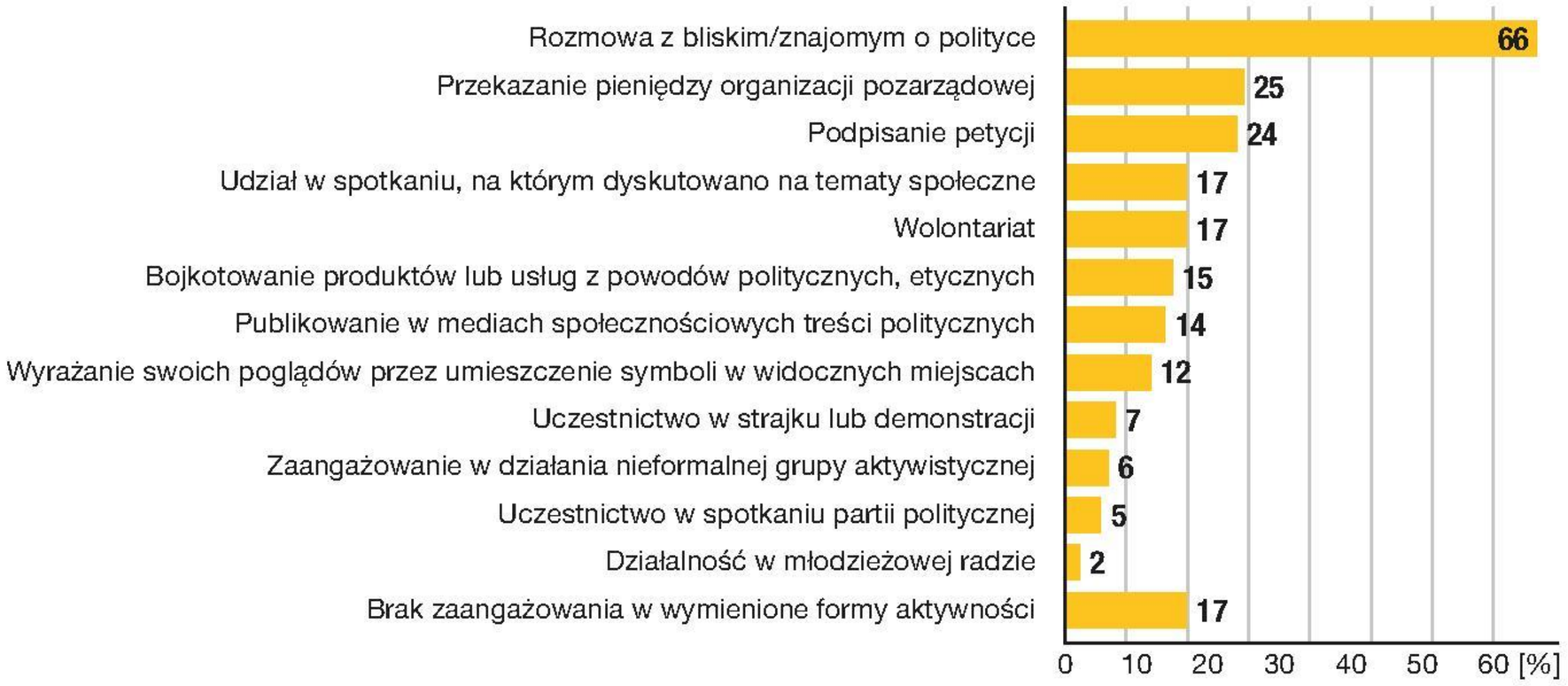
Każdy z nas – w mniejszym bądź większym stopniu – może angażować się w działania, które przyczyniają się do realizacji dobra wspólnego. Ty też możesz wziąć odpowiedzialność za los własnej społeczności – Twoja obywatelska postawa ma realny wpływ na jej funkcjonowanie i rozwój.

Od czego zacząć aktywność w przestrzeni publicznej? Na początek warto wyznaczyć sobie konkretny cel. Może w tym pomóc odpowiedź na podstawowe pytania:

- „Co chcesz zmienić? Komu chcesz pomóc?";
- „Czy wolisz działać zgodnie ze swoimi zdolnościami i kompetencjami, czy też rozwijać się w nowych obszarach?";
- „Ile czasu chcesz poświęcić na aktywność obywatelską? Czy ma to być jednorazowa akcja, czy też działanie cykliczne?".

Zapoznaj się z danymi z raportu *Stan młodych 2025* i sprawdź, w jakie działania najczęściej angażują się Twoi rówieśnicy. Może zainspiruje Cię to do wyboru własnej drogi.

W które z poniższych aktywności zaangażowałeś/zaangażowałaś się chociaż raz w ciągu ostatnich dwunastu miesięcy?

Źródło: K. Gagatek, U. Karaś, J. Kelsz, *Stan młodych 2025* (zob. wykaz źródeł na s. 224).

Co wpływa – Twoim zdaniem – na poziom zaangażowania obywateli w pracę organizacji społecznych? Jakie czynniki sprzyjają takiemu zaangażowaniu, a jakie je utrudniają?

Twoja kolej!

Zapoznaj się z wynikami badania *Stan młodych 2025* i odpowiedz na pytania.

- Jakie formy zaangażowania społecznego są popularne wśród młodzieży?
- Które z wymienionych form działania wydają Ci się najbardziej atrakcyjne i dlaczego? W które z tych aktywności udało Ci się zaangażować w ostatnim czasie?

Kto tworzy społeczeństwo obywatelskie?

Na społeczeństwo obywatelskie składają się przede wszystkim powołane przez obywateli **organizacje społeczne**. Są one niezależne od organów władzy publicznej, dlatego określa się je jako „pozarządowe" (ang. *non-governmental*, NGO [czyt.: nongawernmental, en dżi oł]). Ich aktywność nie jest nastawiona na osiąganie zysków, więc są nazywane również organizacjami ***non profit*** (ang. „nie dla zysku").

Organizacje pozarządowe tworzą w państwie **trzeci sektor**. Jest to jedna z trzech wyodrębnianych dziedzin aktywności społeczno-gospodarczej w państwie. Pierwszy sektor utożsamia się z pracą organów władzy państwowej i administracji publicznej, drugi obejmuje prywatne przedsiębiorstwa działające dla zysku.

Centralną część trzeciego sektora zajmują **stowarzyszenia** i **fundacje**, jednak obejmuje on jeszcze kilkanaście innych typów podmiotów. Należą do niego również m.in.: **organizacje zawodowe** (np. związki zawodowe), **organizacje pracodawców**, **organizacje samorządowe** prowadzone np. przez wspólnoty wyznaniowe, samorządy zawodów zaufania publicznego (m.in. samorząd adwokacki), organizacje ekonomii społecznej (spółdzielnie) i inne struktury, np. ochotnicza straż pożarna, koła gospodyń wiejskich, kluby sportowe, kluby osiedlowe, komitety społeczne.

Poza organizacjami społecznymi istnieją różnego rodzaju **grupy nieformalne** – ruchy społeczne, oddolne inicjatywy obywatelskie – w których jednostki wspólnie podejmują działanie, żeby osiągnąć wybrany cel. Często są to różnego rodzaju **ruchy protestu**, np. sąsiedzkie inicjatywy przeciw budowie autostrady w najbliższej okolicy.

Przykład

- **Stowarzyszenie Otwarte Klatki** to ogólnopolska organizacja, której celem jest zapobieganie cierpieniu zwierząt hodowlanych. Od 2012 r. dąży do zwiększania świadomości społecznej na temat warunków hodowli zwierząt oraz kładzie nacisk na zmianę prawa i zachowań konsumenckich. Prowadzi kampanie społeczne, w ramach których postuluje m.in. wprowadzenie zakazu hodowli zwierząt na futra i chowu klatkowego kur oraz zapewnienie odpowiednich warunków transportu zwierząt hodowlanych.
- **Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę** to polska organizacja pozarządowa, której misją jest ochrona dzieci przed krzywdzeniem. Zapewnia pomoc psychologiczną, prawną i medyczną ofiarom przemocy psychicznej i fizycznej oraz ich rodzinom. Uruchomiła ogólnopolski telefon zaufania oraz centra pomocy osobom małoletnim, a także prowadzi działania edukacyjne.
- **Sieć Obywatelska Watchdog** [czyt.: łoczdog] **Polska** to stowarzyszenie, którego celem jest kontrolowanie, czy władza w państwie jest sprawowana w sposób przejrzysty. W szczególności stowarzyszenie to dąży do zapewnienia obywatelom dostępu do informacji o działalności podmiotów publicznych i wydatkowaniu publicznych środków. Innym zadaniem organizacji jest rozwijanie partycypacji obywatelskiej, czyli udziału obywateli w procesie podejmowania decyzji. Stowarzyszenie prowadzi działania kontrolne wobec organów państwa – m.in. składa wnioski o udzielenie informacji publicznej oraz edukuje obywateli o ich prawach w relacjach z władzami publicznymi.
- **Spółdzielnie socjalne** współtworzą zwykle osoby zagrożone wykluczeniem społecznym i marginalizacją, borykające się z niepełnosprawnościami utrudniającymi znalezienie pracy albo dotknięte długotrwałym bezrobociem. Praca w tego typu przedsiębiorstwie umożliwia im aktywizację społeczną i zawodową, a także podniesienie kwalifikacji. Udział w zarządzaniu spółdzielnią uczy jej członków samodzielności i dbałości o finanse. Przykładem takiej organizacji jest założona w 2013 r. przez Caritas Archidiecezji Warszawskiej i Caritas Polska Spółdzielnia Socjalna „Kto Rano Wstaje". Pracownicy spółdzielni przygotowują i dostarczają ciepłe posiłki dla seniorów, podopiecznych warszawskich ośrodków pomocy społecznej oraz osób w kryzysie bezdomności.

Przypomnij sobie

Do najważniejszych praw obywatelskich zalicza się prawo do swobodnego zrzeszania się. Oznacza ono wolność przystępowania do różnych organizacji, m.in. do partii politycznych, stowarzyszeń i fundacji, związków zawodowych, organizacji pracodawców.

Czy wiesz, że...

Dzięki wykorzystaniu mediów społecznościowych i nowych form komunikacji oraz wzrostowi świadomości społecznej ruchy protestu mogą zdobywać ogromną popularność i osiągać skalę globalną. Przykładem może być tutaj ruch Black Lives Matter (ang. „Życie osób czarnoskórych ma znaczenie" [czyt.: blak lajwz mater]), który zapoczątkowano w USA jako wyraz sprzeciwu wobec rasizmu i brutalności amerykańskiej policji.

Wybrane podmioty społeczeństwa obywatelskiego

Fundacje	Organizacje powoływane przez fundatora (osobę lub instytucję) do realizacji ważnych celów społecznych. Działają dzięki wykorzystaniu majątku przekazanego im przez fundatora i darczyńców.
Stowarzyszenia	Dobrowolne i trwałe zrzeszenia obywateli, które działają w celach niezarobkowych. Mają określone cele, program działania i strukturę organizacyjną. Realizują projekty społeczne, edukacyjne i pomocowe. Reprezentują interesy konkretnych grup społecznych.
Ruchy społeczne, inicjatywy obywatelskie, ruchy miejskie	Inicjatywy, które mają zazwyczaj spontaniczny i nieformalny charakter oraz opierają się na luźnym członkostwie. Są nastawione na realizację konkretnego celu, często dążą do zmian w społeczeństwie. Mobilizują obywateli do działania, wywierają presję na rządzących, promują określone postawy i idee oraz domagają się zmian w prawie (np. ruchy walczące o prawa zwierząt).
Związki zawodowe	Zrzeszają pracowników danej branży lub zakładu pracy – reprezentują ich, bronią ich praw i interesów ekonomicznych oraz socjalnych (np. negocjują warunki pracy, organizują protesty, strajki). Mogą również prowadzić działalność samopomocową lub edukacyjną.
Organizacje pracodawców	Ich celem jest obrona praw i interesów (np. gospodarczych) zrzeszonych w nich przedsiębiorców w relacjach ze związkami zawodowymi oraz organami władzy państwowej i samorządowej.
Samorządy zawodowe	Reprezentują osoby wykonujące zawody zaufania publicznego, czyli związane z realizacją zadań o szczególnym znaczeniu (np. adwokaci, lekarze). Do zadań tych samorządów należą ochrona praw danej grupy zawodowej oraz dbanie o to, aby jej przedstawiciele należycie wykonywali swoją profesję.
Partie polityczne	Celem tych ugrupowań jest zdobycie władzy w państwie, a zatem uzyskanie możliwości kształtowania jego polityki. Przynależność do partii pozwala obywatelom bezpośrednio włączać się w procesy polityczne i decyzyjne.
Grupy wyznaniowe i wspólnoty religijne	Są skupione wokół spraw dotyczących wiary i sprawowania kultu religijnego. Często prowadzą działalność charytatywną. Wspierają integrację społeczną, promują wartości etyczne, organizują pomoc potrzebującym.
Media obywatelskie, organizacje strażnicze, czyli tzw. watchdogs [czyt.: łoczdogs]	Monitorują życie publiczne i kontrolują, czy przebiega ono w sposób zgodny z prawem i zasadami obowiązującymi w danym społeczeństwie. Tropią nadużycia w procesie sprawowania władzy, ujawniają nieprawidłowości w działaniu instytucji publicznych, edukują obywateli w zakresie ich praw.
Spółdzielnie (m.in. socjalne, pracy, mieszkaniowe, spółdzielnie kółek rolniczych)	Prowadzą działalność gospodarczą w interesie swoich członków zgodnie z zasadami etycznego biznesu. Realizują cele zarówno ekonomiczne, jak i społeczne – ich głównym zadaniem jest zaspokajanie potrzeb ekonomicznych zrzeszonych w nich osób oraz rozwój środowiska lokalnego. Często tworzą miejsca pracy dla ludzi zagrożonych wykluczeniem (np. z niepełnosprawnościami, migrantów).
Koła gospodyń wiejskich, kółka rolnicze, ochotnicza straż pożarna, lokalne kluby sportowe	Organizacje o zasięgu lokalnym, prowadzące działalność o charakterze społecznym i kulturalnym. Budują i wzmacniają więzi społeczne w lokalnych społecznościach, integrują i edukują członków tych wspólnot.

Czy wiesz, że...

Stowarzyszenie może powołać grupa złożona z co najmniej 7 osób. Uchwalają one jego statut i wybierają spośród siebie władze. Następnie organizacja musi zostać wpisana do Krajowego Rejestru Sądowego (KRS), aby uzyskać osobowość prawną. Dlatego właśnie takie stowarzyszenia często określa się jako rejestrowane. Uproszczoną formą stowarzyszenia (bez osobowości prawnej) jest stowarzyszenie zwykłe. Mogą je założyć najmniej 3 osoby. Tworzą one regulamin, a następnie przekazują go staroście/prezydentowi miasta z wnioskiem o wpis do ewidencji stowarzyszeń zwykłych.

Czy wiesz, że...

Osoby poniżej 16 roku życia mogą zostać członkami stowarzyszenia za zgodą przedstawiciela ustawowego (np. rodzica).
Nie mogą jednak głosować na walnych zebraniach ani kandydować do władz organizacji.

Jak działają organizacje społeczne?

Organizacje obywatelskie działają w różnych dziedzinach życia społecznego – m.in. na rzecz rozwoju edukacji, służby zdrowia, ochrony praw człowieka, ochrony środowiska, pomocy humanitarnej. W Polsce najwięcej tego typu instytucji zajmuje się sportem, turystyką, rekreacją, kulturą i sztuką oraz edukacją. Organizacje te adresują swoje inicjatywy przede wszystkim do takich grup docelowych, jak dzieci i młodzież oraz członkowie społeczności lokalnej. Co trzecia z nich działa na poziomie lokalnym (na skalę dzielnicy, gminy lub powiatu).

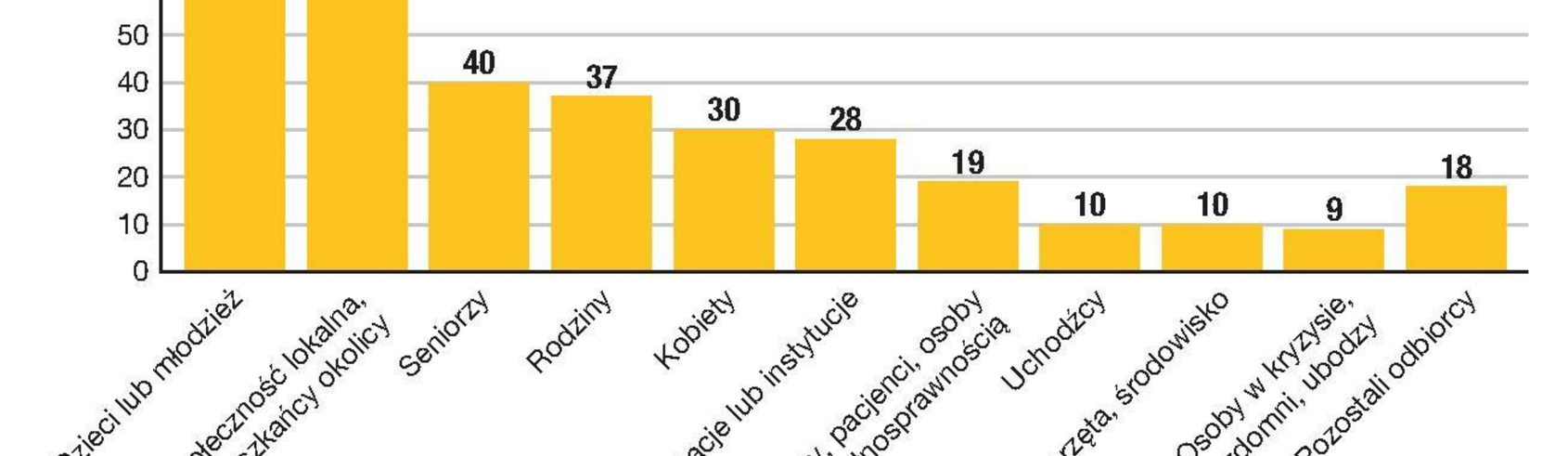
Organizacje obywatelskie wykorzystują różnorodne metody działania do realizacji swoich celów. Mogą organizować wydarzenia, konferencje i debaty, świadczyć bezpośrednie usługi potrzebującej ludności (głównie usługi socjalne i z obszaru ochrony zdrowia), realizować projekty i kampanie społeczne, prowadzić monitoring działań władz, szkolić wolontariuszy, przeprowadzać badania i analizy dotyczące problemów w różnych dziedzinach życia publicznego, realizować działalność informacyjną.

Organizacje te niekiedy zyskują rangę w pełni profesjonalnych instytucji o zasięgu międzynarodowym – zatrudniają wówczas setki pracowników i dysponują wielkimi budżetami. Jednak większość z nich opiera się na pracy wolontariackiej małej grupy ludzi i działa lokalnie na rzecz konkretnej gminy lub danego powiatu. Z reguły współpracują one z innymi organizacjami, z lokalnymi społecznościami, urzędami i mediami oraz z instytucjami świadczącymi usługi publiczne.

Czy wiesz, że...

Według raportu Stowarzyszenia Klon/Jawor na temat kondycji organizacji pozarządowych 93% z nich prowadzi swoje działania w internecie, m.in. na własnych kontach w mediach społecznościowych i na stronach internetowych, gdzie informują o realizowanych projektach.

Czym zajmują się organizacje pozarządowe?

Do kogo adresują swoje działania organizacje pozarządowe?

Źródło: Stowarzyszenie Klon/Jawor, 2025 (zob. wykaz źródeł na s. 224).

? Które grupy docelowe są najczęściej adresatami działań organizacji pozarządowych, a które – najrzadziej?

Jakie metody działania są najczęściej wykorzystywane przez organizacje pozarządowe?

Jakie metody wykorzystują organizacje pozarządowe w swoich działaniach?

Źródło: Stowarzyszenie Klon/Jawor, 2025 (zob. wykaz źródeł na s. 224).

Przykład

Organizacje pożytku publicznego

Część organizacji społecznych posiada specjalny status organizacji pożytku publicznego (OPP). Warunkiem uzyskania takiego statusu jest realizacja działań na rzecz całego społeczeństwa lub określonej grupy, której członkowie znajdują się w trudnej sytuacji życiowej. Organizacje tego typu mają prawo prowadzić także działalność gospodarczą, ale może być ona jedynie uzupełnieniem głównej działalności pożytku publicznego. OPP mogą otrzymywać **1,5% podatku dochodowego od osób fizycznych** (PIT). W zeznaniu podatkowym każdy podatnik może samodzielnie zdecydować o tym, której organizacji przekaże tę kwotę. Dodatkowo organizacjom pożytku publicznego przysługują zwolnienia z niektórych podatków i opłat, np. od podatku dochodowego czy opłat sądowych. W zamian za te przywileje muszą one przestrzegać bardziej rygorystycznych zasad przejrzystości działania, m.in. sporządzać coroczne sprawozdania merytoryczne i finansowe ze swojej działalności oraz podawać je do wiadomości publicznej.

Twoja kolej!

Przeanalizuj działanie dowolnej organizacji pozarządowej funkcjonującej na poziomie krajowym. Przy wyborze organizacji możesz kierować się swoimi zainteresowaniami albo skorzystać z wyszukiwarki spis.ngo.pl. Odwiedź stronę internetową danej instytucji oraz jej konta w social mediach, a następnie odpowiedz na podane pytania.

- Jakie są główne obszary i cele działania organizacji? Jakie inicjatywy ostatnio zrealizowała?
- Jakie są grupy docelowe jej działalności? Do kogo kieruje ona swoje przedsięwzięcia?
- Jakie metody wykorzystuje w podejmowanych przez siebie inicjatywach?
- Jakie są możliwości, aby wziąć udział w akcjach realizowanych przez tę organizację?

Masz wpływ

Jak wspierać organizacje społeczne?

Organizacje społeczne nie mogą działać bez pomocy zwykłych ludzi – takich jak Ty. W zależności od tego, ile masz czasu, możesz np.:

15min.

- wspierać wybrane instytucje finansowo (np. przez jednorazowe wpłaty, darowizny, udział w zbiórkach rzeczowych);
- podpisywać petycje, aby wyrazić poparcie dla zmian, które postuluje dana organizacja;

1godz.

- obserwować konta wybranych organizacji w mediach społecznościowych, komentować i udostępniać podawane przez nie informacje, aby zwiększać ich zasięgi;
- brać udział w wydarzeniach, imprezach i innych działaniach realizowanych przez te organizacje w interesujących i ważnych dla Ciebie obszarach;

>2godz.

- angażować się w wybrane przedsięwzięcia danej organizacji jako wolontariusz lub wolontariuszka, ewentualnie nawiązać z nią bardziej sformalizowaną współpracę (np. w formie stażu).

Twoja kolej!

Jakie znasz organizacje społeczne funkcjonujące w Twojej okolicy? Czym się one zajmują? W jaki sposób młodzi ludzie mogą włączyć się w ich działania? Przygotuj notatkę odpowiadającą na te pytania. Jeśli nie znasz żadnych NGO, skorzystaj ze strony www.spis.ngo.pl – możesz na niej wyszukać organizacje, które działają w Twoim środowisku lokalnym, i zapoznać się z ich opisami, a następnie wejść na strony/profile w social mediach tych z nich, które wzbudziły Twoje zainteresowanie.

Czy wiesz, że...

Każda legalna zbiórka publiczna w Polsce musi zostać zarejestrowana na stronie zbiorki.gov.pl. By wesprzeć finansowo wybraną osobę lub instytucję, warto zrobić to za pośrednictwem sprawdzonych portali, np. Siepomaga.pl. Serwisy te weryfikują legalność zbiórki i tożsamość jej organizatorów.

Zgromadzenia publiczne

Jedną z konstytucyjnych wolności jednostki jest możliwość udziału w pokojowych zgromadzeniach. Są to wydarzenia, których uczestnicy wyrażają publicznie własne poglądy i próbują w ten sposób wpłynąć na kształt życia społecznego. Do zgromadzeń zalicza się **demonstracje, manifestacje, protesty, pikiety, przemarsze** oraz inne spotkania w miejscach publicznych. Odbywają się one w określonym miejscu, są dostępne dla wszystkich zainteresowanych, a ich celem jest przeprowadzenie wspólnych obrad lub wyrażenie wspólnego stanowiska w sprawach publicznych.

Zamiar zorganizowania zgromadzenia należy wcześniej zgłosić do organu gminy lub centrum zarządzania kryzysowego w terminie od 30 do 6 dni przed wydarzeniem. Może to zrobić każdy – zarówno osoba fizyczna (posiadająca pełną zdolność do czynności prawnych), jak i osoba prawna (czyli np. organizacja pozarządowa). Wyjątkiem są **zgromadzenia spontaniczne**, które odbywają się na skutek nagłych i niemożliwych do przewidzenia wydarzeń i których nie trzeba wcześniej zgłaszać władzom.

W 2025 r. Sejm RP uchwalił ustawę zakazującą hodowli zwierząt na futra, którą następnie podpisał Prezydent RP. Zmiany w prawie wprowadzono m.in. w odpowiedzi na liczne protesty w obronie praw zwierząt oraz kampanię społeczną *Czas na zakaz*.

Konstytucja RP
art. 57

Czy wiesz, że...

Specjalnym rodzajem zgromadzeń są **zgromadzenia cykliczne**. Aby uzyskać taki status, dane wydarzenie musi być organizowane przez tę samą osobę lub instytucję w tym samym miejscu i czasie minimum cztery razy w ciągu roku albo raz w roku w dniu święta państwowego lub narodowego. Zgodę na przeprowadzanie zgromadzenia cyklicznego musi wyrazić wojewoda. Przed podjęciem decyzji rozważa on, czy celem organizowanego wydarzenia będzie uczczenie wydarzeń doniosłych dla polskiej historii i tradycji.

W praktyce

Jak bezpiecznie uczestniczyć w zgromadzeniach publicznych?

Zdobądź informacje o organizatorze i upewnij się, że działa zgodnie z prawem. Pamiętaj, aby brać udział tylko w **legalnych wydarzeniach** – wolność zgromadzeń jest czasami ograniczana, np. dana manifestacja może zostać zakazana przez władze ze względu na bezpieczeństwo publiczne czy ochronę zdrowia. Jeśli weźmiesz udział w danym zgromadzeniu wbrew zakazowi, możesz otrzymać grzywnę za zakłócanie porządku. Organizator takiego wydarzenia także może zostać ukarany grzywną lub nawet pozbawieniem wolności.

Uczestnicząc w zgromadzeniach, zawsze pamiętaj o zasadach bezpieczeństwa.

- Manifestacje czy protesty powinny mieć pokojowy charakter i odbywać się bez przemocy.
- Idź na demonstrację z pokojowym nastawieniem i wystrzegaj się sytuacji, które mogą wywołać agresję. Nie reaguj na prowokacje, unikaj konfrontacji.
- Poznaj otoczenie, w którym odbywa się dany protest. Zachowaj ostrożność i czujność, aby odpowiednio wcześnie zareagować na ewentualne zagrożenie.
- Stosuj się do poleceń organizatorów i służb porządkowych.
- Pamiętaj, że podczas zgromadzenia nie wolno posiadać przy sobie niebezpiecznych narzędzi lub materiałów, wyrobów pirotechnicznych, materiałów wybuchowych, broni.
- Zabierz wodę i jedzenie, dokument tożsamości i gotówkę, ubierz się odpowiednio do pogody. Pamiętaj o odpoczynku, zwłaszcza podczas dłuższych zgromadzeń. Możesz mieć ze sobą także transparenty, banery, ulotki.
- W grupie raźniej – przyjdź na zgromadzenie ze znajomymi. Uważajcie na siebie nawzajem i ustalcie punkt, w którym się spotkacie w razie rozdzielenia.

Każde zgromadzenie może zostać rozwiązane przez władze, jeśli jego przebieg zagraża życiu, zdrowiu lub mieniu obywateli bądź narusza przepisy prawa.

Twoja kolej!

Działanie obywatelskie

Przygotuj dokumenty wymagane do zgłoszenia zgromadzenia (protestu lub pikiety) organowi gminy lub centrum zarządzania kryzysowego. Sprawdź, kto w Twojej gminie przyjmuje zgłoszenia o zgromadzeniach. Na oficjalnych stronach internetowych tych podmiotów znajdziesz gotowe druki.

Zapoznajcie się z ogólnymi zasadami dotyczącymi przygotowania dokumentów potrzebnych do zgłoszenia zgromadzenia.
→ zob. s. 17–18

Przypomnij sobie

Rzecznik Praw Obywatelskich jest konstytucyjnym organem stojącym na straży wolności i praw człowieka i obywatela.

Trybunał Konstytucyjny to organ władzy sądowniczej, który orzeka głównie o zgodności z *Konstytucją RP* ustaw i innych aktów prawnych.

Społeczeństwo obywatelskie a demokracja

Warunkiem niezbędnym do ukształtowania się i rozwoju społeczeństwa obywatelskiego jest funkcjonowanie demokratycznych mechanizmów oraz przestrzeganie zasad dotyczących pluralizmu, rządów prawa, ograniczenia władzy państwowej oraz wolności i praw obywatelskich. Państwo powinno gwarantować obywatelom swobodę aktywności publicznej – m.in. dzięki ochronie wolności słowa, zgromadzeń i zrzeszania się. Te gwarancje to klucz do efektywnej działalności obywateli w przestrzeni publicznej. W demokracji władze wspierają społeczeństwo obywatelskie i stwarzają mu warunki do działania. Ważną rolę odgrywają organy, które stoją na straży przestrzegania praw publicznych – w Polsce są to m.in. **Rzecznik Praw Obywatelskich** i **Trybunał Konstytucyjny**.

W pewnym zakresie społeczeństwo obywatelskie może również funkcjonować w państwach niedemokratycznych. Dla osób zaangażowanych społecznie wiąże się to tam

jednak z ryzykiem represji i koniecznością działania w ukryciu. Społeczeństwo obywatelskie w reżimach autorytarnych zazwyczaj sprzeciwia się władzy państwowej, dlatego rządzący dążą do jego zniszczenia lub podporządkowania swojej woli.

W praktyce

W jaki sposób społeczeństwo obywatelskie wspiera demokrację?

- **Kontroluje i monitoruje działania władz:**
  - prowadzi działania strażnicze i kontrolne, składa wnioski o udzielenie informacji publicznej;
  - w ramach dziennikarstwa obywatelskiego nagłaśnia nadużycia i bezprawne działania władzy.
- **Wzmacnia wpływ obywateli na podejmowanie decyzji**, które ich dotyczą:
  - organizuje różnego rodzaju formy partycypacji publicznej, np. konsultacje z rządzącymi;
  - wyraża interesy grupowe, np. obywatele zrzeszają się w stowarzyszeniach, aby za ich pośrednictwem zabiegać o realizację swoich potrzeb i interesów;
  - reprezentuje grupy wykluczone, np. członków mniejszości, osoby z niepełnosprawnościami.
- **Przygotowuje obywateli do aktywnego udziału w życiu społecznym i politycznym:**
  - buduje przestrzeń do rozwijania kompetencji niezbędnych w aktywności publicznej;
  - prowadzi działania edukacyjne wśród dzieci i młodzieży, realizuje programy dla szkół;
  - organizuje kampanie informacyjne w mediach na temat problemów ważnych społecznie.
- **Buduje poczucie wspólnoty i zaufanie:**
  - tworzy środowisko, w którym obywatele pomagają sobie nawzajem, przyjmują odpowiedzialność za dobro wspólne;
  - pozwala podnosić poziom zaufania społecznego, wzmacnia więzi między społecznością a władzą oraz między samymi obywatelami.
- **Reaguje na nagłe potrzeby społeczne** – organizacje pozarządowe szybciej i efektywniej niż rząd reagują na kryzysy, nie tylko w skali ogólnokrajowej (np. wsparcie dla powodzian w 2023 r.), lecz także w skali regionalnej i lokalnej (np. pomoc ofiarom pożarów w danym mieście).
- **Kształtuje przedstawicieli elit politycznych i społecznych** – liderzy organizacji pozarządowych i aktywiści zdobywają kompetencje niezbędne do działania w innych sferach życia społecznego, a z ich grona wyłaniają się przywódcy polityczni i przyszli rządzący.

Twoja kolej!

Przeprowadźcie w klasie dyskusję, w której rozważycie następujące stwierdzenie: „Społeczeństwo obywatelskie w Polsce funkcjonuje dobrze". Podzielcie się na dwie grupy: pierwszy zespół zgromadzi argumenty potwierdzające tę tezę, a drugi – argumenty przeciwko niej. W ramach przygotowań zapoznajcie się z wynikami badań dotyczących zaangażowania społecznego, wolontariatu i postaw obywatelskich. Odwołajcie się też do własnych doświadczeń i wiedzy z poprzednich tematów (np. dotyczącej petycji, skarg, nieposłuszeństwa obywatelskiego).

Twoja kolej!

Pytania podsumowujące

- Czym jest społeczeństwo obywatelskie i kto je tworzy?
- Jaka jest procedura organizowania zgromadzenia publicznego?
- W jaki sposób społeczeństwo obywatelskie wspiera demokrację?

Czy wiesz, że...

Instytucje społeczeństwa obywatelskiego działały również w PRL. Do najważniejszych z nich zalicza się Komitet Obrony Robotników czy pierwszy niezależny związek zawodowy – NSZZ „Solidarność". Były to zrzeszenia zabiegające o ochronę praw człowieka i obywatela.

6. Media masowe

Na tej lekcji:

• poznasz rolę mediów w demokratycznym społeczeństwie i państwie • wyjaśnisz, jak media kształtują postawy obywateli i opinię publiczną • dowiesz się, jakie czynniki wpływają na treść przekazów medialnych • poznasz główne media funkcjonujące w Polsce

Media masowe nazywa się „czwartą władzą" – kolejną po władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej. Podkreśla to kluczową rolę, jaką media te odgrywają w systemie demokratycznym. Są one głównym źródłem informacji na tematy polityczne, kształtują zatem przekonania wyborców oraz pośrednio decydują o tym, kto sprawuje władzę. Jednak ich wpływ nie ogranicza się tylko do sfery politycznej.

Czym są media masowe?

Media masowe, nazywane także „mass mediami", „środkami masowego przekazu" czy „środkami masowego komunikowania", to instytucje, których zadaniem jest przekazywanie informacji szerokiemu gronu odbiorców. W tym celu wykorzystują one różne technologie i urządzenia służące do zapisywania i odtwarzania tekstów, dźwięków i obrazów. Rola mediów nie ogranicza się wyłącznie do przekazywania wiadomości. Pełnią one także wiele innych funkcji (zob. poniższą tabelę).

Ze względu na formę przekazu do głównych rodzajów mediów zalicza się prasę, radio, telewizję i internet. Można je też podzielić według kryterium własności – wyróżnia się przede wszystkim **media publiczne**, znajdujące się pod kontrolą państwa i finansowane ze środków publicznych, oraz **media prywatne**, zwane też komercyjnymi, których właścicielami są prywatne podmioty. Mass media klasyfikuje się również na podstawie wielu innych kryteriów, takich jak zasięg (międzynarodowe, krajowe, lokalne) czy tematyka przekazów. Obecnie za kluczowy uważa się jeszcze jeden podział – na media **tradycyjne** i **społecznościowe** (zob. dalszą część tematu).

? Czy znajomość funkcji mediów jest –Twoim zdaniem – istotna z punktu widzenia odbiorcy? Uzasadnij swoją opinię.

Funkcje środków masowego przekazu

Funkcja informacyjna	Polega na gromadzeniu i przekazywaniu informacji na temat różnych wydarzeń lokalnych, krajowych i międzynarodowych.
Funkcja kontrolna	Media informują o działaniach organów władzy i osób pełniących funkcje publiczne, w tym o ich nadużyciach. Dzięki temu społeczeństwo może oceniać sposób sprawowania władzy i w razie potrzeby wyciągnąć konsekwencje wobec rządzących (np. w wyborach).
Funkcja opiniotwórcza	Przekazy medialne wpływają na to, w jaki sposób ludzie postrzegają i oceniają pewne wydarzenia, zjawiska i osoby. Media dokonują bowiem interpretacji wydarzeń (np. przez odpowiedni sposób ich prezentowania) oraz przekazują opinie ekspertów czy autorytetów na dany temat.
Funkcja edukacyjna	Media dostarczają odbiorcom wiedzy z różnych dziedzin, co jest szczególnie istotne współcześnie, gdy nowe zjawiska, procesy czy odkrycia pojawiają się niemal codziennie.
Funkcja rozrywkowa	Media umożliwiają miłe spędzenie czasu, oderwanie się od codzienności. Obecnie ta funkcja w przypadku części mediów staje się dominująca.

Rola mediów w społeczeństwie i państwie demokratycznym

Media wywierają ogromny wpływ na to, jak funkcjonują demokratyczne państwo i społeczeństwo. Aby obywatele mogli świadomie uczestniczyć w życiu publicznym i korzystać z przysługujących im praw (np. z prawa do głosowania w wyborach, udziału w demonstracjach), muszą wiedzieć, co się dzieje w polityce, społeczeństwie i gospodarce oraz jakie zmiany zachodzą w prawie. Samodzielne dotarcie do wszystkich potrzebnych informacji przekracza możliwości pojedynczej osoby. Dlatego zadanie to wykonują w naszym imieniu środki masowego przekazu.

Prawidłowo funkcjonujące media są także skutecznym narzędziem kontrolowania osób sprawujących władzę. Pracujący w nich dziennikarze dysponują bowiem odpowiednimi zasobami (czasem, umiejętnościami, źródłami informacji), które mogą wykorzystać do wykrywania nadużyć władzy, korupcji, nieetycznych powiązań między biznesem a politykami. W pewnym sensie stoją więc na straży demokracji.

Z perspektywy demokracji niezwykle ważne jest, aby media przekazywały rzetelną wiedzę o funkcjonowaniu państwa, przyczynach i konsekwencjach różnych decyzji oraz wyzwaniach, przed którymi stoi społeczeństwo. Powinny również pokazywać, że przez udział w wyborach i inne aktywności obywatele mogą wywierać realny wpływ na sferę publiczną. Warto jednak pamiętać, że w tym obszarze media mogą też odgrywać rolę negatywną i manipulować opinią publiczną (np. podsycać nieuzasadnione poczucie zagrożenia, przedstawiać w fałszywym świetle pewne wydarzenia). Takie działania mogą np. znacznie wpływać na wyniki wyborów.

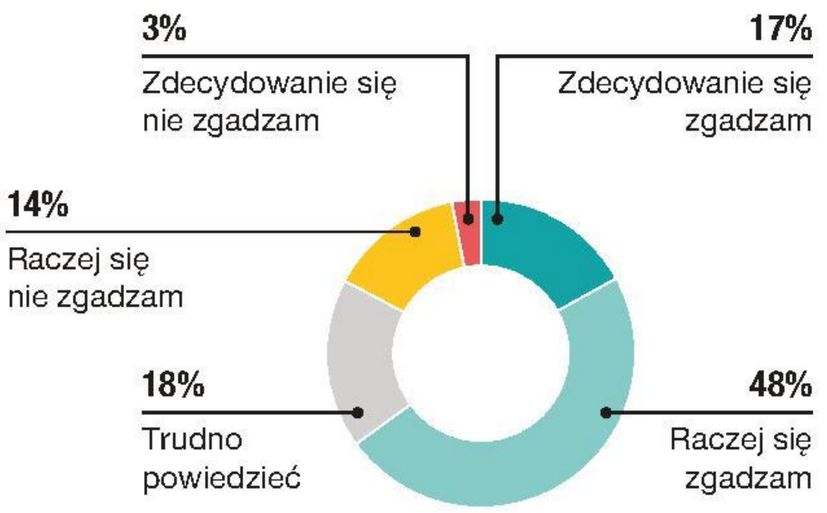
Media stanowią forum, na którym toczy się debata publiczna na różne tematy, czasem wywołujące napięcia społeczne. Umożliwiają stronom sporu zaprezentowanie swoich stanowisk i wymianę argumentów, dzięki czemu odbiorcy mogą sobie wyrobić własne zdanie w danej sprawie.

Jak powinien funkcjonować system medialny?

Aby media właściwie odgrywały swoją rolę w systemie demokratycznym, ich funkcjonowanie powinno się opierać na kilku zasadach. Warunkiem niezbędnym jest zagwarantowanie swobody publikowania informacji, opinii i innych treści bez ingerencji ze strony władz państwowych czy innych podmiotów, a więc **wolność i niezależność mediów**.

Z punktu widzenia odbiorców informacji niezwykle istotne jest, aby media były **obiektywne**, a więc prezentowały informacje w sposób rzetelny i bezstronny. Jednak w praktyce jest to trudne, gdyż dziennikarze – jak wszyscy ludzie – mają swoje poglądy na różne sprawy, co może wpływać na sposób ukazywania faktów i wydarzeń. Ponadto odbiorcy danej stacji telewizyjnej, gazety czy portalu często oczekują, że przekaz redakcji w jakiś sposób odzwierciedli ich przekonania. Dlatego w demokracji niezwykle istotny jest **pluralizm medialny**, czyli funkcjonowanie niezależnych od siebie środków przekazu reprezentujących różne opcje światopoglądowe. Dodatkowo pluralizm powinien panować także w redakcji każdego medium, tak aby mogło ono uwzględniać w swoim przekazie różne punkty widzenia.

Czy zgadza się Pan/Pani ze stwierdzeniem, że media w Polsce są pluralistyczne, przedstawiają różne poglądy i opinie?

Źródło: CBOS, 2021 (zob. wykaz źródeł na s. 224).

Czy wiesz, że...

W Polsce na straży niezależności i pluralizmu mediów stoi organ konstytucyjny – **Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji**. Ma ona m.in. prawo do decydowania o tym, jakie podmioty będą mogły prowadzić działalność radiową i telewizyjną, dzięki czemu może przeciwdziałać sytuacji, w której jeden właściciel zdominowałby rynek medialny w kraju.

Twoja kolej!

Przeprowadźcie w klasie dyskusję na temat: „W jaki sposób media oddziałują na zachowania i poglądy ludzi?". Podajcie przykłady wpływu mediów na życie zarówno polityczne, społeczne, jak i osobiste (np. na wybory konsumenckie, relacje z innymi).

Media tradycyjne i społecznościowe

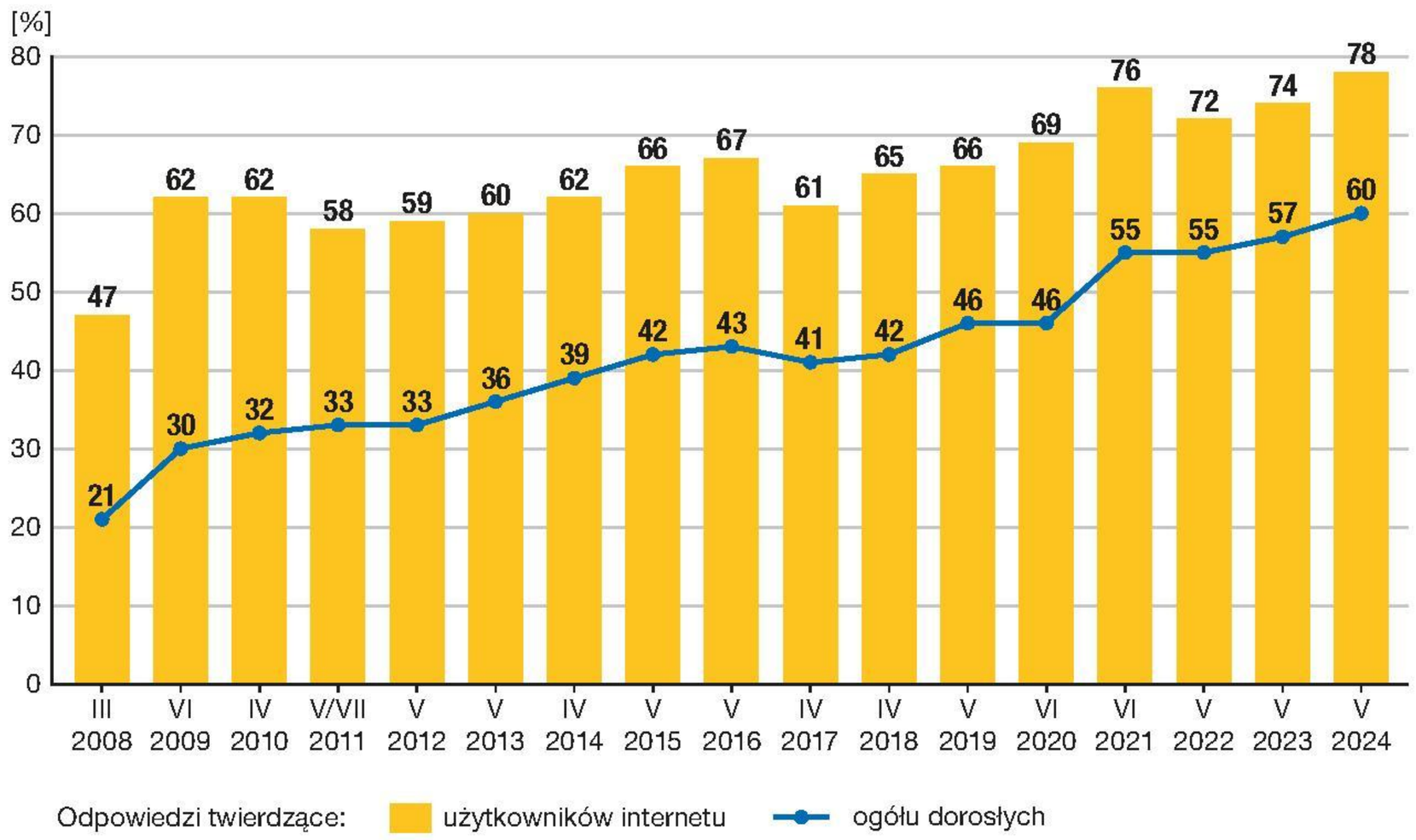
Media społecznościowe (social media [czyt.: soszjal midia]**)** – platformy internetowe i aplikacje mobilne umożliwiające tworzenie, udostępnianie oraz wymianę treści, np. w formie tekstów, obrazów lub filmów, a także interakcję pomiędzy użytkownikami.

Tym, co odróżnia media **tradycyjne** (prasę, radio, telewizję) i **społecznościowe** (np. portale społecznościowe, blogi, fora internetowe, komunikatory), jest przede wszystkim sposób tworzenia i przekazywania informacji.

W mediach tradycyjnych przekaz jest głównie jednokierunkowy: materiały tworzy wąska grupa osób, głównie dziennikarzy i ekspertów, a następnie trafiają one do szerokiego grona odbiorców. W mediach społecznościowych podział na nadawców i odbiorców się zaciera, ponieważ każdy może zostać współtwórcą przekazu. Komunikacja jest więc dwukierunkowa. Użytkownicy takich mediów opracowują własne treści – w formie zarówno artykułów, postów, materiałów wideo i zdjęć, jak i komentarzy, opinii, ocen, polubień i innego rodzaju reakcji. W mediach społecznościowych nie ma pośrednika w postaci dziennikarza, który decyduje o tym, jakie informacje opublikować.

Jednak granice między mediami tradycyjnymi a społecznościowymi często się zacierają. Obecnie niemal wszystkie media tradycyjne publikują swoje materiały w mediach społecznościowych i starają się angażować swoich odbiorców. Dziennikarze korzystają z obu kanałów przekazu, a coraz więcej treści z social mediów trafia do telewizji czy radia (np. nagrania, komentarze). Ponadto ważnym źródłem informacji stały się **portale internetowe**, które są prowadzone w tradycyjny sposób (główne treści przygotowują zespoły dziennikarzy), a jednocześnie w pewnym zakresie umożliwiają odbiorcom reagowanie na publikowane wiadomości.

Czy ma Pan/Pani konto w jakimś serwisie społecznościowym, np. na Facebooku, Instagramie, YouTubie, X, LinkedInie lub podobnym?

Źródło: CBOS, 2024 (zob. wykaz źródeł na s. 224).

Kto kształtuje nasze przekonania za pośrednictwem mediów?

W mediach tradycyjnych o tym, jakie informacje i w jakiej formie zostaną przekazane społeczeństwu, decydują zawodowi **dziennikarze** i **redaktorzy**. Ze względu na odpowiedzialność, jaka się z tym wiąże, powstały **zasady etyki dziennikarskie**j, których powinni przestrzegać pracownicy środków masowego przekazu (zob. przykład).

Wraz z rozwojem mediów społecznościowych powstała nowa kategoria osób odgrywających ważną rolę w przekazywaniu informacji. Są to **influencerzy** [czyt.: influłenserzy], czyli twórcy internetowi specjalizujący się w określonej tematyce, którzy cieszą się uznaniem dużej grupy odbiorców. Najbardziej popularni influencerzy znacznie silniej oddziałują na opinie czy decyzje odbiorców niż nawet wpływowe media tradycyjne.

Zarówno dziennikarze, jak i influencerzy w swojej pracy dokonują selekcji i interpretacji przekazywanych informacji, z czym wiąże się ryzyko subiektywizmu. W pracy twórców internetowych pojawia się dodatkowe zagrożenie: ze względu na specyfikę mediów społecznościowych często są oni nastawieni na przekazywanie takich informacji, które zdobędą jak największe zasięgi i popularność – niekoniecznie rzetelnych, prawdziwych i wartościowych. Ponadto nie ma gwarancji, że influencerzy dysponują odpowiednimi kompetencjami w dziedzinie, o której się wypowiadają – stwarza to szczególne ryzyko w przypadku takich tematów, jak zdrowie, bezpieczeństwo, wychowanie dzieci itp.

Warto też pamiętać, że ważnym elementem działalności wielu twórców internetowych jest odpłatne promowanie produktów określonych firm. To dla nich jedno z głównych źródeł dochodów. W związku z tym bardzo istotny wpływ na treść przekazu influencerów mogą mieć ich sponsorzy.

?

Kto jest Twoim ulubionym influencerem? Jakie elementy jego przekazu o tym decydują? Jakiego rodzaju tematyką zajmuje się ten twórca?

Przykład

Zasady etyki dziennikarskiej

Istnieje kilka dokumentów określających, jakimi zasadami powinni kierować się dziennikarze, np. *Karta etyczna mediów*, podpisana przed przedstawicieli największych środków masowego przekazu w Polsce. Do najważniejszych reguł należą m.in.:

- obowiązek oddzielania opinii od faktów – autorzy przekazów muszą jasno zaznaczać, kiedy podają informacje o danym zagadnieniu, a kiedy – opinie na jego temat;
- dążenie do prawdy i obiektywizmu – oznacza m.in. obowiązek przekazywania informacji zgodnie z rzeczywistością, sprawdzania wiarygodności źródeł, docierania do istoty opisywanych problemów, uwzględniania różnych punktów widzenia;
- dbałość o dobra osobiste osób, których dotyczą materiały – np. uzyskiwanie zgody na użycie wypowiedzi, poszanowanie prywatności, ochrona anonimowości informatorów;
- niezależność – dziennikarz nie może ulegać naciskom ze strony przedstawicieli polityki i biznesu, w tym przyjmować od nich żadnych korzyści.

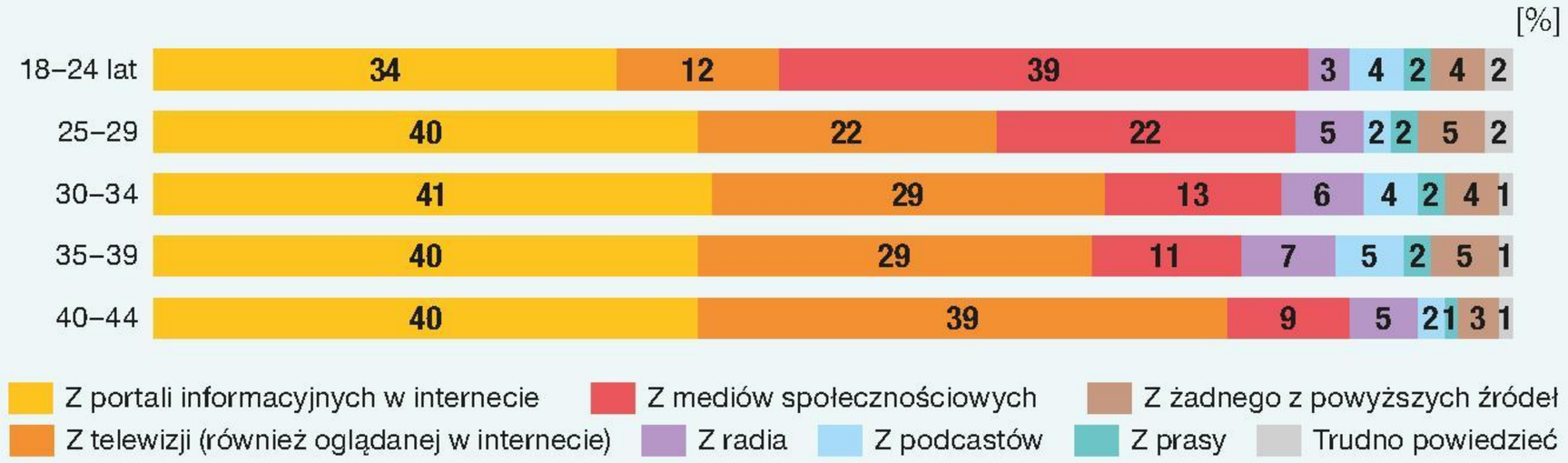
Twoja kolej!

W kilkuosobowych grupach opracujcie kodeks etyki influencerskiej. Wspólnie ustalcie pięć najważniejszych zasad, których influencerzy powinni przestrzegać w swojej działalności.

Twoja kolej!

Przeanalizuj przedstawione poniżej wyniki badań i wykonaj polecenia.

Skąd przede wszystkim czerpie Pan/Pani informacje o wydarzeniach w kraju i na świecie?

Formy korzystania z internetu

Wiek użytkowników internetu	Użytkownicy internetu, którzy w ciągu ostatniego miesiąca: czytali internetowe wersje gazet lub czasopism	czytali portale informacyjne	czytali blogi	słuchali przez internet radia	oglądali przez internet telewizję, filmy, seriale, nagrania wideo	zamieszczali w sieci zrobione przez siebie zdjęcia, filmy	oglądali vlogi (wideoblogi)	oglądali w sieci transmisje nadawane przez innych użytkowników
	w procentach							
18–24 lat	53	74	37	26	85	47	59	60
25–34 lat	56	80	31	42	70	37	39	38
35–44 lat	47	85	33	34	67	28	28	40
45–54 lat	49	83	39	37	57	19	29	34
55–64 lat	49	77	26	30	46	19	18	25
65 lat i więcej	33	76	15	12	32	7	10	13

Źródło: CBOS, 2025 (zob. wykaz źródeł na s. 224).

- Wyjaśnij, na czym polega różnica między najmłodszą grupą badanych a przedstawicielami pozostałych kategorii wiekowych uwzględnionych na wykresie.

- Wskaż, jakie formy korzystania z mediów internetowych są najbardziej rozpowszechnione w poszczególnych grupach wiekowych. Odwołaj się do zaprezentowanych danych.

- Jakie są Twoje główne źródła informacji? Wskaż trzy media, z których najczęściej czerpiesz wiadomości. Podaj, jak często z nich korzystasz (kilka razy dziennie, codziennie, kilka razy w tygodniu lub w miesiącu). Określ, w jaki sposób ich używasz – czy jesteś tylko odbiorcą, czy także tworzysz treści.

To budzi kontrowersje

Internet i media społecznościowe

Coraz więcej treści trafia do sieci, bo to się opłaca. W tradycyjnych mediach kluczowym ograniczeniem był wysoki koszt: każda kolejna strona drukowanej gazety musi się zwrócić. W efekcie […] [do prasy] *trafiały tylko te treści, które dawały szansę wysokiej sprzedaży. W mediach elektronicznych obowiązuje odwrotna logika: więcej nie znaczy drożej, a wręcz ilość przekłada się na zarobek.* […]

To, co dla internetowych mediów jest nieszkodliwym, tanim w produkcji towarem, z naszej perspektywy generuje szum informacyjny czy wręcz informacyjny smog […]. *Możemy już tylko żartować o „przeczytaniu internetu", skoro zawartość każdego z tysięcy portali informacyjnych przerasta to, co przeciętny człowiek jest w stanie przyswoić przez całe życie. W efekcie doświadczamy paraliżu analitycznego: tracimy zdolność podejmowania decyzji opartych na danych, ponieważ na każdy możliwy temat* […] *mamy zbyt dużo informacji, nierzadko ze sobą sprzecznych* […].

Środkiem zaradczym na informacyjne przegrzanie miały być media społecznościowe, zmieniające model dystrybuowania treści. „Naszym celem jest dostarczenie perfekcyjnie spersonalizowanej gazety każdemu człowiekowi na świecie" – tak misję Facebooka podsumował Mark Zuckerberg w publicznej rozmowie z 2014 r. „Dążymy do tego, żeby pokazywać ci to, co zainteresuje cię najbardziej".

„Na to, co widzimy w sieciach społecznościowych, wpływa przede wszystkim komercyjny charakter tych serwisów. Klient ma być zadowolony, ma mu się podobać to, co widzi. Facebook wie, że lubimy bardziej te wiadomości, które potwierdzają nasz światopogląd i opinie, więc je nam dostarcza" […]. *Ta logika przekłada się na odcięcie od treści, które rzeczywiście mogłyby się nam nie spodobać (i tym samym nie sprowokowałyby pożądanej interakcji), ale są po prostu ważne czy wartościowe. Życie w* ***bańce informacyjnej*** *bywa przyjemne i angażujące, ale nie ma wiele wspólnego z życiem w realnym społeczeństwie. „Filtry personalizujące serwują nam coś w rodzaju niewidzialnej autopropagandy, indoktrynując nas naszymi własnymi poglądami, wzmacniając w nas pragnienie tego, co już znamy, jednocześnie utrzymując nas w nieświadomości zagrożeń* […]" […]. *Czy możemy wyjść poza własną bańkę, jednocześnie zostając na portalu społecznościowym?* […] *jest to trudne: „Nie pomaga, nawet jeśli w gronie moich znajomych mam także osoby o odmiennych poglądach politycznych – algorytm uczy się moich «prawdziwych» preferencji i karmi odpowiednio spreparowaną treścią".*

W sieciach społecznościowych jesteśmy narażeni nie tylko na treści tendencyjne, ale też niesprawdzone, byle jakie i zwyczajnie nieprawdziwe. Największą widoczność zyskują te, które ludzie uznali za warte kliknięcia (bo są ciekawe, ważne czy może po prostu zabawne?). W przeciągu zaledwie dekady przeszliśmy od modelu eksperckiego – w którym o tym, co przeczytają inni, decydował wykształcony redaktor – do modelu na wskroś demokratycznego, masowego, w którym autorem, redaktorem i wydawcą w jednej osobie może być każdy.

Źródło: K. Szymielewicz, *Prawda algorytmów*, 2017 (zob. wykaz źródeł na s. 224).

- Wyjaśnij, jak funkcjonowanie w bańce informacyjnej wpływa na odbiorców mediów społecznościowych.

- Jakie są zalety i wady przemiany mediów opisanej w ostatnim zdaniu przytoczonego tekstu? Przedyskutujcie ten problem w parach.

Bańka informacyjna – zjawisko polegające na tym, że użytkownik internetu ma ograniczony dostęp do informacji odmiennych od własnych przekonań lub zainteresowań, ponieważ algorytmy na podstawie jego wcześniejszych wyborów filtrują treści i dostarczają mu głównie te, które potwierdzają jego dotychczasowy światopogląd.

Krajobraz mediów w Polsce

Zgodnie z założeniami pluralizmu medialnego w Polsce istnieją media o różnorodnym profilu ideowym, kierujące swój przekaz do różnych grup odbiorców. Wiedza o tym, jaka jest orientacja światopoglądowa danego medium, a czasem także, kto jest jego właścicielem, pozwala na bardziej świadome i krytyczne odbieranie publikowanych w nim treści.

Nazwa medium	Profil ideowy	Właściciel (stan na koniec 2025 r.)
Telewizja		
Telewizja Polska, m.in. TVP1, TVP2, TVP Info	ustawowy obowiązek zachowania bezstronności i pluralizmu	Skarb Państwa (Polska)
TVN, TVN24	liberalny	Warner Bros. Discovery, Inc. (USA)
Polsat, Polsat News	centrowy	Cyfrowy Polsat (Polska)
TV Republika	konserwatywny, prawicowy	Telewizja Republika SA (Polska)
Prasa codzienna		
„Fakt. Gazeta Codzienna”	centrowy	Axel Springer SE (Niemcy)
„Super Express”	centrowo-konserwatywny	ZPR Media (Polska)
„Gazeta Wyborcza”	liberalno-lewicowy	Agora SA (Polska)
„Rzeczpospolita”	centroprawicowy	Pluralis B.V. (Holandia)
Tygodniki opinii		
„Polityka”	lewicowo-liberalny	Polityka Sp. z o.o. S.K.A. (Polska)
„Newsweek”	liberalny	Axel Springer SE (Niemcy)
„Tygodnik Powszechny”	katolicki, centrowo-liberalny	Fundacja Tygodnika Powszechnego
„Sieci”	prawicowy, konserwatywny	Fratria Sp. z o.o. (Polska)
„Do Rzeczy”	prawicowy, konserwatywno-liberalny	PMPG Polskie Media S.A. (Polska)
Rozgłośnie radiowe		
RMF FM	centrowy	Bauer Media (Niemcy)
Radio Zet	centrowy	Agora SA (Polska)
Polskie Radio, m.in. Jedynka, Dwójka, Trójka	ustawowy obowiązek zachowania bezstronności i pluralizmu	Skarb Państwa (Polska)
Radio Maryja	konserwatywny, katolicki	Warszawska Prowincja Redemptorystów (Polska)
TOK FM	lewicowo-liberalny	Inforadio Sp. z o.o. (Polska)
Serwisy internetowe		
Wirtualna Polska (wp.pl)	liberalny	Wirtualna Polska Holding SA (Polska)
Onet.pl	liberalny	Axel Springer SE (Niemcy)
Interia.pl, Polsatnews.pl	centrowy	Cyfrowy Polsat (Polska)
wPolityce.pl	prawicowy, konserwatywny	Fratria Sp. z o.o. (Polska)

Czy wiesz, że...

Mimo że w krajach demokratycznych, w tym także w Polsce, funkcjonuje wiele mediów o różnych profilach ideowych, nie wszystkie mają jednakowy wpływ na kształtowanie opinii publicznej. Ich siła oddziaływania jest uzależniona od kilku czynników, przede wszystkim od liczby odbiorców, wiarygodności oraz liczby cytowań w innych mediach.

Twoja kolej!

F

Porównajcie w kilkuosobowych grupach, w jaki sposób różne media przedstawiają to samo wydarzenie.

- Wybierzcie jakąś głośną i ważną kwestię z polityki krajowej lub międzynarodowej, komentowaną aktualnie przez większość mediów.
- Ustalcie grupę analizowanych źródeł, tak aby reprezentowane były różne typy mediów (np. portal internetowy, stacja telewizyjna, gazeta codzienna) i orientacje ideowe.
- Zapoznajcie się z informacjami na temat wybranej kwestii. Następnie sformułujcie wnioski wynikające z porównania materiałów z różnych źródeł. W tym celu odpowiedzcie na pytania:
  - Jaki jest ogólny wydźwięk publikacji (pozytywny, negatywny) w poszczególnych mediach?
  - W jaki sposób różne media zaprezentowały zagadnienie? Na jakie fakty położono nacisk? Czy w niektórych mediach pomięto jakieś istotne informacje? Czy przytoczono wypowiedzi „za" i „przeciw"?
  - W którym z mediów – Waszym zdaniem – przekaz był najbardziej obiektywny i uwzględnił najwięcej punktów widzenia, a w którym temat przedstawiono w sposób jednostronny? Z czego to mogło wynikać?
- Podzielcie się wnioskami ze swojej pracy z pozostałą częścią klasy. Następnie w trakcie dyskusji spróbujcie wspólnie ustalić, w jak dużym stopniu rodzaj i orientacja ideowa mediów wpływają na sposób prezentowania pewnych kwestii lub wydarzeń.

Masz wpływ

Jak rozbić bańkę informacyjną?

Bańki informacyjne mogą powodować, że odbiorca uzyska zniekształcony i nieprawdziwy obraz pewnego fragmentu rzeczywistości. Ograniczają one także zdolność do samodzielnego myślenia. Aby uniknąć tych pułapek, warto pamiętać o następujących zasadach:

- W kontaktach z mediami zachowaj pewną dozę nieufności wobec samego siebie – badacze twierdzą, że ludzie często szukają w przekazach potwierdzenia swoich przekonań, sympatii czy uprzedzeń i odrzucają te komunikaty, które są z nimi sprzeczne.
- Korzystaj z mediów o różnych profilach ideowych (np. konserwatywnych, liberalnych, lewicowych). Porównuj relacje z różnych źródeł na ten sam temat.
- Rozmawiaj z osobami, które mają odmienne od Twoich poglądy. W social mediach obserwuj także strony osób, z którymi nie zgadzasz się w ważnych kwestiach.
- Kontroluj ustawienia algorytmów internetowych. W większości portali i serwisów istnieje możliwość ograniczenia lub nawet wyłączenia personalizacji treści.
- Zachowuj dystans emocjonalny. Nie sugeruj się sensacyjnie brzmiącymi nagłówkami – to zabieg często stosowany w mediach, aby wzbudzić emocje i przyciągnąć uwagę odbiorcy.

?

Dlaczego korzystanie z mediów o różnych profilach ideowych pomaga ograniczyć ryzyko postrzegania rzeczywistości w sposób zniekształcony?

Twoja kolej!

Pytania podsumowujące

- Jakie funkcje pełnią media w państwie i społeczeństwie?
- Na czym polegają wolność i niezależność mediów oraz pluralizm medialny?
- Czym różnią się media tradycyjne od mediów społecznościowych?
- Czy na polskim rynku medialnym panuje pluralizm? Uzasadnij swoją opinię, odwołując się do przykładów. F

7. Przekazy medialne

Na tej lekcji:

• dowiesz się, na co powinien zwracać uwagę odbiorca przekazów medialnych • poznasz najbardziej rozpowszechnione metody dezinformacji i związane z nią zagrożenia • nauczysz się weryfikować informacje • dowiesz się, jak rozpoznać wiarygodne źródła informacji

W poprzednim temacie była mowa o tym, że media są głównym źródłem informacji, niezbędnych ludziom do świadomego udziału w życiu publicznym. Istnieją jednak pewne czynniki, które mogą zniekształcać przedstawiany przez media obraz rzeczywistości, a niekiedy wręcz powodować, że jest on zupełnie fałszywy. Dlatego tak ważne jest, abyśmy potrafili ustrzec się przed takimi zagrożeniami.

Jak analizować przekazy medialne?

Jeśli chcemy świadomie odbierać przekazy medialne, musimy nauczyć się oceniać je krytycznie. Nie oznacza to, że z założenia mamy nie wierzyć mediom. Trzeba jednak zachowywać pewien dystans wobec docierających do nas informacji. Nie ma bowiem w pełni obiektywnych materiałów medialnych – na każdy z nich wpływają różne czynniki: cel przekazu, rodzaj medium, jego orientacja ideowa itp.

Krytyczna analiza – szczególnie w przypadku wiadomości, które wywołują nasze emocje, wzbudzają chęć reakcji albo podania dalej w mediach społecznościowych – wymaga odpowiedzi na kilka kluczowych pytań (zob. wskazówki poniżej).

W praktyce

Na co zwrócić uwagę w przekazie medialnym?

- **Jaki jest główny cel przekazu?** Zależnie od dominującej intencji nadawcy wyróżnia się komunikaty:
  - **informacyjny** – przekazuje fakty i poszerza wiedzę odbiorcy;
  - **perswazyjny** – przekonuje odbiorcę do czegoś i przedstawia opinię (czasem autor takiego przekazu, aby zwiększyć siłę przekonywania, celowo upodabnia go do informacji o faktach – wtedy mamy do czynienia z manipulacją); perswazja w medialnym komunikacie może mieć **cel komercyjny**, gdy nadawca chce wypromować produkt i przekonuje odbiorców do zakupu;
  - **rozrywkowy** – ma zaciekawić, rozbawić odbiorcę dzięki humorowi, ironii lub przez podanie sensacyjnych informacji;
  - **fatyczny** – ma na celu uzyskanie jak największego zasięgu i utrzymanie zainteresowania odbiorców danym tematem.
- W przypadku przekazów o charakterze informacyjnym: **czy mamy do czynienia z informacją prawdziwą, czy fałszywą lub zmanipulowaną?** W dalszej części tematu dowiesz się, jaką formę może mieć nieprawdziwy komunikat i jak go rozpoznać.
- W przypadku przekazów perswazyjnych: **do czego chce nas przekonać autor**? Jakie techniki perswazji lub manipulacji zastosował?
- **Kto jest nadawcą przekazu?** Czy autor/medium reprezentuje określoną orientację ideową, która mogła wpłynąć na to, jak przedstawia daną kwestię? Czy twórca przekazu jest ekspertem, politykiem, dziennikarzem czy influencerem?
- **Jakie inne czynniki wpłynęły na przekaz?** Mogą to być np. różnice językowe, osobiste doświadczenia, kontekst społeczny (np. przynależność do określonej grupy).

Twoja kolej!

Wybierz dowolny przekaz medialny (np. artykuł na portalu internetowym, relację telewizyjną z jakiegoś wydarzenia, wpis na blogu). Wstępnie się z nim zapoznaj, a później dokonaj jego krytycznej analizy, wykorzystując pytania zamieszczone na poprzedniej stronie. Następnie określ, czy po analizie zmieniło się Twoje nastawienie do tego materiału.

Czym jest dezinformacja?

Dezinformacja to celowe rozpowszechnianie nieprawdziwych lub zmanipulowanych treści, które mają wprowadzić ludzi w błąd i wpłynąć na ich zachowania lub poglądy. Jest to działanie zamierzone i często starannie zaplanowane. Przestrzenią, w której nieuczciwe komunikaty rozpowszechniają się szczególnie łatwo, są media społecznościowe. Poniższy schemat przedstawia najczęściej używane techniki dezinformacji.

Fake news

Fake news [czyt.: fejk njus] to fałszywa informacja stworzona w celu osiągnięcia konkretnych rezultatów, np. podważenia wiarygodności danej osoby, wywołania określonych emocji, a czasem po prostu uzyskania dużych zasięgów. Fake newsy najczęściej odnoszą się do realnych osób, instytucji lub zjawisk, co powoduje, że wydają się prawdziwe. Zdarza się, że mają charakter satyryczny lub ironiczny, a ich celem nie jest szerzenie nieprawdy.

Deepfake

Deepfake [czyt.: dipfejk] to wygenerowane przez sztuczną inteligencję fotografie lub filmy, które przedstawiają prawdziwe osoby, miejsca czy zdarzenia w fałszywych kontekstach. Współczesna technologia pozwala stworzyć dowolną grafikę, dlatego zdjęcia lub nagrania wideo przestały być wiarygodnymi dowodami. Jednak obrazy wciąż mocno działają na naszą podświadomość. Odbiorcy mediów internetowych nie nauczyli się jeszcze kwestionować prawdziwości tego, co oglądają w sieci, i instynktownie zakładają, że publikowane materiały są autentyczne. Siła zmanipulowanych obrazów jest zatem bardzo duża. Czasami nieprawdziwy kadr utrwala się w naszej pamięci nawet wtedy, gdy wiemy, że jest fałszywy. Należy przy tym pamiętać, że wiele osób (np. starszych) wciąż nie zna możliwości sztucznej inteligencji i bezkrytycznie przyjmuje realistycznie wyglądające obrazy.

Czy wiesz, że...

Przekazy dezinformacyjne zwykle tworzone są w taki sposób, by zawierały jakieś elementy prawdy albo by podane w nich nieprawdziwe fakty były zgodne z jakąś ogólną tendencją (np. z rozpowszechnionym w społeczeństwie przekonaniem na dany temat). Ma to spowodować, że odbiorcy uznają dany przekaz za wiarygodny.

Przykład

Fałszywe wystąpienia premiera Mateusza Morawieckiego

W 2023 r. przestępcy sfabrykowali przemówienie premiera Mateusza Morawieckiego rzekomo zachęcającego do inwestowania w budowę rurociągu „Baltic Pipe". Wpłaty dokonane za pośrednictwem specjalnej platformy internetowej miały gwarantować bardzo wysoki zysk. W rzeczywistości osoby indywidualne nie miały możliwości zainwestowania w projekt, a wskazana w fałszywym nagraniu strona służyła do wyłudzania danych i pieniędzy.

Fałszywe wystąpienie prezydenta Ukrainy Wołodymyra Zełenskiego

W marcu 2022 r., krótko po inwazji Rosji na Ukrainę, w sieci pojawiło się sfabrykowane przemówienie prezydenta Wołodymyra Zełenskiego, w którym namawiał swoich żołnierzy, żeby poddali się i złożyli broń. Wideo miało na celu wywołanie chaosu w szeregach ukraińskiej armii i w całym społeczeństwie, a także podważenie zaufania do ukraińskiej głowy państwa.

Fałszywy kontekst

Metoda ta polega na tym, że autentyczne materiały wideo lub zdjęcia (a niekiedy także fragmenty wypowiedzi) są wykorzystywane do zilustrowania zupełnie niezwiązanego z nimi wydarzenia. Taki zabieg ma wywołać określoną reakcję emocjonalną u odbiorcy i spowodować, że wyciągnie on z przekazu błędne wnioski. Fałszywy kontekst jest często skutecznym zabiegiem, ponieważ bazuje na zaufaniu do obrazów lub cytatów i zwykle odwołuje się do wydarzeń powszechnie znanych odbiorcom.

Przykład

Rzekomy zamach stanu w Polsce

15 października 2023 r., w dniu wyborów parlamentarnych, na jednym z fikcyjnych kont w mediach społecznościowych opublikowano zdjęcie rzekomo przedstawiające kolumnę pojazdów wojskowych przejeżdżającą przez ulice Warszawy. Miało to sugerować przygotowania do siłowego rozstrzygnięcia rywalizacji o władzę. W rzeczywistości zdjęcie zostało wykonane w Bergamo we Włoszech w czasie epidemii COVID-19 w 2020 r.

Manipulacja danymi

Manipulacja danymi polega na tym, że autor przekazu podaje tylko wybrane dane liczbowe, popierające jego tezę lub pogląd, pomija natomiast te, które nie pasują do jego wywodu. Większość odbiorców takich komunikatów przyjmuje liczby jako argumenty i dowody – gdy widzą stwierdzenie poparte pomiarami i statystykami, często zakładają, że zostało ono udowodnione.

Manipulacja danymi może przybierać także inne formy. Jedna z nich polega na pokazywaniu danych procentowych bez odniesienia do liczby rzeczywistych przypadków, których dotyczą. Podaje się np. informację, że przestępczość w jakiejś społeczności wzrosła o 100%, ale pomija dane liczbowe, z których wynika, że liczba naruszeń prawa zwiększyła się z 2 do 4. Zdarzają się także manipulacje wykresami, np. gdy słupek pokazujący 35% poparcia jest dwa razy wyższy niż ten ilustrujący 25% poparcia, albo gdy są prezentowane dane roczne, a nie miesięczne, gdyż lepiej pasują do założonej tezy. Fałszywe wnioski można także wyciągnąć z danych uzyskanych w sondażach niespełniających kryteriów rzetelnego badania opinii publicznej lub w sondach internetowych.

Czy wiesz, że...

Jeśli masz wątpliwości, czy dane zdjęcie lub ilustracja dotyczy opisywanego wydarzenia, możesz to sprawdzić za pomocą funkcji odwróconego wyszukiwania obrazem. Aby z niej skorzystać, umieść w wyszukiwarce zdjęcie lub jego adres URL. System wyszuka wówczas w internecie podobne obrazy i ich źródła. W ten sposób dowiesz się, w jakich kontekstach pojawia się materiał.

Podszywanie się (fałszywe autorytety)

Zabieg ten polega na wykorzystywaniu do szerzenia fałszywych lub szkodliwych treści wizerunku osób postrzeganych w społeczeństwie jako autorytety. Jeśli na przykład ktoś przedstawia się jako profesor doktor habilitowany, występuje przed kamerą na tle półek z książkami albo w białym kitlu pochyla się nad mikroskopem, odbiorcom znacznie łatwiej jest założyć, że ta osoba jest ekspertem. Uznają więc, że to ktoś znający się na poruszanym zagadnieniu i wypowiadający się obiektywnie. Zdarza się również, że osoby prowadzące w mediach społecznościowych konta rozpowszechniające dezinformację podają się za przedstawicieli instytucji, które w rzeczywistości nie istnieją. W ich nazwach pojawiają się takie słowa, jak „agencja" czy „instytut", co ma uwiarygodnić przekaz.

Inną formą podszywania się jest zakładanie w mediach społecznościowych fałszywych kont znanych osób lub instytucji (organów publicznych, przedsiębiorstw) albo wykorzystywanie charakterystycznych dla nich logotypów, zdjęć czy znaków graficznych. Często działania takie podejmują przestępcy, by np. wyłudzić dane, ale stosują je również politycy do walki z konkurentami czy do wywierania określonego wpływu na opinię publiczną.

Jakie konsekwencje dla znanych osób lub instytucji może mieć to, że podszywający się pod nie oszuści zakładają w portalach społecznościowych fałszywe konta i rozpowszechniają za ich pośrednictwem dezinformację? Jaki może być cel takich działań?

Przykład

Rzekomo odwołane wybory parlamentarne

15 października 2023 r., w dniu wyborów parlamentarnych, w jednym z serwisów społecznościowych pojawił się post, informujący o odwołaniu głosowania, rzekomo opublikowany przez Państwową Komisję Wyborczą. Nazwa konta i awatar były takie same jak na autentycznym profilu PKW. Dopiero po spojrzeniu na nazwę użytkownika można było się zorientować, że ktoś zastąpił nazwę i awatar swojego konta danymi PKW. W takich przypadkach podejrzaną informację możemy zweryfikować: sprawdzić, czy dane konto jest autentyczne, czy link do niego pojawia się na oficjalnych stronach instytucji i czy komunikat znajduje potwierdzenie w innych jej przekazach.

Clickbait

Clickbait (od słów *click* – „kliknięcie", i *bait* – „przynęta") to chwytliwy nagłówek, który ma przyciągnąć uwagę i sprawić, że odbiorca będzie miał ochotę zobaczyć, co się kryje pod sensacyjną zapowiedzią. Obecnie ten zabieg jest powszechnie stosowany w internecie, ponieważ zwiększa liczbę odsłon danych stron, co przekłada się na konkretny zysk (najczęściej związany z widocznością reklam).

Clickbaity zwykle odwołują się do takich emocji, jak ciekawość, strach czy oburzenie. Zwykle zapowiadają sensacyjne informacje, które bardzo często okazują się przesadzone lub nieistotne.

Czasem manipulacja w formie clickbaitu jest tylko irytująca i na dłuższą metę niegroźna (np. „To zszokowało wszystkich – zobacz, w czym znana piosenkarka wyszła na scenę"). Niekiedy jednak, jeśli odbiorca nie zapozna się z kontekstem, sam nagłówek może nieść nieprawdziwą informację, która wzmacnia fałszywe przekonania lub stereotypy (np. „Zobacz, co ten Chińczyk zrobił w polskim sklepie!" – artykuł pod takim tytułem donosi o tym, że Chińczyk kupił 10 paczek pierogów).

Clickbaity mogą również przekierowywać na strony służące do wyłudzeń danych lub innych oszustw (np. rozpowszechniania wirusów). Dlatego jeśli chcesz koniecznie zobaczyć, co się kryje pod takim nagłówkiem, najedź najpierw na niego kursorem, żeby sprawdzić, do jakiej strony prowadzi w rzeczywistości.

Twoja kolej!

Wejdź na wybrany portal zajmujący się factcheckingiem (np. Demagog, Konkret24, AFP Sprawdzam, Google Fact Check Tools). Zapoznaj się z jednym materiałem, który odnosi się do wybranego przykładu dezinformacji, a następnie wykonaj poniższe polecenia.

- Wskaż, jakie mechanizmy manipulacji lub dezinformacji zostały zastosowane w opisanym przypadku. Jak autorzy próbowali uwiarygodnić swój przekaz? Co, Twoim zdaniem, utrudnia odbiorcom zweryfikowanie, czy jest on fałszywy?

- Wyjaśnij, jakie mogą być, Twoim zdaniem, konsekwencje rozpowszechnienia się tej konkretnej fałszywej informacji.

- Porównaj materiały dezinformacyjne znalezione przez Ciebie i Twoich kolegów i koleżanki z klasy. Jakie podobieństwa widzicie? Jakich tematów, sytuacji, grup najczęściej dotyczą fałszywe materiały? Jakie mogą być cele rozpowszechniania takich informacji?

To budzi kontrowersje

O zagrożeniach wynikających z dezinformacji

Posługiwanie się nieprawdziwą („fejkową") i błędną informacją staje się – zwłaszcza w dobie społeczeństwa informacyjnego – realnym problemem dla państw, organizacji międzynarodowych i transnarodowych oraz pojedynczych osób. Fake newsy i deepfaki są dzisiaj wykorzystywane do prowadzenia ***wojny informacyjnej****, gospodarczej oraz politycznej. Ich celem może być wywołanie określonych skutków politycznych (np. wpływ na wynik wyborów), ekonomicznych (np. upadek dużego banku) oraz społecznych (np. radykalizowanie nastrojów społecznych pogłębiających* ***polaryzację*** *[...]). Fake newsy i deepfaki są również* [...] [używane] *przez cyberterrorystów, którzy wykorzystują ten kanał komunikacji do mobilizowania swoich zwolenników.*

Zarówno fake newsy, jak i deepfaki stanowią istotne zagrożenie dla procesów demokratycznych [...]. *Oba zjawiska przyczyniają się do potęgowania obecnie obserwowanych kryzysów zaufania do polityków, instytucji publicznych oraz mediów,* [...] [kryzysów, które pogłębia dodatkowo] *wysoki poziom polaryzacji politycznej na całym świecie. W tym kontekście fake newsy i deepfaki mogą dodatkowo zaostrzyć* [...] *problem* [polaryzacji]. *Według badań narażenie na fake newsy jest związane ze spadkiem zaufania do głównych mediów. Co więcej, technologiczne postępy umożliwiające szybkie udostępnianie informacji i wprowadzenie platform mediów społecznościowych zwiększyły zagrożenie, jakie niesie ze sobą koordynowana kampania dezinformacyjna dla demokratycznych państw i procesów wyborczych.*

Źródło: K. Mroczka, B. Bidermann, *Fake newsy i deepfaki w kampanii wyborczej w Polsce w 2023 roku – case studies*, 2024 (zob. wykaz źródeł na s. 224).

- Na podstawie tekstu wyjaśnij, jakie zagrożenia dla państw i demokracji wynikają z rozpowszechniania nieprawdziwych informacji.

- Poszukaj w internecie wiadomości na temat jednej ze współczesnych wojen informacyjnych. Wyjaśnij, jaki był/jest – Twoim zdaniem – cel tej kampanii dezinformacyjnej.

Wojna informacyjna – wywieranie wpływu na społeczeństwo danego państwa, uznawanego przez nadawcę komunikatów za wrogie, za pomocą dezinformacji i propagandy, mające na celu np. wywołanie chaosu, wzniecenie konfliktów wewnętrznych, podważenie zaufania do władz.

Polaryzacja – podział społeczeństwa na przeciwstawne względem siebie obozy, wynikający z głębokich różnic w jakiejś istotnej kwestii, dotyczącej np. systemu wartości, wyznawanej religii, poglądów politycznych.

W praktyce

Jak samodzielnie weryfikować informacje?

W zalewie komunikatów, które docierają do nas każdego dnia, brakuje czasu na rzetelne weryfikowanie wszystkich danych i informacji. Niekiedy wystarczą jednak krótka refleksja i od pewna doza krytycyzmu, żeby rozstrzygnąć kwestię uczciwości przekazu. Poniżej znajdziesz kryteria i wskazówki pomocne w szybkim sprawdzeniu wiarygodności informacji.

I

Sprawdź autora i źródło informacji.

- Czy podano imię i nazwisko autora? Jeśli tak, to czy jest to ktoś znany Ci osobiście lub rozpoznawalna osoba publiczna? Czy można tę osobę uznać za eksperta w danej dziedzinie?
- Czy wskazano źródło informacji lub danych? Jeśli tak, to upewnij się, czy ono rzeczywiście istnieje.
- Gdzie opublikowano tę informację? Czy jest to serwis lub strona z długą historią publikacji? A może witryna powstała niedawno lub jest to internetowy „śmietnik" publikujący tylko treści sensacyjne i niesprawdzone?

II

Oceń sam materiał lub informację.

- Jak napisano ten tekst – czy np. nie zawiera błędów językowych wskazujących na automatyczne tłumaczenie?
- Czy zdjęcie/wideo nie jest przerysowane i nie sprawia wrażenia, że zostało wygenerowane przez AI? Czy nie pojawia się w innych publikacjach w innym kontekście? Możesz to sprawdzić, posługując się odwróconym wyszukiwaniem obrazu.

III

Zweryfikuj, czy inne źródła potwierdzają tę informację.

- Czy instytucje publiczne lub eksperci odnoszą się do tej kwestii na swoich stronach lub profilach?
- Czy komunikat spełnia zasadę trzech źródeł? Pamiętaj, że jeśli trzy niezależne od siebie źródła potwierdzają daną informację, to można ją uznać za wiarygodną.
- Sprawdź, czy wiadomość, która Cię zainteresowała, została już zweryfikowana przez któryś z portali factcheckingowych, np. przez Demagoga, Konkret24. Czy nie okazała się fałszywa?

IV

Oddziel fakty od opinii lub od oceny autora.

- Czy przekaz opiera się na faktach, czy też dominują w nim opinie i oceny?
- Czy autor nie wyciąga zbyt daleko idących wniosków, nie stosuje nieuprawnionych uogólnień?

Twoja kolej!

Wybierz dowolny przekaz internetowy dotyczący jakiegoś wydarzenia z życia publicznego i przeanalizuj go z zastosowaniem kryteriów uwzględnionych na powyższym schemacie. Następnie oceń wiarygodność tego komunikatu.

Czy wiesz, że...

Zasada trzech źródeł jest uznawana za jedną z najważniejszych reguł, której powinni przestrzegać w swojej pracy zawodowi dziennikarze. Dotyczy to zwłaszcza informacji, które mogą w istotny sposób wpłynąć na funkcjonowanie państwa lub opinię publiczną.

Masz wpływ

Jak walczyć z dezinformacją w sieci?

Dezinformacja działa w dużej mierze dlatego, że osoby niebędące autorami fałszywych materiałów udostępniają je dalej, komentują lub w inny sposób na nie reagują – przez co podbijają ich zasięgi i widoczność. Każdy z nas może ograniczyć rozpowszechnianie nieprawdziwych treści.

- Nie udostępniaj niesprawdzonych informacji, szczególnie jeśli dotyczą sensacyjnych lub kontrowersyjnych tematów i mogą budzić negatywne emocje, np. niechęć do konkretnych osób lub grup. Sprawdź, zanim udostępnisz!
- Zgłaszaj fałszywe treści do administratorów platformy społecznościowej – duża liczba zgłoszeń może spowodować, że usuną dany przekaz.
- Zgłaszaj przypadki fałszywych informacji (lub takich, które budzą Twoje wątpliwości) portalom factcheckingowym – jeśli ich redaktorzy uznają przekaz za szkodliwy, nagłośnią ten przypadek.
- Edukuj swoich znajomych i najbliższych (np. pokaż starszym osobom, jak wyglądają treści tworzone z pomocą AI). Reaguj, gdy widzisz, że ktoś z nich udostępnia fake newsy.

W praktyce

Wiarygodne źródło, czyli jakie?

W świecie pełnym fake newsów kluczową umiejętnością jest odróżnianie źródeł wiarygodnych od mało wiarygodnych. **Wiarygodne źródło informacji** dostarcza sprawdzonych, aktualnych i możliwych do zweryfikowania treści. Cechuje je **przejrzystość** (czytelne wskazanie autora, daty publikacji, źródeł danych), **neutralność** (unikanie emocjonalnego i oceniającego języka), a także **odpowiedzialność redakcyjna** (działająca redakcja, możliwość kontaktu z autorami, publikowanie sprostowań i przeprosin w przypadku pomyłek). Przykładami takich źródeł są:

- strony instytucji publicznych i naukowych (np. serwis Głównego Urzędu Statystycznego, portal Otwarte Dane),
- duże media i portale informacyjne o ugruntowanej pozycji,
- portale factcheckingowe.

Z kolei **źródła mało wiarygodne** to takie, które:

- nie wskazują autora lub są anonimowe,
- posługują się sensacyjnymi tytułami (np. „Ukrywają to przed Tobą!”),
- nie odwołują się do danych, bazują na emocjach, powielają teorie spiskowe,
- mają nietypowe adresy internetowe (np. info-prawda123.xyz),
- powielają niesprawdzone treści z forów lub mediów społecznościowych.

? Jakie czynniki mogą powodować, że duże, popularne medium jest postrzegane przez część społeczeństwa jako mało wiarygodne?

Twoja kolej!

Pytania podsumowujące

- Na jakie kwestie powinniśmy zwracać uwagę podczas analizy przekazów medialnych?
- Jakie są techniki dezinformacji? Scharakteryzuj trzy z nich.
- Na czym polega reguła trzech źródeł?
- W jaki sposób można sprawdzić, czy zdjęcie lub wideo z sieci nie zostało sfabrykowane lub umieszczone w fałszywym kontekście?
- Czym cechuje się wiarygodne źródło informacji?

8. Relacje państwo–Kościół w Polsce

Na tej lekcji:

• dowiesz się, jaką rolę odegrał Kościół katolicki w procesie demokratyzacji życia publicznego przed 1989 r. • scharakteryzujesz jego funkcje w życiu społecznym i politycznym po 1989 r.
• przeanalizujesz obecny model relacji między państwem a organizacjami wyznaniowymi
• sformułujesz swoją opinię na temat wpływu instytucji religijnych na sprawy publiczne oraz weźmiesz udział w dyskusji wokół tego zagadnienia

Po II wojnie światowej Kościół katolicki był w Polsce jedną z nielicznych instytucji niezależnych od władz komunistycznych. Odgrywał istotną rolę w podtrzymywaniu tożsamości narodowej, bronił praw człowieka i wolności religijnej, a w latach 80. wspierał demokratyczną opozycję. Także dzięki temu po przełomie w 1989 r. uzyskał znaczny wpływ na życie publiczne. Jednak obecnie część społeczeństwa wyraża przekonanie, że w państwie demokratycznym rola instytucji religijnych powinna być ograniczana.

Kościół katolicki a państwo przed 1980 r.

W okresie **stalinizmu** (lata 1948–1956) komunistyczne władze otwarcie walczyły z Kościołem katolickim i dążyły do podporządkowania sobie jego struktur. Wobec duchownych stosowano represje: zmuszano biskupów do rezygnacji z pełnionej funkcji, aresztowano wielu księży pod zarzutem prowadzenia działalności antypaństwowej. W 1953 r. uwięziono nawet prymasa Polski **Stefana Wyszyńskiego**.

Po 1956 r. polityka państwa wobec Kościoła została złagodzona. Skala represji znacznie zmalała – aresztowania stały się rzadkością. Nie oznacza to, że władze zaniechały walki z Kościołem, stosowały natomiast metody, które miały doprowadzić do osłabienia jego wpływów społecznych. Ograniczano możliwość prowadzenia kościelnej działalności (np. utrudniano budowę nowych świątyń, organizację pielgrzymek), propagowano laicki model życia. Służba Bezpieczeństwa (policja polityczna) starała się kontrolować księży, wywierać na nich presję i werbować spośród nich swoich informatorów. Mimo to Kościół miał większą swobodę działania niż w okresie stalinizmu.

Momentem przełomowym był wybór **Karola Wojtyły** na papieża w 1978 r. Dalsze marginalizowanie Kościoła i religii w życiu publicznym stało się niemożliwe. Cytat z homilii Jana Pawła II wygłoszonej na Placu Zwycięstwa w Warszawie podczas pierwszej pielgrzymki do Polski w 1979 r.: „Niech zstąpi duch Twój i odnowi oblicze ziemi. Tej ziemi!" jest symbolem atmosfery tamtego czasu. Pielgrzymki papieża do Polski i jego wystąpienia, których władze nie mogły zakazać ani ocenzurować, dały Polakom poczucie wspólnoty oraz motywację do sprzeciwu wobec systemu komunistycznego.

Według szacunków w spotkaniach z Janem Pawłem II podczas jego pierwszej pielgrzymki do Polski mogło wziąć udział nawet 10 mln osób. Rządzący byli zaniepokojeni skalą tych zgromadzeń – obawiali się, że mogą się przerodzić w bunt społeczny.

Stalinizm – okres w historii Polski Ludowej przypadający na lata 1948–1956, w czasie którego władze wdrażały rozwiązania charakterystyczne dla systemu totalitarnego funkcjonującego w Związku Sowieckim pod rządami Józefa Stalina (m.in. system jednopartyjny, kult przywódców – Stalina i Bolesława Bieruta, stosowanie terroru i represji, upaństwowienie gospodarki, ideologizację kultury, sztuki i edukacji).

Rola Kościoła katolickiego w przemianach lat 80.

Latem 1980 r. kraj zalała fala strajków. Rządzący musieli pójść na ustępstwa: zawarli z protestującymi serię porozumień (tzw. porozumienia sierpniowe), w których konsekwencji powołano Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność" oraz nastąpiła liberalizacja systemu politycznego. Władze zdecydowały się również na normalizację relacji z Kościołem. Wznowiono działalność **Komisji Wspólnej Rządu PRL i Episkopatu**, która w latach 80. pełniła funkcję pośrednika pomiędzy demokratyczną opozycją a rządzącymi. Poza spotkaniami Komisji przedstawiciele duchowieństwa wielokrotnie wykorzystywali swoją pozycję, żeby wspierać inicjatywy Solidarności i negocjować ustępstwa ze strony władz.

W okresie stanu wojennego (1981–1983) Kościół katolicki był jedną z niewielu instytucji, która zachowała swobodę działania. Dzięki temu mógł wspierać zdelegalizowaną opozycję. Kościół angażował swoje zasoby do organizowania spotkań z działaczami demokratycznymi, ukrywania osób zagrożonych aresztowaniem, przechowywania i rozpowszechniania publikacji i ulotek. Również dla zwykłych ludzi kościoły były jedynym miejscem, gdzie mogli spotkać się i rozmawiać w duchu wolnym od propagandy państwowej. W tym czasie wielu księży przyjęło rolę liderów społecznych gromadzących wokół siebie zwolenników opozycji. W swoich kazaniach odnosili się do bieżącej sytuacji społeczno-politycznej: podkreślali znaczenie wartości demokratycznych i ochrony praw człowieka (zob. przykład).

W drugiej połowie lat 80. XX w. Kościół katolicki odegrał kluczową rolę jako mediator między władzami a opozycją. Z jego inicjatywy w 1988 r. doszło do nieoficjalnego spotkania przewodniczącego Solidarności Lecha Wałęsy i przedstawiciela władz – ministra Czesława Kiszczaka, które zapoczątkowało przygotowania do rozmów przy Okrągłym Stole. Obrady te trwały od lutego do kwietnia 1989 r. Oprócz strony rządowej i solidarnościowej uczestniczyli w nich również przedstawiciele Kościołów katolickiego i luterańskiego, którzy pełnili funkcje mediatorów i doradców. Porozumienie zawarte przy Okrągłym Stole zapoczątkowało proces demokratycznych przemian ustrojowych w Polsce.

Komisja Wspólna Rządu PRL i Episkopatu – instytucja powołana w 1949 r., której celem było prowadzenie dialogu między stronami i rozwiązywanie kwestii spornych. Wkrótce po jej utworzeniu działalność Komisji została zawieszona.

Przykład

Ks. Jerzy Popiełuszko podczas odprawiania mszy za ojczyznę.

Ksiądz Jerzy Popiełuszko – kapelan Solidarności

W latach 80. ks. Jerzy Popiełuszko, nazywany kapelanem Solidarności (ze względu na rolę, jaką odgrywał w środowisku jej działaczy), był przykładem kapłana zaangażowanego w obronę praw człowieka i wartości demokratycznych. Stawał w obronie prześladowanych, uczestniczył w procesach działaczy opozycji. W latach 1982–1984 w Kościele św. Stanisława Kostki w Warszawie organizował msze święte za ojczyznę, podczas których wygłaszał kazania pełne treści antyreżimowych, patriotycznych i wolnościowych. Na nabożeństwach gromadziły się tłumy wiernych. Władze PRL starały się przerwać tę działalność – przeciwko Popiełuszce wytoczono śledztwo i zorganizowano na niego nagonkę medialną. W 1984 r. funkcjonariusze Służby Bezpieczeństwa porwali go i zamordowali, a ciało wrzucili do Wisły w pobliżu tamy we Włocławku. W 2010 r. ks. Jerzy Popiełuszko został ogłoszony błogosławionym jako męczennik.

Kościół katolicki w życiu publicznym po 1989 r.

Kościół katolicki po 1989 r. pozostał jedną z instytucji mających wpływ na życie publiczne. Głos duchownych i organizacji katolickich miał duże znaczenie w dyskusjach na tematy budzące społeczne emocje. Do przejawów skutecznego oddziaływania Kościoła na władze RP zalicza się:

- wprowadzenie lekcji religii w szkołach publicznych i ich finansowanie z budżetu państwa (wynagrodzenia katechetów),
- dopuszczenie obecności krzyży i innych symboli religijnych w szkołach publicznych,
- wprowadzenie zakazu aborcji i pozostawienie tylko dwóch wyjątków od tej zasady: gdy ciąża jest efektem czynu przestępczego albo zagraża życiu lub zdrowiu kobiety.

Kościół oficjalnie deklaruje neutralność wobec rywalizacji partii politycznych o władzę. Pojawiają się jednak zarzuty, że niektórzy duchowni sprzyjają pewnym ugrupowaniom lub kandydatom w wyborach.

Zwolennicy aktywnej roli Kościoła w życiu publicznym wskazują, że reprezentuje on większość społeczeństwa, a w swojej działalności odwołuje się do uniwersalnych wartości. Ponadto ma prawo, podobnie jak inne organizacje, zabierać głos w kwestiach publicznych i starać się wywierać wpływ na stanowione prawo. Przeciwnicy takiej aktywności wskazują, że narusza ona konstytucyjną zasadę rozdziału państwa od Kościoła (będzie o niej mowa w dalszej części tematu), a silna pozycja katolicyzmu powoduje, że ma on wpływ na sprawy dotyczące wszystkich obywateli (także niewierzących).

Zaangażowanie Kościoła w życie publiczne przejawia się również w działalności społecznej i charytatywnej. Prowadzą ją katolickie organizacje, np. Caritas, który zapewnia różne formy wsparcia osobom najuboższym. W działalność charytatywną angażują się również zakony katolickie.

Czy wiesz, że...

Caritas jest uznawany za największą organizację charytatywną w Polsce. W całym kraju prowadzi ponad 1600 różnego typu placówek pomocowych, m.in. punkty dystrybucji żywności i jadłodajnie, noclegownie, okna życia, świetlice terapeutyczne (placówki oferujące pomoc dzieciom z problemami wychowawczymi i edukacyjnymi).

Kościoły i związki wyznaniowe w Polsce

Kościół katolicki (nazywany niekiedy rzymskokatolickim) jest dominującą wspólnotą religijną w Polsce. Przynależność do niego deklaruje zdecydowana większość społeczeństwa, a około 90% ludności przyjęło w nim chrzest. Ma on rozbudowaną strukturę, obejmującą m.in. prawie 10 tys. parafii, w których posługę pełni blisko 30 tys. duchownych.

Jednak w kraju funkcjonuje także wiele innych **związków wyznaniowych** reprezentujących m.in. różne odłamy chrześcijaństwa, a także buddyzm, islam czy hinduizm. W 2025 r. w Polsce działało ok. 180 oficjalnie zarejestrowanych wspólnot wyznaniowych.

W Polsce nie ma obowiązku rejestracji związków wyznaniowych. Jednak wpis do rejestru prowadzonego przez Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji zapewnia wspólnocie określone korzyści, np. uzyskuje ona **osobowość prawną** oraz prawo do nauczania religii w szkołach publicznych.

Największe wspólnoty wyznaniowe w Polsce (stan na koniec 2024 r.)

Nazwa wspólnoty wyznaniowej	Liczba wiernych
Kościół Rzymskokatolicki	31 527 229*
Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny	503 996
Świadkowie Jehowy w Polsce	115 562
Kościół Ewangelicko-Augsburski w RP	59 891
Kościół Greckokatolicki	70 000
Kościół Zielonoświątkowy w RP	27 068
Kościół Starokatolicki Mariawitów w RP	22 691

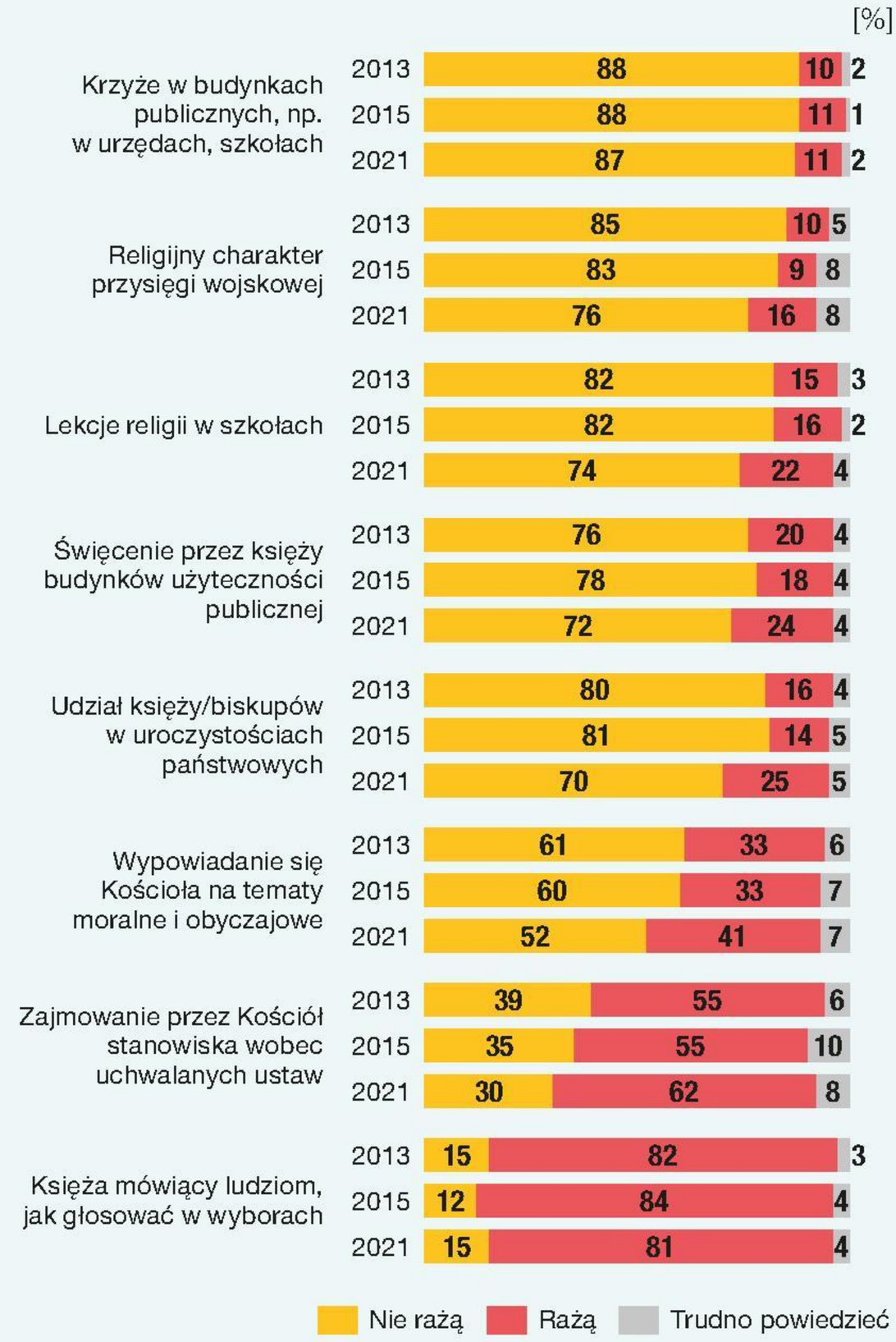
* Liczba ochrzczonych.
Źródło danych i nazewnictwa: „Mały Rocznik Statystyczny Polski", 2025 (zob. wykaz źródeł na s. 224).

Związek wyznaniowy – wspólnota utworzona w celu wyznawania i szerzenia określonej religii, posiadająca własny ustrój, doktrynę i obrzędy. Z prawnego punktu widzenia związkami wyznaniowymi są również Kościoły – wyróżniają się one tylko tym, że ich członkowie określają swoją organizację właśnie słowem „Kościół".

Osobowość prawna – zdolność jednostki organizacyjnej do bycia podmiotem praw i obowiązków oraz dokonywania we własnym imieniu czynności prawnych (np. nabywania własności w drodze kupna).

Twoja kolej!

Wiele się mówi na temat miejsca religii w życiu publicznym. Proszę powiedzieć, czy rażą Pana/Panią, czy też nie rażą następujące sytuacje, praktyki lub zjawiska:

Źródło: CBOS, 2022 (zob. wykaz źródeł na s. 224).

Zapoznaj się z wykresem i wykonaj polecenia.

- Na podstawie wykresu określ, które aspekty obecności religii i Kościoła w życiu publicznym są w społeczeństwie polskim raczej akceptowane, a które budzą kontrowersje. Odwołaj się do danych.
- Wyjaśnij, jakie – Twoim zdaniem – mogą być przyczyny odmiennego stosunku badanych do obecności krzyży w budynkach publicznych i wypowiadania się duchownych na tematy polityczne.
- Które formy obecności religii w życiu publicznym w państwie demokratycznym są – Waszym zdaniem – dopuszczalne i pozytywne, a które nie? Przedyskutujcie ten problem na forum klasy. Pamiętajcie o rzeczowym uargumentowaniu swoich wypowiedzi.

Konstytucja RP
art. 25, 53

Jak *Konstytucja RP* reguluje relacje państwo–Kościół?

Konstytucja RP gwarantuje obywatelom wolność sumienia i wyznania. Zapewnia równouprawnienie wszystkich Kościołów i związków wyznaniowych. Ponadto tym z nich, które mają uregulowaną sytuację prawną, umożliwia nauczanie religii w szkołach z zastrzeżeniem, że nie może to naruszać wolności sumienia i religii innych osób.

Zgodnie z przepisami ustawy zasadniczej Polska **jest państwem świeckim**, co oznacza, że obowiązuje rozdział (separacja) Kościoła od państwa (żadne wyznanie nie ma charakteru państwowego, a władze publiczne zachowują bezstronność w sprawach związanych z religią). Równocześnie polski model tych relacji określa się często mianem przyjaznego rozdziału. W *Konstytucji RP* zapisano bowiem, że wzajemne stosunki państwa i Kościoła opierają się na autonomii i niezależności stron, a jednocześnie na zasadzie „współdziałania dla dobra człowieka i dobra wspólnego".

Inne akty prawne regulujące relacje państwo–Kościół

Model przyjaznego rozdziału znajduje odzwierciedlenie w aktach prawnych regulujących szczegółowo relacje między poszczególnymi związkami wyznaniowymi a państwem polskim. W przypadku Kościoła katolickiego takim dokumentem jest **konkordat** zawarty w 1993 r. i ratyfikowany w 1998 r. Natomiast stosunki państwa z niektórymi innymi związkami wyznaniowymi i Kościołami określają **ustawy** uchwalone na podstawie umów zawartych przez rząd z przedstawicielami tych organizacji. Takie ustawy regulują status wielu Kościołów protestanckich, Kościoła prawosławnego, Związku Gmin Wyznaniowych Żydowskich czy Muzułmańskiego Związku Religijnego.

Konkordat i ustawy zapewniają związkom wyznaniowym określone uprawnienia.

- Małżeństwo religijne (zawarte według zasad związku wyznaniowego) ma takie same skutki prawne jak zawarte w urzędzie stanu cywilnego (po spełnieniu pewnych warunków formalnych).
- Kościoły i związki wyznaniowe mogą prowadzić własne szkoły.
- Wyznawcy danej religii mają zapewnione dni wolne od pracy lub nauki w czasie świąt ważnych dla ich wspólnoty.
- Organizowane w miejscach kultu zbiórki na cele religijne czy działalność charytatywną nie podlegają przepisom ustawy o zbiórkach publicznych (nie muszą być rejestrowane i oficjalnie rozliczane).
- Związkom wyznaniowym i kościelnym osobom prawnym przysługują pewne zwolnienia podatkowe, np. od podatku od nieruchomości wykorzystywanych do celów związanych z kultem religijnym czy od podatku odprowadzanego od dochodów z działalności gospodarczej, jeśli uzyskane środki są przeznaczane np. na organizację obrzędów religijnych, konserwację zabytków, działalność charytatywną.

Należy jednak pamiętać, że opisane zwolnienia podatkowe oraz udogodnienia w prowadzeniu zbiórek publicznych przysługują wszystkim zarejestrowanym związkom wyznaniowym. Ponadto mogą one prowadzić własne szkoły na podstawie przepisów ustawy *Prawo oświatowe*.

Konkordat – umowa międzynarodowa między władzami krajowymi a Stolicą Apostolską, regulująca pozycję Kościoła katolickiego w danym państwie. Konkordaty najczęściej zawierane są przez państwa, w których katolicyzm jest religią dominującą.

Twoja kolej!

Poszukaj w internecie informacji na temat przepisów prawnych, które regulują funkcjonowanie związków wyznaniowych i budzą kontrowersje w społeczeństwie. Wybierz jeden z tych przepisów, a następnie przygotuj notatkę, w której wyjaśnisz, czego dotyczą wątpliwości i jakie argumenty przedstawiają strony sporu.

Czy Polacy stali się mniej religijni?

W ostatnich latach spadł odsetek osób deklarujących zaangażowanie religijne. W latach 90. XX w. w sondażach opinii publicznej około 95% badanych określało się jako wierzący, natomiast w 2024 r. było to około 87% respondentów.

W spisie powszechnym z 2011 r. 87,6% Polaków zadeklarowało przynależność do Kościoła katolickiego, a 1,3% – do innych wyznań. Natomiast według spisu powszechnego przeprowadzonego w 2021 r. katolicy stanowili już tylko 71,32% społeczeństwa, natomiast przedstawiciele innych wyznań – 1,1% (ponad 20% obywateli odmówiło odpowiedzi na pytanie o wyznanie). Odsetek Polaków przyznających, że nie należą do żadnego wyznania, wzrósł z 2,4% w 2011 r. do 6,87% w 2021 r. Największy wzrost liczby osób określających się jako niewierzące odnotowano w najmłodszej grupie badanych.

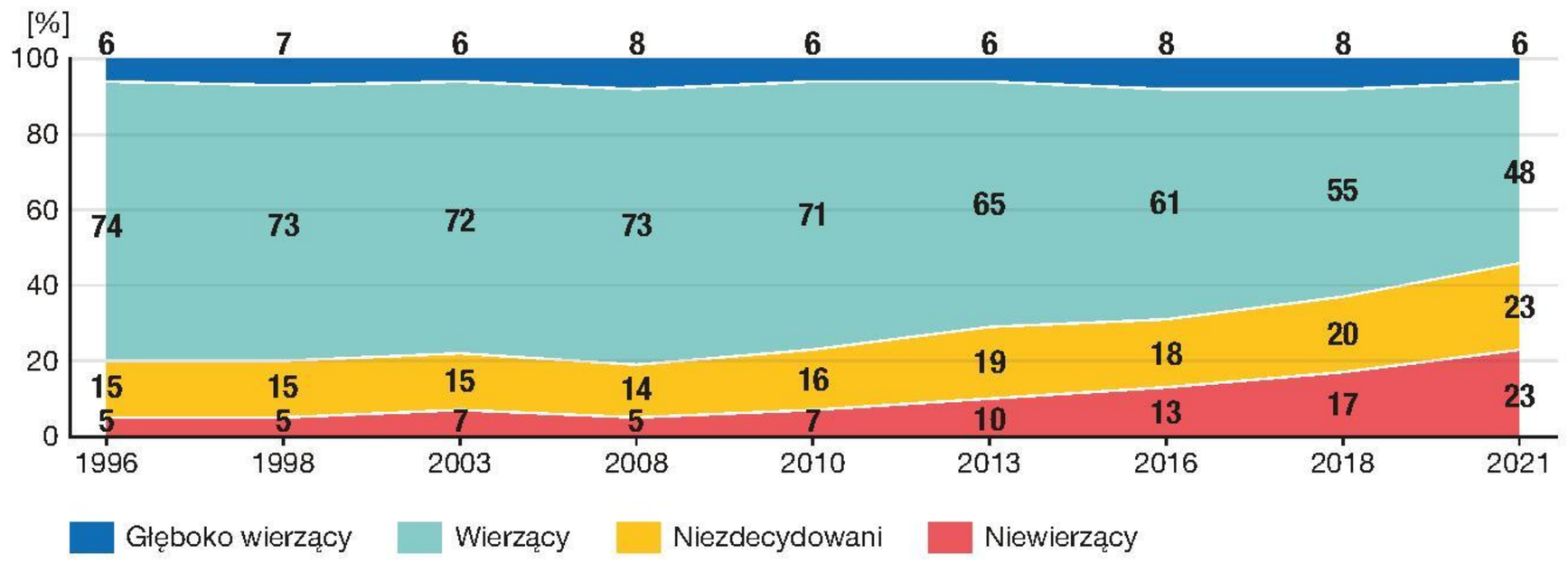
Czy wiesz, że...

Kościół katolicki prowadzi statystyki dotyczące aktywności religijnej wiernych. Wynika z nich np., że w latach 80. XX w. odsetek katolików uczestniczących regularnie w niedzielnej mszy świętej zwykle przekraczał 50%. W następnych dekadach stopniowo spadał, a na początku lat 20. XXI w. ustabilizował się na poziomie blisko 30%.

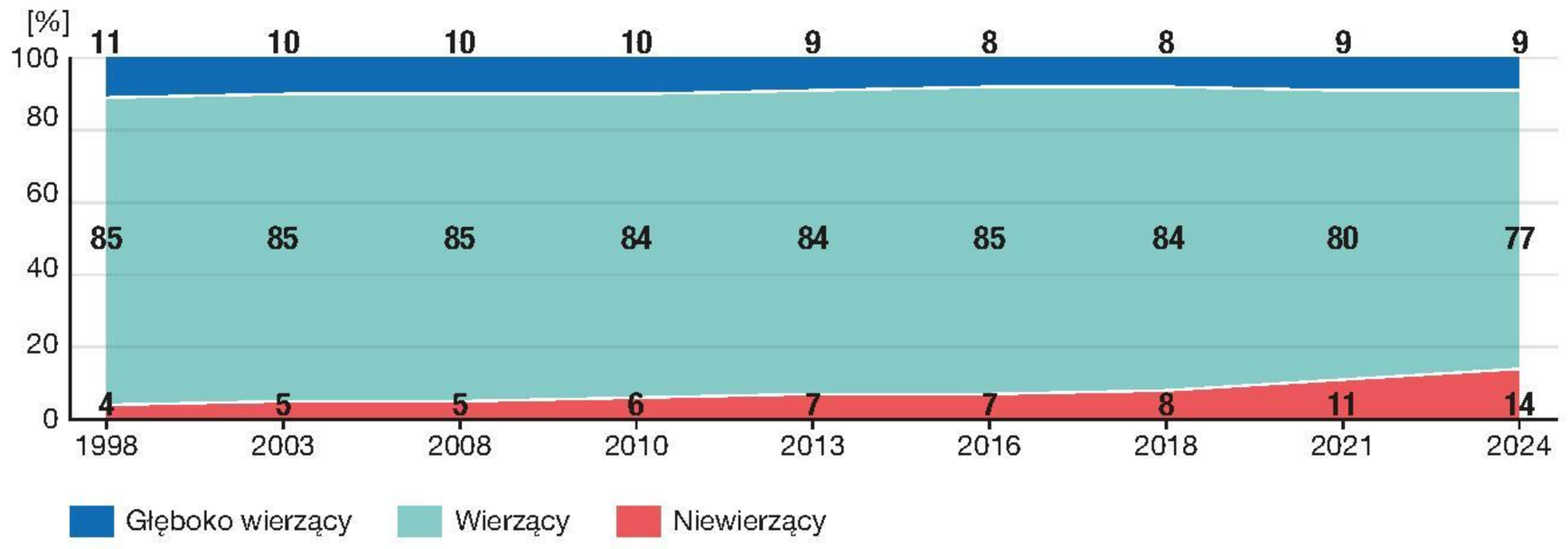
Przykład

Zmiany poziomu religijności Polaków w świetle badań opinii publicznej

Deklarowany poziom religijności wśród młodzieży

Deklarowany poziom religijności wśród ogółu badanych

Źródło: CBOS, 2022, 2024 (zob. wykaz źródeł na s. 224).

Twoja kolej!

Określ, jakie zmiany w religijności młodych ludzi można było zaobserwować w ciągu ostatnich kilkunastu lat. Jakie były – Twoim zdaniem – przyczyny tych przeobrażeń? Czy podobne tendencje występują w Twoim najbliższym otoczeniu?

Twoja kolej!

Pytania podsumowujące

- Jaki był stosunek władzy komunistycznej do Kościoła katolickiego w okresie PRL? W jaki sposób zmieniała się ta relacja?
- Na czym polegała rola Kościoła katolickiego w życiu społecznym i politycznym w latach 80. XX w.?
- Na jakich zasadach opierają się relacje państwo–Kościół w świetle *Konstytucji RP*?
- Jakie są obecnie główne kwestie społeczne i polityczne budzące kontrowersje w relacjach państwo – Kościół?

Podsumowanie

1. Partie polityczne

- **Partia polityczna** – organizacja, której celem jest zdobycie i utrzymanie władzy w państwie dzięki uzyskaniu odpowiednio wysokiego poparcia obywateli w wyborach. Partia opiera swoją działalność na **programie politycznym**, stanowiącym zbiór pomysłów i propozycji dotyczących tego, jak powinny być zorganizowane państwo i społeczeństwo.

- **System partyjny** – ogół partii politycznych funkcjonujących w danym państwie. W państwach demokratycznych ze względu na liczbę ugrupowań mających szansę na udział w sprawowaniu władzy wyróżnia się dwa podstawowe rodzaje systemu partyjnego: system wielopartyjny i system dwupartyjny. Dla państw totalitarnych charakterystyczny jest natomiast system jednopartyjny.
- Partie polityczne różnią się tym, jakie głoszą postulaty programowe. Na tej podstawie można je podzielić na: **prawicowe**, **lewicowe** oraz **centrowe**.

2. Kampania wyborcza

- **Kampania wyborcza** – okres poprzedzający głosowanie, podczas którego ugrupowania i kandydaci prowadzą intensywne działania mające na celu nakłonić wyborców do oddania na nich głosu.
- Główni aktorzy kampanii wyborczej

Kandydaci	Osoby ubiegające się o poparcie wyborców i dany urząd.
Komitety wyborcze	Podmioty odpowiedzialne za zgłaszanie kandydatów i prowadzenie kampanii w ich imieniu.
Media	Za ich pośrednictwem ugrupowania polityczne i kandydaci komunikują się z wyborcami.
Wyborcy	Główni odbiorcy kampanii, do których kandydaci kierują swój przekaz.
Państwowa Komisja Wyborcza	Organ państwowy odpowiedzialny za przeprowadzanie wyborów i referendów w Polsce.

- **Marketing polityczny** – działania komunikacyjne i promocyjne, których celem jest przekonanie wyborców do poparcia określonego ugrupowania lub kandydata. Przekazy z zakresu marketingu politycznego zwykle mają charakter perswazyjny, choć czasami zawierają także elementy manipulacji.
- **Fakty i opinie** – podstawowe elementy różnych przekazów: politycznych, medialnych itd. Fakt to stan rzeczy lub zdarzenie, którego prawdziwość można obiektywnie zweryfikować. Opinia to subiektywna ocena jakiegoś wydarzenia lub osoby albo przekonanie jednostki na dany temat. Umiejętność odróżniania faktów od opinii jest jednym z narzędzi umożliwiających obronę przed manipulacją.
- **Sondaż przedwyborczy** – jedna z metod badania opinii publicznej, pozwalająca oszacować, jakie jest aktualnie poparcie dla partii politycznych lub kandydatów w społeczeństwie.

3. Polityki publiczne

- **Polityki publiczne** – zaplanowane działania podejmowane przez państwo w celu osiągnięcia określonych efektów w przestrzeni publicznej.
- Wyróżnia się wiele rodzajów polityk publicznych. Najważniejsze z nich to: polityka społeczna, polityka rynku pracy, polityka zdrowotna, polityka edukacyjna, polityka kulturalna, polityka bezpieczeństwa, polityka gospodarcza, polityka przemysłowa, polityka rolna, polityka naukowa, polityka ekologiczna, polityka regionalna.

4. Zasady życia publicznego

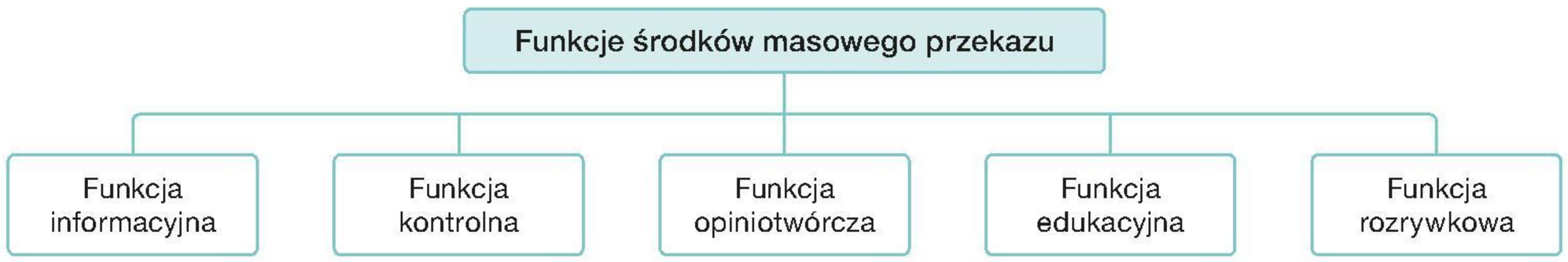
- **Przejrzystość życia publicznego** – jedna z podstawowych zasad funkcjonowania państwa demokratycznego, zgodnie z którą społeczeństwo musi być informowane o decyzjach władz. Reguła ta umożliwia obywatelom bieżące kontrolowanie działań organów władzy i osób pełniących ważne funkcje publiczne, a także ogranicza skalę patologii związanych ze sprawowaniem rządów.
- **Biuletyn Informacji Publicznej** – system stron internetowych, na których instytucje publiczne umieszczają informacje o swojej działalności. To jedno z podstawowych narzędzi umożliwiających realizację zasady przejrzystości życia publicznego.

5. Społeczeństwo obywatelskie

- **Społeczeństwo obywatelskie** – zbiorowość, której członkowie współdziałają w przestrzeni publicznej, aby zrealizować określone cele. Wyróżnia się wysokim stopniem samoorganizacji i podejmowaniem działań niezależnych od władzy.
- **Kapitał społeczny** – zdolność ludzi do współdziałania w celu realizacji wspólnych interesów. Na kapitał ten składają się: stosunki międzyludzkie w społeczeństwie, normy regulujące te stosunki, wzajemne zaufanie, jakim darzą się jednostki, oraz działalność wspólnot i organizacji niepaństwowych.
- Społeczeństwo obywatelskie tworzą głównie **organizacje społeczne** powołane przez obywateli. Zaliczają się do nich m.in.: stowarzyszenia, fundacje, związki zawodowe, organizacje pracodawców, spółdzielnie, ochotnicza straż pożarna, koła gospodyń wiejskich. Działają one w **trzecim sektorze**. Częścią społeczeństwa obywatelskiego są także grupy nieformalne, np. ruchy społeczne, inicjatywy obywatelskie.
- **Zgromadzenia publiczne** to wydarzenia, których uczestnicy wyrażają publicznie własne poglądy i próbują w ten sposób wpłynąć na kształt życia społecznego. Do zgromadzeń zalicza się demonstracje, manifestacje, protesty, pikiety, przemarsze oraz inne spotkania organizowane w przestrzeni publicznej. Odbywają się one w określonym miejscu, są dostępne dla wszystkich zainteresowanych, a ich celem jest przeprowadzenie wspólnych obrad lub wyrażenie wspólnego stanowiska w sprawach publicznych.

6. Media masowe

- **Media masowe** – instytucje, których zadaniem jest przekazywanie informacji szerokiemu gronu odbiorców. Nazywane są również mass mediami, środkami masowego przekazu lub środkami masowego komunikowania. Współcześnie głównymi mediami masowymi są internet, telewizja, radio i prasa.

- W państwie demokratycznym media powinny funkcjonować według określonych zasad, do których zalicza się:
  - **wolność i niezależność** – swobodę w publikowaniu treści przez dziennikarzy, bez ingerencji ze strony władzy i innych podmiotów,
  - **obiektywizm** – rzetelność i bezstronność przekazów medialnych,
  - **pluralizm medialny** – prezentowanie różnych punktów widzenia przez media o zróżnicowanej orientacji ideowej.

7. Przekazy medialne

- **Dezinformacja** – celowe rozpowszechnianie nieprawdziwych lub zmanipulowanych treści, które mają wprowadzić odbiorców w błąd i wpłynąć na ich zachowania lub poglądy.
- Techniki wykorzystywane w ramach dezinformacji

Fake news	Fałszywa informacja rozpowszechniana dla osiągnięcia konkretnych rezultatów.
Deepfake	Wygenerowane przez sztuczną inteligencję fotografie lub filmy, które przedstawiają prawdziwe osoby, miejsca czy zdarzenia w fałszywych kontekstach.
Manipulacja danymi	Podawanie wyłącznie danych popierających tezę autora przekazu i jednoczesne pomijanie tych, które nie pasują do jego poglądów na daną sprawę.
Fałszywy kontekst	Wykorzystywanie autentycznych materiałów wideo, zdjęć bądź fragmentów wypowiedzi do zilustrowania niezwiązanego z nimi wydarzenia lub zjawiska.
Podszywanie się (fałszywe autorytety)	Wykorzystywanie wizerunku osób uznawanych w społeczeństwie za autorytety lub powszechnie rozpoznawanych (albo instytucji) do szerzenia fałszywych, szkodliwych treści.
Clickbait	Chwytliwy nagłówek, który ma przyciągnąć uwagę odbiorcy i sprawić, że będzie miał ochotę zapoznać się z danym przekazem.

8. Relacje państwo–Kościół w Polsce

- Ewolucja roli Kościoła w życiu publicznym po 1945 r.
  - **Okres PRL do 1980 r.:** Kościół katolicki był jedną z nielicznych instytucji niezależnych od władz komunistycznych. W życiu publicznym występował w obronie praw człowieka i wolności religijnej. W czasach stalinizmu (1948–1956) władze otwarcie go zwalczały (m.in. represjonowano duchownych) i dążyły do podporządkowania sobie struktur kościelnych. Po 1956 r. skala represji znacznie zmalała, jednak rządzący starali się osłabić wpływy Kościoła w społeczeństwie.
  - **Okres PRL – lata 80. XX w.:** Kościół katolicki pełnił rolę pośrednika i mediatora między władzami a opozycją. W czasie stanu wojennego wspierał zdelegalizowaną Solidarność oraz zapewniał obywatelom przestrzeń wolną od kontroli i propagandy państwowej.
  - **Okres III RP:** Kościół katolicki odgrywa istotną rolę w życiu publicznym. Stanowisko jego przedstawicieli wielokrotnie wpływało na kształt stanowionego prawa. Ważnym obszarem jego aktywności jest także działalność społeczna i charytatywna.
- Zgodnie z przepisami *Konstytucji RP* Polska jest republiką świecką, co wymaga rozdziału Kościoła od państwa i bezstronności władz publicznych w sprawach religijnych. Relacje RP z Kościołem katolickim reguluje specjalna umowa międzynarodowa – konkordat, natomiast relacje z niektórymi innymi wspólnotami religijnymi określono w ustawach uchwalonych na podstawie porozumień zawartych z przedstawicielami danych związków wyznaniowych.

Sprawdź się!

1. **Przeczytaj opis postulatów partii politycznej i określ, gdzie na osiach gospodarczej oraz światopoglądowej można usytuować jej program.**

Partia X opowiada się za ograniczeniem roli państwa w gospodarce, postuluje obniżenie podatków, prywatyzację części usług publicznych oraz wprowadzenie wielu ułatwień w prowadzeniu działalności gospodarczej. Jednocześnie podkreśla znaczenie religii w życiu publicznym i konieczność ochrony tradycyjnego modelu rodziny.

Oś gospodarcza: Oś światopoglądowa:

2. **Omów dwie wybrane techniki perswazji i manipulacji wykorzystywane w kampaniach wyborczych.**

3. **Określ, których polityk publicznych dotyczą poniższe opisy.**

A. Obejmuje ona m.in. określanie celów rozwoju gospodarczego państwa, łagodzenie skutków kryzysów ekonomicznych i kształtowanie handlu zagranicznego.

polityka

B. W jej ramach dąży się do eliminacji niekorzystnych zjawisk społecznych i gospodarczych w poszczególnych regionach kraju oraz do zmniejszania występujących między nimi różnic w rozwoju.

polityka

C. To działania organów państwa i innych podmiotów (np. organizacji pozarządowych) mające na celu poprawę warunków życia ludności, np. zapewnianie obywatelom różnego rodzaju świadczeń i usług.

polityka

4. **Scharakteryzuj jedno wybrane narzędzie kontroli obywatelskiej.**

5. **Wymień trzy rodzaje podmiotów społeczeństwa obywatelskiego. Scharakteryzuj jeden z nich.**

6. **Wyjaśnij, czym różnią się media społecznościowe od mediów tradycyjnych.**

7. **Przeczytaj tekst i podaj nazwę techniki dezinformacji, którą w nim opisano.**

W lokalnych mediach pojawiła się informacja o niekompetencji obecnych władz samorządowych, które nie panują nad sytuacją, bowiem liczba zachorowań na chorobę X wzrosła w gminie o 400%. W komunikacie tym nie wspomniano jednak, że w bezwzględnych wartościach liczba przypadków zwiększyła się z 5 do 25 i że wzrost liczby infekcji ma charakter sezonowy.

8. **Podaj przykłady trzech uprawnień Kościołów i związków wyznaniowych, które wynikają z obowiązujących w Polsce aktów prawnych.**

2. Polska w Europie

1. Unia Europejska
2. Przyszłość Unii Europejskiej
3. Polska w Unii Europejskiej
4. Programy unijne dla obywateli

1. Unia Europejska

Na tej lekcji:

• dowiesz się, jak powstała Unia Europejska • poznasz główne instytucje unijne i ich najważniejsze kompetencje • dowiesz się, czym są prawo Unii Europejskiej i budżet unijny

Jako mieszkańcy państwa członkowskiego Unii Europejskiej niemal każdego dnia natrafiamy w przekazach medialnych na informacje o działaniach podejmowanych przez instytucje unijne w imieniu całej wspólnoty europejskiej. Wiele z tych decyzji i przedsięwzięć bezpośrednio wpływa na nasze życie, mimo to część z nas nie ma dostatecznej wiedzy o tym, czym są instytucje UE i w jaki sposób funkcjonują.

Początki integracji europejskiej

Po II wojnie światowej państwa Europy Zachodniej systematycznie zacieśniały wzajemne relacje. W ciągu pierwszych powojennych lat ich współpraca rozwijała się przede wszystkim w ramach realizacji **planu Marshalla**, czyli programu wydatkowania środków finansowych, które państwa europejskie uzyskały od Stanów Zjednoczonych jako bezzwrotne pożyczki i niskooprocentowane kredyty. Pieniądze przeznaczono na powojenną odbudowę Europy i jej zniszczonego potencjału gospodarczego. W celu wdrożenia w życie założeń planu powołano w 1948 r. **Organizację Europejskiej Współpracy Gospodarczej**, która odpowiadała za rozdzielanie amerykańskich środków i koordynację polityki gospodarczej państw członkowskich.

Pozytywne doświadczenia ze współpracy państw zachodnioeuropejskich przy realizacji planu Marshalla zaowocowały sformułowaniem koncepcji dalszej integracji. W 1950 r. Jean Monnet wyszedł z inicjatywą utworzenia **Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali**. Jego propozycja zakładała koordynację polityki dotyczącej przemysłu ciężkiego i wydobywczego we Francji i w RFN – oba państwa miały wspólnie zarządzać produkcją węgla i stali, a tym samym poprawić wzajemne relacje. Finalną koncepcję ścisłej współpracy zaprezentował Robert Schuman – od jego nazwiska określa się ją jako **plan Schumana**. Przedstawiona wizja spotkała się z zainteresowaniem innych państw zachodnioeuropejskich i zapoczątkowała proces integracji europejskiej.

Czy wiesz, że...

Pieniądze z planu Marshalla wydatkowano m.in. na odbudowę przemysłu, modernizację rolnictwa, zakup leków i żywności, odbudowę infrastruktury (dróg, mostów i kolei). Ze środków skorzystało 16 państw Europy Zachodniej, w tym Wielka Brytania, Francja, Włochy i RFN. Polska i inne państwa komunistyczne pod naciskiem ZSRS zrezygnowały z udziału w tej inicjatywie.

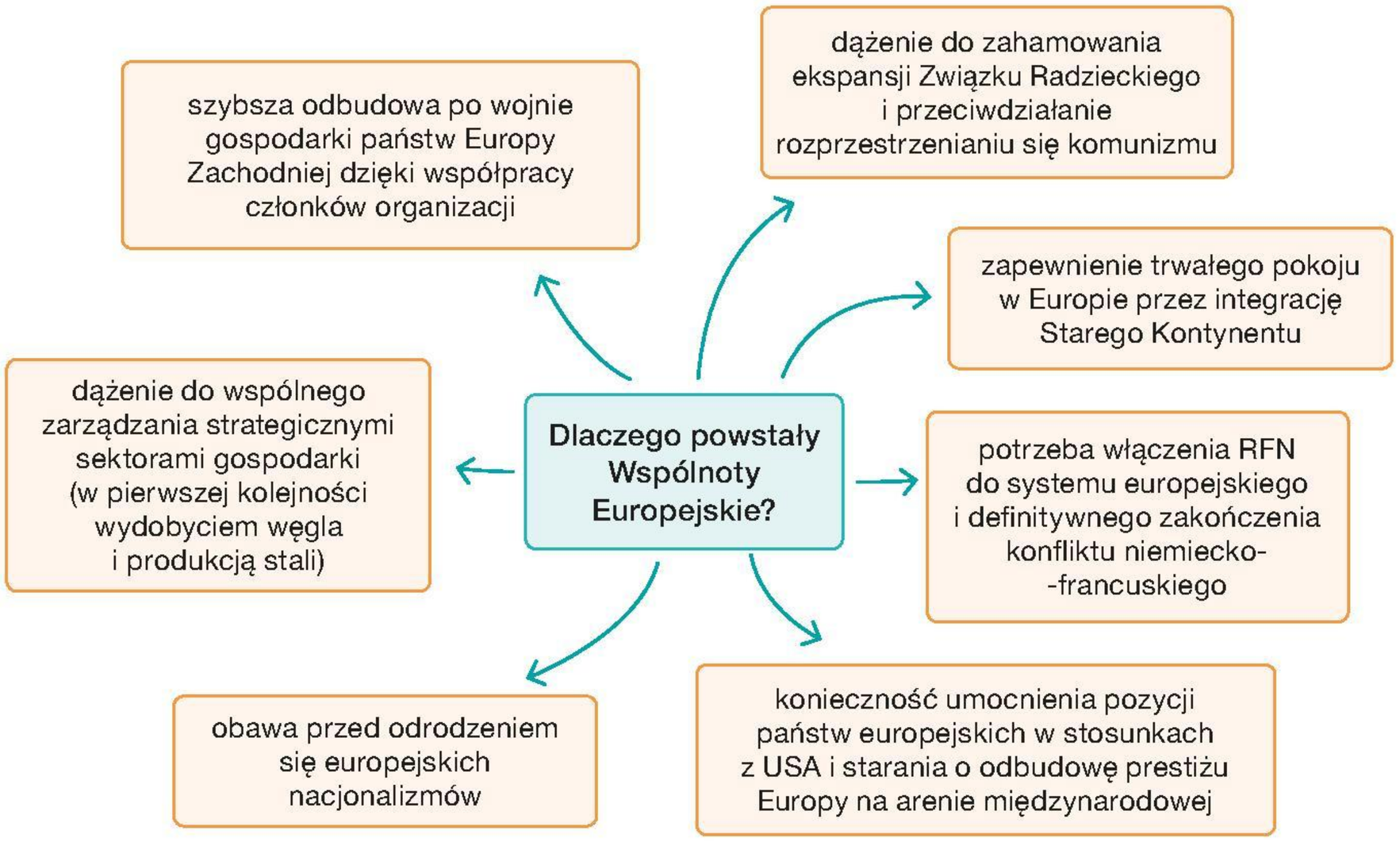

Od Wspólnot Europejskich do Unii Europejskiej

W latach 50. XX w. państwa Europy Zachodniej – **Belgia**, **Francja**, **Holandia**, **Luksemburg**, **RFN** i **Włochy** – powołały trzy organizacje międzynarodowe, w których wspólnie realizowały działania z zakresu polityki gospodarczej. Organizacje te nazwano zbiorczo **Wspólnotami Europejskimi**. Były to:

- **Europejska Wspólnota Węgla i Stali** (EWWiS) – odpowiadała za koordynację współpracy między państwami członkowskimi w zakresie wydobycia węgla kamiennego oraz produkcji żelaza i stali; dodatkowo w jej ramach utworzono – przez zniesienie ceł – wspólny rynek handlu tymi surowcami;
- **Europejska Wspólnota Gospodarcza** (EWG) – miała na celu uformowanie wspólnego rynku i ujednolicenie polityki gospodarczej państw członkowskich;
- **Europejska Wspólnota Energii Atomowej** (Euratom) – dążyła do zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego państwom członkowskim oraz zacieśnienia ich współpracy w dziedzinie energetyki jądrowej.

Z czasem do wymienionych struktur przystąpiły kolejne państwa Starego Kontynentu – na początku lat 90. XX w. do Wspólnot należało dwunastu członków. To właśnie ta dwunastka zdecydowała o dalszym pogłębieniu współpracy gospodarczej i powołaniu **Unii Europejskiej**. 7 lutego 1992 r. w holenderskiej miejscowości **Maastricht** przedstawiciele tych państw podpisali ***Traktat o Unii Europejskiej*** (znany również jako traktat z Maastricht). Umowa ta weszła w życie 1 listopada 1993 r. i to na jej mocy powstała UE.

Twoja kolej!

Wskaż trzy przyczyny integracji europejskiej, które uznajesz za najistotniejsze. Uzasadnij swój wybór.

Przykład

Ojcowie integracji europejskiej

- **Robert Schuman** [czyt.: szuman] – polityk pełniący funkcję francuskiego ministra spraw zagranicznych, wraz z Konradem Adenauerem doprowadził do utworzenia EWWiS.
- **Jean Monnet** [czyt.: żą mone] – polityk francuski, pomysłodawca deklaracji wygłoszonej przez Roberta Schumana.
- **Konrad Adenauer** [czyt.: adenałer] – polityk niemiecki, kanclerz RFN, współtwórca EWWiS.
- **Paul-Henri Spaak** [czyt.: pol ąri spak] – polityk belgijski, pełnił funkcje premiera i ministra spraw zagranicznych, stał na czele komisji, która przygotowała plan utworzenia EWG.
- **Alcide de Gasperi** [czyt.: alczide de gasperi] – polityk, który we Włoszech sprawował stanowiska premiera, ministra spraw zagranicznych i ministra spraw wewnętrznych, doprowadził do przystąpienia Włoch do EWWiS.

Jean Monnet i Robert Schuman

Główne etapy integracji europejskiej

- traktaty
- rozszerzenia
- najważniejsze wydarzenia

1950

9 V 1950 r.
Plan Schumana

18 IV 1951 r.
Traktat paryski

Powoływał EWWiS na okres 50 lat. Jego najważniejsze postanowienia dotyczyły zarządzania przemysłem węglowo-stalowym i górniczo-hutniczym państw członkowskich przez Wysoką Władzę (jeden z organów EWWiS).

1955

23 VII 1952 r.
Europejska Wspólnota Węgla i Stali

1960

25 III 1957 r.
Traktaty rzymskie

Powoływały do życia dwie kolejne wspólnoty – EWG i Euratom – oraz rozszerzały współpracę na inne dziedziny gospodarki przez stopniowe znoszenie ceł i ograniczeń w przepływie kapitału, siły roboczej, towarów i usług.

1965

18 IV 1958 r.
Europejska Wspólnota Gospodarcza, Europejska Wspólnota Energii Atomowej

8 IV 1965 r.
Traktat fuzyjny

Na jego mocy połączono najważniejsze organy działające w ramach trzech wspólnot: EWWiS, EWG i Euratomu.

1970

1 I 1973 r.
Pierwsze rozszerzenie

1975

1 I 1981 r.
Drugie rozszerzenie

14 VI 1985 r.
Układ z Schengen

Umowa o stopniowym znoszeniu kontroli na wspólnych granicach, umożliwiająca m.in. swobodny przepływ obywateli bez konieczności poddawania się odprawie granicznej. Dokument podpisały początkowo Belgia, Holandia, Luksemburg, Francja i Niemcy.

1980

17–28 II 1986 r.
Jednolity akt europejski

Zawierał postanowienia dotyczące zacieśnienia unii gospodarczej i walutowej oraz podjęcia współpracy w zakresie polityki zagranicznej. Dodatkowo przewidywał utworzenie do 1992 r. wspólnego rynku wewnętrznego, umożliwiającego swobodny przepływ osób, towarów, usług i kapitału.

1985

14 VI 1986 r.
Trzecie rozszerzenie

1990

1 XI 1993 r.
Wprowadzenie nazwy „Unia Europejska”

7 II 1992 r.
Traktat z Maastricht

Na jego mocy utworzono Unię Europejską – organizację integracyjną opartą na trzech filarach (I filar: Wspólnota Europejska, II filar: wspólna polityka zagraniczna i bezpieczeństwa, III filar: współpraca w zakresie wymiaru sprawiedliwości i spraw wewnętrznych) – a także powołano unię gospodarczą i walutową oraz ustanowiono obywatelstwo Unii Europejskiej.

1995

1 I 1995 r.
Czwarte rozszerzenie

2 X 1997 r.
Traktat amsterdamski

Umożliwił nakładanie sankcji na państwa naruszające zasady demokracji lub prawa człowieka; przyznawał UE możliwość realizacji misji humanitarnych i operacji pokojowych; zwiększał uprawnienia Parlamentu Europejskiego.

2000

1 I 1999 r.
Wspólna waluta euro w transakcjach handlowych i finansowych

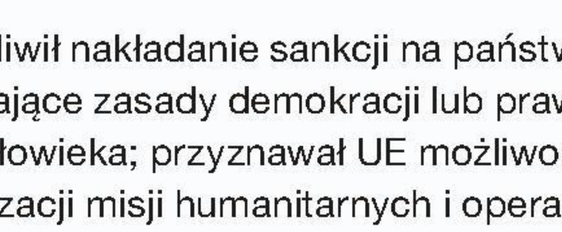
26 II 2001 r.
Traktat nicejski

Realizacja jego postanowień miała przygotować instytucje unijne do rozszerzenia organizacji o kolejne 10 państw.

1 I 2002 r.
Euro w powszechnym obiegu w krajach unii walutowej

2005

1 V 2004 r.
Piąte rozszerzenie

1 I 2007 r.
Szóste rozszerzenie

2010

13 XII 2007 r.
Traktat lizboński

Przekształcał UE w jednolitą organizację międzynarodową posiadającą osobowość prawną (przejęła ona uprawnienia zlikwidowanej Wspólnoty Europejskiej), a także znosił podział na trzy filary i wprowadzał obywatelską inicjatywę legislacyjną.

1 VII 2013 r.
Siódme rozszerzenie

2015

2020

31 I 2020 r.
Brexit

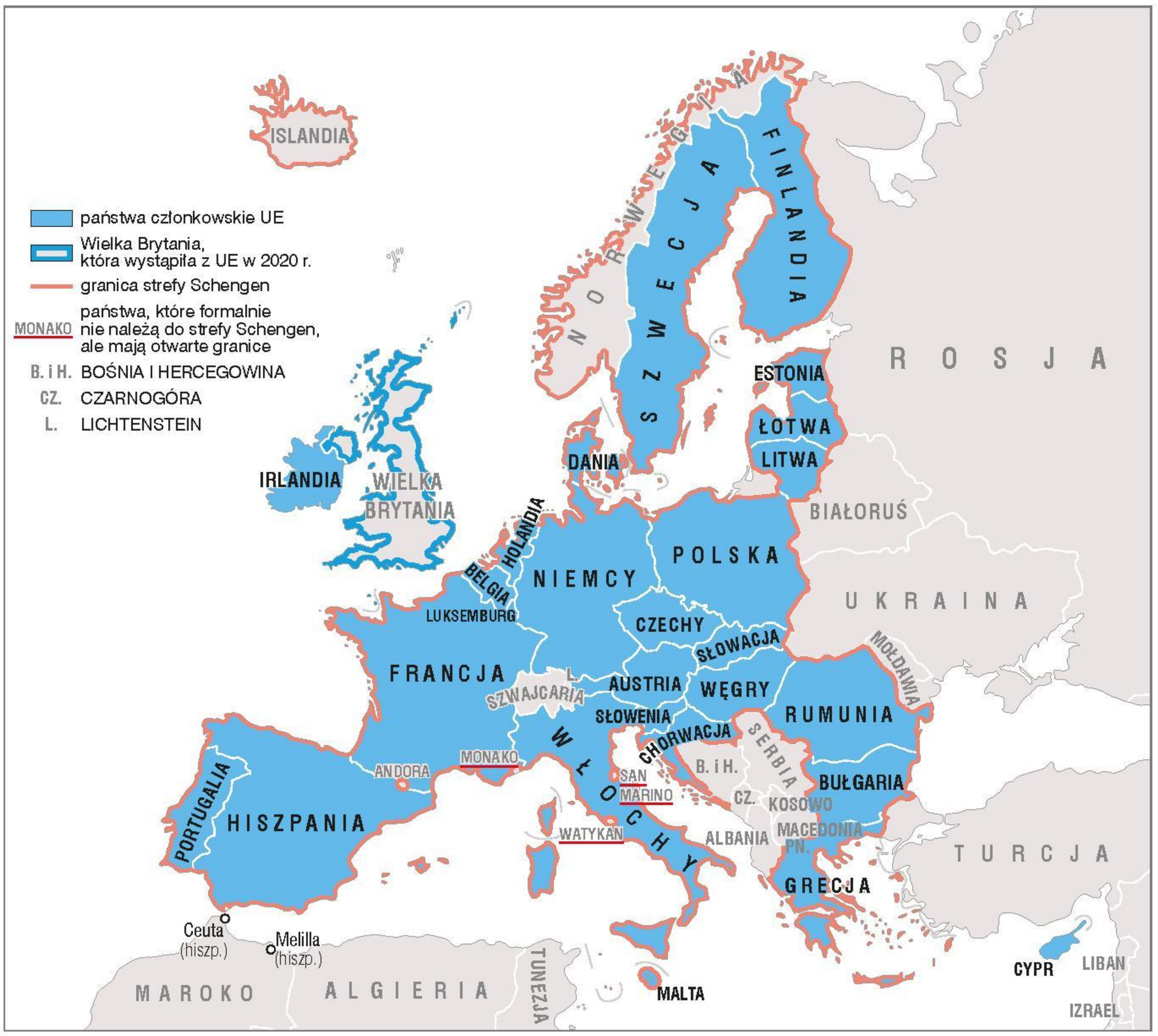

Proces, w wyniku którego Wielka Brytania opuściła UE. Rozpoczął go brytyjski premier David Cameron. 23 czerwca 2016 r. odbyło się w tej sprawie referendum. Wzięło w nim udział 72,2% Brytyjczyków, z których 51,89% opowiedziało się za wyjściem z Unii.

Państwa członkowskie Unii Europejskiej

Od momentu powstania Unii Europejskiej doszło do siedmiu rozszerzeń tej organizacji. Do członków założycieli, czyli Belgii, Francji, Niemiec, Włoch, Luksemburga i Holandii, stopniowo dołączały kolejne państwa: najpierw Dania, Irlandia i Wielka Brytania, następnie Grecja, potem Hiszpania i Portugalia. Pogłębienie integracji w latach 90. XX w. sprawiło, że kolejne państwa zaczęły zabiegać o członkostwo. Największe rozszerzenie przeprowadzono w 2004 r., kiedy do UE weszło dziesięć państw, w tym Polska. Jako ostatnia do organizacji dołączyła Chorwacja w 2013 r. Obecnie, po opuszczeniu Unii Europejskiej przez Wielką Brytanię, do wspólnoty należy 27 państw.

Państwa członkowskie UE i strefy Schengen

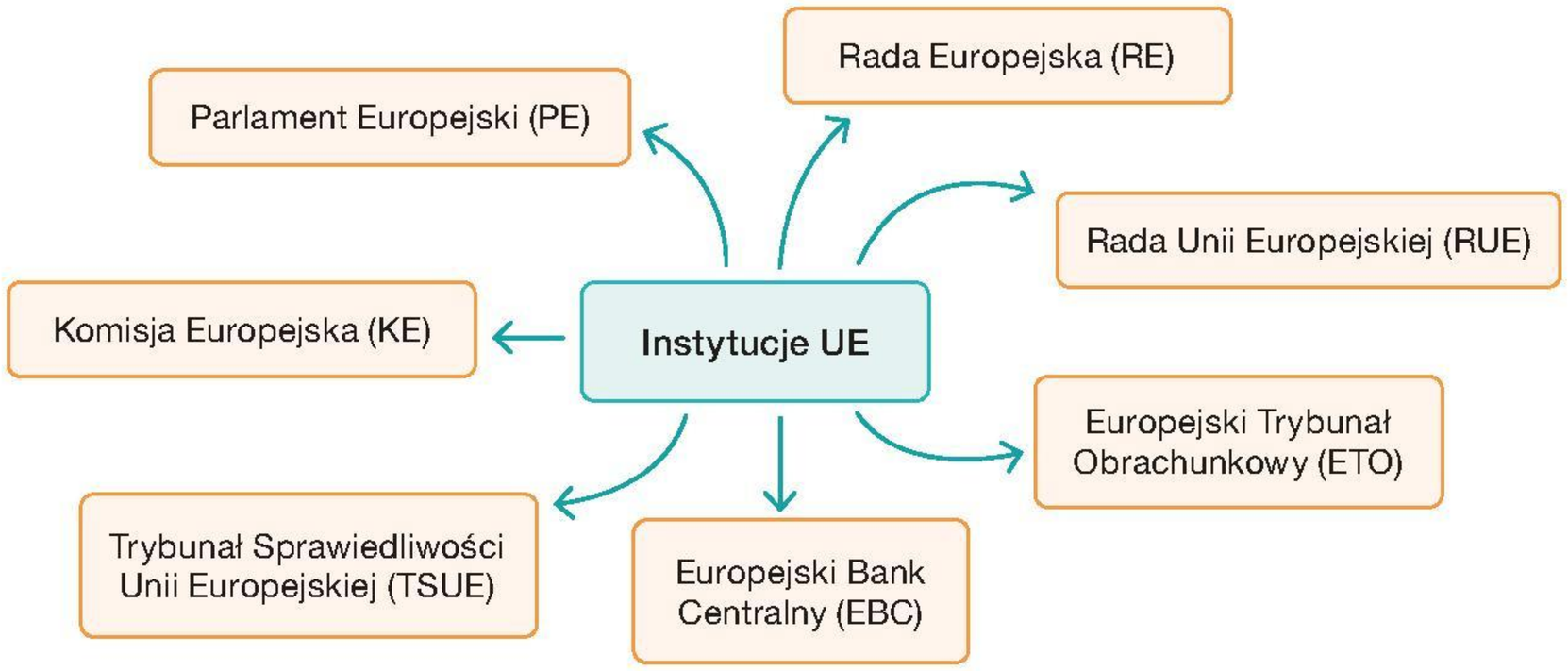

Instytucje Unii Europejskiej

Już na samym początku powojennej integracji europejskiej przywódcy państw uczestniczących w tym procesie założyli, że tworzone przez nich organizacje będą działały przy pomocy specjalnie do tego powołanych instytucji. Przesądzili tym samym, że zakres współpracy będzie w tym przypadku wykraczał poza klasyczny model międzyrządowej umowy międzynarodowej.

Przez lata poszczególne instytucje europejskie ewoluowały – zmieniały się ich charakter oraz zadania i kompetencje. Ich strukturę

i uprawnienia ustaliły państwa członkowskie w kolejnych traktatach międzynarodowych. W *Traktacie o Unii Europejskiej* i *Traktacie o funkcjonowaniu Unii Europejskiej* określono główne zasady działania UE oraz zakres wspólnych polityk i reguły funkcjonowania instytucji europejskich. W obowiązującym od 1 grudnia 2009 r. **traktacie z Lizbony** poszerzono kompetencje niektórych z nich. Powołane na mocy traktatów instytucje unijne działają w imieniu i na rzecz Unii Europejskiej.

Komisja Europejska (KE)

To główny organ wykonawczy UE. Realizuje unijne polityki i wykonuje budżet oraz zarządza programami finansowanymi ze środków europejskich. Prócz tego KE czuwa nad wprowadzaniem w życie i przestrzeganiem unijnego prawa oraz nadzoruje jego stosowanie przez państwa członkowskie, dlatego jest nazywana „strażniczką traktatów". Uczestniczy także w kształtowaniu strategii UE i proponuje nowe przepisy unijnego prawa – to jedyna instytucja europejska posiadająca inicjatywę prawodawczą. Ponadto KE reprezentuje UE w stosunkach zewnętrznych i negocjuje umowy międzynarodowe zawierane przez organizację.

W skład KE wchodzi 27 komisarzy (po jednym z każdego państwa unijnego). W swoich działaniach są oni niezależni – nie przyjmują instrukcji ani od rządów krajowych, ani od instytucji unijnych. Nie mogą kierować się interesami państw, z których pochodzą, lecz powinni dbać o dobro Unii Europejskiej jako całości. Kadencja komisarzy trwa 5 lat. Wybiera się ich spośród niezależnych kandydatów zaangażowanych w sprawy europejskie. W skład KE wchodzi również Wysoki Przedstawiciel UE ds. Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa.

Komisja działa zgodnie z zasadą kolegialności. Wszystkie decyzje podejmują komisarze. Mają oni równe uprawnienia i ponoszą odpowiedzialność zbiorową. Pracami Komisji kieruje Przewodniczący KE, który rozdziela zadania między komisarzy.

Kandydata na Przewodniczącego KE wskazuje Rada Europejska, która uwzględnia wyniki eurowyborów i skład Parlamentu Europejskiego – najczęściej osoba ta wywodzi się z jednego z największych ugrupowań politycznych w PE. Wyboru dokonują eurodeputowani bezwzględną większością głosów. Od 2019 r. urząd ten sprawuje **Ursula von der Leyen** [czyt.: fon der lajen]. To pierwsza kobieta na tym stanowisku.

Czy wiesz, że...

Prócz siedmiu głównych instytucji wymienionych w traktatach w Unii Europejskiej działają także organy pomocnicze lub specjalizujące się w pewnych zagadnieniach (np. Europejski Rzecznik Praw Obywatelskich, Prokuratura Europejska) oraz agencje (np. Europol, Frontex). Jest ich razem ponad 40 i pełnią funkcje doradcze, kontrolne i techniczne.

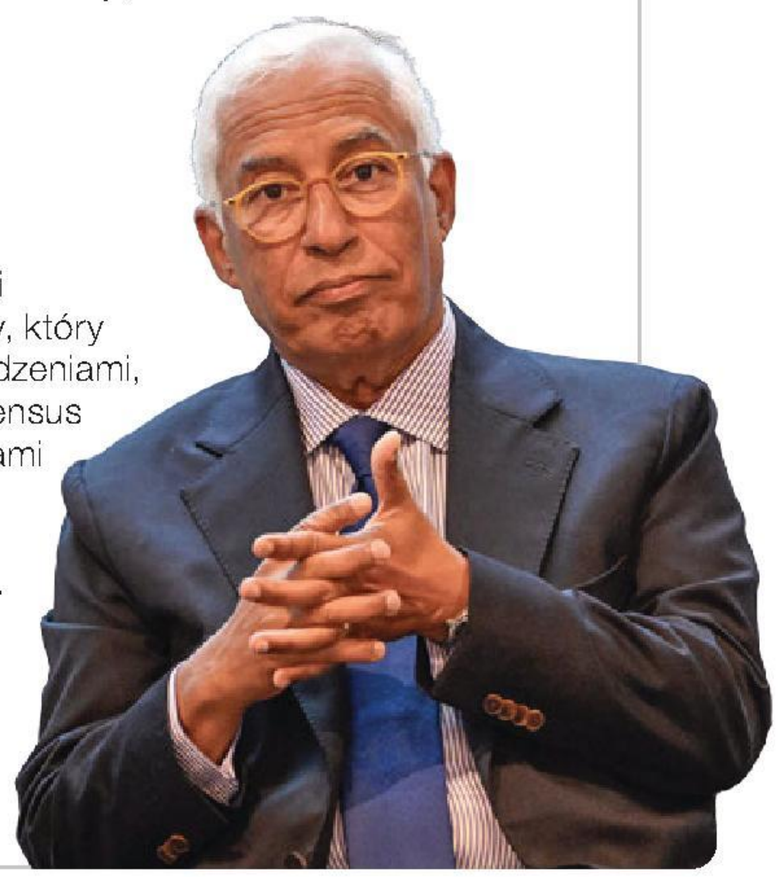
Czy wiesz, że...

Pod koniec 2024 r. w KE utworzono nowe stanowisko Komisarza ds. Obrony i Przestrzeni Kosmicznej. Ma to wzmocnić mandat UE do współkształtowania polityki przemysłowo-obronnej państw członkowskich oraz zwiększyć ogólnounijne zdolności obronne.

Rada Europejska (RE)

Instytucja ta wyznacza ogólny kierunek działań UE i priorytety unijnej polityki. Podejmuje strategiczne decyzje o charakterze politycznym (np. dotyczące dalszego przebiegu integracji) i ustala program polityczny Unii. W przyjmowanych podczas kolejnych posiedzeń konkluzjach członkowie Rady wskazują sprawy, którymi UE powinna się zająć w najbliższej przyszłości, określają cele do zrealizowania przez organizację i długofalowo planują kolejne etapy jej rozwoju. Należy przy tym zaznaczyć, iż RE nie jest organem legislacyjnym, nie ma kompetencji prawodawczych i nie bierze udziału w procesie tworzenia prawa UE. Uczestniczy za to w procedurze przyjmowania nowych członków i wskazuje priorytety wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa.

Rada nie jest instytucją kadencyjną – jej skład jest zależny od obsady najważniejszych stanowisk publicznych w poszczególnych państwach członkowskich. W obradach uczestniczą szefowie państw lub rządów z krajów UE, Przewodniczący RE, Przewodniczący Komisji Europejskiej oraz (w określonych sytuacjach) Wysoki Przedstawiciel UE ds. Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa (naczelny dyplomata UE odpowiadający za kształtowanie i realizację unijnej polityki zagranicznej i obrony).

Na czele Rady Europejskiej stoi Przewodniczący, który kieruje jej posiedzeniami, zabiega o konsensus między państwami członkowskimi i reprezentuje UE na zewnątrz. Od 2024 r. funkcję tę pełni **Antonio Costa**.

Parlament Europejski (PE)

To jedyna instytucja UE wyłaniana w wyborach bezpośrednich. PE jest parlamentem jednoizbowym i reprezentuje obywateli państw członkowskich. Posiada szerokie kompetencje. Uczestniczy w procesie stanowienia prawa (żaden akt prawny nie może zostać przyjęty bez porozumienia między PE a RE), ratyfikuje umowy międzynarodowe. Uchwala wraz z Radą UE unijny budżet (w perspektywie rocznej i wieloletniej). Pełni funkcję kontrolną wobec Komisji Europejskiej – ma prawo zgłoszenia wobec niej wotum nieufności.

Liczba członków PE zmienia się zależnie od liczby państw należących do wspólnoty. Maksymalnie w Parlamencie może zasiadać 751 członków. Liczba mandatów przysługująca danemu państwu ustalana jest na podstawie liczby ludności tego kraju. W obecnej kadencji (lata 2024–2029) w PE zasiada 720 posłów z 27 krajów unijnych (w tym 53 posłów z Polski). Wybrano ich na 5-letnią kadencję w wyborach bezpośrednich, powszechnych, równych i proporcjonalnych, w głosowaniu tajnym.

Przykład

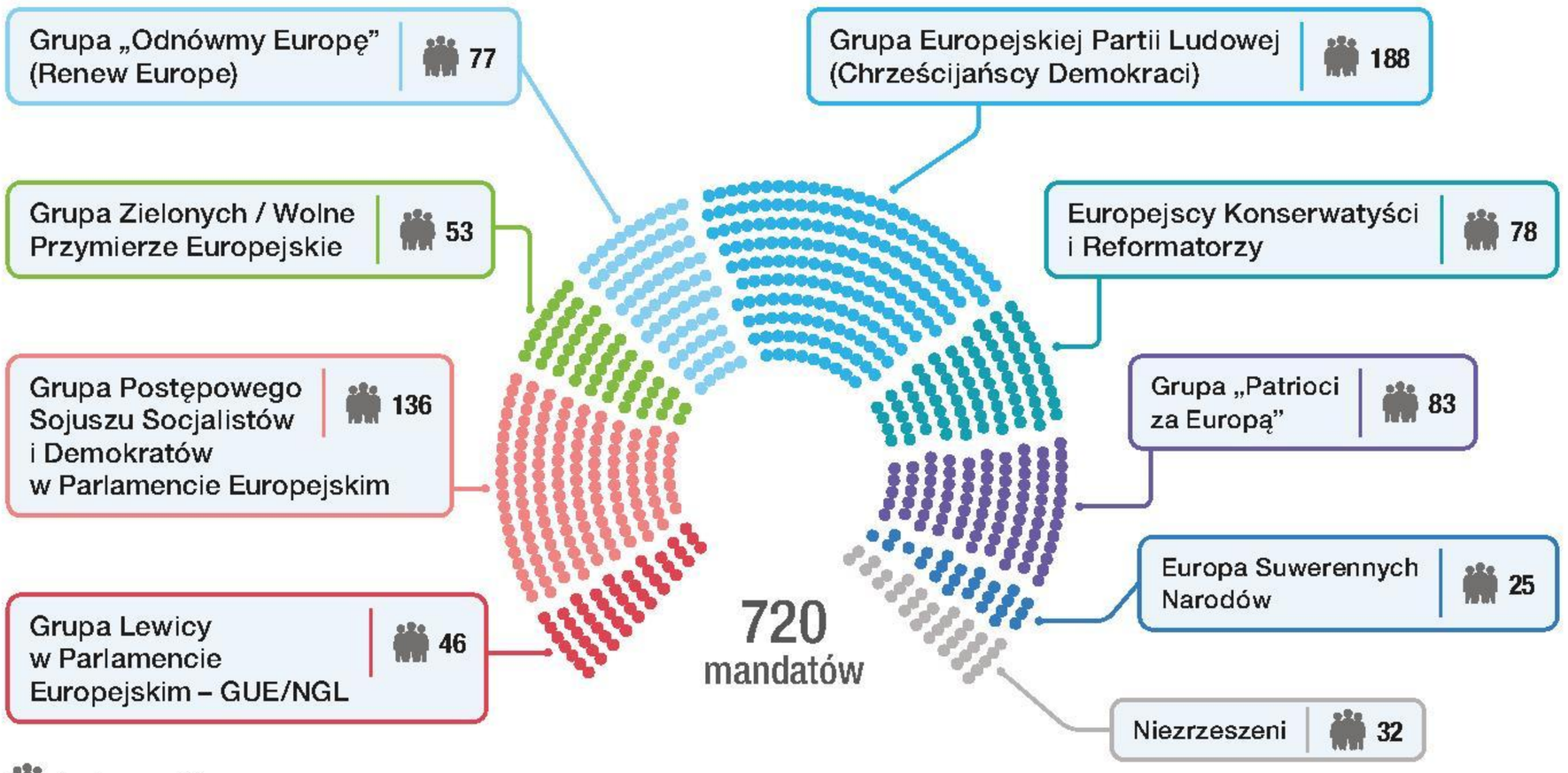
Frakcje w PE

Europosłowie zrzeszają się w grupach politycznych określanych jako frakcje. Stronnictwo takie może utworzyć minimum 23 deputowanych z co najmniej 1/4 państw unijnych. Poseł ma prawo należeć tylko do jednej takiej grupy. Przynależność do frakcji nie jest obowiązkowa. W Parlamencie Europejskim część posłów pozostaje niezrzeszona. Podczas posiedzeń plenarnych członkowie PE zajmują miejsca na sali zgodnie z przynależnością do stronnictw politycznych.

Czy wiesz, że...

Siedziba Parlamentu Europejskiego znajduje się w Strasburgu. To właśnie w tym francuskim mieście co miesiąc odbywają się sesje plenarne PE. Komisje parlamentarne i biura poselskie pracują w Brukseli, a Sekretariat Generalny, zajmujący się administracją PE, mieści się w Luksemburgu.

Podział na frakcje z uwzględnieniem liczby mandatów w kadencji trwającej w latach 2024–2029

Źródło: Parlament Europejski (zob. wykaz źródeł na s. 224).

Twoja kolej!

Wybierz jedną z frakcji w europarlamencie i ją scharakteryzuj. Uwzględnij program polityczny tego stronnictwa i jego historię. Skorzystaj z oficjalnej strony internetowej Unii Europejskiej i ze stron poszczególnych ugrupowań.

Rada Unii Europejskiej (RUE)

Rada jest instytucją decyzyjną, która zajmuje się negocjowaniem i przyjmowaniem przepisów unijnych oraz koordynowaniem realizacji poszczególnych polityk UE. RUE uchwala również – wspólnie z Parlamentem Europejskim – budżet Unii w perspektywie rocznej oraz wieloletniej. Zawiera także w imieniu UE umowy międzynarodowe z państwami trzecimi i organizacjami międzynarodowymi. Na podstawie wytycznych Rady Europejskiej RUE określa i realizuje unijną politykę zagraniczną i bezpieczeństwa – we współpracy z Wysokim Przedstawicielem UE ds. Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa.

Rada nie jest instytucją kadencyjną – w jej spotkaniach uczestniczą przedstawiciele rządów krajowych w randze ministra (każdy gabinet reprezentuje jedna osoba). Władze każdego państwa samodzielnie ustalają, kto będzie je reprezentował na danym posiedzeniu – najczęściej uwzględniają przy tym tematykę planowanych obrad.

Posiedzenia Rady odbywają się w Brukseli od kilku do kilkunastu razy w roku. Przewodniczy im minister z państwa członkowskiego, które w danym czasie sprawuje prezydencję w RUE. Przewodnictwo danego kraju w Radzie trwa przez 6 miesięcy i jest ustalane zgodnie z zasadą równej rotacji. Polska ostatni raz sprawowała prezydencję w Radzie w pierwszej połowie 2025 r.

Czy wiesz, że...

Mandatu posła do PE nie można łączyć m.in. z pełnieniem wysokich funkcji w innych instytucjach UE oraz z zasiadaniem w rządzie lub parlamencie państwa członkowskiego.

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (TSUE)

Ten stały organ sądowy UE (i Euratomu) gwarantuje przestrzeganie unijnego prawa – kontroluje legalność aktów prawnych wydawanych przez unijne instytucje i czuwa nad wypełnianiem przez państwa członkowskie obowiązków wynikających z traktatów. Interpretuje i wyjaśnia przepisy prawa unijnego na wniosek sądów krajowych i dba o jednolite stosowanie prawa na całym terytorium UE. Rozstrzyga również spory prawne między rządami krajowymi a instytucjami unijnymi oraz decyduje w sprawie naruszeń prawa unijnego przez państwa członkowskie.

Orzeczenia Trybunału są wiążące dla wszystkich państw należących do organizacji. W strukturze TSUE działają dwa organy: liczący 27 sędziów (po jednym z każdego państwa UE) Trybunał Sprawiedliwości oraz składający się z 54 sędziów (po dwóch z każdego państwa członkowskiego) Sąd.

Siedziba TSUE mieści się w Luksemburgu.

Europejski Bank Centralny (EBC) i Europejski Trybunał Obrachunkowy (ETO)

To dwie ponadnarodowe instytucje w pełni niezależne od państw członkowskich i pozostałych instytucji unijnych. Europejski Bank Centralny odpowiada za emisję wspólnej waluty europejskiej, ochronę jej siły nabywczej i ustalanie stóp procentowych w strefie euro. Zapewnia także stabilność cen i sprawuje nadzór nad bankami centralnymi działającymi w państwach, które wprowadziły euro.

Europejski Trybunał Obrachunkowy to instytucja uprawniona do nadzorowania finansów unijnych – kontroluje wszystkie dochody i wydatki UE, a także sprawdza, czy fundusze europejskie są prawidłowo wykorzystywane i rozliczane. W skład ETO wchodzi 27 członków (po jednym z każdego państwa UE), mianowanych na 6-letnią kadencję przez Radę UE, po konsultacji z PE.

Czy wiesz, że...

Zgodnie z traktatami europejskimi Europejski Bank Centralny zlokalizowano we Frankfurcie nad Menem, co ma podkreślić rolę Niemiec jako największej gospodarki w UE.

Prawo Unii Europejskiej

Na mocy postanowień z traktatu lizbońskiego Unię Europejską wyposażono w podmiotowość prawną. Jest ona organizacją międzynarodową o złożonym charakterze, posiadającą cechy ponadnarodowe. Jej działalność opiera się na prawie i tylko za pomocą przepisów prawnych można regulować stosunki wewnątrz unijnych instytucji oraz relacje władz krajowych z tymi instytucjami. Właśnie ustalaniu wewnętrznych zasad i mechanizmów w funkcjonowaniu wspólnoty służy prawo Unii Europejskiej, czyli zbiór aktów składających się na europejski system prawny. Ten katalog można podzielić na prawo pierwotne i prawo wtórne.

Prawo pierwotne to podstawa prawna działania UE. To umowy międzynarodowe, których stronami są państwa członkowskie. Zbiór ten tworzą traktaty założycielskie oraz traktaty zmieniające (rewizyjne). Określają one cele Unii, reguły funkcjonowania jej instytucji, podział kompetencji między UE a państwa członkowskie. Główne źródła prawa pierwotnego to:

Czy wiesz, że...

Prawo UE zawiera nie tylko regulacje wiążące dla państw UE, lecz także przepisy obowiązujące unijnych obywateli. Dzięki temu mogą oni się powoływać bezpośrednio na prawo UE przed europejskimi sądami.

- *Traktat ustanawiający Europejską Wspólnotę Energii Atomowej*,
- *Traktat o Unii Europejskiej* (TUE),
- *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej* (TFUE),
- traktaty akcesyjne,
- ***Karta praw podstawowych UE*** – ma tę samą moc prawną co traktaty.

Prawo wtórne ustanawiają instytucje UE na podstawie uprawnień przyznanych im w prawie pierwotnym. Są to takie akty prawne, jak rozporządzenia, dyrektywy, decyzje oraz niewiążące zalecenia i opinie.

Zgodnie z zasadą pierwszeństwa prawa wspólnotowego akty unijne, które posiadają moc wiążącą, są nadrzędne nad prawem krajowym państw członkowskich.

Karta praw podstawowych UE – zbiór 50 praw osobistych, politycznych, ekonomicznych i socjalnych zagwarantowanych w prawie państw członkowskich. Jej zapisów muszą przestrzegać instytucje i agencje unijne oraz władze krajowe.

W praktyce

Które akty prawa unijnego są wiążące dla państw członkowskich?

Często w przekazach medialnych słyszymy o ustanawianiu unijnych regulacji i o nowych zobowiązaniach nałożonych na państwa członkowskie. Unia Europejska osiąga cele wyznaczone w traktatach za pomocą różnego rodzaju aktów prawnych. Niektóre są wiążące dla państw UE, a inne nie, część stosuje się do wszystkich członków wspólnoty, a pozostałe – tylko do wybranych. Warto zatem dowiedzieć się, jakie rodzaje aktów prawnych mogą wydawać instytucje unijne, jak je rozróżniać oraz jaki mają one wpływ na państwa członkowskie.

Akty prawne UE

Rozporządzenia unijne	• To wiążące akty ustawodawcze i muszą być stosowane w całości. • Wydaje się je w celu ujednolicenia przepisów prawa w UE. • Mają charakter zbliżony do ustaw. • Ich adresatami są wszystkie państwa członkowskie, osoby fizyczne i prawne. • Obowiązują bezpośrednio na całym obszarze Unii Europejskiej (nie wymagają **implementacji** do krajowego porządku prawnego).
Dyrektywy	• To wiążące akty ustawodawcze. • Wskazują, jakie cele mają zrealizować państwa członkowskie i w jakim terminie muszą to uczynić (w tym zakresie są wiążące). • Pozostawiają państwom UE swobodę w wyborze sposobu ich realizacji. • Adresatami dyrektyw są wszystkie lub wybrane państwa członkowskie. • Wymagają implementacji do krajowego porządku prawnego. Oznacza to, że państwo członkowskie musi dostosować swoje prawo przez wprowadzenie nowych przepisów, aby osiągnąć cele określone w dyrektywie.
Decyzje	• Dotyczą konkretnych spraw i są kierowane do określonych podmiotów, np. do wybranych państw członkowskich, do przedsiębiorstw, do osób fizycznych. • Mają charakter wiążący tylko dla określonych adresatów i stosuje się je bezpośrednio (nie wymagają implementacji).
Zalecenia	• Nie są wiążące dla państw członkowskich. • Nie nakładają obowiązków prawnych na podmioty, które są ich adresatami. • Za ich pomocą instytucje UE mogą przedstawić swój punkt widzenia oraz zaproponować kierunek działania władzom krajowym. • Najczęściej sugerują państwom członkowskim podjęcie określonych działań.
Opinie	• Nie są wiążące dla państw członkowskich. • Nie nakładają zobowiązań prawnych na podmioty, które są ich adresatami. • Mogą je wydawać instytucje UE oraz **Komitet Regionów** i **Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny**.

Implementacja prawa – wprowadzanie norm prawnych do systemu prawa krajowego za pomocą nowych aktów prawnych

Komitet Regionów – organ doradczy UE, reprezentuje władze regionalne i lokalne z państw unijnych, wyraża ich potrzeby na forum UE.

Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny – organ doradczy UE, reprezentuje na forum UE organizacje pracowników i pracodawców oraz inne grupy interesu (np. rolników); doradza instytucjom unijnym w kwestiach polityki gospodarczej i społecznej.

Przykład

Rozporządzenie o ochronie danych osobowych (RODO)

Obowiązujące od maja 2018 r. unijne przepisy wprowadzono w celu ujednolicenia zasad przetwarzania, przechowywania i ochrony danych osób fizycznych na terenie wszystkich państw członkowskich.

Dyrektywa UE o jawności wynagrodzeń

Nowe przepisy mają na celu zlikwidowanie w UE luki płacowej między kobietami a mężczyznami oraz wprowadzenie transparentności wynagrodzeń. Pracodawcy będą musieli informować swoich pracowników o poziomach wynagrodzeń, strukturze płac i wynagrodzeniu na danym stanowisku. Dyrektywa jest wiążąca dla wszystkich członków UE. Przepisy mają wejść w życie do połowy 2026 r. – do tego czasu państwa powinny ją wprowadzić do krajowych porządków prawnych. W Polsce władze wdrożyły tę dyrektywę w ramach nowelizacji *Kodeksu pracy*.

Decyzja w sprawie przyjęcia przez Chorwację euro

Ta decyzja Rady UE jest wiążąca tylko dla państwa, którego dotyczy, czyli Chorwacji. Formalnie umożliwiła Chorwatom przystąpienie do strefy euro i zastąpienie (od 1 stycznia 2023 r.) kuny chorwackiej walutą europejską.

Twoja kolej!

O jakich aktach prawnych uchwalonych na poziomie UE donosiły ostatnio media? Jakiego rodzaju były to akty i czego dotyczyły? Czy nałożyły obowiązki prawne na państwa członkowskie? Jeśli tak, to jakie to były zobowiązania? Dokładne informacje na temat najnowszych przepisów unijnych możesz znaleźć w bazie EUR-Lex – platformie internetowej, na której publikuje się *Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej*.

Finanse Unii Europejskiej, czyli o budżecie unijnym

Państwa członkowskie łączą wysiłki finansowe, aby umożliwić Unii Europejskiej realizowanie kluczowych przedsięwzięć korzystnych z punktu widzenia rozwoju organizacji i podnoszących jej konkurencyjność na arenie międzynarodowej.

Instytucje unijne opracowują wspólny budżet zgodnie z zasadą, że wydatki muszą odpowiadać dochodom. Wszystkie decyzje dotyczące unijnych wydatków podejmują w perspektywie długoterminowej, w tzw. **wieloletnich ramach finansowych** (WRF), opracowywanych na minimum 5 lat. WRF określają maksymalne pułapy wydatków przeznaczonych na realizację unijnych polityk w poszczególnych latach. Na ich podstawie tworzy się budżety roczne.

Wielkość każdego z budżetów i sposób rozdzielenia środków ustalają Komisja Europejska, Rada UE oraz Parlament UE. Za wykonanie budżetu odpowiada KE, a kontrolę nad tym procesem sprawuje Parlament, który udziela później Komisji absolutorium. W latach 2021–2027 wydatki UE podzielono na siedem głównych obszarów obejmujących:

- odbudowę gospodarki po pandemii COVID-19, rozwój regionalny, inwestycje w kapitał ludzki, spójność społeczną;
- ochronę zasobów naturalnych i środowiska, politykę rolną;
- jednolity rynek, badania i innowacje, gospodarkę cyfrową;
- funkcjonowanie administracji publicznej;
- działania z zakresu polityki zewnętrznej (zagranicznej) i pomoc przedakcesyjną dla państw kandydujących;
- politykę migracyjną;
- bezpieczeństwo i obronność.

Czy wiesz, że...

Wydatki przewidziane w budżecie długoterminowym UE na lata 2021–2027 opiewają łącznie na kwotę prawie 2018 mld euro, z czego budżet roczny na 2024 r. wyniósł 186 mld euro. Najwięcej środków przeznaczono na odbudowę gospodarki po pandemii COVID-19, rozwój regionalny, inwestycje w kapitał ludzki i spójność społeczną oraz ochronę zasobów naturalnych i środowiska.

W praktyce

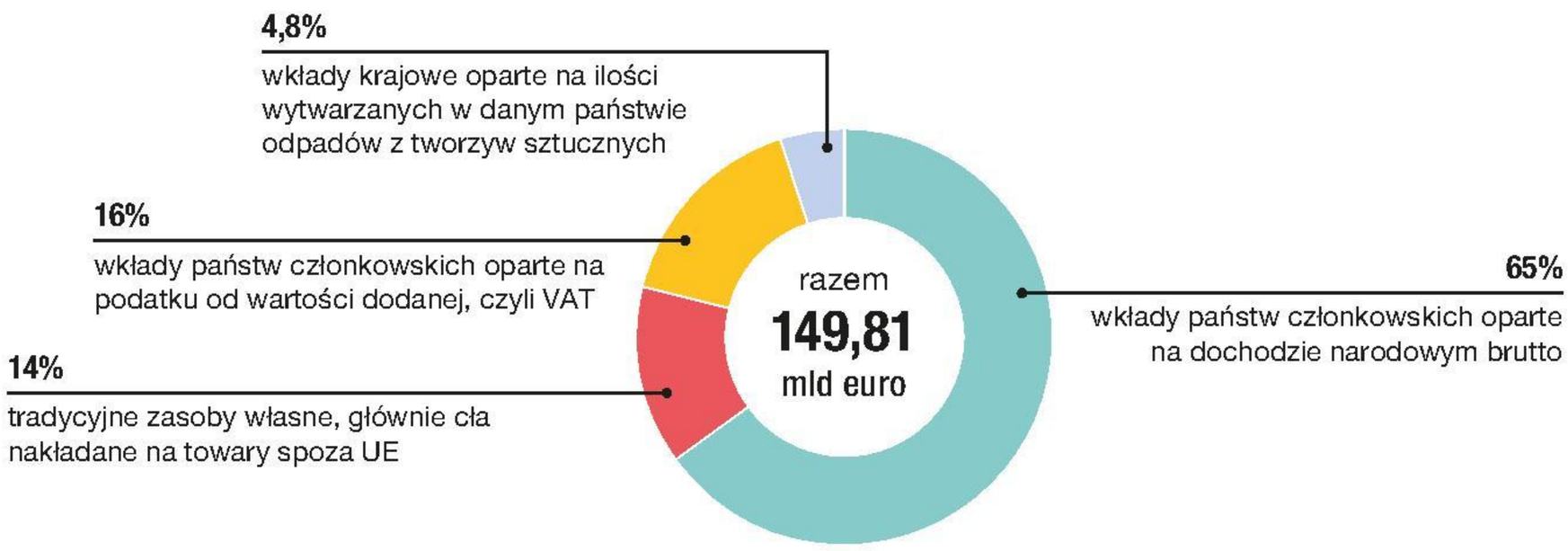
Skąd UE bierze pieniądze zasilające budżet?

Środki składające się na budżet unijny pochodzą głównie z tzw. **zasobów własnych UE**. Należą do nich:

- **wkłady krajowe** – czyli bezpośrednie wpłaty od członków UE, które stanowią około 60% unijnych dochodów; pobierana kwota zmienia się co roku – ustala się ją indywidualnie z uwzględnieniem poziomu zamożności państwa mierzonej na podstawie jego dochodu narodowego brutto;
- **cła nakładane na towary spoza UE** – to opłaty celne od importu pobierane na zewnętrznych granicach unijnych według wspólnej taryfy celnej – za ich pobór odpowiadają państwa członkowskie, które przekazują uzyskane kwoty do budżetu UE (w latach 2021–2027 zachowują 25% tych środków na pokrycie kosztów poboru);
- **podatek od wartości dodanej, czyli VAT** – państwa członkowskie przekazują do budżetu UE część pobranych przez siebie podatków od towarów i usług;
- **zasoby własne oparte na tworzywach sztucznych** – wysokość składek opłacanych przez państwa członkowskie jest wyliczana indywidualnie na podstawie ilości zużytych w danym kraju opakowań z tworzyw sztucznych, które nie podlegają recyklingowi.

Na **pozostałe unijne dochody** składają się m.in. podatki od wynagrodzeń urzędników UE, kary pieniężne nakładane na przedsiębiorstwa, które nie przestrzegają unijnych przepisów, zyski z odsetek bankowych oraz zwroty pomocy unijnej niewykorzystanej przez władze krajowe.

Zasoby własne Unii Europejskiej w 2025 r.

Źródło: Rada Europejska, Rada Unii Europejskiej, 2025 (zob. wykaz źródeł na s. 224).

Twoja kolej!

Pytania podsumowujące

- Jakie były najistotniejsze przyczyny integracji europejskiej?
- Jakie kompetencje ma Komisja Europejska?
- Skład której instytucji UE wyłania się w wyborach powszechnych i bezpośrednich?
- Jakie frakcje działają w Parlamencie Europejskim?
- Czym zajmuje się Trybunał Sprawiedliwości UE?
- Czym różni się prawo pierwotne od prawa wtórnego Unii Europejskiej?
- Co jest źródłem dochodów w unijnym budżecie?

2. Przyszłość Unii Europejskiej

Na tej lekcji:

• sformułujesz opinię na temat pogłębienia i poszerzenia integracji europejskiej • weźmiesz udział w dyskusji na temat tych procesów • dowiesz się, w jakich obszarach UE podejmuje najwięcej działań i które z unijnych polityk są kluczowe w kontekście współczesnych wyzwań i problemów

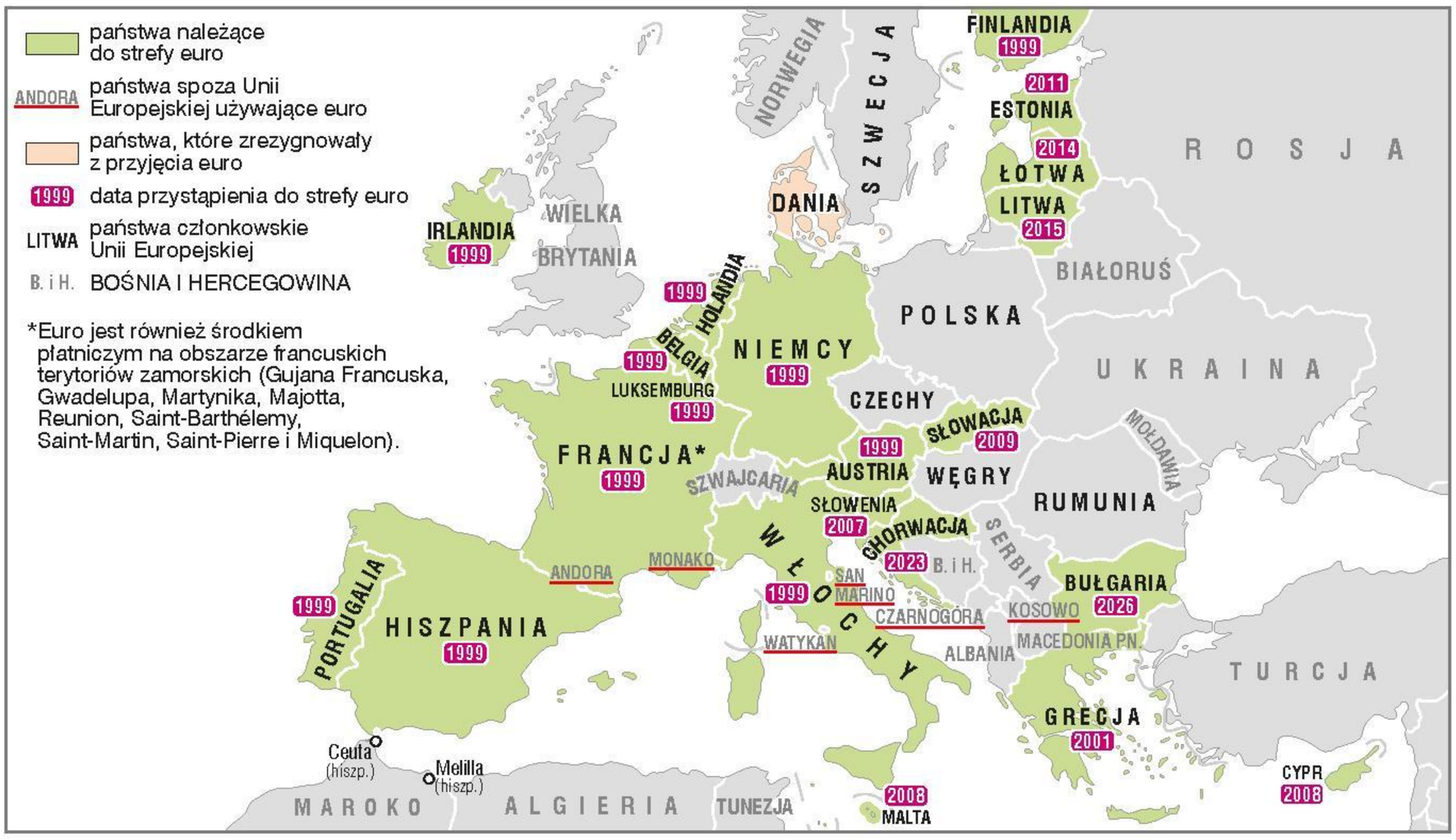
W którym kierunku zmierza Unia Europejska? Czy proces integracji europejskiej będzie postępował i obejmował kolejne państwa? Czy raczej zostanie wstrzymany przez działania środowisk eurosceptycznych? Z jakimi wyzwaniami i problemami mierzy są obecnie UE? Pytania te prowokują do dyskusji na temat przyszłości europejskiej wspólnoty.

Etapy pogłębiania integracji europejskiej

Integracja europejska pierwotnie zakładała stopniowe rozszerzanie współpracy w sferze gospodarczej. Proces ten obejmował kilka etapów: w 1958 r. utworzono strefę wolnego handlu, dziesięć lat później zastąpiono ją silniejszą unią celną, w 1986 r. ustanowiono jednolity wspólny rynek, a następnie wprowadzono ścisłą koordynację polityki gospodarczej państw członkowskich w ramach unii gospodarczej i walutowej. Zwieńczeniem tych działań była integracja polityczna, czyli najgłębsza forma integracji między państwami.

Strefa wolnego handlu	Nastąpiło zniesienie barier celnych pomiędzy państwami, przy czym każde z nich utrzymało własne regulacje celne w relacjach z państwami trzecimi.
Unia celna	Utrzymano zniesienie barier celnych między państwami należącymi do strefy wolnego handlu, a dodatkowo wprowadzono wspólną politykę celną wobec państw trzecich oraz wspólną politykę handlową.
Wspólny rynek (tzw. rynek wewnętrzny UE)	Po ustaleniu zasad charakterystycznych dla unii celnej państwa UE zaczęły współpracować na rzecz ustanowienia swobodnego przepływu kapitału, osób, towarów i usług. Dzięki jednolitemu rynkowi możliwe stało się wprowadzenie wspólnych regulacji w wybranych sektorach gospodarki. Swobodę działalności gospodarczej i wymiany handlowej zagwarantowano obywatelom całej UE dzięki usunięciu prawnych i technicznych barier dzielących państwa członkowskie.
Unia gospodarcza i walutowa (UGiW)	Istotą unii gospodarczej jest ścisła koordynacja polityki gospodarczej prowadzonej przez poszczególnych członków UE, w tym ustalanie przez państwa wspólnych celów gospodarczych i ustanowienie rynku wewnętrznego działającego zgodnie z zasadami wolnej konkurencji i gospodarki rynkowej. Unia walutowa zakłada wprowadzenie jednej waluty we wszystkich państwach członkowskich i realizowanie przez nie jednolitej polityki pieniężnej i wymiany walut, umożliwiającej utrzymanie stabilnych cen. Do UGiW należą wszystkie państwa unijne, nie wszystkie jednak zdecydowały się na rezygnację z waluty krajowej.
Unia polityczna	To najgłębsza forma integracji między państwami, która znacznie wykracza poza sferę gospodarczą i zakłada wspólne prowadzenie szeregu innych polityk, np. polityki zagranicznej. Procesowi integracji towarzyszy w tym przypadku powoływanie wspólnych organów i instytucji.

Państwa należące do strefy euro

Czy wiesz, że...

Docelowo wszystkie kraje członkowskie UE powinny przyjąć wspólną walutę. Wyjątkiem jest Dania, która korzysta z tzw. klauzuli opt-out, przyznającej państwu prawo wyboru, czy pozostanie przy własnym pieniądzu, czy też zdecyduje się przystąpić do strefy euro.

W praktyce

Instytucje unijne czy rządy państw członkowskich?

Każdy, kto śledzi przekazy medialne, może zastanawiać się nad tym, jaki wpływ na politykę krajową mają decyzje podejmowane na szczeblu europejskim. W jakich obszarach kluczowe kompetencje mają instytucje unijne, a w jakich – państwa członkowskie? Podział uprawnień między nimi ustalono z uwzględnieniem trzech podstawowych kategorii kompetencji.

Kompetencje wyłączne

Przyznaje się je tylko instytucjom unijnym. Dotyczą dziedzin, w których tylko UE może stanowić prawo, a rola państw ogranicza się do wdrażania przepisów unijnych. W dziedzinach tych działania na szczeblu unijnym okazują się skuteczniejsze niż nieskoordynowane działania rządów krajowych.

Dziedziny, których dotyczą kompetencje wyłączne:
m.in. unia celna, reguły konkurencji na rynku wewnętrznym UE, wspólna polityka handlowa, polityka pieniężna w państwach strefy euro

Kompetencje dzielone

Odnoszą się do dziedzin, w których UE i państwa członkowskie decydują wspólnie, choć rozstrzygający głos przysługuje instytucjom europejskim. Unia dzieli kompetencje z władzami krajowymi w dziedzinach, w których działalność na poziomie ogólnounijnym może przynieść więcej korzyści niż samodzielne działania państw.

Dziedziny, których dotyczą kompetencje dzielone:
m.in. rynek wewnętrzny UE, polityka regionalna, rolnictwo, transport, energetyka, ochrona środowiska, polityka społeczna, pomoc humanitarna, badania i rozwój, sprawiedliwość i bezpieczeństwo, ochrona konsumentów

Kompetencje wspierające

Dotyczą dziedzin, w których decydują państwa członkowskie. Aktywność instytucji unijnych w tych dziedzinach ma na celu jedynie wspieranie, koordynowanie lub uzupełnianie działań władz krajowych.

Dziedziny, których dotyczą kompetencje wspierające:
m.in. ochrona zdrowia, kultura, turystyka, edukacja, kształcenie zawodowe, sport, polityka względem młodzieży, przemysł, ochrona ludności

Twoja kolej!

Rozważ stwierdzenie: „Każde państwo Unii Europejskiej powinno dążyć do wprowadzenia wspólnej waluty euro". Sformułuj dwa argumenty potwierdzające tę tezę i dwa argumenty przeciw niej.

W jaki sposób dokonywało się rozszerzanie integracji?

Po utworzeniu UE rozpoczęły się intensywne działania na rzecz zintegrowania we wspólnocie unijnej państw, które do początku lat 90. XX w. jeszcze do niej nie należały. Część z tych państw – szczególnie te położone w Europie Środkowej – do 1989 r. znajdowała się w sowieckiej strefie wpływów, by później wejść na ścieżkę transformacji ustrojowej. Państwa te zaczęły zgłaszać aspiracje do członkostwa w strukturach europejskich i euroatlantyckich (NATO). Z uwagi na duże różnice występujące między kandydatami należało określić wymogi, jakie muszą oni spełnić, aby wejść do UE. W tym celu Rada Europejska uchwaliła tzw. **kryteria kopenhaskie**, do których należą:

- **kryteria polityczne** (stabilność instytucji gwarantujących demokrację, praworządność, przestrzeganie praw człowieka, ochrona praw mniejszości);
- **kryteria gospodarcze** (stabilnie funkcjonująca gospodarka rynkowa);
- **kryteria prawne** (gotowość do realizacji celów unii politycznej, gospodarczej i walutowej oraz przyjęcia dorobku prawnego UE).

W związku z planami pogłębienia integracji przywódcy Unii Europejskiej systematycznie podejmowali działania zmierzające do zreformowania organizacji w taki sposób, aby po przyjęciu wielu członków była ona w stanie dalej sprawnie funkcjonować. Przygotowaniu do dalszych rozszerzeń UE służyć miały kolejne zmiany instytucjonalne, które wprowadzono w traktatach rewizyjnych: **traktacie amsterdamskim** i **traktacie nicejskim**.

Po powiększeniu UE do 28 państw konieczne okazały się dalsze reformy, których celem było usprawnienie procesu podejmowania decyzji w tak dużej organizacji. Dokonało się to przez przyjęcie **traktatu lizbońskiego**.

Państwa kandydujące do Unii Europejskiej

W praktyce

Proces akcesji do UE

O członkostwo w Unii może się ubiegać każde państwo europejskie, w którym respektuje się zasady demokracji i praworządności, prawa człowieka i podstawowe wolności. Wejście do organizacji zależy także od gotowości państwa do przyjęcia traktatów unijnych i dorobku prawnego UE. Proces akcesyjny obejmuje trzy główne etapy.

- **I etap – uzyskanie statusu kandydata**
  Państwo wyrażające chęć przystąpienia do Unii Europejskiej składa formalny wniosek o członkostwo do Rady UE, która przekazuje go do Komisji Europejskiej. Instytucja ta sprawdza, czy dany kraj jest w stanie spełnić kryteria kopenhaskie. Na podstawie zaleceń wydanych przez Komisję i po zatwierdzeniu przez Radę Europejską Rada UE podejmuje jednomyślnie decyzję o nadaniu statusu kraju kandydującego i o zainicjowaniu procesu akcesyjnego.

- **II etap – negocjacje w sprawie członkostwa**
  Negocjacje między danym państwem a Komisją Europejską działającą w imieniu UE dotyczą przyjęcia dorobku prawnego UE (unijnych przepisów i norm prawnych). Rozmowy przebiegają w tzw. rozdziałach, które odpowiadają głównym obszarom polityki. Już na tym etapie kandydat może otrzymać pomoc finansową mającą na celu zmniejszenie dysproporcji w rozwoju gospodarczym i wsparcie realizacji reform. Po zamknięciu negocjacji i przeprowadzeniu reform KE wydaje opinię na temat gotowości państwa do przystąpienia do UE. Jeśli ocena ta jest pozytywna, rozpoczynają się prace nad traktatem o włączeniu kandydata do UE.

- **III etap – podpisanie traktatu akcesyjnego**
  Traktat akcesyjny to dokument, który zawiera szczegółowe informacje na temat warunków członkostwa. Muszą go zaakceptować obie umawiające się strony. Najpierw głosowanie nad traktatem odbywa się w Parlamencie Europejskim, kolejnym krokiem jest głosowanie na spotkaniu Rady UE. Następnie dochodzi do ratyfikacji traktatu – zarówno przez poszczególne państwa członkowskie, jak i przez państwo kandydujące. Po tym potwierdzeniu traktat wchodzi w życie, a dany kraj staje się nowym członkiem UE.

Przykład

Ukraina kandydatem do UE

28 lutego 2022 r., kilka dni po pełnoskalowej napaści zbrojnej Rosji na Ukrainę, zaatakowane państwo złożyło wniosek o przyjęcie do Unii Europejskiej. Kilka miesięcy później, 17 czerwca, Komisja Europejska przedstawiła swoją opinię w sprawie tego wniosku. Następnie wszystkie państwa członkowskie przyznały Ukrainie status kandydata. Negocjacje akcesyjne rozpoczęły się w grudniu 2023 r., po pozytywnej decyzji Rady Europejskiej. Ukraina ma szanse dołączyć do Unii Europejskiej około 2030 r., po wdrożeniu reform w obszarze prawa, gospodarki i administracji.

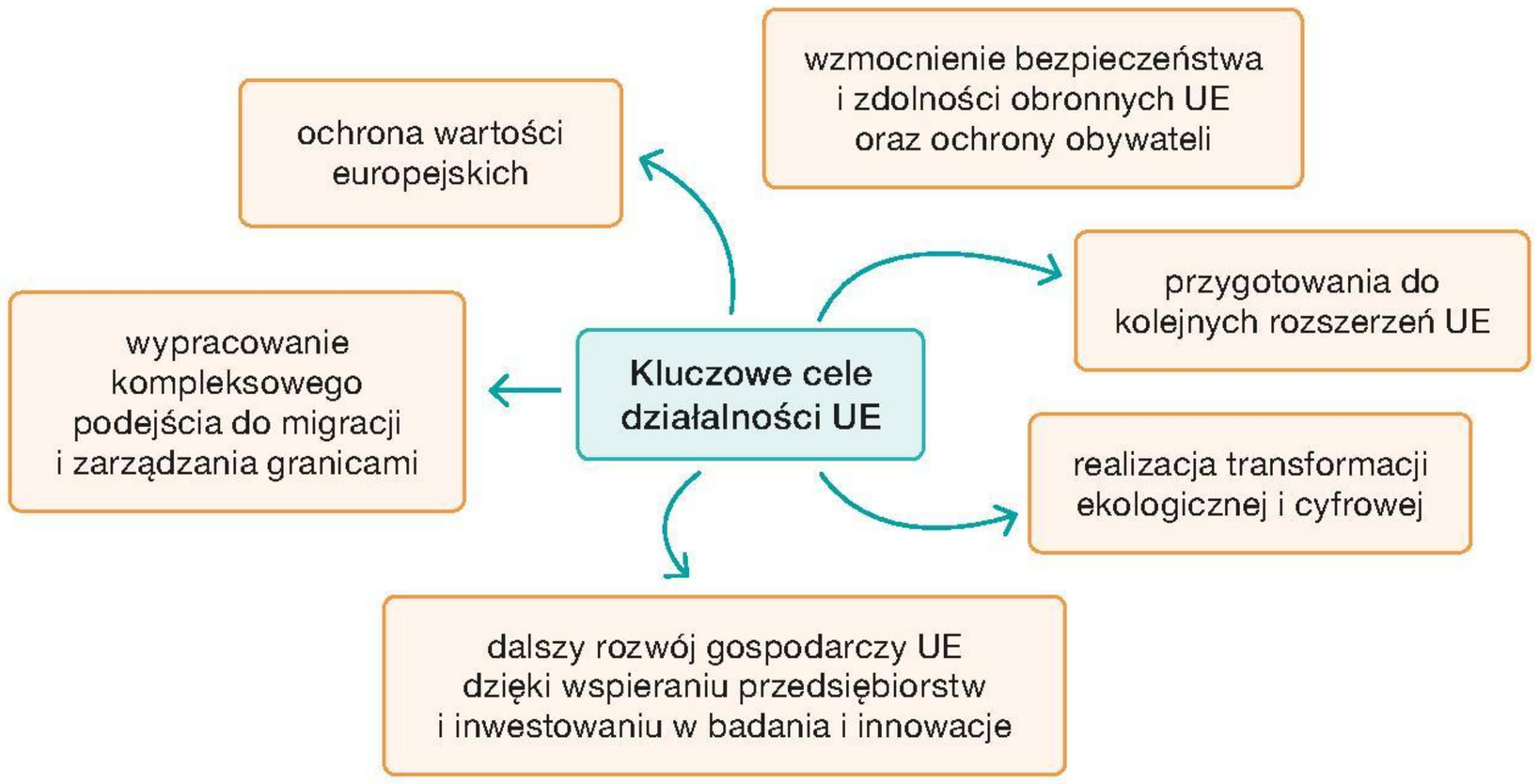
Twoja kolej!

Wymień państwa będące oficjalnymi kandydatami do członkostwa w UE. Następnie odszukaj w dostępnych źródłach informacje na temat prowadzonych z nimi negocjacji. Przeanalizuj główne problemy, które pojawiają się podczas tych rozmów. Na podstawie swoich ustaleń oceń, które z państw kandydujących ma największe szanse na przystąpienie do UE w najbliższych latach.

Priorytety strategiczne i przyszłość Unii Europejskiej

Instytucje UE kształtują politykę unijną w odpowiedzi na bieżące wyzwania współczesnego świata. Do najważniejszych z nich należą zmiana klimatu, zagrożenia dla bezpieczeństwa, kwestie zdrowotne, kryzys migracyjny, terroryzm oraz niestabilność globalnej gospodarki. W 2024 r., na początku dziesiątej kadencji Parlamentu Europejskiego, wyznaczono nowe priorytety strategiczne polityki unijnej na lata 2024–2029. Są one wynikiem ustaleń między unijnymi przywódcami, przedstawicielami rządów państw członkowskich, instytucjami UE oraz frakcjami PE.

Polityka zagraniczna i bezpieczeństwo UE

Od wejścia w życie traktatu lizbońskiego Unia Europejska posiada podmiotowość prawną, co umożliwia jej prowadzenie działań zewnętrznych. Ich celem jest realizacja interesów wspólnoty na arenie międzynarodowej, rozwój współpracy międzypaństwowej oraz wzmocnienie bezpieczeństwa i ochrony obywateli unijnych. Aktywności instytucji UE w tym zakresie dotyczą:

- wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa (WPZiB);
- wspólnej polityki bezpieczeństwa i obrony (WPBiO);
- współpracy z państwami trzecimi w zakresie pomocy humanitarnej;
- stosunków UE z organizacjami międzynarodowymi i państwami trzecimi.

Strategiczne interesy UE i priorytety polityki zewnętrznej, w tym te dotyczące kwestii obronnych, określa Rada Europejska. Gdy na arenie międzynarodowej dochodzi do sytuacji kryzysowej, RE zbiera się na nadzwyczajnym posiedzeniu. Podejmowanie decyzji dotyczących konkretnych działań operacyjnych oraz opracowywanie unijnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa to z kolei zadania Rady Unii Europejskiej.

Za kształtowanie i realizację unijnej polityki zagranicznej, bezpieczeństwa i obrony odpowiada Wysoki Przedstawiciel UE ds. Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa. Jest on powoływany przez Radę Europejską za zgodą Przewodniczącego KE. Od 2024 r. funkcję tę pełni **Kaja Kallas**.

Przykład

Sankcje unijne

Do instrumentów polityki zagranicznej UE należą sankcje i środki ograniczające. Instytucje unijne mogą je nałożyć na rządy państw trzecich, podmioty niepaństwowe (np. firmy) lub osoby fizyczne (np. terrorystów lub zbrodniarzy wojennych). Systemy sankcji obejmują m.in. zamrożenie aktywów, zakaz podróżowania do państw unijnych, zablokowanie dostępu do usług bankowych, ograniczenie importu i eksportu, nałożenie embarga na dostawy i sprzedaż broni. Restrykcje te obowiązują na terytorium UE oraz na pokładach samolotów, a statków pozostających pod jurysdykcją unijną. Muszą ich przestrzegać zarówno unijni obywatele, jak i przedsiębiorstwa działające na obszarze wspólnoty.

Największy pakiet sankcji UE nałożyła na Federację Rosyjską po jej ataku na Ukrainę (pełnoskalowa inwazja rozpoczęła się 24 lutego 2024 r. i była eskalacją wojny toczącej się od 2014 r.). W skład tego pakietu weszły m.in.: sankcje indywidualne na rosyjskich polityków i oligarchów (zamrożenie aktywów finansowych i zakazy podróży), ograniczenia w dostępie do unijnych rynków finansowych, wyłączenie rosyjskich banków z systemu SWIFT, zamknięcie przestrzeni powietrznej UE dla rosyjskich samolotów, a portów morskich dla rosyjskich statków, zakazy transferu technologii i inwestycji w rosyjski sektor energetyczny, embargo na import rosyjskich węgla, ropy, żelaza, stali, drewna.

Zwiększanie zdolności obronnych

Wojna w Ukrainie i rosnące zagrożenie ze strony Rosji sprawiły, że UE podejmuje intensywne wysiłki na rzecz wzmocnienia europejskich zdolności militarnych. Od 2017 r. działa **Europejski Fundusz Obronny** – mechanizm umożliwiający współfinansowanie projektów obronnych ze środków unijnych. W pierwszej połowie 2025 r. Komisja Europejska ogłosiła strategiczną inicjatywę obronną – plan ***ReArm Europe/Readiness 2030*** (*Gotowość 2030*). Zawarto w nim rozwiązania mające zachęcić państwa członkowskie do przeznaczania większej części budżetu na inwestycje zwiększające zdolności obronne. Program zakłada pożyczki na zakup produktów wojskowych z obszaru obrony rakietowej i dronowej oraz zniesienie sankcji za nadmierny deficyt budżetowy, co ma pozwolić na większą elastyczność krajowych wydatków na armię. UE uruchomiła również mechanizm składania przez państwa unijne wspólnych zamówień na zakup sprzętu obronnego, co ma optymalizować koszty i ujednolicić standard uzbrojenia używanego w granicach wspólnoty.

Czy wiesz, że...

W unijnych traktatach zawarto **klauzulę sojuszniczą** i **klauzulę solidarności**. Pierwsza z nich obliguje państwa unijne do udzielenia pomocy (z zastosowaniem wszelkich dostępnych środków) temu członkowi UE, który padł ofiarą napaści zbrojnej. Druga zobowiązuje poszczególnych członków do współdziałania w sytuacji, gdy na terytorium któregokolwiek państwa unijnego dojdzie do ataku terrorystycznego, klęski żywiołowej czy katastrofy humanitarnej.

Twoja kolej!

Podzielcie się na dwa zespoły. Następnie przeprowadźcie debatę oksfordzką, w której pierwsza grupa będzie broniła podanej poniżej tezy, natomiast grupa druga będzie podawała argumenty przeciwko temu stwierdzeniu.

- Teza: „Polska racja stanu wymaga, aby doszło do pogłębienia integracji europejskiej w dziedzinie polityki zagranicznej i bezpieczeństwa”.

Bezpieczeństwo wewnętrzne UE

Politykę bezpieczeństwa wewnętrznego Unia Europejska realizuje w ramach tzw. **przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości**. To segment działalności UE, który w traktacie lizbońskim zdefiniowano jako obszar kompetencji dzielonych, co oznacza, że prawo mogą w nim stanowić zarówno państwa członkowskie, jak i instytucje unijne, przy czym władzom krajowym przysługuje w tym zakresie pierwszeństwo. W dziedzinie bezpieczeństwa wewnętrznego UE koordynuje politykę dotyczącą kontroli granicznej, azylu i migracji, ponadnarodową współpracę policyjną, współpracę sądów z krajów członkowskich w sprawach cywilnych oraz współpracę organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych.

Ustanowienie przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości miało na celu:

- wyeliminowanie kontroli na granicach wewnętrznych Unii Europejskiej;
- rozwój wspólnej polityki unijnej w kwestiach azylu, imigracji i kontroli granic zewnętrznych;
- zagwarantowanie obywatelom UE równego dostępu do wymiaru sprawiedliwości;
- zapewnienie wysokiego poziomu bezpieczeństwa na obszarze UE dzięki skoordynowaniu współpracy policji i sądów z poszczególnych państw członkowskich.

Przykład

Migracje i azyl

Od 2015 r. Unia Europejska mierzy się z poważnym kryzysem migracyjnym. Migranci spoza Europy – przeważnie z Syrii, Afganistanu, Iraku, Libii i Erytrei – masowo przekraczają granice unijne, by uciec przed skutkami konfliktów zbrojnych i zmian klimatycznych, przed ubóstwem i prześladowaniami. W 2022 r. falę migracji zasilili Ukraińcy, którzy szukają w UE schronienia przed wojną.

Aby wspomóc najbardziej narażone na skutki kryzysu państwa członkowskie, których granice są jednocześnie granicami zewnętrznymi Unii, zreformowano europejską politykę migracyjną. W 2026 r. wszedł w życie tzw. **pakt o migracji i azylu**, wprowadzający wspólny unijny system azylowy i **mechanizm solidarnościowy**, zapewniający sprawiedliwy podział obciążeń migracyjnych między członków UE, tak aby każde z nich miało obowiązek wspierania państw przyjmujących największą liczbę migrantów. Władze krajowe samodzielnie decydują, w jakiej formie udzielą tej pomocy – mogą np. przyjąć osoby ubiegające się o azyl w ramach systemu relokacji, przekazać środki finansowe albo oddelegować funkcjonariuszy własnych służb granicznych do pomocy przy kontroli granic w innym państwie.

Kontrole graniczne

Swobodny przepływ osób, towarów i usług to jeden z fundamentów Unii Europejskiej. Zdarzają się jednak wyjątkowe sytuacje, w których możliwe jest przywrócenie kontroli na granicach wewnętrznych. Rozwiązanie to generuje wysokie koszty i oznacza uciążliwe ograniczenia dla unijnych obywateli, dlatego jest to środek, po który należy sięgać w ostateczności. Nadzór ruchu na granicach wewnętrznych wprowadza się tymczasowo, a w 2024 r. ustalono czasowe limity obowiązywania kontroli: sześć miesięcy z możliwością przedłużenia. Dla podniesienia poziomu bezpieczeństwa transgranicznego UE wprowadziła kilka stałych rozwiązań, takich jak:

- elektroniczny system rejestrujący wjazdy i wyjazdy obywateli państw trzecich do strefy Schengen;
- systematyczne kontrole na granicach zewnętrznych dla wszystkich wjeżdżających do UE;
- powołanie Europejskiej Agencji Straży Granicznej i Przybrzeżnej (FRONTEX) do ochrony granic zewnętrznych.

Czy wiesz, że...

Pakt migracyjny wywołał sprzeciw niektórych państw członkowskich, takich jak Polska, Węgry i Słowacja. Sytuacja państwa polskiego jest o tyle specyficzna, że od 2021 r. znajduje się pod silną presją migracyjną: na granicy polsko-białoruskiej reżim Aleksandra Łukaszenki zmusza – w ramach wojny hybrydowej – migrantów z Afryki i Bliskiego Wschodu do nielegalnego przekraczania granicy z Polską. Tymczasem po napaści Rosji na Ukrainę Polacy przyjęli dużą liczbę ukraińskich uchodźców. Dlatego RP została zwolniona do końca 2026 r. z mechanizmu relokacji uchodźców na terenie UE.

Twoja kolej!

Temat migracji coraz częściej staje się przedmiotem ostrego sporu politycznego w państwach członkowskich. Regularnie wzrasta poparcie dla populistycznych partii prawicowych, które postulują wprowadzenie restrykcyjnej polityki migracyjno-azylowej. Poszukaj informacji na temat tych ugrupowań. Jak argumentują one swoje stanowisko w sprawie migracji? Jakie poglądy w tej sprawie reprezentują partie przeciwne populistom?

F

Polityki sektorowe UE

W 1962 r. ustanowiono pierwszą wspólną politykę państw należących do EWG. Była to polityka rolna. Obecnie członkowie UE realizują wspólnie działania w wielu sektorach gospodarki. Omówienie najważniejszych polityk unijnych znajdziesz w poniższej tabeli.

Polityka rolna	Zakłada partnerstwo między rolnikami a Unią Europejską. Jest zarządzana na szczeblu unijnym i finansowana z budżetu UE w ramach dwóch funduszy oferujących dopłaty dla rolników i wspierających rozwój i ochronę obszarów wiejskich. Do jej celów zalicza się m.in. zwiększenie wydajności europejskiego rolnictwa, zagwarantowanie rolnikom odpowiedniego standardu życia i zapewnienie wszystkim obywatelom bezpieczeństwa dostaw produktów rolnych po przystępnych cenach.
Polityka transportowa	Usprawnia komunikację na obszarze UE przez ujednolicenie norm prawnych regulujących transport w państwach członkowskich. Do celów tej polityki należą m.in. podniesienie standardów bezpieczeństwa, poprawa jakości usług transportowych, wprowadzenie takich samych norm pracy w przedsiębiorstwach zajmujących się przewozem.
Polityka handlowa	Określa stosunki handlowe państw członkowskich z państwami trzecimi (czyli spoza UE). Działania podejmowane w jej ramach mają na celu m.in. zwiększenie eksportu produktów wytworzonych w UE do państw nieunijnych, import towarów spoza wspólnoty w korzystnych cenach, stworzenie dogodnych warunków dla inwestycji zagranicznych.
Polityka względem małych i średnich przedsiębiorstw	Dąży do poprawy konkurencyjności przedsiębiorstw unijnych, m.in. dzięki rozwojowi badań naukowych i innowacyjności, a także przez zapewnienie firmom łatwiejszego dostępu do finansowania oraz dogodnych warunków do osiągnięcia neutralności klimatycznej i przeprowadzenia transformacji cyfrowej.
Polityka energetyczna	Koncentruje się na zapewnieniu bezpieczeństwa energetycznego mieszkańcom UE, w tym na zmniejszeniu zależności od pozaunijnych dostawców energii. Priorytetem tej polityki jest stworzenie jednolitego rynku, który zapewni spójne ceny energii w UE i ułatwi jej przepływ między państwami członkowskimi. Celami inwestycji w tym obszarze są poprawa efektywności energetycznej, zwiększenie udziału energii z odnawialnych źródeł, modernizacja infrastruktury, elektryfikacja transportu, przemysłu i budynków.
Polityka naukowa i innowacyjna	Ma na celu rozbudowę unijnej bazy naukowej i technologicznej oraz utworzenie europejskiej przestrzeni badawczej, umożliwiającej swobodną wymianę wiedzy i technologii.
Polityka kulturalna	Obejmuje ochronę wspólnego europejskiego dziedzictwa kulturowego, pobudzanie niehandlowej wymiany kulturalnej oraz wspieranie twórczości artystycznej i literackiej Europejczyków. Podejmowane inicjatywy mają charakter uzupełniający i wspierający w stosunku do działań państw członkowskich.

Polityka klimatyczna

Poważnym problemem, który może mieć ogromny wpływ na życie Europejczyków w przyszłości, jest ocieplenie klimatu. Dlatego UE podejmuje działania mające ograniczyć skutki kryzysu klimatycznego. Wprowadza reformy, zwłaszcza w energetyce, transporcie, przemyśle, rolnictwie, a ich skutki są widoczne w każdej dziedzinie funkcjonowania europejskich społeczeństw. Całościowo zmiany te określa się jako **transformację klimatyczną** – jej rezultatem ma być osiągnięcie **europejskiego zielonego ładu**, czyli takiej organizacji państw, społeczeństw i gospodarki, która gwarantuje niską emisję do atmosfery gazów cieplarnianych (np. dwutlenku węgla). Do 2050 r. Europa ma osiągnąć **neutralność klimatyczną**. Oznacza to sytuację, w której przedsiębiorstwa produkcyjne, transport i gospodarstwa domowe generują tyle gazów szkodliwych dla środowiska, ile mogą pochłonąć lasy, gleby, morza i oceany. Bilans między emitowanymi a pochłanianymi gazami jest wtedy zerowy.

Realizacja unijnego priorytetu może stanowić wyzwanie dla niektórych państw członkowskich. Ucierpią zwłaszcza regiony zarabiające na wydobyciu paliw kopalnych oraz te, w których dominuje produkcja przemysłowa odpowiadająca za wysoką emisję. Aby zminimalizować negatywne skutki zmian, UE wprowadziła **mechanizm sprawiedliwej transformacji**, gwarantujący wsparcie finansowe dla poszkodowanych obszarów.

W 2021 r. Komisja Europejska zaprezentowała pakiet regulacji prawnych ***Fit for 55***, którego wdrożenie ma pozwolić na redukcję emisji gazów cieplarnianych o 55% do 2030 r. Ambitne plany UE spotkały się z dużą krytyką, nie tylko ze strony środowisk eurosceptycznych. Zarzuty wobec unijnych reform dotyczyły m.in. działań na rzecz zwiększenia efektywności energetycznej budynków, opodatkowania energii (nałożenia podatku na użycie paliw najbardziej zanieczyszczających środowisko), pakietu gazowego (zbioru przepisów regulujących funkcjonowanie wewnętrznego rynku handlu gazami odnawialnymi), ustanowienia norm emisji CO_2 dla samochodów osobowych, wprowadzenia granicznej opłaty węglowej (zob. przykład) i zaostrzenia reguł unijnego systemu handlu uprawnieniami do emisji (zob. przykład).

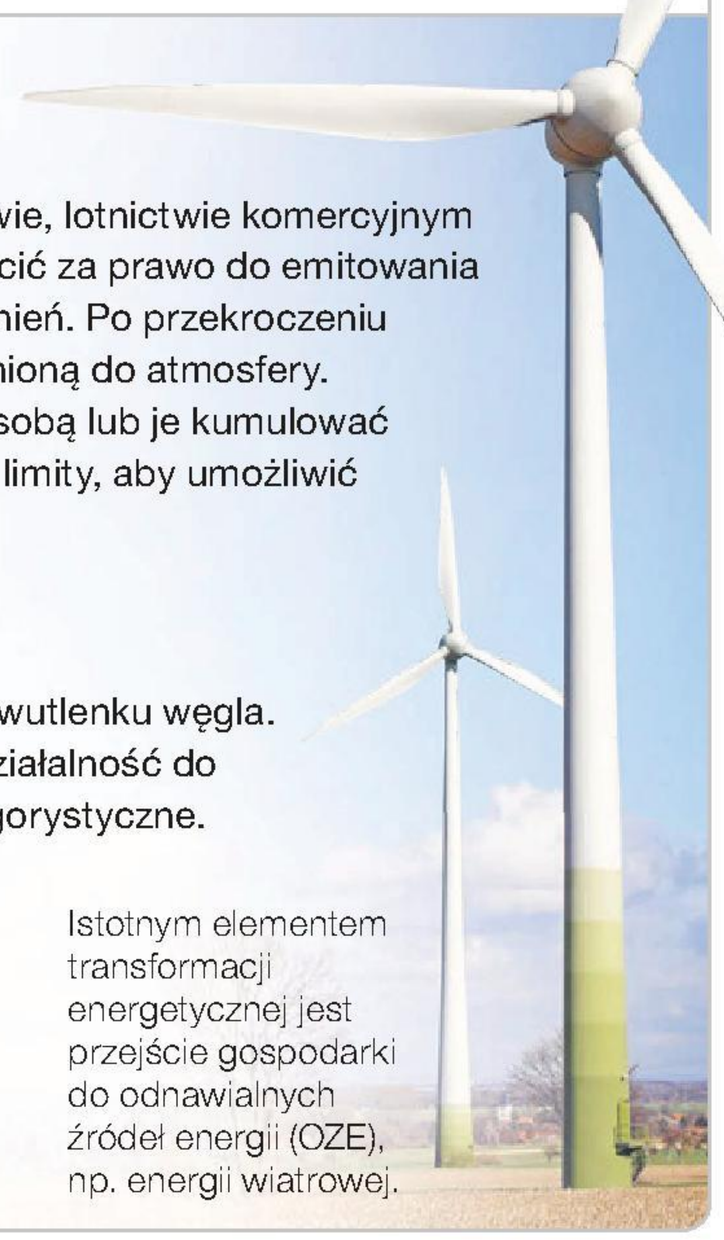
Przykład

Rynek emisji dwutlenku węgla

Europejskie firmy działające w elektroenergetyce, ciepłownictwie, lotnictwie komercyjnym i najbardziej energochłonnych sektorach przemysłu muszą płacić za prawo do emitowania dwutlenku węgla. Każdego roku dysponują pewną pulą uprawnień. Po przekroczeniu limitu emisji muszą płacić za każdą dodatkową tonę CO_2 uwolnioną do atmosfery. Firmy te mogą kupować uprawnienia, handlować nimi między sobą lub je kumulować do późniejszego wykorzystania. UE systematycznie zmniejsza limity, aby umożliwić realizację unijnych celów klimatycznych.

Graniczny podatek węglowy

Produkcja w Unii Europejskiej wiąże się z opłatami za emisję dwutlenku węgla. Aby ich uniknąć, część firm przenosi swoją wysokoemisyjną działalność do państw trzecich, w których standardy klimatyczne są mniej rygorystyczne. Koszty produkcji okazują się tam niższe, przez co opłacalny staje się import towarów wytworzonych w tych krajach do UE. Aby przeciwdziałać takim praktykom, Unia wprowadziła graniczny podatek węglowy (cło węglowe). Importerzy towarów wytworzonych poza UE w sektorach wysokoemisyjnych muszą kupować specjalne certyfikaty, aby wyrównać różnice w kosztach produkcji.

Istotnym elementem transformacji energetycznej jest przejście gospodarki do odnawialnych źródeł energii (OZE), np. energii wiatrowej.

Twoja kolej!

Przeanalizuj założenia wybranej polityki realizowanej na poziomie unijnym. Zastanów się, czy działania podejmowane w jej ramach mają wpływ na Polskę oraz Twoje otoczenie.

Polityka spójności

Od samego początku procesu integracji między państwami Starego Kontynentu występowały duże różnice gospodarcze, demograficzne i terytorialne. Aby zapewnić członkom harmonijny rozwój i umożliwić integrację kolejnym państwom, Unia Europejska dąży do zmniejszania tych dysproporcji przez realizację polityki spójności. Planuje się ją i koordynuje na szczeblu unijnym, a środki na jej sfinansowanie pochodzą bezpośrednio z budżetu UE (w okresie 2021–2027 z czterech europejskich funduszy strukturalno-inwestycyjnych wymienionych w poniższej tabeli). Inwestycje w spójność mają przynieść korzyści i rozwój wszystkim regionom i miastom unijnym.

Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego
• **Cel:** wzmocnienie spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej UE przez zmniejszenie różnic między regionami. • **Finansuje projekty dotyczące:** cyfryzacji, badań i innowacji, rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw, ochrony środowiska, gospodarki zeroemisyjnej.
Fundusz Spójności
• **Cel:** zmniejszenie dysproporcji ekonomicznych i społecznych między regionami unijnymi dzięki inwestycjom w ochronę środowiska i infrastrukturę transportową. • **Finansuje projekty dotyczące:** efektywności energetycznej, energii odnawialnej i mobilności w miastach.
Europejski Fundusz Społeczny Plus
• **Cele:** poprawa efektywności rynku pracy i zagwarantowanie obywatelom unijnym równego dostępu do wysokiej jakości zatrudnienia, zwalczanie ubóstwa i ochrona zdrowia osób w trudnej sytuacji, zapewnienie dostępu do wysokiej jakości edukacji i integracja społeczna. • **Finansuje projekty dotyczące:** tworzenia nowych miejsc pracy, ochrony zatrudnienia, walki z ubóstwem, zwalczania bezdomności, działania na rzecz włączenia społecznego, kształcenia umiejętności cyfrowych obywateli, inwestycji w młodzież.
Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji
• **Cel**: złagodzenie kosztów społeczno-gospodarczych związanych z transformacją energetyczną. • **Finansuje projekty dotyczące:** wyzwań społecznych wynikających z potencjalnej likwidacji miejsc pracy w przemyśle wysokoemisyjnym, wykorzystania odnawialnych źródeł energii (w regionach z największą emisją gazów cieplarnianych, uzależnionych od wydobycia paliw kopalnych).

Twoja kolej!

Poszukaj w internecie informacji na temat Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji. Następnie wymień przemysłowe regiony Unii Europejskiej, które mogą ubiegać się o pomoc finansową w ramach tego funduszu. Czy któryś z tych regionów leży w Polsce?

W praktyce

F

W jaki sposób UE rozdziela środki i jak państwa mogą korzystać z funduszy europejskich?

Podział środków między państwa UE

UE przeznacza na politykę spójności środki, których wysokość ustala każdorazowo w ramach danej perspektywy finansowej. Fundusze te dzieli pomiędzy państwa członkowskie w toku negocjacji prowadzonych w Radzie Unii Europejskiej.

Umowa partnerstwa

Każde państwo członkowskie zawiera z UE **umowę partnerstwa**, w której określa strategie wykorzystania funduszy europejskich – wyznacza cele finansowanych projektów oraz instytucje odpowiedzialne za zarządzanie środkami, formułuje krajowe programy działań.

Programy operacyjne

Rządy państw i władze regionalne tworzą **programy operacyjne**, w których określają, jakie części otrzymanych kwot zamierzają przeznaczyć na główne cele ustalone na poziomie ogólnounijnym (w perspektywie finansowej 2021–2027 UE wyznaczyła 5 głównych celów politycznych). Państwa członkowskie mają możliwość elastycznego zarządzania przyznanymi środkami, w tym mogą przenosić zasoby z jednego do drugiego funduszu. Istnieje również mechanizm reagowania kryzysowego, pozwalający na efektywne wykorzystanie środków w odpowiedzi na wyjątkowe okoliczności.

Wykorzystanie środków unijnych

Państwa członkowskie mogą wykorzystać przyznane środki do realizacji ogólnokrajowych i regionalnych programów tematycznych. UE nie ingeruje w procedurę selekcji projektów do sfinansowania. W kompetencjach specjalnych urzędów krajowych lub regionalnych leży określenie kryteriów wyboru wniosków o dofinansowanie, organizacja komisji kwalifikacyjnych i wyłonienie przedsięwzięć przeznaczonych do realizacji.

Kto może ubiegać się o dofinansowanie?

O dofinansowanie projektów mogą ubiegać się firmy, instytucje publiczne, jednostki samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe oraz osoby prywatne, jeśli przedstawią projekty odpowiadające kryteriom selekcji.

Sprzeciwy wobec pogłębienia integracji

Dążenie do rozszerzania i pogłębiania integracji budzi kontrowersje. W różnych państwach pojawiają się środowiska, które krytykują proces europejskiego zjednoczenia lub wręcz domagają się jego przerwania. Określa się je jako **eurosceptyczne**. Organizacje i partie polityczne zrzeszające eurosceptyków funkcjonują dziś w całej Europie i niejednokrotnie cieszą się całkiem wysokim poparciem społecznym.

Pierwszym symptomem zwiastującym wzrost znaczenia tendencji eurosceptycznych było fiasko projektu ***Konstytucji dla Europy***, czyli traktatu, który miał być nadrzędnym aktem prawnym dla całej UE, jeszcze ściślej wiążącym ze sobą wszystkie państwa członkowskie. Przyjęto go w 2004 r. w Rzymie, jednakże nie udało się go ratyfikować. W dokumencie tym znalazły się przepisy krytykowane przez władze niektórych państw, m.in. przepis dotyczący wprowadzenia urzędu ministra spraw zagranicznych UE. Część rządów sprzeciwiała się planom utworzenia wspólnych sił wojskowych szybkiego reagowania. Traktat odrzucono w referendach we Francji i w Holandii, po czym wycofano się z jego ratyfikacji.

Przykład

Wyjście Wielkiej Brytanii z UE

W Wielkiej Brytanii nastroje eurosceptyczne utrzymywały się na szczególnie wysokim poziomie. W 2016 r. na Wyspach Brytyjskich przeprowadzono referendum, w którym 52% głosujących opowiedziało się za wyjściem z UE. Rząd w Londynie wszczął wówczas procedurę, która została zakończona 31 stycznia 2020 r. i w której rezultacie Wielka Brytania jako pierwsze państwo w historii opuściła Unię Europejską. Proces jej wyjścia z unijnych struktur określa się jako **brexit**.

Eurosceptycyzm w Niemczech

Najsilniejszą eurosceptyczną partią polityczną w Niemczech jest aktualnie Alternatywa dla Niemiec (AfD). W wyborach do Bundestagu przeprowadzonych w 2025 r. ugrupowanie to zdobyło 20,8% głosów. Tak wysokie poparcie AfD uzyskała dzięki głośnemu sprzeciwowi wobec polityki migracyjnej Unii Europejskiej i dotychczasowych rządów zjednoczonych Niemiec oraz dzięki podnoszeniu haseł ksenofobicznych i antyislamskich. W 2025 r. niemiecki Federalny Urząd Ochrony Konstytucji uznał tę partię za organizację ekstremistyczną, która zagraża demokracji.

Eurosceptycyzm na Węgrzech

Viktor Orban i największa węgierska partia Fidesz słyną ze swoich eurosceptycznych poglądów i od dawna krytycznie odnoszą się do działań podejmowanych przez Brukselę. Premier Węgier kwestionuje instytucjonalizację UE i pogłębianie integracji oraz wspólne działania dotyczące migracji. Postawa narodowo-konserwatywnego rządu węgierskiego doprowadziła do nałożenia na Węgry przez TSUE kary pieniężnej za wielokrotne łamanie unijnego prawa azylowego.

Twoja kolej!

Przeczytaj poniższy tekst i wykonaj polecenia.

Postępujący proces integracji europejskiej implikuje [niesie ze sobą] *konieczność teoretycznej konceptualizacji* [uporządkowania i zdefiniowania] *pojęć, które określają różnorodne postawy wobec zjawiska europeizacji* [integracji europejskiej]. *Jednym z takich terminów jest „euroscepticyzm”.* […] *P. Taggart i A. Szczerbiak wyróżnili euroscepticyzm miękki (soft) i twardy (hard). Ten ostatni określa postawę kategorycznie odrzucającą samą ideę integracji europejskiej, a tym samym wyrażającą swój sprzeciw wobec Unii Europejskiej, a także uczestnictwa własnego kraju w procesach integracyjnych. Euroscepticyzm miękki nie wyraża natomiast zasadniczego sprzeciwu wobec samej idei integracji europejskiej czy członkostwa w UE, ale wyraża zastrzeżenia wobec jednego lub wielu aspektów integracji* [...], *co w efekcie prowadzi do częściowej lub warunkowej opozycji wobec UE.*

Źródło: A. Pleśniarska, *Integracja europejska w obliczu eurosceptycyzmu*, 2017 (zob. wykaz źródeł na s. 224).

- Jakie postawy eurosceptyczne wyróżniają przywołani w tekście badacze? Wyjaśnij różnicę pomiędzy tymi postawami.
- Znajdź informacje na temat partii lub organizacji, których przedstawiciele prezentują postawy eurosceptyczne omówione w tekście.

Europa ojczyzn czy Stany Zjednoczone Europy

Przez dekady trwania procesu integracji europejskiej główna kwestia, wokół której toczyły się spory między różnymi europejskimi środowiskami politycznymi, dotyczyła tego, co miałoby być zwieńczeniem procesów integracyjnych.

Zwolennicy integracji europejskiej (tzw. **euroentuzjaści**) uważają, że należy systematycznie poszerzać zakres spraw, którymi powinny zarządzać instytucje europejskie. Niektórzy z nich twierdzą, że celem powinno być powołanie unii politycznej, a może nawet federalnego państwa europejskiego, z własnym rządem, parlamentem i konstytucją. Wizja utworzenia „Stanów Zjednoczonych Europy" wraz z silnymi strukturami politycznymi, wspólnymi dyplomacją, armią, granicami i prawem ma zwiększać znaczenie UE na arenie międzynarodowej.

Po drugiej stronie sporu znajdują się zwolennicy tzw. Europy ojczyzn, według których kompetencje instytucji europejskich nie mogą nadmiernie ograniczać suwerenności państw narodowych. Każde z nich powinno zachować swoją niezależność, kulturę i tożsamość. Współpraca między rządami tych państw, oparta na konsensusie, miałaby przebiegać przy zachowaniu odrębności politycznej członków UE i skupiać się na kwestiach gospodarczych i bezpieczeństwa.

Suwerenności państw narodowych bronią także przeciwnicy integracji europejskiej (tzw. **eurosceptycy**), wśród których są również zwolennicy opuszczenia struktur europejskich.

To budzi kontrowersje

De Gaulle myślał w obrębie logiki państw narodowych. Bez nich – nie będzie Europy. Rozpuszczenie granic, zniesienie różnic oznaczałoby wielkie cywilizacyjne zubożenie, a politycznie – rządy ponadnarodowego ciała, nad którym nikt nie sprawowałby kontroli. Dante, Chateaubriand czy Goethe wnieśli ogromny wkład w kulturę europejską nie dlatego, że pisali w esperanto; to poeci narodowi, byli wielcy, bo czerpali ze swojej ziemi, ze swoich tradycji, zasilanych tym duchem, który przenika Europę.

Stąd generał wyprowadza dwa postulaty. Po pierwsze, Europa musi być demokratyczna. Nic wbrew narodom, ich głos musi być wysłuchany, bo bez ich udziału integracja się nie powiedzie [...]. [...] *Przywódcy* [...] [Francji] *zależało na postawieniu Europejczykom trzech pytań: czy chcesz, aby kontynent zmierzał w stronę integracji politycznej, kulturowej i militarnej? Czy chcesz, aby powołano organ konfederacyjny, zarządzający całą Europą? I ostatnie: czy jesteś za utworzeniem europejskiego parlamentu? Poznawszy odpowiedzi na te pytania, będzie można wypracować – tak sądził de Gaulle – kierunki dalszej współpracy, zabrać się do gruntownego namysłu nad przyszłością kontynentu.*

[...] *De Gaulle myśli kategoriami bonapartyzmu. Każe mu on wysuwać drugi postulat, nazwijmy go „realistycznym". Posługuje się przykładem: Europejska Wspólnota Gospodarcza została ustanowiona przez państwa narodowe, one wsparły ją kredytami, to one dźwigają ją na swoich barkach. Państwa narodowe to podstawowe realności, z którymi trzeba się liczyć i które należy brać pod uwagę przy rozbudowie i pogłębianiu projektu europejskiego. Tylko one są zdolne skutecznie artykułować swoją wolę polityczną. Porzucić je to wyrządzić Europie krzywdę.*

Źródło: K. Tyszka-Drozdowski, *Europa de Gaulle'a*, 2020 (zob. wykaz źródeł na s. 224).

Charles de Gaulle

Czy wiesz, że...

Twórcą idei **Europy ojczyzn** był generał Charles de Gaulle [czyt.: szarl de gol], prezydent Francji w latach 1959–1969. Uważał on, że współpraca europejska powinna obejmować wyłącznie kwestie gospodarcze, natomiast inne zadania należy pozostawić w gestii państw narodowych i ich rządów. Z tak określonej perspektywy skutecznie prowadzony proces integracji może odbywać się w ramach współpracy międzyrządowej, bez konieczności powoływania europejskich organizacji czy instytucji.

Pełna suwerenność nie istnieje, ponadto nigdy nie istniało, nie istnieje i nie będzie istnieć państwo całkowicie niezależne od świata istniejącego poza jego granicami. Jeszcze raz podkreślę – suwerenność nigdy nie jest całkowita, sama w sobie musi być rozpatrywana wielopłaszczyznowo, a samo jej ograniczanie nie oznacza, że dzieje się coś złego.

Unia Europejska przez niektórych nazywana jest quasi-konfederacją. Ma przecież własne prawo, które oddziałuje na całym terytorium, dysponuje niezależnym sądownictwem, a ponadto (na znacznym obszarze) prowadzona jest wspólna polityka monetarna poprzez istnienie wspólnej waluty. […]

Sam proces integracji w Europie – wg. prof. Klausa-Dietera Borchardta – nie mieści się w tradycyjnym rozumieniu tego słowa. Celem Unii Europejskiej jest połączenie suwerenności państw członkowskich w jedną ponadnarodową suwerenność, by ostatecznie stworzyć coś na wzór federacji.

Co istotne, sukcesywnie podkreśla się, że Unia Europejska nigdy nie ma zamienić się w państwo. Suwerenność państw członkowskich jest niezbędna dla istnienia UE, podobnie jak integracja. Czy możliwe jest zatem pogłębianie integracji z jednoczesnym zachowaniem suwerenności?

[…] *Unia Europejska jest zatem czymś pomiędzy państwem a instytucją międzynarodową. Nie jest to w żadnym wypadku „Bruksela", a my wszyscy. Współpraca na tym poziomie – i integracja – wynika oczywiście z ograniczenia suwerenności, ale w zamian za możliwość tworzenia historycznego ponadnarodowego projektu.*

Źródło: P. Mering, *Unia Europejska ogranicza nam suwerenność? No pewnie, że tak. O to w niej przecież chodzi*, 2020 (zob. wykaz źródeł na s. 224).

- Scharakteryzuj postawy wobec procesu integracji europejskiej, które zaprezentowali autorzy zacytowanych tekstów. Wymień także najistotniejsze wyzwania dla współczesnej Europy wspomniane w obu fragmentach.

Twoja kolej!

Działanie obywatelskie

Przeprowadźcie sondę szkolną lub uliczną na temat przyszłości Unii Europejskiej. Przemyślcie dokładnie pytania, które zadacie ankietowanym. Mogą one dotyczyć kwestii ewentualnego rozszerzenia integracji na kolejne państwa, skuteczności i zakresu poszczególnych polityk unijnych lub zacieśniania współpracy politycznej w ramach UE. Przedstawcie wyniki na forum klasy.

Zapoznajcie się z ogólnymi zasadami dotyczącymi zorganizowania sondy. → zob. s. 21–22

Twoja kolej!

Pytania podsumowujące

- Jakie były etapy integracji europejskiej?
- W jaki sposób przebiega proces akcesji do Unii Europejskiej?
- Jakie są strategiczne priorytety UE?
- Jakie działania podejmuje Unia Europejska w ramach polityki zagranicznej i bezpieczeństwa?
- W jakim celu ustanowiono przestrzeń wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości?
- Na czym polegają euroentuzjazm i eurosceptycyzm?

Czy wiesz, że...

Wielkim zwolennikiem idei integracji europejskiej był papież Jan Paweł II. Postrzegał on Unię Europejską jako przestrzeń respektowania praw człowieka i narodów oraz współpracy państw i społeczeństw. Dlatego aktywnie wspierał starania Polski o członkostwo w strukturach unijnych. Jednocześnie nawoływał, by działalność UE nie ograniczała się tylko do kwestii politycznych i gospodarczych. W jego wizji zjednoczona Europa powinna być także wspólnotą duchową, opartą na zasadach sprawiedliwości i solidarności oraz na tradycjach chrześcijańskich i humanistycznych.

3. Polska w Unii Europejskiej

Na tej lekcji:

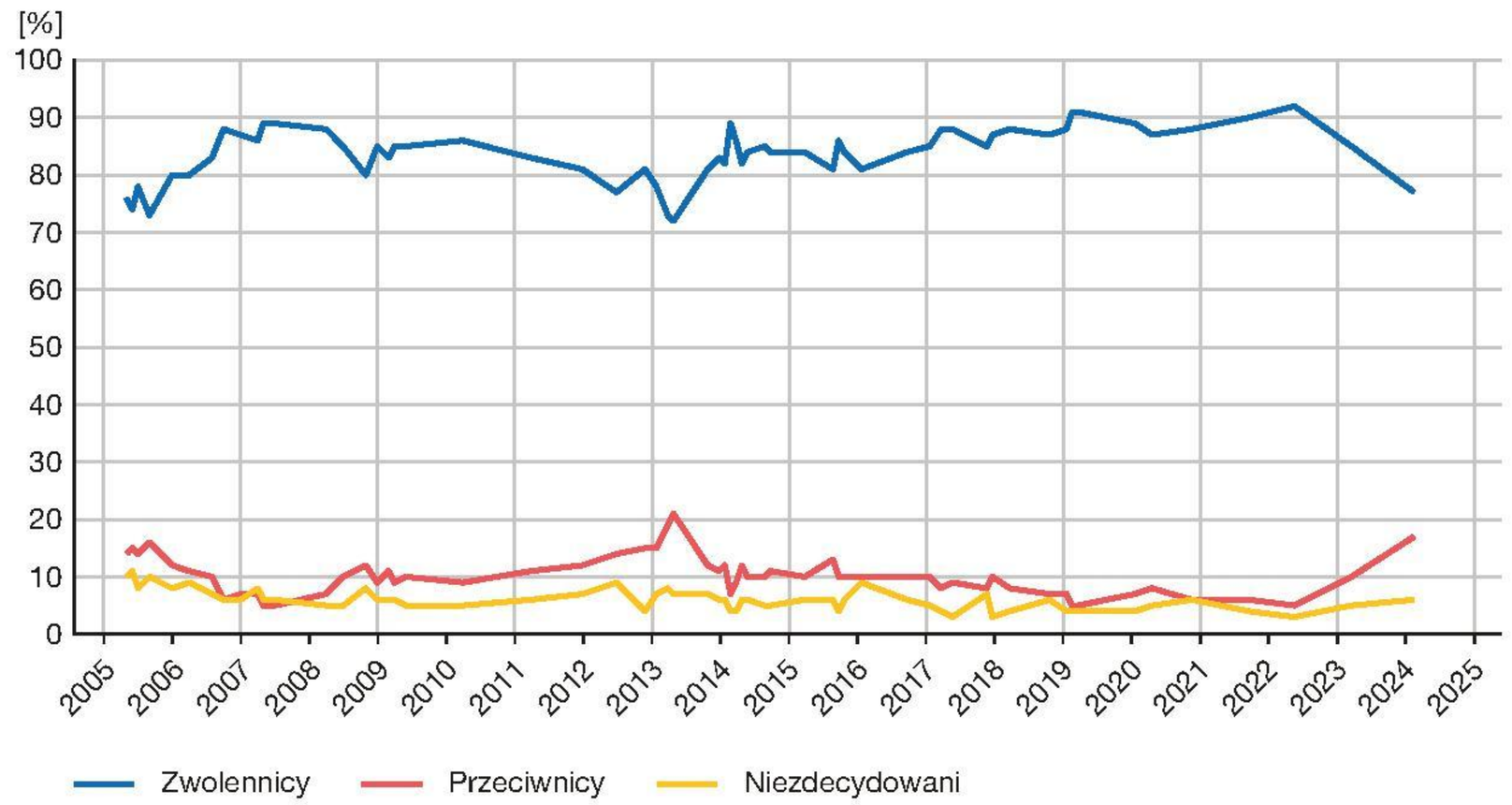
• dowiesz się, jaka była droga Polski do Unii Europejskiej • ocenisz bilans członkostwa Polski w UE • wyszukasz informacje na temat udziału Polaków w pracach instytucji unijnych • poznasz prawa wynikające z unijnego obywatelstwa • dowiesz się, jak obywatele mogą wpływać na politykę unijną

Dyskusje na temat oceny bilansu Polski w Unii Europejskiej toczą się od lat w polskim życiu publicznym – zarówno wśród polityków, jak i wśród zwykłych obywateli. Warto zatem docenić zyski płynące z członkostwa i rozważyć wyzwania stojące przed państwem polskim, zdobyć informacje dotyczące aktywności polskich przedstawicieli w instytucjach unijnych oraz poznać prawa, które przysługują obywatelom UE, w tym nasze możliwości wpływu na polityki unijne.

Polska jako państwo członkowskie Unii Europejskiej

Polska należy do Unii Europejskiej od ponad dwóch dekad. Przystąpienie do organizacji w 2004 r. – po sześciu latach od rozpoczęcia negocjacji akcesyjnych – było efektem kilkunastoletniego procesu modernizowania gospodarki i reformowania państwa. Od samego początku idea integracji ze strukturami unijnymi cieszyła się dużym poparciem polskiego społeczeństwa – odsetek zwolenników wejścia do UE nigdy nie spadł poniżej 70%.

Stosunek Polek i Polaków do członkostwa w UE

Źródło: CBOS, 2024 (zob. wykaz źródeł na s. 224).

Twoja kolej!

Zapoznaj się z danymi przedstawionymi na powyższym wykresie i odpowiedz, kiedy poparcie społeczne dla polskiego członkostwa w UE było najwyższe. Jakie wydarzenia bądź okoliczności mogły mieć na to wpływ?

Droga Polski do Unii Europejskiej

19 września 1989

Polscy przedstawiciele zawierają z EWG umowę o współpracy gospodarczej i handlowej.

1990

25 maja 1990

Minister Spraw Zagranicznych Krzysztof Skubiszewski występuje do UE z oficjalnym wnioskiem o rozpoczęcie rozmów w sprawie umowy o stowarzyszeniu.

16 grudnia 1991

Podpisanie układu o stowarzyszeniu między Polską a Wspólnotami Europejskimi w Brukseli. W umowie określono zasady współpracy gospodarczej i politycznej między stronami, a w preambule zadeklarowano, że celem Polski jest przystąpienie do struktur europejskich.

21–22 czerwca 1993

Podczas posiedzenia Rady Europejskiej w Kopenhadze przedstawiciele państw unijnych wyrazili zgodę na kolejne rozszerzenie UE.

1995

8 kwietnia 1994

Polska składa oficjalny wniosek o przyjęcie do UE.

31 marca 1998

Rozpoczęcie rozmów akcesyjnych. Rząd Jerzego Buzka rozpoczął oficjalne negocjacje z UE w 31 obszarach. Przez cały ten proces polskie władze przeprowadzały w kraju zmiany prawne, strukturalne i instytucjonalne, aby dostosować kraj do standardów UE.

13 grudnia 2002

Zakończenie negocjacji. Podczas szczytu Rady Europejskiej w Kopenhadze zakończono rozmowy z UE dotyczące ostatnich kwestii spornych. Ustalono szczegółowe warunki członkostwa oraz zakres wsparcia finansowego, jakie Polska otrzyma w okresie przejściowym.

16 kwietnia 2003

Podpisanie traktatu akcesyjnego z UE w Atenach – przez Polskę i dziewięć innych państw: Czechy, Słowację, Węgry, Litwę, Łotwę, Estonię, Słowenię, Maltę i Cypr. Wszystkie państwa przystępujące i członkowskie musiały ratyfikować umowę.

2000

7–8 czerwca 2003

Referendum akcesyjne. 77,5% głosujących Polaków poparło członkostwo w UE. Frekwencja wyniosła 58,85%.

23 lipca 2003

Prezydent RP Aleksander Kwaśniewski ratyfikował traktat akcesyjny.

2005

1 maja 2004

Wejście w życie traktatu akcesyjnego. Polska stała się pełnoprawnym członkiem UE po ratyfikacji Traktatu akcesyjnego przez wszystkie państwa członkowskie.

21 grudnia 2007

Polska przystępuje do strefy Schengen.

Co zyskała Polska dzięki członkostwu w UE?

Dostęp do wspólnego rynku europejskiego	Polska stała się częścią jednolitego rynku, w ramach którego obowiązują cztery swobody: przepływu osób, towarów, usług i kapitału. Oznacza to, że polscy pracownicy mogą swobodnie podejmować zatrudnienie na terenie UE, a polscy przedsiębiorcy – oferować swoje towary i usługi na wspólnym europejskim rynku. Jednocześnie przedsiębiorstwa zagraniczne uzyskały dostęp do rynku polskiego, co zwiększyło konkurencyjność rodzimej gospodarki i poskutkowało wzrostem liczby inwestycji zagranicznych.
Wykorzystanie środków finansowych w ramach funduszy unijnych	Polska stała się jednym z największych beneficjentów środków europejskich. Pieniądze z funduszy unijnych pozwoliły na modernizację i rozbudowę infrastruktury publicznej (dróg, mostów, linii kolejowych, oczyszczalni ścieków, lotnisk), restrukturyzację rolnictwa oraz podniesienie standardu życia Polaków.
Zwiększenie znaczenia geopolitycznego i podniesienie poziomu bezpieczeństwa Polski	Polska zyskała wpływ na politykę Unii Europejskiej, w tym na decyzje podejmowane przez instytucje unijne. Członkostwo w tak istotnej organizacji podniosło poziom bezpieczeństwa ekonomicznego i społecznego Polaków. Rozwijana w ostatnich latach europejska współpraca w dziedzinie obronności wzmacnia bezpieczeństwo państwa na arenie międzynarodowej, w tym jest czynnikiem odstraszającym w relacjach z Rosją.
Podniesienie jakości życia Polaków	Pośrednimi efektami członkostwa są wzrost dochodów Polaków i spadek bezrobocia – oba te procesy przyczyniły się do podniesienia jakości życia polskich rodzin. Dodatkowo polepszenie jakości usług publicznych, modernizacja infrastruktury oraz inwestycje w rozwój regionalny i spójność społeczną umożliwiły Polsce skok cywilizacyjny.
Praworządność i przestrzeganie praw człowieka, poczucie przynależności	Dzięki przyjęciu europejskiego dorobku prawnego Polska znalazła się w gronie państw o najwyższych standardach demokracji, w których szczególną wagę przykłada się do praworządności i przestrzegania praw człowieka. Dodatkowo przynależność do wspólnoty politycznej buduje w Polakach wspólną europejską tożsamość i poczucie więzi z innymi mieszkańcami Starego Kontynentu.
Nowe możliwości dotyczące edukacji i pracy poza granicami Polski	Dzięki włączeniu państwa do jednolitego rynku europejskiego polscy obywatele zyskali możliwość nie tylko swobodnego podróżowania, lecz także podejmowania nauki i pracy oraz osiedlania się w innych państwach członkowskich. Co ważne, programy europejskie pozwalają m.in. uczniom, studentom, nauczycielom i wykładowcom brać udział w wymianach i różnorodnych projektach międzynarodowych.

Jakie mamy obowiązki z tytułu członkostwa w UE?

Integracja z Unią Europejską przyniosła Polsce wiele korzyści i przyczyniła się do rozwoju gospodarczego i społecznego. Z członkostwa wynikają jednak także zobowiązania. Dotyczą one w dużej mierze spraw ekonomicznych oraz prawnych i obejmują:

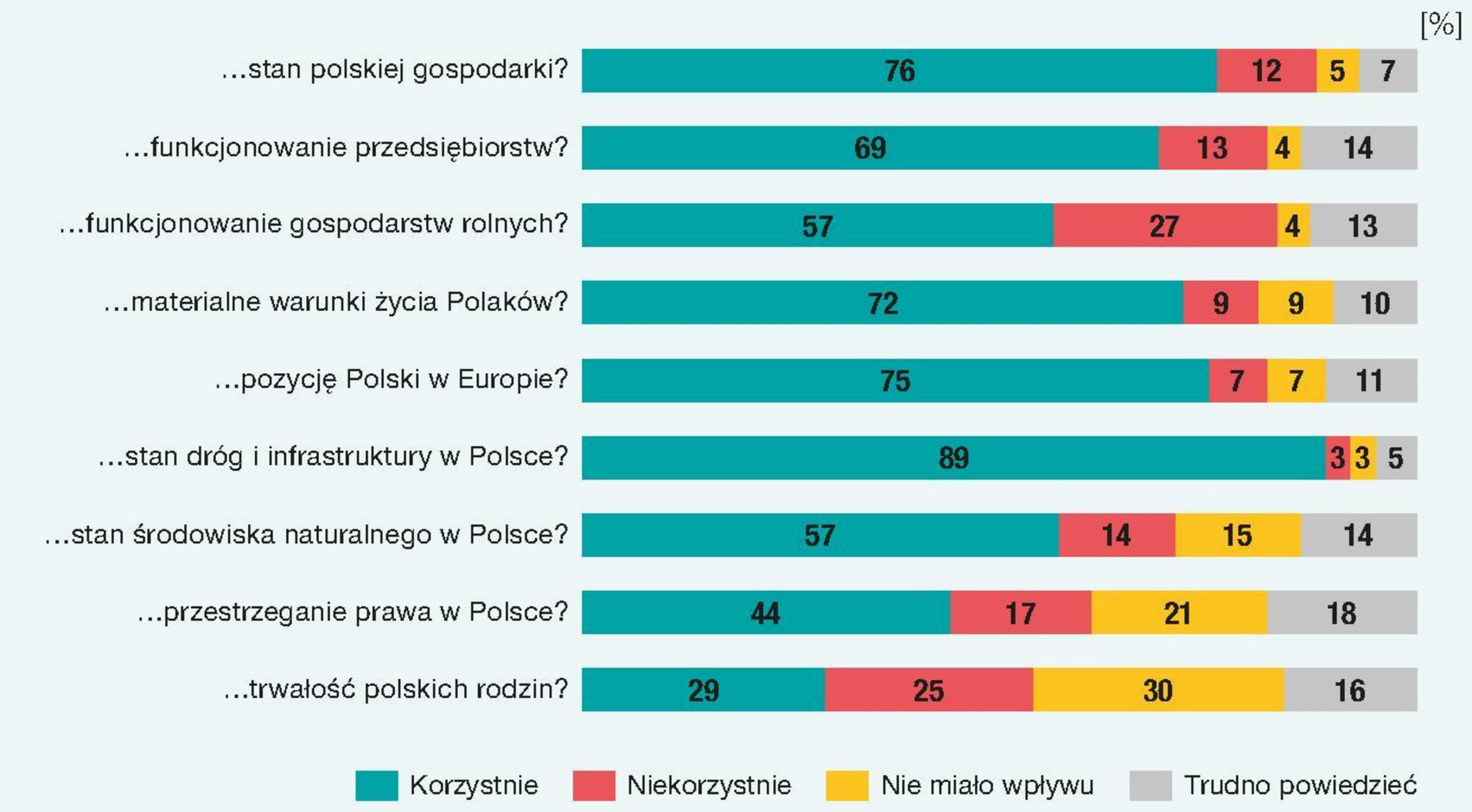
- opłacanie składki członkowskiej do wspólnego budżetu unijnego;
- poddawanie się kontrolom wydatkowania pieniędzy z przyznanych funduszy;
- wdrażanie i przestrzeganie prawa unijnego;
- przyznanie prawu unijnemu pierwszeństwa przed ustawami polskimi, w tym uznanie decydującego znaczenia orzeczeń TSUE w sprawach dotyczących wyłącznych kompetencji instytucji unijnych;
- respektowanie podstawowych wartości europejskich, czyli demokracji, praworządności, równości, wolności i praw człowieka;
- realizację wspólnych polityk europejskich;

- wdrażanie i przestrzeganie zasad jednolitego rynku, czyli swobodnego przepływu osób, towarów, usług i kapitału;
- współpracę w zakresie sprawiedliwości i spraw wewnętrznych;
- troskę o utrzymanie stabilności ekonomicznej, czyli niskiego poziomu inflacji, zadłużenia i deficytu budżetowego;
- przygotowania do przyjęcia wspólnej waluty europejskiej (euro).

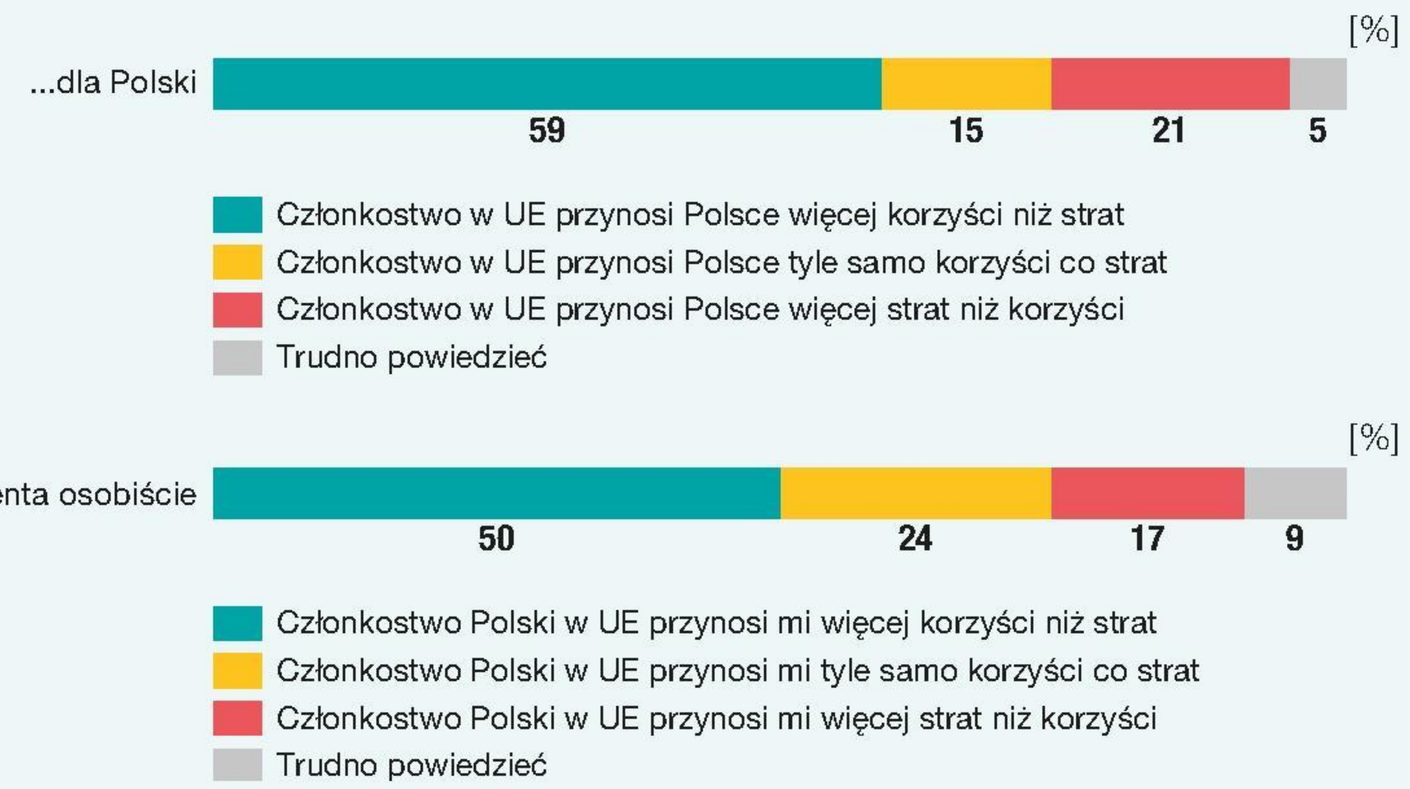
Twoja kolej!

Zapoznaj się z danymi z 2024 r. przedstawionymi na wykresach i zastanów się, jak Polki i Polacy oceniają skutki akcesji Polski do UE. W jakich obszarach dostrzegają największe korzyści, a co uważają za niekorzystny rezultat integracji?

Jak – Pana/Pani zdaniem – przystąpienie Polski do UE wpłynęło na…

Ocena skutków członkostwa...

Źródło: CBOS, 2024 (zob. wykaz źródeł na s. 224).

Przykład

Europejski nakaz aresztowania

Współpraca państw Unii Europejskiej w zakresie sprawiedliwości i spraw wewnętrznych jest możliwa m.in. dzięki wdrażaniu i przestrzeganiu regulacji związanych z europejskim nakazem aresztowania (ENA). Wydanie go przez sąd w jakimkolwiek państwie członkowskim skutkuje ściganiem podejrzanych lub oskarżonych o popełnienie przestępstwa na terenie całej Unii Europejskiej. W razie ujęcia osoby takie są przekazywane organom ścigania właściwego państwa unijnego, zwykle z pominięciem skomplikowanej procedury ekstradycyjnej. Polska jest jednym z państw, których władze najczęściej wydają europejskie nakazy aresztowania, a zatem ścigają osoby podejrzane bądź oskarżone także za granicą.

Wyzwania i kontrowersje związane z członkostwem w UE

Wprowadzenie prawa europejskiego do prawa krajowego	Przystąpienie do organizacji wymagało od wszystkich państw członkowskich przyjęcia całego dorobku prawnego UE. Aby wdrożyć niektóre regulacje prawne, należało wprowadzić wiele istotnych zmian instytucjonalnych, organizacyjnych i strukturalnych. Niektóre z nich budziły kontrowersje wśród polityków i społeczeństwa, np. unijne rozporządzenie *Prawo o klimacie*, które zobowiązuje Polskę do osiągnięcia neutralności klimatycznej do 2050 r.
Suwerenność państwa	Przystępując do UE, Polska zgodziła się na ograniczenie swoich uprawnień, w tym na częściowe przekazanie organizacji międzynarodowej prawa do prowadzenia polityk publicznych, które dotychczas należały do kompetencji władz krajowych, np. w dziedzinie rolnictwa, handlu, polityki gospodarczej, ochrony środowiska. Ponadto częścią polskiego porządku prawnego stały się źródła prawa europejskiego, np. rozporządzenia i dyrektywy UE, a wszystkie podmioty funkcjonujące na terenie RP muszą respektować orzeczenia TSUE.
Migracja zarobkowa	Otwarcie granic unijnych dla pracowników z Polski pozwoliło polskim obywatelom na migrację do innych państw europejskich, w których mogli łatwiej znaleźć pracę lub uzyskać wyższe wynagrodzenie. Po przystąpieniu do UE ok. 3 mln Polaków zdecydowały się na migrację zarobkową. W 2024 r. ponad 2 mln polskich obywateli wciąż przebywały na terenie innych państw członkowskich.
Konflikty z instytucjami europejskimi	W ostatniej dekadzie niektóre polskie rządy wchodziły w spór z instytucjami UE. Istotny był zwłaszcza rozpoczęty w 2016 r. konflikt rządu Zjednoczonej Prawicy z Komisją Europejską dotyczący naruszeń praworządności i niezależności wymiaru sprawiedliwości w Polsce. W tej sprawie KE wszczynała postępowania przed Trybunałem Sprawiedliwości UE przeciwko polskim władzom. Skutkowało to m.in. zamrożeniem części środków unijnych przeznaczonych na tzw. **Krajowy Plan Odbudowy** (KPO).
Transformacja energetyczna i osiągnięcie neutralności klimatycznej	Polska gospodarka jest jedną z najbardziej emisyjnych w Unii. 85% energii pozyskujemy z paliw kopalnych i odpowiadamy za 97% wydobycia węgla w całej wspólnocie. Unia Europejska przyjęła pakiet przepisów wyznaczających jej członkom drogę do osiągnięcia neutralności klimatycznej – ocena tego pakietu podzieliła polską scenę polityczną. Niektórzy polscy politycy podkreślają, że państwa dawnego bloku wschodniego, które musiały nadrabiać zapóźnienia gospodarcze z czasów komunizmu, nie są gotowe na przejście do pełnej zeroemisyjności i potrzebują większego wsparcia finansowego z unijnego budżetu.

Jaki jest Twój pogląd na kwestię suwerenności Polski w kontekście członkostwa w UE?

Krajowy Plan Odbudowy – polski program inwestycji i reform mających na celu wzmocnienie gospodarki po pandemii COVID-19, finansowany z funduszy unijnych.

Twoja kolej!

Przygotuj samodzielnie przemówienie, w którym przedstawisz trzy najważniejsze – w Twojej opinii – skutki wejścia Polski do Unii Europejskiej. Omów takie następstwa, które wpłynęły – Twoim zdaniem – w największym stopniu na codzienne życie Polek i Polaków.

Przykład

Spór o Turów

W 2021 r. rozpoczął się spór między Polską a Czechami dotyczący rozbudowy kopalni węgla brunatnego Turów, usytuowanej na pograniczu obu państw. Nasi sąsiedzi byli przeciwni inwestycji i wnieśli w tej sprawie skargę do TSUE. W uzasadnieniu wskazali, że wydobycie surowca w tym miejscu powoduje obniżanie się poziomu wód gruntowych i pogorszenie jakości powietrza w regionie. Trybunał nakazał wstrzymanie wydobycia węgla przez kopalnię aż do czasu wydania rozstrzygnięcia. Polskie władze nie wdrożyły tego tymczasowego rozwiązania – argumentowały, że działalność kopalni ma istotne znaczenie dla bezpieczeństwa energetycznego kraju. W efekcie na Polskę nałożono karę w wysokości 500 tys. euro za każdy dzień niewykonania decyzji TSUE. W lutym 2022 r. Polacy podpisali z Czechami porozumienie, a skargę wycofano. Mimo zakończenia sporu Trybunał utrzymał w mocy swoje postanowienie w sprawie kary finansowej.

Kopalnia Turów to jeden z największych zakładów przemysłowych w województwie dolnośląskim. Roczne wydobycie wynosi w niej około 7,8 mln ton węgla brunatnego. Surowiec ten przeznacza się na potrzeby produkcji energii elektrycznej w elektrowni Turów.

Fundusze unijne

Polska korzysta z unijnej pomocy finansowej. Sposób wykorzystania środków z funduszy europejskich uzgodniono w specjalnej umowie partnerskiej zawartej między RP a Komisją Europejską. Ponadto władze państwowe przygotowują specjalne programy krajowe i regionalne, w których wyznaczają obszary wsparcia i określają, jakie konkretne działania zostaną sfinansowane. W latach 2021–2027 w Polsce realizuje się przedsięwzięcia w ramach takich programów, jak:

- **Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FENIKS)** – pozyskane środki można przeznaczyć na rozwój niskoemisyjnej gospodarki, ochronę środowiska, przeciwdziałanie zmianom klimatu, inwestycje w transport, służbę zdrowia i ochronę dziedzictwa kulturowego;
- **Fundusze Europejskie dla Nowoczesnej Gospodarki (FENG)** – pomoc jest kierowana do przedsiębiorstw i instytucji z sektora biznesu i nauki, które mogą pozyskiwać środki na innowacyjne projekty;
- **Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego (FERS)** – z tego źródła współfinansuje się projekty dotyczące edukacji, zdrowia i pracy, mające na celu poprawę jakości nauczania, integrację społeczną, podniesienie kompetencji uczestników rynku pracy, rozwijanie usług społecznych i z zakresu ochrony zdrowia;
- **Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy (FERC)** – wsparcie obejmuje działania na rzecz rozwoju e-usług (pozwalających obywatelom zdalnie załatwiać sprawy urzędowe), wdrażania najnowszych technologii cyfrowych, zwiększania dostępu do internetu oraz wspierania kompetencji cyfrowych społeczeństwa;
- **Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej (FEPW)** – pomoc finansową kieruje się do województw wschodnich, gdzie pozyskane środki są inwestowane m.in. w innowacyjność przedsiębiorstw, energetykę i ochronę klimatu, transport publiczny, kapitał społeczny, turystykę.

Twoja kolej!

Skorzystaj z serwisu internetowego www.mapadotacji.gov.pl. Na stronie tej można znaleźć informacje na temat projektów współfinansowanych z funduszy europejskich realizowanych na terytorium Polski. Sprawdź, jakie inicjatywy wdraża się w Twoim regionie (województwie, powiecie lub gminie) dzięki środkom europejskim. Wybierz trzy z nich i krótko je scharakteryzuj. Wyjaśnij, jakie znaczenie dla rozwoju Twojego regionu mają te projekty.

Twoja kolej!

Podzielcie się na dwie grupy, które wezmą udział w klasowej debacie poświęconej stwierdzeniu: „Członkostwo w Unii Europejskiej przyniosło Polsce więcej zysków niż strat". Pierwszy zespół będzie bronić tej tezy, a drugi – prezentować argumenty przeciwko niej. Wspólnie z nauczycielem ustalcie format i zasady debaty.

W jaki sposób Polska angażuje się w prace instytucji UE?

Rada Europejska	• Na posiedzeniach RE Polskę reprezentuje premier, któremu czasem towarzyszy Minister Spraw Zagranicznych. • W latach 2014–2019 (przez dwie kadencje) funkcję Przewodniczącego Rady Europejskiej pełnił Donald Tusk.
Rada UE	• Reprezentantem RP na posiedzeniach Rady UE jest odpowiedni minister – w przypadku Rady ds. Ogólnych oraz Rady ds. Zagranicznych jest to Minister Spraw Zagranicznych. • Polska dwukrotnie sprawowała prezydencję w Radzie, jako pierwsze państwo z tria tworzonego z Cyprem i Danią. Pierwsza polska kadencja przypadła na drugą połowę 2011 r., a druga – na pierwszą połowę 2025 r.
Parlament Europejski	• Od 2024 r. Polsce przysługują 53 miejsca w Parlamencie Europejskim. Mandaty przydziela się poszczególnym komitetom wyborczym proporcjonalnie do zdobytych przez nie głosów, dzięki czemu również mniejsze partie i komitety (w tym te eurosceptyczne) mają swoją reprezentację w PE. • W latach 2009–2012 urząd Przewodniczącego Parlamentu Europejskiego sprawował Jerzy Buzek. • Funkcję Wiceprzewodniczącego PE pełnili dotychczas: Jacek Saryusz-Wolski (2004–2007), Janusz Onyszkiewicz (2004–2007), Adam Bielan (2007–2009), Marek Siwiec (2007–2009), Jacek Protasiewicz (2012–2014), Ryszard Czarnecki (2014–2018), Bogusław Liberadzki (2017–2019), Zdzisław Krasnodębski (2018–2019), Ewa Kopacz (od 2019 r.).
Komisja Europejska	W czasie każdej kadencji Komisji Europejskiej jednym z członków tej instytucji (komisarzy) jest jeden przedstawiciel Polski wskazany przez rząd. Dotychczas polskimi komisarzami byli: Danuta Hübner (2004–2009), Paweł Samecki (2009–2010), Janusz Lewandowski (2010–2014), Jacek Dominik (2014), Elżbieta Bieńkowska (2014–2019), Janusz Wojciechowski (2019–2024), Piotr Serafin (od 2024 r.).
Trybunał Sprawiedliwości UE	Członkiem Trybunału Sprawiedliwości UE każdorazowo jest jeden sędzia pochodzący z Polski. Dotychczas polskimi sędziami w TSUE byli: Jerzy Makarczyk (2004–2009) oraz Marek Safjan (2009–2024).

Czy wiesz, że...

Pierwsze wybory do Parlamentu Europejskiego, w których głosowali Polacy, odbyły się 12–13 czerwca 2004 r., czyli zaledwie miesiąc po oficjalnym przystąpieniu Polski do UE. Frekwencja wyborcza wyniosła wówczas zaledwie 20,87%.

Przykład

Polskie inicjatywy w Unii Europejskiej

- **Via Carpatia** to inicjatywa przedstawiona w 2006 r. przez Polskę, Litwę, Słowację i Węgry. Jej celem jest wybudowanie międzynarodowego połączenia drogowego (autostrady lub drogi ekspresowej), biegnącego z północy na południe i łączącego litewską Kłajpedę z greckimi Salonikami. Trasa ma przebiegać wzdłuż wschodnich granic Unii Europejskiej, przez Litwę, Polskę, Słowację, Węgry, Rumunię, Bułgarię i Grecję. Na polskim odcinku trasy znajdują się: Białystok, Lublin i Rzeszów.
- **Partnerstwo Wschodnie** to zainicjowany w 2009 r. przez Polskę i Szwecję program realizowany w ramach polityki sąsiedztwa UE, adresowany pierwotnie do sześciu państw: Armenii, Azerbejdżanu, Białorusi, Gruzji, Mołdawii i Ukrainy (Białoruś zawiesiła swój udział w PW w 2021 r.). Celem tej inicjatywy jest pogłębianie więzi politycznych i gospodarczych między Unią a państwami ze wschodniej Europy i z rejonu Kaukazu. Zakłada się m.in. utworzenie strefy wolnego handlu oraz uruchomienie programów pomocowych finansowanych z unijnego budżetu i skierowanych do państw wdrażających prodemokratyczne reformy polityczne.

Podczas pierwszej polskiej prezydencji w Radzie UE szczyt Partnerstwa Wschodniego zorganizowano 30 września 2011 r. w Warszawie.

Wybrane inicjatywy i aktywności Polaków w Unii Europejskiej

- **Róża Thun** była posłanką w Parlamencie Europejskim od 2009 do 2024 r. Szczególnie intensywnie zaangażowała się w tym okresie w działania na rzecz zniesienia roamingu [czyt.: rołmingu] na terenie Unii Europejskiej, czyli opłat za korzystanie z telefonu komórkowego poza zasięgiem działania swojego operatora. Pracowała także nad wprowadzeniem regulacji nakładających na producentów obowiązek ujednolicenia standardu ładowania urządzeń elektronicznych, tak aby wszystkie smartfony, tablety i laptopy mogły być zasilane za pomocą ładowarek z wejściem USB-C, co ma zmniejszyć ilość odpadów elektronicznych. Ostatecznie m.in. w wyniku zabiegów polskiej europosłanki w 2017 r. w całej Unii zniesiono opłaty roamingowe, a w 2022 r. przyjęto przepisy o uniwersalnej ładowarce, które weszły w życie pod koniec 2024 r.

- **Jerzy Buzek** był europosłem przez dwie dekady (od 2004 do 2024 r.), a w latach 2009–2012 pełnił funkcję Przewodniczącego Parlamentu Europejskiego jako pierwszy polityk z obszaru środkowoeuropejskiego. Po zakończeniu kadencji Przewodniczącego PE zaangażował się w prace nad regulacjami dotyczącymi energetyki i rynku energii. Miał wpływ na przygotowanie rozporządzenia gazowego, które zobowiązuje państwa członkowskie UE do udzielania sobie pomocy w sytuacji niedoboru gazu i stanowi podstawę europejskiej solidarności energetycznej.

Twoja kolej!

Wyszukaj na stronie Parlamentu Europejskiego informacje na temat zaangażowania Polaków w bieżącą działalność tej instytucji. Wybierz dwóch dowolnych europosłów należących do różnych frakcji w PE, a następnie ustal, w jakich komisjach europarlamentarnych działają i jakie były ich ostatnie aktywności na forum Parlamentu.

Czy wiesz, że...

Obywatelstwo unijne jest nowością w prawie międzynarodowym – do tej pory żadna organizacja międzynarodowa nie wprowadziła podobnego rozwiązania.

W praktyce

Obywatelstwo unijne

W traktacie z Maastricht państwa europejskie podjęły decyzję o ustanowieniu obywatelstwa Unii Europejskiej. Obywatelem UE jest każda osoba fizyczna posiadająca obywatelstwo któregokolwiek państwa członkowskiego. Nie określono zatem procedur przyznania i odebrania obywatelstwa unijnego. Zostało ono powiązane z obywatelstwem krajowym i ma wobec niego charakter dodatkowy, uzupełniający – poszerza katalog naszych indywidualnych praw, natomiast nie nakłada na nas żadnych nowych obowiązków. Do najważniejszych uprawnień przysługujących obywatelom UE zalicza się m.in. prawa do:

- swobodnego przemieszczania się i osiedlania na całym obszarze Unii;
- podejmowania pracy i prowadzenia działalności gospodarczej na terenie UE;
- głosowania i kandydowania w wyborach do Parlamentu Europejskiego;
- złożenia petycji do Parlamentu Europejskiego;
- składania skarg do Europejskiego Rzecznika Praw Obywatelskich;
- głosowania i kandydowania w wyborach lokalnych w zamieszkiwanym na stałe kraju członkowskim, niezależnie od faktu posiadania obywatelstwa tego państwa;
- korzystania z pośredniej inicjatywy prawodawczej (tzw. europejskiej inicjatywy obywatelskiej);
- opieki dyplomatycznej i konsularnej ze strony placówek wszystkich państw unijnych mieszczących się poza granicami UE (na taką opiekę mogą liczyć np. Polacy przebywający na terytorium państw trzecich, w których Polska nie ma przedstawicielstwa);
- zatrudnienia w służbie cywilnej UE na zasadzie wolnego i równego dostępu do stanowisk.

Czy udało Ci się już skorzystać z jakichś praw obywatela UE? W jakich sytuacjach to nastąpiło?

Masz wpływ

F

Europejska inicjatywa obywatelska (EIO)

Ten instrument wprowadzony na mocy traktatu lizbońskiego umożliwia Europejczykom aktywne uczestniczenie w kształtowaniu unijnej polityki i skłania instytucje UE (a konkretnie Komisję Europejską) do podejmowania działań w sprawach wskazanych przez obywateli. Jest to rozwiązanie wzorowane na procedurze obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej występującej w niektórych państwach członkowskich. Obywatele UE mogą proponować zmiany w unijnych regulacjach dotyczących dziedzin, w których KE ma prawo formułować przepisy, np. ochrony środowiska, rolnictwa, energii, handlu czy transportu.

Jako obywatel/obywatelka Unii Europejskiej możesz przyłączyć się do grupy organizatorów inicjatywy lub wesprzeć jeden z już istniejących projektów, a tym samym włączyć się w debatę na ważne dla Ciebie tematy i zwrócić uwagę na wspólne problemy. Pomysłodawcy muszą zebrać odpowiednią liczbę podpisów pod swoim wnioskiem do KE. Poparcie dla danej inicjatywy mogą wyrazić w ten sposób tylko obywatele UE, którzy są w wieku uprawniającym do głosowania w wyborach do Parlamentu Europejskiego. W większości państw UE próg wiekowy wynosi 18 lat, z wyjątkiem Grecji (17 lat) oraz Belgii, Niemiec, Malty, Austrii (16 lat).

Twoja kolej!

F

Wejdź na oficjalną stronę Unii Europejskiej poświęconą inicjatywie obywatelskiej (https://citizens-initiative.europa.eu/_pl). Zapoznaj się z projektami zarejestrowanymi przez KE, które można obecnie poprzeć. Czy któraś z tych inicjatyw szczególnie Cię zainteresowała? Dlaczego?

W praktyce

F

Jak wystąpić z europejską inicjatywą obywatelską?

- **Krok 1. – utworzenie grupy organizatorów**
  W jej składzie musi znaleźć się minimum 7 obywateli UE mieszkających w 7 różnych krajach unijnych. Znalezienie podobnie myślących osób z różnych państw może stanowić problem – warto skorzystać z porad umieszczonych na stronie forum poświęconego europejskiej inicjatywie obywatelskiej.
- **Krok 2. – zarejestrowanie inicjatywy przez Komisję Europejską**
  Na stronie internetowej EIO należy założyć konto organizatora (będzie to kanał kontaktu z Komisją Europejską na wszystkich etapach procedury), a następnie przedstawić cel i opis inicjatywy oraz źródła jej finansowania. Opis powinien zostać sformułowany w jednym z języków urzędowych UE, np. po polsku. Pamiętaj, że KE rejestruje tylko te inicjatywy, które spełniają określone kryteria. Na podjęcie decyzji w tej sprawie Komisja ma dwa miesiące.
- **Krok 3. – zbieranie podpisów poparcia**
  Zarejestrowane inicjatywy są publikowane przez KE na oficjalnej stronie internetowej EIO. Zwolennicy inicjatywy muszą wypełnić (na papierze lub online) deklarację poparcia, czyli specjalny formularz dostępny we wszystkich językach urzędowych UE. Na zebranie wymaganej liczby podpisów – czyli poparcia co najmniej miliona obywateli UE – organizatorzy mają 12 miesięcy od momentu rozpoczęcia kampanii informacyjnej (maksymalnie 6 miesięcy od daty zarejestrowania inicjatywy).
- **Krok 4. – przekazanie deklaracji poparcia do weryfikacji**
  Zebrane podpisy organizatorzy w ciągu 3 miesięcy muszą pogrupować według obywatelstwa i przesłać do weryfikacji wskazanym organom z każdego z państw unijnych (wykaz tych organów znajduje się na stronie EIO, np. w Polsce sprawami tego typu zajmuje się Ministerstwo Cyfryzacji). Weryfikacja w krajach członkowskich trwa do trzech miesięcy.
- **Krok 5. – przekazanie inicjatywy do Komisji Europejskiej**
  Organizatorzy mają kolejne trzy miesiące na przedłożenie inicjatywy do rozpatrzenia przez KE. Do wniosku muszą dołączyć informacje dotyczące otrzymanego poparcia i źródeł finansowania inicjatywy.
- **Krok 6. – odpowiedź Komisji Europejskiej**
  Przedstawiciele KE spotykają się z organizatorami inicjatywy, aby zapoznać się ze szczegółowymi kwestiami związanymi z projektem. Pomysłodawcy mogą również zaprezentować inicjatywę podczas wysłuchania publicznego w Parlamencie Europejskim. W ciągu sześciu miesięcy Komisja Europejska odpowiada na propozycję obywateli i przedstawia działania, które zamierza podjąć w ramach jej realizacji.

Twoja kolej!

Pytania podsumowujące

- Jak przebiegał unijny proces akcesyjny w przypadku Polski?
- Jakie były skutki przystąpienia Polski do Unii Europejskiej?
- Jakie wyzwania dla Polski niesie ze sobą przynależność do struktur unijnych?
- Jakie korzyści wynikają dla państwa polskiego i Polaków z członkostwa w UE?
- Co to jest obywatelstwo unijne i jakie uprawnienia przysługują obywatelom UE?
- Czym jest europejska inicjatywa obywatelska i jakie możliwości daje obywatelom UE? F

4. Programy unijne dla obywateli

Na tej lekcji

• wyszukasz informacje na temat możliwości rozwoju, jakie stwarzają Ci programy Unii Europejskiej w dziedzinie edukacji, wolontariatu i pracy zawodowej • dowiesz się, w jaki sposób korzystać z możliwości dostępnych w ramach programów Unii Europejskiej

Większość działań Unii Europejskiej ma bezpośredni wpływ na nasze życie. Można to dostrzec najwyraźniej w takich dziedzinach, jak edukacja, praca zawodowa i wolontariat. W każdym z tych obszarów dzięki programom unijnym obywatele państw członkowskich mają możliwość zdobycia wiedzy lub kwalifikacji, podniesienia kompetencji, poznania innych państw i kultur.

Edukacja w Unii Europejskiej

Do celów Unii Europejskiej należy zapewnienie wszystkim obywatelom równego dostępu do edukacji oraz poprawa jakości nauczania w każdym z państw. UE ma stać się **europejskim obszarem edukacji**, w którego granicach władze krajowe współpracują ze sobą na rzecz podniesienia poziomu wiedzy i kompetencji. Komisja Europejska i państwa członkowskie koncentrują się w tym zakresie na takich kwestiach, jak równy dostęp do kształcenia, edukacja cyfrowa, edukacja ekologiczna, współpraca międzynarodowa, doskonalenie zawodowe nauczycieli.

Polityka edukacyjna nie leży w kompetencjach Unii Europejskiej – zadania w tej sferze realizują głównie państwa członkowskie, jednak instytucje UE mają prawo podejmować inicjatywy wspierające i uzupełniać działania władz krajowych.

Przyjmuje się, że kształcenie i szkolenie obywateli to najlepsza inwestycja w przyszłość Europy. Troska o dobrą edukację owocuje bowiem wzrostem gospodarczym i rozwojem społecznym, zapewnia także tworzenie innowacji. Programy europejskie w dziedzinie kształcenia mają przede wszystkim wspierać uczniów, studentów, nauczycieli i osoby zarządzające w sektorze oświaty, a także organizacje i instytucje prowadzące działalność edukacyjną.

? Jakie korzyści może przynieść utworzenie europejskiego obszaru edukacji?

Program „Erasmus plus”

„Erasmus plus” to unijny program wspierający wymianę edukacyjną. Jego celem jest ułatwienie obywatelom UE nauki i poszerzania kompetencji w różnych systemach edukacyjnych na terenie Europy.

Program „Erasmus plus” jest kontynuacją różnych inicjatyw edukacyjnych, które funkcjonowały w Unii Europejskiej od 1998 r. Umożliwia on uczenie się za granicą w ramach wymiany studenckiej, rozwija mobilność zawodową oraz usprawnia realizację międzypaństwowych projektów edukacyjnych. W jego ramach działalność szkół, uczelni i organizacji zajmujących się edukacją, szkoleniem i kształceniem zawodowym zostaje umiędzynarodowiona. Prawo do udziału w programie mają zarówno osoby indywidualne – uczniowie, studenci, nauczyciele, wykładowcy i wolontariusze – jak i instytucje publiczne i prywatne.

Erasmus+
Zmienia życie, otwiera umysły.
UNIA EUROPEJSKA

Sektory współpracy w programie „Erasmus plus”

Edukacja szkolna

Dla kogo?

Dla uczniów, studentów, nauczycieli szkolnych i akademickich oraz kadry zarządzającej szkołami i innymi instytucjami edukacyjnymi.

Jakie instytucje mogą otrzymać dofinansowanie?

Publiczne i niepubliczne przedszkola, szkoły podstawowe i ponadpodstawowe, kuratoria oświaty, ośrodki doskonalenia nauczycieli, biblioteki i domy kultury.

Co jest finansowane w ramach programu?

Zagraniczne wyjazdy uczniów, nauczycieli i członków kadry zarządzającej podejmowane w celach edukacyjnych (tzw. mobilność edukacyjna), wielostronne międzynarodowe projekty na rzecz rozwoju edukacji formalnej (współpraca organizacji i instytucji).

Kształcenie i szkolenie zawodowe

Dla kogo?

Dla uczniów i absolwentów szkół branżowych i technicznych, nauczycieli praktycznej nauki zawodu, kadry zarządzającej placówek oświatowych oraz trenerów i szkoleniowców.

Jakie instytucje mogą otrzymać dofinansowanie?

Szkoły branżowe i techniczne, placówki kształcenia praktycznego i ustawicznego, instytucje szkoleniowe, małe i średnie przedsiębiorstwa, organizacje branżowe, partnerzy społeczni, fundacje, izby rzemieślnicze, szkoły wyższe i urzędy pracy.

Co jest finansowane w ramach programu?

Staże zawodowe uczniów i słuchaczy oraz ich udział w konkursach umiejętności zawodowych, kursy i praktyki dla członków kadry zarządzającej (tzw. mobilność edukacyjna), projekty realizowane z zagranicznymi szkołami, przedsiębiorcami i instytucjami badawczymi działającymi w sferze kształcenia zawodowego (tzw. współpraca organizacji i instytucji).

Szkolnictwo wyższe

Dla kogo?

Dla studentów i pracowników uczelni wyższych oraz dla instytucji współpracujących z uczelniami.

Jakie instytucje mogą otrzymać dofinansowanie?

Szkoły wyższe posiadające Kartę Erasmusa dla szkolnictwa wyższego.

Co jest finansowane w ramach programu?

Zagraniczne wyjazdy studentów na studia lub praktyki (maksymalnie do 12 miesięcy w ramach wymiany międzynarodowej), wyjazdy zagraniczne nauczycieli akademickich w celu prowadzenia zajęć za granicą, wyjazdy członków kadr uczelni wyższych na szkolenia (tzw. mobilność edukacyjna), międzynarodowe projekty instytucji szkolnictwa wyższego na rzecz innowacji i wymiany dobrych praktyk (współpraca organizacji i instytucji).

Edukacja dorosłych

Dla kogo?

Dla osób dokształcających się i rozwijających kompetencje zawodowe, a także dla członków kadr organizacji i instytucji zajmujących się pozaformalną i nieformalną edukacją dorosłych.

Jakie instytucje mogą otrzymać dofinansowanie?

Organizacje pozarządowe, uniwersytety trzeciego wieku, uniwersytety ludowe i otwarte, instytucje kultury, ośrodki pomocy społecznej, szkoły ogólnokształcące dla dorosłych, urzędy pracy i władze lokalne.

Co jest finansowane w ramach programu?

Wyjazdy zagraniczne osób uczących się i członków kadr wyspecjalizowanych w edukacji dorosłych (tzw. mobilność edukacyjna), realizacja projektów międzynarodowych przez organizacje zajmujące się edukacją dorosłych (tzw. współpraca organizacji i instytucji).

?

Czy znasz kogoś, kto uczestniczył w zagranicznej wymianie edukacyjnej? Jakie są jego doświadczenia?

Twoja kolej!

Wymień najważniejsze – Twoim zdaniem – korzyści, które zyskują uczniowie uczestniczący w wymianach edukacyjnych w ramach programu „Erasmus plus".

Przykład

Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji (FRSE)

Budżet programu „Erasmus plus" na lata 2021–2027 zaplanowano na ponad 26 mld euro. Za jego realizację odpowiadają narodowe agencje będące łącznikami pomiędzy uczestnikami a Komisją Europejską. Do zadań agencji narodowych należą:

- przekazywanie informacji o programie i prowadzenie działań promocyjnych;
- selekcja wniosków o sfinansowanie projektów, udzielanie wsparcia wnioskodawcom;
- monitorowanie i ocena realizacji programu w danym państwie członkowskim;
- współpraca z pozostałymi narodowymi agencjami i Komisją Europejską.

Polską narodową agencją programu „Erasmus plus" jest Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji. To ona koordynuje w Polsce realizację większości europejskich programów edukacyjnych. Jest fundacją Skarbu Państwa nadzorowaną przez Ministerstwo Edukacji Narodowej. Od 1993 r. zarządza polskimi projektami i inicjatywami na rzecz podniesienia jakości kształcenia. W 2014 r. Fundacja zyskała status instytucji pośredniczącej w ramach programu „Erasmus plus", a w 2018 r. mianowano ją Narodową Agencją Europejskiego Korpusu Solidarności. Koordynuje również programy polsko-litewskiej i polsko-ukraińskiej współpracy edukacyjnej oraz projekty realizowane wspólnie z państwami Europy Wschodniej i Kaukazu.

Twoja kolej!

Ustal, czy Twoja szkoła jest lub była uczestnikiem programu „Erasmus plus". Jeśli tak, to znajdź w szkolnych mediach informacje na temat aktywności, które podjęto dzięki środkom unijnym. Jeśli nie, dowiedz się, jakie warunki musi spełnić szkoła, żeby uzyskać dofinansowanie w ramach programu.

Przykład

Konkurs EuroSkills

To międzynarodowe wydarzenie, które odbywa się cyklicznie w różnych miejscach w Europie. Jego głównym celem jest promocja umiejętności zawodowych i kształcenia zawodowego. W konkursie EuroSkills rywalizują ze sobą uczestnicy z 32 państw europejskich. W zawodach mogą wziąć udział uczniowie szkół branżowych i techników oraz studenci uczelni wyższych. Edycję z 2023 r. zorganizowano w Polsce – w Gdańsku.

Inne programy edukacyjne realizowane przez FRSE

eTwinning [czyt.: e tłining]	Program unijny działający pod patronatem Komisji Europejskiej. Jego celem jest pomoc w realizacji szkolnych projektów międzynarodowych przy użyciu technologii informacyjno-komunikacyjnych. W jego ramach szkoły, uczniowie i nauczyciele z różnych państw członkowskich mogą współpracować ze sobą online, za pośrednictwem mediów elektronicznych.
Eurodesk [czyt.: eurodesk]	Sieć informacyjna skierowana do młodzieży i osób pracujących z młodzieżą. Za pomocą specjalnych wyszukiwarek można znaleźć informacje na temat stypendiów zagranicznych, grantów, staży, praktyk i kursów językowych oraz współpracy między szkołami.
Eurydice [czyt.: juridisi]	Sieć informacyjna poświęcona edukacji i systemom edukacyjnym w Europie. Dostarcza osobom odpowiedzialnym za politykę edukacyjną analiz i danych na temat tego, jak funkcjonują systemy oświaty w poszczególnych państwach europejskich (m.in. o zarobkach nauczycieli, opłatach za studia itd.).
Euroguidance [czyt.: jurogajdens]	Sieć krajowych ośrodków informacyjnych specjalizujących się w zagadnieniu poradnictwa zawodowego. Pomaga osobom uczącym się w uzyskaniu informacji o tym, jakie mają możliwości w ramach międzynarodowej mobilności związanej z kształceniem, szkoleniami i aktywnością zawodową oraz w zakresie zarządzania karierą zawodową przez całe życie.

Wolontariat w UE

Już w 1996 r., czyli zaledwie trzy lata po powstaniu UE, powołano do istnienia Wolontariat Europejski – platformę, która miała umożliwić indywidualnym ochotnikom bądź grupom wolontariackim pracę społeczną na rzecz osób potrzebujących w państwach członkowskich i stowarzyszonych z UE.

Pomysłodawcy tej inicjatywy założyli, że praca społeczna to nie tylko sposób na zorganizowanie wsparcia dla grup i środowisk wykluczonych bądź zmarginalizowanych, lecz także szansa dla samych wolontariuszy na zdobycie nowych kwalifikacji i doświadczeń. Wolontariat Europejski traktowano od początku jako specyficzną formę edukacji nieformalnej, otwierającą ciekawe ścieżki rozwoju osobistego i zawodowego.

Uczestnicy, którzy decydują się na wyjazd za granicę własnego państwa, uzyskują możliwość funkcjonowania w odmiennym otoczeniu kulturowym, poznania przedstawicieli innych narodów lub grup etnicznych, udoskonalenia kompetencji językowych, rozwinięcia empatii i tolerancji.

Aktualnie projekty wolontariackie na szczeblu unijnym realizuje się w ramach Europejskiego Korpusu Solidarności, czyli platformy działającej w każdym państwie członkowskim pod nadzorem narodowej agencji – tej samej, która zarządza programem „Erasmus plus". To właśnie agencje narodowe przeprowadzają konkursy grantowe i koordynują bieżące wydatkowanie środków finansowych przeznaczonych na wolontariat europejski.

Twoja kolej!

Zastanów się, gdzie w Unii Europejskiej byłoby najciekawiej wykonywać pracę społeczną na rzecz potrzebujących. Ustal, jakie masz możliwości podjęcia wolontariatu w wybranym państwie unijnym. Wskaż portale internetowe, które udostępniają potrzebne informacje.

Przykład

Europejski Korpus Solidarności

Europejski Korpus Solidarności (EKS) jest programem uruchomionym przez Komisję Europejską w 2021 r. (jego zadania realizowano już wcześniej w ramach innych programów europejskich). EKS skierowano do młodych ludzi oraz organizacji zajmujących się pracą społeczną i działaniami solidarnościowymi. Do działań tego typu zalicza się wszystkie projekty, których zasadniczym celem jest wspieranie osób i grup potrzebujących bądź wykluczonych (np. w ramach pomocy społecznej lub humanitarnej) albo realizacja inicjatyw na rzecz środowiska naturalnego lub społeczności lokalnej.

Masz wpływ

Dołącz do Europejskiego Korpusu Solidarności – pomagaj za granicą bądź zostań lokalnym liderem

W ramach EKS młodzi ludzie mogą wybrać spośród dwóch możliwości działania:

- **projekty wolontariatu** pozwalają na wyjazd za granicę,
- **projekty solidarnościowe** umożliwiają realizację inicjatyw w środowisku lokalnym.

Chcesz wyjechać za granicę i pomagać innym? Komisja Europejska w pełni finansuje program wolontariatu za granicą dla osób w wieku 18–30 lat. Uczestnictwo w wolontariacie europejskim zapewni Ci różne korzyści: pozwoli zdobyć cenne doświadczenia i rozwinąć kompetencje zawodowe, da szansę na rozwiązanie konkretnych problemów społecznych, umożliwi nawiązanie nowych znajomości i zbudowanie międzynarodowej sieci kontaktów.

A może wolisz zrobić coś dobrego dla swojego najbliższego otoczenia i zostać lokalnym liderem? Jeśli takie są Twoje plany, weź udział w projektach solidarnościowych, które pozwalają rozwiązywać realne problemy lokalnej społeczności. W ramach tego typu inicjatyw osoby w wieku 18–30 lat mogą w 5-osobowych zespołach przygotować plan działania i złożyć wniosek o dofinansowanie w wysokości do 630 euro miesięcznie. Do celów opracowanych w ten sposób projektów mogą należeć: rozwiązanie problemów młodzieży z danej społeczności lokalnej, w tym wyrównanie szans życiowych osób zagrożonych marginalizacją, ulepszenie przestrzeni w najbliższej okolicy, aktywizacja młodych ludzi, budowa pozytywnych relacji z lokalnymi instytucjami.

W praktyce

W jaki sposób dołączyć do Europejskiego Korpusu Solidarności i zostać wolontariuszem?

Na początku trzeba odwiedzić oficjalną stronę internetową programu i wybrać jedną z dwóch ścieżek – dla indywidualnych wolontariuszy lub dla przedstawicieli organizacji pozarządowych i instytucji publicznych. Procedura dla osób indywidualnych jest przeznaczona dla młodzieży w wieku 18–30 lat i przebiega w sposób opisany poniżej.

- **Rejestracja w bazie EKS, uzupełnienie swojego profilu**

  Podczas rejestracji podaj informacje o sobie i określ, jakiego typu projekty Cię interesują. Na swoim profilu wskaż także, kiedy będziesz mieć czas na działania wolontariackie i udział w projektach. Zarejestrować się mogą już osoby w wieku 17 lat, ale aktywny udział w projektach możliwy jest dopiero po 18 urodzinach.

Wybór projektu z oferty wszystkich państw biorących udział w programie

Możesz wybrać spośród trzech opcji obejmujących:

- wolontariat indywidualny długoterminowy (od 2 do 12 miesięcy);
- wolontariat indywidualny krótkoterminowy (od 2 tygodni do 2 miesięcy);
- wolontariat grupowy (od 2 tygodni do 2 miesięcy), przebiegający w zespole liczącym od 10 do 40 wolontariuszy pochodzących z co najmniej dwóch różnych państw.

Projekty, w które możesz się zaangażować, muszą dotyczyć jednego z 10 obszarów tematycznych:

- aktywizacji społeczności lokalnej,
- promowania zdrowego trybu życia,
- ekologii,
- pracy z dziećmi i młodzieżą,
- pracy z seniorami,
- pracy z uchodźcami,
- wspierania organizacji pozarządowych,
- promowania innych kultur,
- pracy ze zwierzętami,
- sportu.

- **Skontaktowanie się z organizacją realizującą dany projekt i pomagającą w wyjeździe**
  Listę organizacji znajdziesz w zakładce „Mapa organizacji" na portalu EKS.
- **Ustalenie warunków świadczenia wolontariatu z organizacją, która zaakceptowała Twoją kandydaturę**
  Musisz podpisać umowę, w której znajdą się postanowienia dotyczące daty rozpoczęcia i zakończenia wolontariatu, zakwaterowania, czasu wolnego, wysokości kieszonkowego itd.

Jak wziąć udział w projekcie solidarnościowym?

Wszystkie projekty solidarnościowe, w których weźmiesz udział, muszą odpowiadać na potrzeby Twojego najbliższego środowiska i odwoływać się do wartości europejskich, przede wszystkim do idei solidarności.

- **Zbadaj potrzeby lokalnej społeczności i zdefiniuj cel, który chcesz osiągnąć.**
  Pamiętaj, że wszystkie planowane działania powinny dotyczyć Twojego najbliższego otoczenia i trwać od 2 do 12 miesięcy. Projekty mogą koncentrować się na takich obszarach tematycznych, jak:
  - aktywizacja społeczności,
  - imprezy kulturalne,
  - integracja międzypokoleniowa,
  - ochrona środowiska,
  - zajęcia dla dzieci,
  - rozwój młodzieży,
  - praca z seniorami,
  - praca z uchodźcami,
  - wyrównywanie szans,
  - praca ze zwierzętami.
- **Stwórz sześcioosobowy zespół.** Razem opracujcie założenia Waszego przedsięwzięcia: uporządkujcie swoje pomysły, spiszcie cele i zakładane rezultaty, przygotujcie budżet i harmonogram działań. Wszyscy członkowie grupy muszą mieszkać w tym samym państwie.
- **Zarejestrujcie się w bazie EKS** – muszą to zrobić wszyscy członkowie zespołu. Uzyskacie dzięki temu numer identyfikacyjny grupy.
- **Znajdźcie organizację wspierającą**, która pomoże Wam w sprawach administracyjnych. Poszukajcie fundacji lub stowarzyszenia działających w Waszej okolicy.
- **Razem z organizacją wspierającą złóżcie wniosek o dofinansowanie.** Musicie w nim określić, czemu chcecie zrealizować dany projekt, jakie korzyści przyniesie to Waszej społeczności, jakie działania planujecie podjąć. Możecie uzyskać środki na zarządzanie projektem w wysokości do 630 euro miesięcznie oraz na opłacenie trenera, który mógłby Was wesprzeć w realizacji działań (do 137 euro na dzień). Możecie także liczyć na pomoc opiekuna projektu występującego w imieniu narodowej agencji.

Czy wiesz, że...

Europejska Sieć EuroPeers zrzesza osoby, które uczestniczyły w EKS i w programie „Erasmus plus"– są to przede wszystkim młodzi, aktywni ludzie, którzy chcą się dzielić swoimi doświadczeniami. Zadaniem każdego członka sieci EuroPeers jest przeprowadzenie przynajmniej dwóch działań promocyjnych, których celem byłoby zapoznanie osób zainteresowanych z zasadami i praktycznymi aspektami udziału w projektach edukacyjnych i wolontariackich na szczeblu międzynarodowym.

Zapoznajcie się z ogólnymi zasadami dotyczącymi wniosków o realizację projektów.
→ zob. s. 13–14

Twoja kolej!

Działanie obywatelskie

Stwórzcie grupę liczącą minimum pięć osób i wspólnie przygotujcie wniosek o dofinansowanie w ramach projektu solidarnościowego EKS.

Praca w Unii Europejskiej

Jako obywatel UE masz prawo do podjęcia pracy w dowolnym miejscu w granicach wspólnoty. Możesz pracować zarówno na podstawie umowy o pracę, jak i na własny rachunek – w obu przypadkach nie musisz uzyskać zgody ze strony władz.

Co ważne, wszędzie w Unii Europejskiej przysługują Ci takie same prawa związane ze świadczeniem pracy co obywatelom danego państwa członkowskiego. Dotyczą one wynagrodzenia za pracę, zdrowia i higieny pracy, zabezpieczenia społecznego i kwestii podatkowych.

Trzeba pamiętać, że przepisy prawa pracy oraz prawa podatkowego regulowane są przez władze krajowe, a zatem mogą się różnić w poszczególnych państwach członkowskich. Różnice występują przede wszystkim w przepisach regulujących świadczenia przysługujące z tytułu choroby, macierzyństwa i ojcostwa, emerytur, zasiłków dla bezrobotnych oraz zasiłków rodzinnych.

Prawa związane z pracą zawodową gwarantuje *Karta praw podstawowych Unii Europejskiej*. W kontekście podejmowania zatrudnienia na terenie UE istotny jest zwłaszcza art. 15 tego dokumentu:

Artykuł 15

Wolność wyboru zawodu i prawo do podejmowania pracy

1. *Każdy ma prawo do podejmowania pracy oraz wykonywania swobodnie wybranego lub zaakceptowanego zawodu.*
2. *Każdy obywatel Unii ma swobodę poszukiwania zatrudnienia, wykonywania pracy, korzystania z prawa przedsiębiorczości oraz świadczenia usług w każdym Państwie Członkowskim.*
3. *Obywatele państw trzecich, którzy posiadają zezwolenie na pracę na terytorium Państw Członkowskich, mają prawo do takich samych warunków pracy, z jakich korzystają obywatele Unii.*

Przykład

Niebieska karta ułatwia pobyt i pracę dla osób spoza UE pracujących w zawodach wymagających szczególnych umiejętności.

Niebieska karta UE

Aby zachować konkurencyjność na arenie międzynarodowej, UE stara się również pozyskać talenty z państw pozaunijnych. Przyciągnięciu wysoko wykwalifikowanych pracowników służy pakiet regulacji określany jako Niebieska karta UE, obowiązujący we wszystkich państwach członkowskich prócz Danii i Irlandii. Przepisy te ujednolicają warunki wjazdu i pobytu pracowników spoza UE. Karta daje im dostęp do zatrudnienia wymagającego wysokich kwalifikacji i pozwala na łączenie rodzin. Zapewnia legalnym migrantom zarobkowym równe traktowanie, zgodne z tymi samymi zasadami, które regulują sytuację obywateli danego państwa członkowskiego pod względem warunków pracy, edukacji, zabezpieczenia społecznego i dostępu do usług. Niebieska karta stanowi także, że należy sumować czas pobytu danej osoby w różnych krajach UE – jest to istotne wówczas, gdy ubiega się ona o prawo do pobytu długoterminowego.

W praktyce

Chcesz pracować za granicą? Skorzystaj z bazy EURES i platformy Europass

Znalezienie pracy i organizacja pobytu w obcym państwie to bardzo trudne zadania, zwłaszcza dla osób znajdujących się na początku kariery zawodowej. Pomocny w tym zakresie może się okazać **Europejski Portal Mobilności Zawodowej** (ang. *European Employment Services*, EURES). W jego bazie znajdziesz oferty pracy na terenie **Europejskiego Obszaru Gospodarczego** (Unia Europejska oraz Norwegia, Islandia, Liechtenstein) i Szwajcarii.

- EURES gromadzi dane przekazywane przez publiczne służby zatrudnienia z poszczególnych państw oraz przez współpracujące z nimi organizacje. Wyszukiwanie ofert pracy odbywa się z uwzględnieniem takich kryteriów, jak lokalizacja, branża czy zawód. Na stronie EURES można znaleźć również treści dotyczące warunków pracy i życia w poszczególnych państwach docelowych. Dodatkowo prowadzący ten portal realizują liczne kampanie informacyjne adresowane do studentów uczelni wyższych, uczniów szkół zawodowych i stażystów, którzy dopiero zaczynają swoją karierę.
- Pamiętaj, że w niektórych państwach obowiązuje zasada, że kwalifikacje pracownika z zagranicy muszą zostać oficjalnie uznane przez odpowiednie organy władzy. Aby sprawdzić, czy reguła ta ma zastosowanie w Twojej sytuacji, warto zapoznać się z unijną bazą kwalifikacji zawodowych.
- Dobrym pomysłem jest także skorzystanie z platformy **Europass**. Za jej pośrednictwem możesz w sposób przejrzysty i czytelny zaprezentować swoje kompetencje, kwalifikacje i umiejętności zawodowe przed pracodawcami z całej Unii Europejskiej. Aplikacja dostępna na stronie pozwala samodzielnie wygenerować CV, list motywacyjny lub paszport językowy, a następnie udostępnić własny profil wybranej osobie lub organizacji działającej na terenie UE.

Europejski Obszar Gospodarczy to strefa wolnego handlu i wspólny rynek łączące członków UE i państwa EFTA, czyli Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu, z wyjątkiem Szwajcarii.

Twoja kolej!

Znajdź w bazie EURES informacje na temat ofert pracy dla osób posiadających określone kwalifikacje zawodowe. Możesz skorzystać z dorobku zawodowego bliskich Ci osób dorosłych i sprawdzić, jakie możliwości zawodowe byłyby dla nich dostępne w różnych państwach UE.

Twoja kolej!

Stwórz swoje CV i list motywacyjny za pomocą platformy Europass. Możesz rozpocząć od założenia i uzupełnienia swojego profilu w portalu lub utworzyć dokumenty zupełnie od nowa. Wykonaj także test dostępny na stronie Europass, który pozwoli Ci sprawdzić swoje umiejętności cyfrowe, niezbędne współcześnie zarówno w pracy, jak i w nauce.

Twoja kolej!

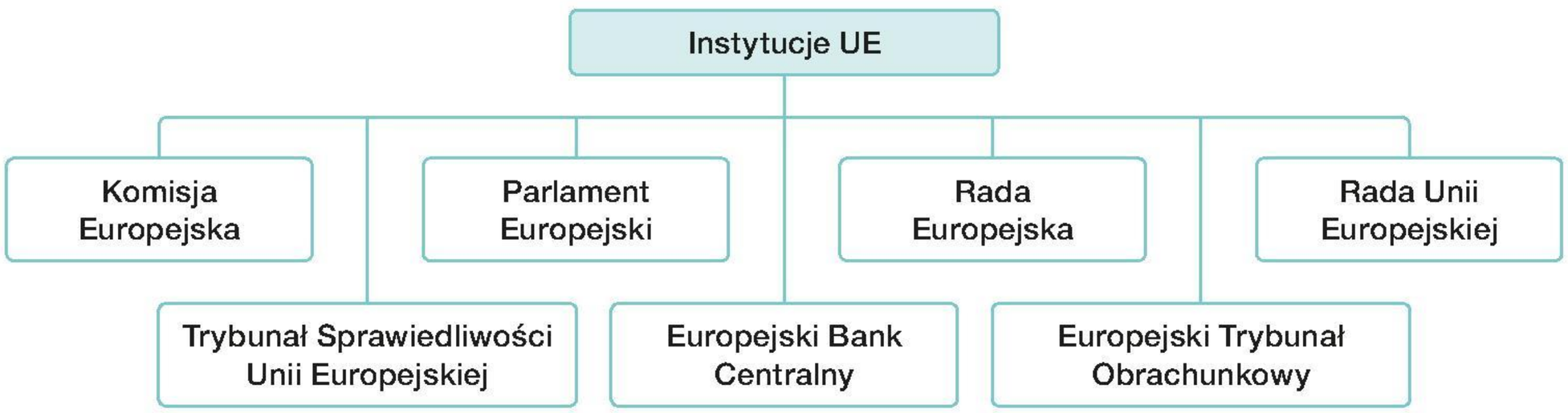
Pytania podsumowujące

- Do kogo adresowany jest program „Erasmus plus”?
- Jakie korzyści przynosi uczestnictwo w wolontariacie unijnym?
- Czym jest Europejski Korpus Solidarności i w jakich projektach można wziąć udział w jego ramach?

Podsumowanie

1. Unia Europejska

- **Przyczyny integracji europejskiej po II wojnie światowej:**
  - konieczność odbudowy gospodarczej Europy Zachodniej;
  - osłabienie (wewnętrzne i zewnętrzne) państw europejskich;
  - dążenie do nawiązania współpracy gospodarczej i politycznej;
  - potrzeba włączenia Niemiec do systemu europejskiego i definitywnego zakończenia konfliktu niemiecko-francuskiego;
  - konieczność zahamowania ekspansji Związku Radzieckiego oraz ofensywy ideologicznej komunizmu;
  - obawa przed odrodzeniem się europejskich nacjonalizmów;
  - dążenie do wzmocnienia pozycji państw europejskich w stosunkach z USA;
  - starania o odbudowę prestiżu Europy na arenie międzynarodowej.
- **Traktat o *Unii Europejskiej*** (traktat z Maastricht) zawarto 7 lutego 1992 r. w Holandii. Zaczął on obowiązywać 1 listopada 1993 r. Na jego mocy powołano Unię Europejską.
- **Traktat z Lizbony** podpisano 13 grudnia 2007 r. Zaczął on obowiązywać 1 grudnia 2009 r. Dokument wprowadził istotne zmiany w zasadach funkcjonowania UE – przekształcił ją w jednolitą organizację międzynarodową i nadał jej osobowość prawną.
- **Instytucje UE**

- **Prawo Unii Europejskiej** to zbiór aktów regulujących europejski system prawny. Ten katalog można podzielić na prawo pierwotne i prawo wtórne. Prawo pierwotne to podstawa prawna działania UE. Obejmuje traktaty założycielskie oraz traktaty zmieniające (rewizyjne). Prawo wtórne ustanawiają instytucje UE na podstawie uprawnień przyznanych im w prawie pierwotnym. Są to takie akty prawne, jak rozporządzenia, dyrektywy, decyzje oraz niewiążące zalecenia i opinie.
- **Budżet UE** powstaje zgodnie z zasadą, że wydatki muszą odpowiadać dochodom. Zasilające go środki pochodzą głównie z zasobów własnych UE. Wszystkie decyzje dotyczące unijnych wydatków podejmuje się w perspektywie długoterminowej – w tzw. wieloletnich ramach finansowych (WRF). Instytucje unijne opracowują je na okresy minimum 5-letnie. Ustalają w nich maksymalne pułapy wydatków, które Unia przeznaczy na realizację zadań w poszczególnych latach. Na podstawie WRF powstają budżety roczne.

2. Przyszłość Unii Europejskiej

- **Unia gospodarcza i walutowa** (UGiW) – proces integracji gospodarczej państw unijnych obejmujący wprowadzanie wspólnej waluty (euro), realizację spójnej polityki pieniężnej i kursowej oraz ujednolicanie polityki gospodarczej poszczególnych rządów krajowych, służące tworzeniu silniejszej i stabilniejszej gospodarki, w tym ułatwieniu inwestowania, handlu i podróżowania wszystkim obywatelom UE.

- **Wspólna polityka zagraniczna i bezpieczeństwa** (WPZiB) – jeden z zasadniczych obszarów działalności UE, obejmujący wszystkie aspekty polityki zagranicznej oraz ogół kwestii związanych z bezpieczeństwem państw członkowskich.
- **Wspólna polityka bezpieczeństwa i obrony** (WPBiO) – działalność UE mająca na celu zwiększenie zdolności wspólnoty do prowadzenia samodzielnych operacji militarnych oraz podejmowania aktywności z zakresu zarządzania kryzysowego, m.in. w razie konfliktów zbrojnych.
- **Przestrzeń wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości** – koordynacja polityki dotyczącej kontroli granicznej, azylu i imigracji, współpracy sądowej w sprawach cywilnych oraz współpracy policyjnej na obszarze państw unijnych.
- **Euroentuzjazm** (proeuropeizm) – nurt w debacie publicznej, którego przedstawiciele bardzo pozytywnie oceniają proces integracji europejskiej i domagają się jego pogłębienia. Organizacje i partie proeuropejskie funkcjonują w całej Europie.
- **Eurosceptycyzm** – nurt w debacie publicznej, którego przedstawiciele krytykują proces integracji europejskiej lub wręcz domagają się jego przerwania. Organizacje i partie zrzeszające eurosceptyków funkcjonują w całej Europie.

3. Polska w Unii Europejskiej

- **Droga Rzeczypospolitej Polskiej do UE**
  - 8 kwietnia 1994 r. – złożenie oficjalnego wniosku o przyjęcie do UE
  - 31 marca 1998 r. – rozpoczęcie negocjacji akcesyjnych
  - 13 grudnia 2002 r. – zakończenie negocjacji akcesyjnych
  - 16 kwietnia 2003 r. – podpisanie traktatu akcesyjnego
  - 7–8 czerwca 2003 r. – referendum akcesyjne w Polsce
  - 23 lipca 2003 r. – ratyfikacja traktatu akcesyjnego
  - 1 maja 2004 r. – wejście w życie traktatu akcesyjnego
- **Skutki członkostwa Polski w UE:** dostęp Polaków do jednolitego rynku europejskiego, włączenie kraju do strefy swobodnego przepływu usług, towarów, kapitału i osób, zwiększenie konkurencyjności polskiej gospodarki, napływ inwestycji zagranicznych, możliwość korzystania ze środków z funduszy unijnych.
- **Obywatelstwo unijne** – więź formalno-prawna łącząca osobę fizyczną z UE. Ma charakter dodatkowy: nie zastępuje obywatelstwa krajowego, lecz poszerza katalog praw każdego obywatela państwa członkowskiego UE.

4. Programy unijne dla obywateli

- **Erasmus plus** – unijny program wspierający wymianę edukacyjną. Jego celem jest ułatwienie obywatelom UE nauki w wybranych państwach unijnych, w tym poruszania się pomiędzy systemami edukacyjnymi funkcjonującymi na obszarze Europy. Umożliwia m.in. uczenie się za granicą w ramach wymiany studenckiej, usprawnia realizację międzynarodowych projektów edukacyjnych i rozwija międzypaństwową mobilność zawodową.
- **Wolontariat w Unii Europejskiej** – praca społeczna na rzecz osób potrzebujących w państwach członkowskich i stowarzyszonych z UE. Jako forma edukacji nieformalnej oferuje uczestnikom rozwój osobisty i zawodowy. Wszystkie programy unijnego wolontariatu realizuje się w ramach **Europejskiego Korpusu Solidarności**.
- **Praca w Unii Europejskiej** – obywatele UE mają możliwość podejmowania pracy w dowolnym miejscu w granicach Unii. Wszędzie powinni mieć takie same prawa związane ze świadczeniem pracy co obywatele danego państwa członkowskiego.

Sprawdź się!

1. Przyporządkuj poszczególne instytucje Unii Europejskiej (1–4) do ich właściwych kompetencji (A–C).

A. Realizuje unijne polityki i wykonuje budżet, czuwa nad wprowadzaniem w życie i przestrzeganiem prawa unijnego. Ma inicjatywę prawodawczą.

B. Uczestniczy w procesie stanowienia prawa, ratyfikuje umowy międzynarodowe i traktaty akcesyjne, uchwala unijny budżet.

C. Zawiera umowy międzynarodowe z państwami trzecimi i organizacjami międzynarodowymi, określa i realizuje unijną politykę zagraniczną i bezpieczeństwa.

1. Rada Europejska
2. Parlament Europejski
3. Komisja Europejska
4. Rada Unii Europejskiej

2. Przeczytaj tekst i podaj nazwę opisanego w nim traktatu.

Do głównych celów przyświecających twórcom dokumentu należały: przybliżenie struktur unijnych do obywateli, demokratyzacja systemu decyzyjnego oraz wzmocnienie pozycji Unii na arenie międzynarodowej. Traktat wprowadził istotne zmiany w zasadach funkcjonowania UE. Przekształcił ją w jednolitą organizację międzynarodową i nadał jej osobowość prawną.

3. Wymień źródła dochodów Unii Europejskiej i jej główne wydatki.

4. Krótko omów kolejne etapy procesu rozszerzania Unii Europejskiej.

5. Wskaż zdania prawdziwe.

A. Do unii gospodarczej i walutowej należą wszystkie państwa unijne.

B. Instytucje unijne posiadają kompetencje wyłączne w dziedzinie kultury i edukacji.

C. Kryteria kopenhaskie określają wymogi, które muszą spełnić kandydaci do przyjęcia do Unii Europejskiej.

D. Euro to środek płatniczy tylko w państwach członkowskich Unii Europejskiej.

6. Podaj po dwa przykłady korzyści finansowych, gospodarczych i społecznych wynikających z członkostwa Polski w Unii Europejskiej.

7. Wymień uprawnienia przysługujące obywatelom państw członkowskich z tytułu posiadania obywatelstwa UE.

8. Wyjaśnij, na czym polega program „Erasmus plus".

9. Opisz, jakie możliwości podjęcia pracy w państwach unijnych mają obywatele UE.

3. Współczesny świat

1. Polska w zglobalizowanym świecie
2. Bezpieczeństwo międzynarodowe
3. Problemy globalne
4. Gospodarka globalna
5. Kryzys klimatyczny

1. Polska w zglobalizowanym świecie

Na tej lekcji:

• dowiesz się, czym jest globalizacja • poznasz przykłady powiązań, które łączą Polskę z resztą świata • wyjaśnisz, jakie są konsekwencje globalizacji dla polskiego państwa i społeczeństwa

Wszystkie współczesne państwa, w tym Polska, są na wiele sposobów powiązane z innymi krajami i regionami świata. Powoduje to, że wydarzenia rozgrywające się w jednej części globu (np. wojny, kryzysy gospodarcze) wpływają na sytuację w innych regionach: oddziałują zarówno na decyzje rządzących, jak i życie zwykłych ludzi. Ta złożona sieć zależności jest w znacznej mierze wynikiem działania procesu globalizacji.

Czym jest globalizacja?

W literaturze naukowej można znaleźć wiele definicji **globalizacji**. Inaczej opisują to pojęcie np. socjologowie czy politolodzy, a inaczej ekonomiści. W najbardziej ogólnym rozumieniu globalizacja to proces narastania powiązań i współzależności politycznych, gospodarczych, społecznych, kulturowych, technologicznych i komunikacyjnych między różnymi częściami świata. Jego wynikiem jest coraz większa integracja państw, społeczeństw i gospodarek.

Najczęściej kojarzymy globalizację z jej **wymiarem gospodarczym**, to znaczy z rosnącym przepływem kapitału, dóbr, usług, siły roboczej i innowacji w skali świata. Sprzyja jej rozwój technologiczny: dzięki nowoczesnym środkom transportu i łączności odległość i czas przestają być istotną przeszkodą. Przejawem globalizacji ekonomicznej jest również powstanie międzynarodowych korporacji. To wielkie firmy działające w wielu krajach. Mają one bardzo duży wpływ na rynek pracy, środowisko i nasze zachowania konsumenckie.

Globalizacja następuje także w **wymiarze politycznym**. Coraz więcej decyzji politycznych zapada na szczeblu organizacji międzynarodowych. Ogranicza to samodzielność państw w decydowaniu o własnych sprawach. Ale równocześnie współpraca międzynarodowa pozwala skuteczniej rozwiązywać problemy transgraniczne, np. związane ze zmianą klimatu, migracjami czy bezpieczeństwem.

Procesy globalizacyjne mają także **wymiar społeczno-kulturowy**. Rosnący przepływ osób między różnymi częściami świata powoduje, że społeczeństwa stają się coraz bardziej zróżnicowane pod względem etnicznym i kulturowym. Równocześnie następuje pewne ujednolicenie kultury i stylu życia (tzw. homogenizacja kultury). Mieszkańcy różnych zakątków świata noszą podobne ubrania, korzystają z tych samych mediów społecznościowych i aplikacji. W pewnym zakresie ukształtowała się więc swego rodzaju **kultura globalna**.

Świat mierzy się też z licznymi **wyzwaniami globalizacji** i poszukuje dla nich rozwiązań. Do wyzwań tych można zaliczyć m.in.: wypieranie z rynku małych i średnich firm przez globalne korporacje pozostające poza kontrolą państw, szybkie tempo zmian na rynku pracy, **nadmierne eksploatowanie zasobów naturalnych i niszczenie środowiska, kryzys klimatyczny** czy rosnące **nierówności społeczne i konflikty** na świecie.

Czy wiesz, że...

Globalizacja jest zjawiskiem charakterystycznym dla czasów współczesnych, jednak badacze podkreślają, że jej przejawy występowały znacznie wcześniej. Niektórzy uczeni wskazują nawet, że pierwsza faza globalizacji rozpoczęła się pod koniec XV w. w związku z wielkimi odkryciami geograficznymi. Ich następstwem był rozwój handlu międzynarodowego i kolonizacja nowo odkrytych rejonów świata. Druga faza rozpoczęła się w XIX w. i była następstwem rewolucji przemysłowej, rozwoju kapitalizmu i powstania pierwszych środków łączności o zasięgu globalnym (telefonu, radia). Ostatni etap to globalizacja właściwa – znana nam ze współczesnego świata.

Twoja kolej!

Przeprowadźcie w klasie dyskusję na temat pozytywnych i negatywnych następstw globalizacji. Następnie zastanówcie się wspólnie, w jaki sposób można ograniczyć jej negatywne skutki.

Czym są globalne współzależności?

Wraz z rozwojem globalizacji ukształtował się system globalnych współzależności. Oznacza to, że pewne zjawiska czy procesy, nawet jeśli występują tylko w pewnym regionie świata lub w jednym państwie, mogą mieć istotne konsekwencje dla innych części świata, a czasem dla całego globu. Na przykład susza na danym obszarze może wpłynąć na globalne ceny wytwarzanych tam produktów rolnych. Innym przykładem współzależności jest funkcjonowanie tzw. **globalnych łańcuchów dostaw**. Są to sieci połączeń między dostawcami surowców lub innych elementów niezbędnych w produkcji, producentami towarów oraz ich sprzedawcami. Każdy z tych podmiotów może działać w innym państwie. Jeśli więc np. producent z jednego państwa zaprzestanie wytwarzania danego towaru, to może go zabraknąć w innym kraju.

Globalna Północ i globalne Południe

Badacze opisujący globalne współzależności często starają się uchwycić pewne prawidłowości decydujące o kształcie tych powiązań. Dlatego często odwołują się do podziału świata na dwa obszary:

- **globalną Północ** – obejmuje ona państwa Europy i Ameryki Północnej, część Azji Wschodniej, a także Australię i Nową Zelandię; są to kraje najlepiej rozwinięte pod względem gospodarczym;
- **globalne Południe** – to z kolei kraje Afryki, Ameryki Południowej i większość państw azjatyckich; z reguły są one słabiej rozwinięte gospodarczo.

Współzależności na linii globalna Północ – globalne Południe są często niesymetryczne. Kraje Południa dostarczają surowce i tanią siłę roboczą na rynki Północy. Tymczasem kraje Północy w większym stopniu kontrolują produkcję, dysponują większym kapitałem i nowoczesnymi technologiami. W konsekwencji globalna Północ czerpie znacznie większe korzyści z globalizacji.

Taki podział to nie przypadek, tylko konsekwencja wieloletnich procesów historycznych związanych z **kolonializmem**, a później z nierównym dostępem do technologii, rynków czy wpływu politycznego. Dlatego współcześnie dla części krajów globalnego Południa współpraca z krajami Północy oznacza z jednej strony gospodarcze powiązania i rozwój, a z drugiej – uzależnienie i ryzyko wyzysku. Od tej ogólnej zasady zdarzają się wyjątki. Przykładem jest chociażby rozwój Chin, które należą do państw czerpiących największe korzyści z globalizacji ekonomicznej.

Podział na globalną Północ i globalne Południe

Czy wiesz, że...

Do opisu współczesnego zglobalizowanego świata często używa się metafory **„globalnej wioski"**. Wskazuje ona na to, że dzięki środkom masowego przekazu ludzie z odległych miejsc na Ziemi łatwo mogą się ze sobą kontaktować i równocześnie reagować na te same wydarzenia.

Kolonializm – polityka państwa, które kontroluje obce terytoria, wykorzystując ich zasoby i narzucając tamtejszej ludności swoją władzę oraz kulturę.

Czy wiesz, że...

Globalne Południe zamieszkują ponad 2/3 ludności całej Ziemi, co sprawia, że w debacie publicznej często mówi się o nim jako o „większości świata". Określenie „globalne Południe" wprowadzono zamiast nazw takich, jak np. „Trzeci Świat", żeby uniknąć negatywnych skojarzeń związanych z poziomem rozwoju gospodarczego państw.

Twoja kolej!

Wyjaśnij, na czym polegają globalne współzależności. Podaj po jednym ich przykładzie z dziedziny polityki i gospodarki.

To budzi kontrowersje

Różne oblicza globalizacji

Od początku lat siedemdziesiątych dwudziestego wieku do połowy pierwszego dziesięciolecia dwudziestego pierwszego wieku na całym świecie dało się zaobserwować to, co Samuel Huntington [czyt.: hantinkton] *nazwał trzecią falą demokratyzacji, gdy liczba krajów, które można było zaklasyfikować jako demokracje przedstawicielskie, wzrosła z 35 do ponad 110.* […]

Równocześnie z tą zmianą w instytucjach politycznych następował towarzyszący jej wzrost gospodarczej współzależności między państwami, inaczej mówiąc: to, co nazywamy globalizacją. Ten drugi proces podtrzymywały liberalne instytucje gospodarcze, takie jak Układ Ogólny w sprawie Taryf Celnych i Handlu (GATT) i jego kontynuacja, Światowa Organizacja Handlu (WTO). Uzupełniały je regionalne układy i organizacje handlowe, takie jak Unia Europejska i Północnoamerykańskie Porozumienie o Wolnym Handlu (NAFTA). Przez ten okres tempo wzrostu międzynarodowego handlu i inwestycji pozostawiło w tyle wzrost globalnego PKB i było powszechnie postrzegane jako główne koło napędowe prosperity [tu: rozwoju ekonomicznego]. *Między rokiem 1970 a 2008 światowa produkcja dóbr i usług powiększyła się czterokrotnie, a rozwój gospodarczy objął praktycznie wszystkie regiony świata, podczas gdy liczba ludzi żyjących w skrajnej biedzie w krajach rozwijających się zmalała z 42% całej populacji w roku 1993 do 17% w roku 2011. Odsetek dzieci umierających przed piątymi urodzinami zmalał z 22% w 1960 roku do 5% w roku 2016.*

Jednakże ten liberalny porządek świata nie przynosił korzyści wszystkim. W wielu krajach na całym globie, zwłaszcza w rozwiniętych demokracjach, dramatycznie wzrosły nierówności, gdyż korzyści ze wzrostu gospodarczego trafiały przede wszystkim do elit wyróżniających się głównie wykształceniem, ponieważ wzrost gospodarczy łączył się z rosnącą ilością dóbr, pieniędzy i ludzi przenoszących się z miejsca na miejsce, wystąpiło wiele destrukcyjnych zmian społecznych. […]

Poczynając od połowy pierwszej dekady dwudziestego pierwszego wieku pęd do budowy coraz bardziej otwartego i liberalnego świata zaczął słabnąć, a potem się odwrócił. Ta zmiana zbiegła się w czasie z dwoma kryzysami finansowymi. Pierwszy rozpoczął się w 2008 roku na rynku kredytów hipotecznych w Stanach Zjednoczonych i doprowadził do wielkiej recesji, a drugi wyrósł z zagrożeń dla euro i Unii Europejskiej wywołanych przez niewypłacalność Grecji. W obu wypadkach polityka elit skutkowała ogromną recesją, dużym bezrobociem i spadkiem dochodów milionów zwykłych […] [pracowników] *na świecie. A ponieważ Stany Zjednoczone i Unia Europejska były jej głównymi modelami, kryzysy też szkodziły reputacji demokracji liberalnej.*

Źródło: Francis Fukuyama, *Tożsamość. Współczesna polityka tożsamościowa i walka o uznanie*, 2018 (zob. wykaz źródeł na s. 224).

- Wyjaśnij, jakie czynniki – zdaniem autora tekstu – sprzyjały rozwojowi globalizacji w ostatnich dekadach XX w.
- Wymień pozytywne i negatywne konsekwencje globalizacji, na które zwraca uwagę autor tekstu.

Polska a procesy globalizacyjne

Przed 1989 r. Polska w bardzo ograniczonym zakresie uczestniczyła w procesie globalizacji. Podobnie jak inne państwa bloku wschodniego funkcjonowała bowiem w pewnej izolacji politycznej i gospodarczej. Zmieniło się to na przełomie lat 80. i 90. XX w., gdy rozpoczęła się transformacja ustrojowa.

Demokratyzacji i wprowadzaniu gospodarki rynkowej towarzyszyło otwarcie się na Zachód. Polska podjęła starania o przystąpienie do organizacji zrzeszających państwa globalnej Północy i w rezultacie w 1999 r. weszła do NATO, a w 2004 r. do Unii Europejskiej. Polski rynek otworzył się na zagraniczne inwestycje, rosła wymiana handlowa z państwami zachodnimi. Nastąpił szybki napływ kapitału, technologii i wzorców organizacyjnych z Zachodu. Proces ten przyniósł wiele korzyści: unowocześnienie gospodarki, rozwój prywatnych przedsiębiorstw. Jednak miał on także negatywne konsekwencje, zwłaszcza w początkowym okresie przemian. Należy do nich zaliczyć przede wszystkim upadek wielu państwowych przedsiębiorstw, które nie były w stanie konkurować z firmami zagranicznymi, i związany z tym gwałtowny wzrost bezrobocia oraz pogłębiające się nierówności społeczne, których przejawy w niektórych rejonach są widoczne do dziś.

Obecnie Polska należy do państw dość silnie zintegrowanych ze światem. Świadczą o tym m.in. liczne połączenia handlowe z Europą i innymi kontynentami, obecność globalnych marek na polskim rynku czy aktywność RP w organizacjach międzynarodowych – zagadnienia te zostaną szerzej omówione w dalszej części tematu. Naszą globalną integrację potwierdzają też międzynarodowe badania i rankingi (zob. informacje poniżej).

Czy wiesz, że...

Jeszcze kilkadziesiąt lat temu Polska otrzymywała na dużą skalę pomoc z zagranicy w postaci dotacji, nisko oprocentowanych kredytów czy usług doradczych (tzw. pomoc rozwojową). Transformacja gospodarcza i przystąpienie do Unii Europejskiej sprawiły, że stopniowo stała się także krajem darczyńcą. Polska nadal korzysta z programów rozwojowych UE, jednak równocześnie prowadzi program **„Polska pomoc”**, w którego ramach wspiera państwa słabiej rozwinięte gospodarczo.

W praktyce

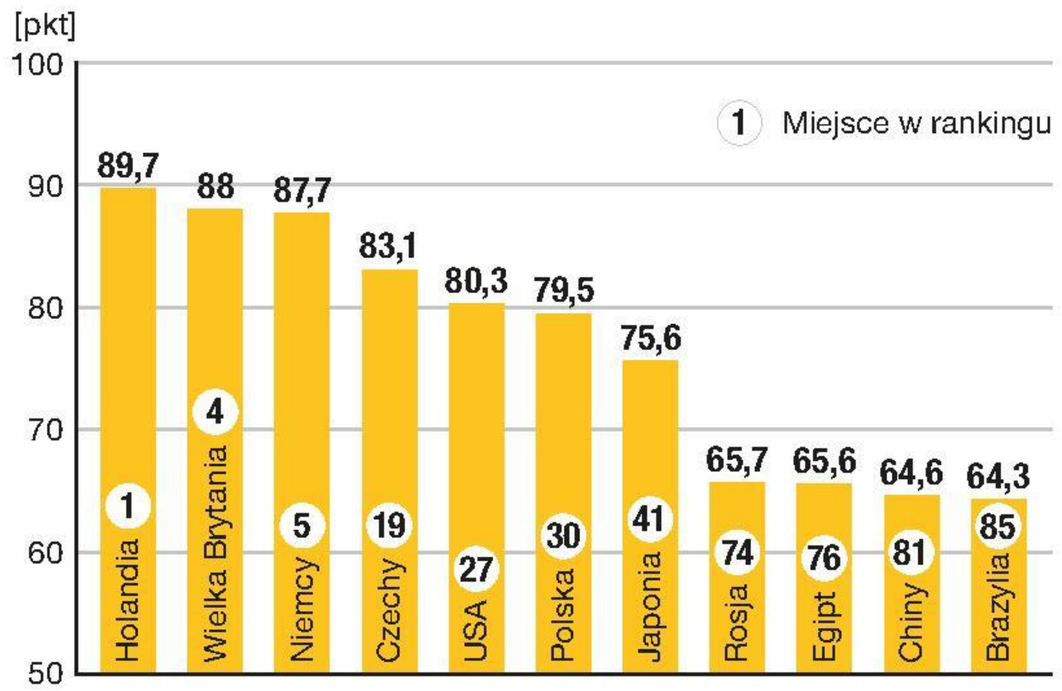
Czy można zmierzyć poziom zglobalizowania państwa?

Naukowcy i eksperci zajmujący się globalizacją próbują mierzyć jej poziom. Szwajcarski Instytut Ekonomiczny KOF opracował wskaźnik globalizacji, który pokazuje, w jakim stopniu dane państwo jest zintegrowane z resztą świata. W swoich analizach Instytut uwzględnia trzy wymiary:

- **globalizację gospodarczą** – mierzoną m.in. przepływami handlowymi i kapitałowymi,
- **globalizację społeczną** – obejmującą przepływ informacji, bliskość kulturową oraz kontakty interpersonalne (migracje, turystykę, wymianę studencką, połączenia telefoniczne),
- **globalizację polityczną** – ocenianą na podstawie liczby ambasad, uczestnictwa w misjach pokojowych ONZ i działalności organizacji międzynarodowych.

Wszystkie te elementy są uwzględniane w tzw. indeksie globalizacji, który przyjmuje wartość od 1 (najniższy poziom globalizacji) do 100 punktów (najwyższy).

Wartość indeksu globalizacji KOF dla wybranych państw w 2024 r.

Źródło: Szwajcarski Instytut Ekonomiczny KOF (zob. wykaz źródeł na s. 224).

W badaniu z 2024 r. Polska zajęła 30. miejsce wśród 215 państw i terytoriów zależnych, uzyskując blisko 80 punktów. To wysoki wynik na tle świata, choć w Europie oznacza dopiero 24. pozycję.

?

Jakie korzyści dla państwa mogą wynikać z utrzymywania przez nie szerokich kontaktów międzynarodowych?

Co łączy Polskę z innymi państwami?

Państwa nie funkcjonują w oderwaniu od reszty świata – łączą je polityczne zależności, które są kluczowe dla ich bezpieczeństwa, rozwoju i pozycji. Najważniejszą formą tych relacji są **stosunki dyplomatyczne**, czyli oficjalne kontakty między władzami, służące m.in. rozwijaniu współpracy międzynarodowej w różnych dziedzinach i rozwiązywaniu sporów w sposób pokojowy.

W XX w. zaczęły zyskiwać na znaczeniu inne formy współpracy globalnej i regionalnej – **organizacje międzynarodowe**. Są to instytucje zrzeszające wiele państw, powoływane przez nie do realizacji wspólnych celów, dotyczących np. zapewnienia pokoju, rozwoju gospodarczego, ochrony praw człowieka czy środowiska. Organizacje te działają na podstawie umów międzynarodowych, mają własne organy (np. zgromadzenia, rady, sekretariaty) i umożliwiają rządom uzgadnianie polityki w określonych sprawach. Obecnie największym tego typu podmiotem jest **Organizacja Narodów Zjednoczonych**, która zrzesza 193 państwa, a więc niemal wszystkie istniejące.

Polska utrzymuje stosunki dyplomatyczne ze wszystkimi państwami członkowskimi Organizacji Narodów Zjednoczonych, a także ze Stolicą Apostolską (Watykanem) i z Autonomią Palestyńską, które nie należą do ONZ. Szczególnie intensywne są relacje z państwami sąsiednimi, innymi państwami europejskimi i Stanami Zjednoczonymi. Jednak RP rozwija również kontakty z państwami spoza Europy, czego dowodzą m.in. współpraca gospodarcza z Chinami oraz naukowe i kulturalne kontakty z Indiami.

Spośród organizacji międzynarodowych, do których należy Polska, szczególne znaczenie mają Unia Europejska oraz Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego (NATO) (drugiej z nich poświęcono następny temat). Poza tym Rzeczpospolita uczestniczy w pracach wielu innych struktur i ugrupowań, o zasięgu zarówno globalnym, jak i regionalnym (zob. przykład). Tak wszechstronna aktywność międzynarodowa wzmacnia sieć powiązań Polski na świecie.

Przykład

Wybrane europejskie organizacje i ugrupowania regionalne z udziałem Polski

Rada Europy	Zrzesza niemal wszystkie państwa europejskie. Do jej głównych celów należą: wspieranie demokracji, ochrona praw człowieka, promowanie rządów prawa i rozwijanie współpracy społeczno-kulturalnej.
Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie	Należą do niej państwa europejskie (z wyjątkiem Watykanu), USA, Kanada i część państw azjatyckich. Podejmuje działania m.in. na rzecz zapobiegania konfliktom i ochrony praw człowieka.
Inicjatywa Trójmorza	Zrzesza 13 państw Europy Środkowo-Wschodniej należących do Unii Europejskiej. Jej celem jest rozwój gospodarczy regionu i rozbudowa połączeń komunikacyjnych między państwami członkowskimi.
Grupa Wyszehradzka	Ugrupowanie, w którego skład wchodzą Polska, Czechy, Węgry i Słowacja. Pełni przede wszystkim funkcję forum, które umożliwia państwom członkowskim wypracowywanie wspólnych stanowisk w sprawach ważnych dla UE i regionu.
Trójkąt Weimarski	Tworzą go Polska, Niemcy i Francja. Jest forum współpracy, w ramach którego państwa członkowskie mogą konsultować się w sprawach ważnych dla całego kontynentu i uzgadniać wspólne stanowiska.

Powiązania gospodarcze Polski

Pod względem gospodarczym RP jest ściśle zintegrowana z UE i aktywnie uczestniczy w handlu międzynarodowym. Najważniejszym partnerem handlowym kraju są Niemcy (zob. tabelę poniżej). Polska eksportuje głównie produkty rolno-spożywcze, maszyny, sprzęt transportowy oraz usługi IT. Importuje z kolei przede wszystkim surowce energetyczne (ropę naftową, gaz ziemny), urządzenia przemysłowe i elektroniczne.

RP utrzymuje dodatni bilans handlowy z wieloma państwami UE, co oznacza przewagę eksportu nad importem. Taka sytuacja daje polskim przedsiębiorstwom możliwości wejścia na nowe rynki, zwiększania sprzedaży i zysków. Rosnący popyt zagraniczny na polskie produkty sprzyja także tworzeniu miejsc pracy. Z kolei dzięki importowi konsumenci mają zapewniony dostęp do dóbr, których nie można wytwarzać w kraju albo których produkcja byłaby zbyt kosztowna.

Do Polski w dalszym ciągu napływa zagraniczny kapitał. Firmy pochodzące z innych państw inwestują w rodzime przedsiębiorstwa lub otwierają w naszym kraju własne oddziały. Jednocześnie od pewnego czasu można zaobserwować również trend odwrotny – coraz więcej polskich przedsiębiorstw otwiera swoje oddziały za granicą.

Choć na znacznie mniejszą skalę, Polska uczestniczy także w wymianie handlowej z krajami pozaeuropejskimi, w tym z globalnym Południem. W sklepach można też coraz częściej znaleźć certyfikowane produkty pochodzące ze **Sprawiedliwego Handlu** (**Fair Trade**). Oznacza to, że towary pochodzące np. z Afryki czy Ameryki Południowej zakupiono i sprowadzono uczciwie i bez wyzysku lokalnych producentów.

Ogólnie rzecz biorąc, globalizacja gospodarki przyczyniła się do rozwoju Polski, ale trzeba dostrzegać także pewne zagrożenia związane z tym procesem. Firmy nastawione na eksport uzależnione są od kondycji gospodarczej państw, do których kierują swoje produkty. Import, choć zwykle korzystny dla konsumentów, może rodzić problemy polityczne, zwłaszcza gdy dotyczy surowców strategicznych, takich jak ropa czy gaz. Bezpieczeństwo energetyczne kraju staje się bowiem uzależnione od zewnętrznych dostawców (zob. przykład na s. 162).

Polska odgrywa dość ważną rolę w światowych łańcuchach dostaw, ponieważ leży na szlaku kolejowym łączącym Chiny z Europą Zachodnią. Jest on częścią tzw. Nowego Jedwabnego Szlaku, czyli sieci połączeń transportowych między Chinami a resztą świata.

Państwa mające największy udział w polskim eksporcie i imporcie w I poł. 2025 r.

Eksport		Import	
państwo	udział	państwo	udział
Niemcy	26,9%	Niemcy	19,4%
Francja	6,2%	Chiny	14,9%
Czechy	6,1%	USA	4,9%
Wielka Brytania	5,3%	Włochy	4,7%
Holandia	4,6%	Holandia	3,9%
Włochy	4,5%	Francja	3,5%
Ukraina	3,5%	Czechy	3,2%
USA	3,3%	Korea Południowa	2,8%
Hiszpania	3%	Hiszpania	2,2%

Źródło: GUS (zob. wykaz źródeł na s. 224).

? Jakie skutki dla państwa, gospodarki i społeczeństwa może mieć napływ zagranicznego kapitału?

Czy wiesz, że...

Nazwa „Nowy Jedwabny Szlak" nawiązuje do historycznego Jedwabnego Szlaku – sieci dróg handlowych łączących Chiny z Bliskim Wschodem i Europą. Funkcjonował on już w czasach starożytnych, a swoją nazwę wziął od wytwarzanego w Chinach jedwabiu, który był jednym z głównych towarów sprowadzanych wówczas do Europy.

Przykład

Problem uzależnienia od dostaw surowców energetycznych z Rosji

Przed 1989 r. Polska importowała zdecydowaną większość ropy naftowej i gazu ziemnego ze Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich. Dlatego dostawy tych surowców były jednym z narzędzi wywierania przez Kreml presji na rządzących w Polsce. Po przełomie w 1989 r. przez wiele lat sytuacja nie zmieniała się zasadniczo – po rozpadzie ZSRS w 1991 r. głównym dostawcą ropy naftowej i gazu ziemnego stała się Rosja. Dopiero po tym, jak w 2006 r. Moskwa na kilka dni wstrzymała dostawy gazu do Ukrainy, polskie władze podjęły intensywne działania, aby doprowadzić do dywersyfikacji dostaw surowców energetycznych, czyli zapewnić sobie możliwość pozyskiwania ich także od dostawców z innych państw. W Świnoujściu powstał gazoport, który umożliwia odbiór skroplonego gazu transportowanego drogą morską na specjalnych tankowcach. Dzięki temu zaczęto sprowadzać ten surowiec m.in. z USA i Kataru. Wybudowano także gazociąg Baltic Pipe, którym do Polski przesyłany jest gaz ze złóż norweskich. Natomiast ropę naftową zaczęto sprowadzać drogą morską, głównie z Arabii Saudyjskiej, Norwegii i USA. Dzięki temu Polska mogła zaprzestać importu gazu i ropy naftowej z Rosji.

Przypomnij sobie

Migrant – osoba, która zmienia miejsce zamieszkania w granicach danego państwa albo przenosi się z jednego kraju do innego.

Uchodźca – osoba, która przebywa poza granicami państwa, którego jest obywatelem, z uzasadnionej obawy przed prześladowaniem z powodu rasy, religii, narodowości, przynależności do określonej grupy społecznej lub przekonań politycznych. Przez wzgląd na grożące mu niebezpieczeństwo uchodźca nie może lub nie chce powrócić do kraju pochodzenia.

Zależności społeczno-kulturowe

Z międzynarodowych powiązań i zależności wynikają także konsekwencje społeczne i kulturowe. Do najistotniejszych z nich zalicza się globalne migracje. Jeszcze do niedawna Polska była krajem, z którego wiele osób wyjeżdżało w poszukiwaniu lepszych warunków życia. Zjawisko to nasiliło się zwłaszcza po przystąpieniu do Unii Europejskiej. Pod koniec drugiej dekady XXI w. sytuacja zmieniła się zasadniczo – do Polski przyjeżdża coraz więcej migrantów i uchodźców. Po wybuchu pełnoskalowej wojny w Ukrainie w 2022 r. polską granicę przekroczyło ok. 2,5 mln obywateli tego kraju (w 2025 r. było ich około 1,5 mln). RP udziela również **ochrony międzynarodowej** obywatelom innych państw, np. Białorusi, Etiopii, Rosji, Iraku, Afganistanu. W ostatnich latach Polska stała się celem migracji zarobkowych – do pracy przyjeżdżają mieszkańcy różnych części świata, np. Azji Południowej (Indii) lub Azji Południowo-Wschodniej (Filipin) czy Ameryki Południowej (Kolumbii).

Pojawienie się migrantów wpłynęło zarówno na strukturę demograficzną, jak i na rynek pracy. Osoby te pomagają uzupełnić niedobór pracowników wynikający z rozwoju gospodarki oraz niskiego przyrostu naturalnego w Polsce. Jednocześnie migracje, zwłaszcza na dużą skalę, niosą ze sobą różne wyzwania. Systemy edukacji czy opieki zdrowotnej mogą mieć trudności z zapewnieniem odpowiednich usług dla rosnącej liczby ludności napływowej. Część cudzoziemców pozostaje bez zatrudnienia, np. z powodu bariery językowej czy braku wymaganych kwalifikacji zawodowych, i może to utrudniać proces ich integracji, czyli włączenia w życie społeczne. Migracja na masową skalę powoduje również, że społeczeństwo staje się zróżnicowane kulturowo. To z jednej strony wzbogaca kulturę kraju przyjmującego, a z drugiej – jeśli różnice między migrantami a dominującą grupą narodową są bardzo duże – może prowadzić do napięć i nieporozumień. Istotnym zadaniem państwa staje się wówczas realizacja programów integracyjnych, budujących w społeczeństwie kompetencje międzykulturowe.

Do polskiej kultury intensywnie przenikają obecnie nowe wzorce. Jest to efekt nie tylko migracji, lecz także oddziaływania innych czynników. Wpływ globalnych mass mediów sprawia m.in., że obchodzimy te same święta co ludzie w innych częściach świata (walentynki, Halloween) i uczestniczymy w tych samych wydarzeniach (np. Black Friday). Elementy globalnej kultury są przy tym w pewien sposób

Ochrona międzynarodowa – forma wsparcia udzielanego osobom, które musiały opuścić swój kraj z powodu prześladowań czy wojny i nie mogą powrócić do ojczyzny. Osoby objęte taką ochroną uzyskują m.in. prawo do pobytu i podjęcia pracy oraz dostęp do edukacji i opieki zdrowotnej. Najpełniejszą ochronę międzynarodową zapewnia status uchodźcy.

dostosowywane do polskiej specyfiki (zob. przykład). Z kolei udział Polaków w aktywnościach międzynarodowych ruchów społecznych (walczących m.in. o ochronę praw człowieka lub ze zmianą klimatu) świadczy o rozwoju polskiego społeczeństwa obywatelskiego.

Przykład

Hybrydyzacja kultury

To jedna z form globalizacji kulturowej. Polega na mieszaniu się i łączeniu elementów wywodzących się z różnych kultur i tradycji. Może przejawiać się na wiele sposobów – w sztuce, muzyce, gastronomii, modzie, języku i w innych dziedzinach życia codziennego. Przykładem hybrydyzacji może być np. zastępowanie pewnych słów w języku polskim określeniami anglojęzycznymi czy polski hip-hop, który łączy globalne wzorce muzyczne z lokalną specyfiką (realiami życia w Polsce opisywanymi w utworach).

Polska wobec wyzwań klimatyczno-środowiskowych

Współcześnie do największych wyzwań globalnych należą powstrzymanie niekorzystnych **zmian klimatycznych** oraz **ochrona bioróżnorodności**. Dlatego zdecydowana większość państw, np. Polska, zobowiązała się do podejmowania działań w tym zakresie. Nasz kraj aktywnie uczestniczy w realizacji polityki klimatycznej Unii Europejskiej, m.in. w ramach inicjatywy *Europejski zielony ład* oraz systemu handlu uprawnieniami do emisji (EU ETS). Polska współpracuje także z sąsiadami na rzecz ochrony przyrody w ramach **Europejskiej Sieci Ekologicznej „Natura 2000"**, a także zabiega o poprawę stanu środowiska morskiego w Bałtyku – kluczowego ekosystemu regionu. Ponadto nasz kraj jest stroną porozumień dotyczących ochrony środowiska zawartych w ramach ONZ (omówiono je w jednym z kolejnych tematów).

Twoja kolej!

F

Wybierz jedno bieżące wydarzenie związane z aktywnością Polski na arenie międzynarodowej. Wyszukaj na jego temat wiarygodne informacje – skorzystaj z co najmniej dwóch niezależnych od siebie przekazów. Następnie przygotuj notatkę, w której opiszesz przebieg wybranego wydarzenia oraz wyjaśnisz, co sądzisz o zaangażowaniu się w nie polskich władz.

Twoja kolej!

Pytania podsumowujące

- Czym jest globalizacja? Jakich dziedzin dotyczy?
- Na czym polega podział świata na globalną Północ i globalne Południe? Jakie współzależności zachodzą między tymi obszarami?
- Jakie wydarzenia przyśpieszyły rozwój procesów globalizacyjnych w Polsce?
- Jakie zależności łączą Polskę z resztą świata? Podaj po dwa przykłady powiązań z obszarów politycznego, gospodarczego, społeczno-kulturowego i klimatyczno-środowiskowego.

Czy wiesz, że...

Istotnym rodzajem współpracy międzynarodowej jest wymiana studencka. Coraz więcej polskich studentów decyduje się na naukę za granicą, a jednocześnie rośnie zainteresowanie studiowaniem w Polsce. Odsetek studentów zagranicznych w naszym kraju zwiększa się nieprzerwanie od dekady. W 2024 r. ich liczba przekroczyła 100 tys.

Bioróżnorodność – zróżnicowanie wszystkich żywych organizmów występujących na Ziemi w ekosystemach lądowych, morskich i słodkowodnych.

Natura 2000 – sieć skupiająca cenne przyrodniczo obszary objęte ochroną i leżące w granicach Unii Europejskiej.

2. Bezpieczeństwo międzynarodowe

Na tej lekcji:

• dowiesz się, czym jest bezpieczeństwo międzynarodowe • poznasz współczesne zagrożenia dla bezpieczeństwa • dowiesz się, jakie działania na rzecz jego zapewnienia podejmują Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ) i Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego (NATO)

Bezpieczeństwo to stan pewności i spokoju, gdy danemu podmiotowi (np. jednostce, grupie społecznej, państwu) nic nie zagraża lub gdy potrafi on skutecznie bronić się przed niebezpieczeństwem. Zazwyczaj kojarzymy ten stan z ochroną przed zbrojnym atakiem ze strony innych państw lub ze zwalczaniem przestępczości, jednak jest on ważnym elementem także w innych dziedzinach. Aby współczesne państwa mogły skutecznie zapewniać obywatelom bezpieczeństwo na różnych poziomach, muszą ściśle ze sobą współdziałać w walce z globalnymi zagrożeniami.

Czym jest bezpieczeństwo międzynarodowe?

Zapewnienie bezpieczeństwa państwa dotyczy dwóch krytycznych kategorii. Pierwsza z nich obejmuje ochronę terytorium, granic i niezależności politycznej, a druga – ochronę obywateli przed różnego rodzaju zagrożeniami oraz zapewnienie im dostępu do dóbr niezbędnych do funkcjonowania, np. żywności, energii. Dlatego wyróżnia się np. bezpieczeństwo żywnościowe, energetyczne czy ekologiczne. Postęp cyfryzacji i informatyzacji oraz wzrost znaczenia wiedzy powodują, że ważne są dziś także cyberbezpieczeństwo i bezpieczeństwo informacyjne.

W odniesieniu do państw można mówić o:

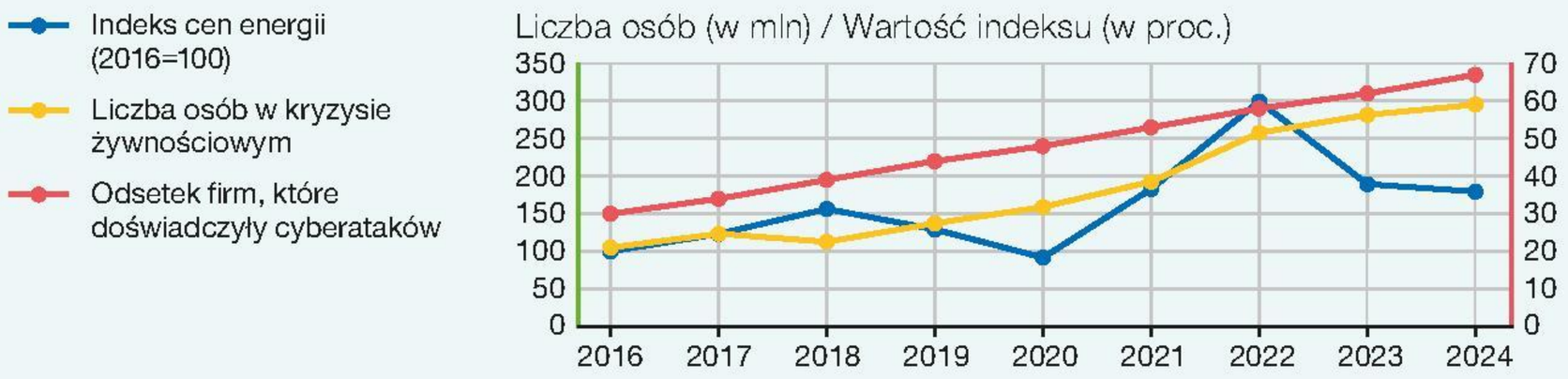
- **bezpieczeństwie narodowym** – to stan, w którym państwo i jego obywatele są chronieni przed zagrożeniami zewnętrznymi i wewnętrznymi;
- **bezpieczeństwie międzynarodowym** – odnosi się ono nie tylko do pojedynczego państwa, lecz także do grup powiązanych ze sobą państw, a nawet do całego świata; można o nim mówić wtedy, gdy sytuacja na arenie międzynarodowej gwarantuje pokój oraz stabilność polityczną i gospodarczą.

Obydwa aspekty bezpieczeństwa są ze sobą powiązane, ponieważ nawet kryzys wewnętrzny w jednym państwie może mieć istotny wpływ na pozostałe. Ponadto na świecie występują zagrożenia o charakterze globalnym (np. ekologiczne). Ochrona przed nimi przekracza możliwości poszczególnych krajów i wymaga współpracy całej **społeczności międzynarodowej**.

Społeczność międzynarodowa – ogół państw utrzymujących między sobą stosunki dyplomatyczne. Niekiedy zalicza się do niej także inne podmioty, przede wszystkim organizacje międzynarodowe.

Twoja kolej!

Przeanalizuj dane z wykresu. Następnie rozważ, czy przedstawione dane sugerują podniesienie się poziomu bezpieczeństwa globalnego, czy też jego obniżenie.

Źródło: *Global Report on Food Crises, Global price of Energy index*, 2025 (zob. wykaz źródeł na s. 224).

Współczesne zagrożenia dla bezpieczeństwa

Państwa funkcjonujące w systemie międzynarodowym są narażone na liczne niebezpieczeństwa. Szczególnie groźne jest ryzyko konfliktów wynikających ze sprzeczności interesów, ponieważ mogą one prowadzić do działań zbrojnych. Współcześnie strony sporów międzynarodowych wykorzystują do walki szerszy zestaw metod i środków niż dawniej – coraz częściej mówi się o wojnie hybrydowej, cyberwojnie czy wojnie informacyjnej.

Wojna hybrydowa to działania wymierzone w inne państwo. Obejmują one, obok ataków zbrojnych, także metody niekonwencjonalne, takie jak presja ekonomiczna, dezinformacja czy dyplomacja nastawiona na dyskredytowanie przeciwnika. **Cyberwojna** przenosi walkę do przestrzeni teleinformatycznej, gdzie wykorzystuje się komputery i internet do zakłócania funkcjonowania systemów zarządzania przeciwnika. Z cyberprzestrzenią wiąże się także **cyberprzestępczość**, czyli przestępstwa popełniane przy użyciu technologii cyfrowych. W tym samym obszarze można również prowadzić **wojnę informacyjną**, która polega na oddziaływaniu na społeczeństwo wrogiego państwa poprzez propagandę i dezinformację.

Kolejnym poważnym zagrożeniem jest **terroryzm**, który polega na tym, że jednostki lub organizacje stosują przemoc, aby zastraszyć ludność, wywołać chaos i wymusić na władzach określone postępowanie. Współcześnie organizacje terrorystyczne prowadzą działalność w wielu państwach, jest to więc problem międzynarodowy.

Opisane zagrożenia nie wyczerpują listy wyzwań, przed którymi stoją państwa i społeczność międzynarodowa. Muszą one kontrolować wiele różnych sfer, by zapewnić bezpieczeństwo ludności.

Twoja kolej!

Poszukaj informacji na temat wybranej międzynarodowej organizacji terrorystycznej. Wyjaśnij, do czego dąży, jakie działania podejmuje oraz jakimi posługuje się metodami. Materiałów szukaj na oficjalnych stronach uznanych mediów i instytucji międzynarodowych.

Czy wiesz, że...

Cyberwojna jest jedną z najczęściej wykorzystywanych metod w działaniach hybrydowych, ponieważ koszt jej prowadzenia jest stosunkowo niski, a schwytanie sprawców bywa skrajnie trudne. Przejawem cyberwojny były dokonane w latach 2009–2010 ataki z wykorzystaniem złośliwego oprogramowania na irańskie ośrodki nuklearne. Choć wiele niezależnych organizacji twierdzi, że akcję tę przeprowadziły Izrael oraz Stany Zjednoczone, to oba kraje nigdy się do tego nie przyznały.

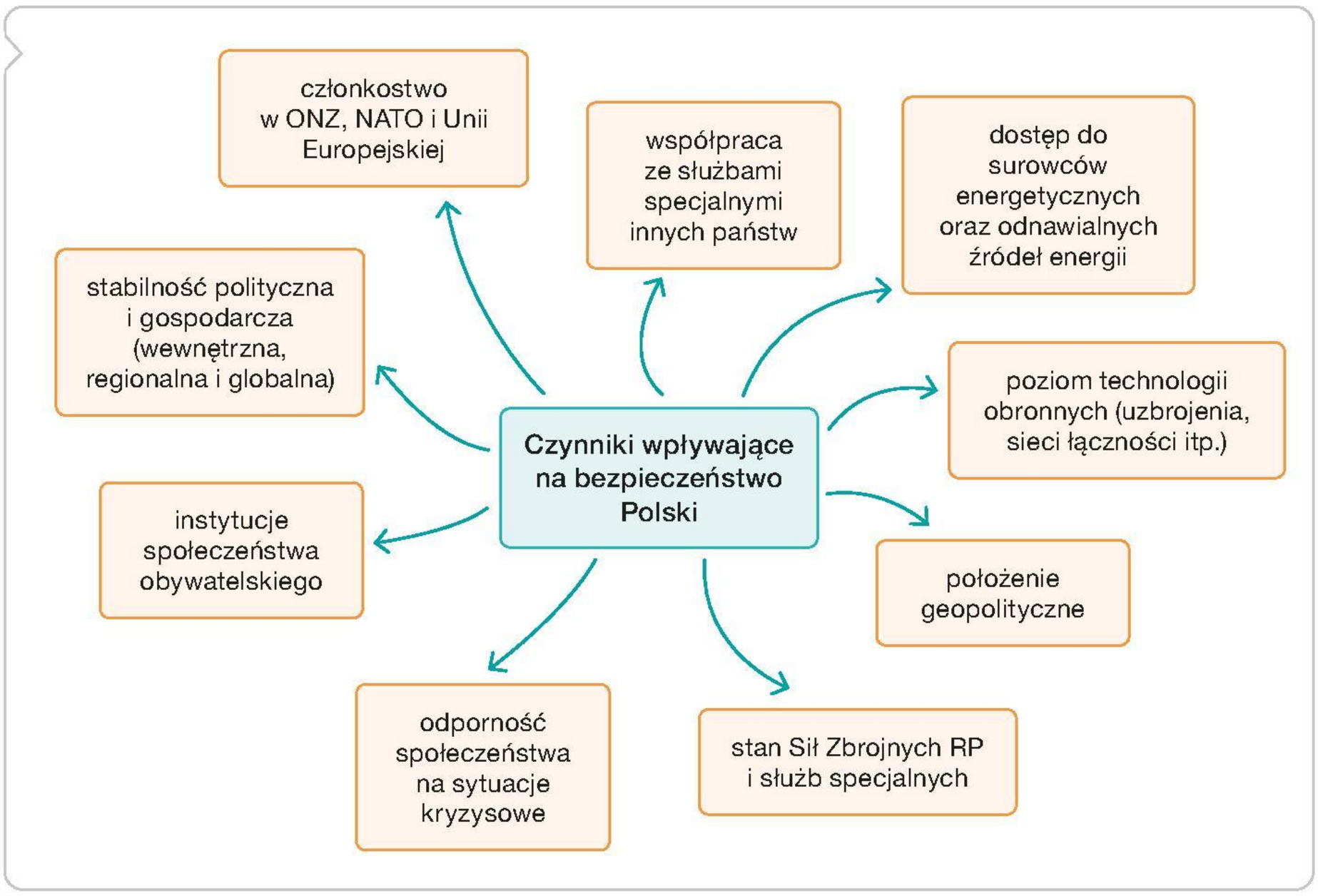
? Jakie jeszcze zagrożenia dla bezpieczeństwa – inne od tych wymienionych w tekście – dostrzegasz we współczesnym świecie?

Od czego zależy bezpieczeństwo?

Zarówno polskie, jak i międzynarodowe bezpieczeństwo zależy od zdolności do neutralizowania zagrożeń. Jak już wspomnieliśmy, ataki militarne ze strony innych państw nie stanowią dziś jedynego wyzwania – oprócz nich trzeba mierzyć się z działaniami hybrydowymi, aktami terroru, cyberatakami, a także innymi zagrożeniami, takimi jak pandemie czy klęski naturalne (będące często rezultatem zmiany klimatu).

W walce z zagrożeniami bardzo istotne jest wzmacnianie odporności społeczeństwa na sytuacje kryzysowe. Można budować ją przez podnoszenie poziomu zaufania społecznego, które sprawia, że obywatele są bardziej skłonni do współpracy i chętniej stosują się do zaleceń władz w czasie kryzysu, przez co ułatwiają służbom państwowym reagowanie na niebezpieczne zdarzenia. Odporność państwa zwiększają także rozwinięte instytucje społeczeństwa obywatelskiego sprawnie działające w różnych obszarach związanych z bezpieczeństwem. W Polsce do tego typu podmiotów zaliczają się m.in. ochotnicza straż pożarna, ochotnicze pogotowie ratunkowe, Polski Czerwony Krzyż czy Liga Obrony Kraju. Jak widać, bezpieczeństwo Polski i społeczności międzynarodowej uzależnione jest od wielu czynników – wybrane z nich zaprezentowano na grafice na s. 166.

Służby specjalne – wyspecjalizowane instytucje państwowe, których zadaniem jest zwalczanie poważnych zagrożeń dla bezpieczeństwa (np. terroryzmu, przestępczości zorganizowanej, wrogich działań ze strony innych państw). W Polsce istnieje kilka tego typu instytucji, m.in. Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencja Wywiadu.

Organizacja Narodów Zjednoczonych

Organizacja międzynarodowa założona w 1945 r.
Do jej celów zaliczają się zapewnienie pokoju i bezpieczeństwa na świecie, ochrona praw człowieka i rozwijanie współpracy między państwami. Główna siedziba organizacji znajduje się w Nowym Jorku. Jej najważniejszymi organami są: Zgromadzenie Ogólne (zasiadają w nim przedstawiciele wszystkich państw członkowskich), Rada Bezpieczeństwa, Rada Gospodarcza i Społeczna, Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, Sekretariat z Sekretarzem Generalnym na czele (najwyższym urzędnikiem w strukturach organizacji i jej najważniejszym reprezentantem).

Flaga ONZ

ONZ a bezpieczeństwo międzynarodowe

Jednym z podstawowych celów Organizacji Narodów Zjednoczonych jest utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego. Głównym organem ONZ, który za to odpowiada, jest **Rada Bezpieczeństwa**. Zasiadają w niej przedstawiciele 15 państw: 5 członków stałych (Chiny, Francja, Rosja, USA, Wielka Brytania) oraz 10 członków wybieranych na dwuletnią kadencję przez Zgromadzenie Ogólne ONZ. W ramach działań na rzecz globalnego bezpieczeństwa Rada może m.in.:

- wydawać stronom konfliktu zalecenia dotyczące sposobu jego rozwiązania,
- nałożyć sankcje (np. handlowe, dyplomatyczne) na państwo, które zagraża pokojowi,
- zdecydować o wysłaniu w rejon konfliktu sił pokojowych ONZ, a w wyjątkowych sytuacjach zorganizować zbiorową akcję militarną zaprowadzającą pokój (zob. przykład).

Rada Bezpieczeństwa podejmuje decyzje większością 3/5 głosów. Należy jednak pamiętać, że w najważniejszych sprawach (dotyczących np. nałożenia sankcji, wysłania sił pokojowych) do wiążącego rozstrzygnięcia wymagana jest zgoda wszystkich członków stałych. Oznacza to, że każde z tych pięciu państw dysponuje prawem weta.

Pewne kompetencje w zakresie utrzymania bezpieczeństwa mają także inne organy ONZ. **Zgromadzenie Ogólne** może przyjmować rezolucje (uchwały), np. wzywające do zawieszenia broni, potępiające państwo agresora, jednak nie są one wiążące dla żadnego podmiotu prawa międzynarodowego. Opracowuje również normy prawa międzynarodowego, które mają ograniczać zagrożenia dla bezpieczeństwa (np. terroryzm). Z kolei do kompetencji **Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości** należy rozstrzyganie sporów między państwami, np. dotyczących przebiegu granicy między nimi.

Innym organem, który podejmuje działania na rzecz pokoju, jest **Sekretarz Generalny ONZ**. Może on np. prowadzić negocjacje z przywódcami skonfliktowanych państw czy zwracać Radzie Bezpieczeństwa uwagę na sytuacje kryzysowe, które grożą wybuchem wojny.

Przykład

Siły pokojowe i operacje militarne ONZ

Siły pokojowe ONZ to międzynarodowe formacje złożone głównie z żołnierzy, a także z policjantów i członków personelu cywilnego, pochodzących z różnych państw członkowskich – ONZ nie dysponuje własnymi oddziałami zbrojnymi. Siły pokojowe mogą np. nadzorować przestrzeganie zawieszenia broni, kontrolować strefę buforową rozdzielającą wrogie wojska, chronić ludność cywilną, organizować pomoc humanitarną. Zgodę na ich rozmieszczenie w rejonie konfliktu muszą wyrazić zwaśnione strony. Do tej pory ONZ wysłało ok. 70 takich misji. W blisko 30 z nich uczestniczyli żołnierze i policjanci z Polski.

Operacje militarne ONZ polegają na bezpośrednim zaangażowaniu sił międzynarodowych w działania zbrojne i są podejmowane bez zgody stron konfliktu. Taki charakter miały interwencje ONZ w czasie wojny koreańskiej w latach 1950–1953 oraz w czasie I wojny w Zatoce Perskiej w 1991 r.

Żołnierze wchodzący w skład sił pokojowych ONZ są nazywani „błękitnymi hełmami" – od koloru noszonych przez nich wojskowych nakryć głowy.

System Narodów Zjednoczonych a bezpieczeństwo

ONZ jest powiązana z wieloma organizacjami i instytucjami, które razem tworzą **system Narodów Zjednoczonych**. Wśród nich są organizacje wyspecjalizowane (samodzielne organizacje współpracujące z ONZ na podstawie odrębnych umów) oraz fundusze i programy (instytucje pomocnicze powoływane przez Zgromadzenie Ogólne). Do systemu Narodów Zjednoczonych należą m.in. Światowa Organizacja Zdrowia (WHO), Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa (FAO), Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Oświaty, Nauki i Kultury (UNESCO), Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci (UNICEF). Ich wspólnym celem jest rozwijanie współpracy na rzecz rozwiązywania globalnych problemów, z których duża część bezpośrednio wpływa na stabilność i bezpieczeństwo międzynarodowe . Najważniejsze z tych wyzwań dotyczą m.in. zdrowia publicznego, dostępu do żywności, sytuacji dzieci, edukacji.

Przykład

Rola UNHCR w utrzymaniu bezpieczeństwa międzynarodowego

Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw Uchodźców (UNHCR) odpowiada za ochronę osób zmuszonych do opuszczenia swoich domów i ucieczki za granicę lub do innego regionu swojego kraju. Zapewnienie uchodźcom bezpieczeństwa, pomocy i dostępu do procedur prawnych zmniejsza ryzyko eskalacji kryzysów humanitarnych. UNHCR koordynuje działania państw, wspiera integrację migrantów w państwach docelowych oraz ich dobrowolne powroty. Do przykładów jego działań można zaliczyć m.in. pomoc dla uchodźców z Ukrainy po 2022 r. czy prowadzenie obozów dla uchodźców w różnych częściach świata. Inicjatywy UNHCR pokazują, że ochrona zbiegłej ludności nie ogranicza się tylko do niezbędnej pomocy humanitarnej, lecz jest także ważnym elementem systemu bezpieczeństwa międzynarodowego.

Czy wiesz, że...

ONZ jest często krytykowana za to, że jej działania na rzecz pokoju i rozwiązywania konfliktów zbrojnych są mało skuteczne. Wątpliwości budzi zwłaszcza skład i sposób podejmowania decyzji przez Radę Bezpieczeństwa. Krytycy wskazują, że dominują w niej państwa zachodnie, a stali członkowie nadużywają prawa weta, nawet w sytuacjach dotyczących ewidentnych przypadków agresji czy naruszeń praw człowieka. Jeden z postulatów dotyczących reform ONZ zakłada zwiększenie reprezentacji państw globalnego Południa w Radzie Bezpieczeństwa.

Przypomnij sobie

Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego (NATO)

Międzynarodowa organizacja polityczno-wojskowa założona w 1949 r. Działa na podstawie *Traktatu północnoatlantyckiego*, podpisanego w tym samym roku przez USA, Kanadę i 10 państw zachodnioeuropejskich. Pierwotnie została powołana do obrony przed ZSRS i jego państwami satelickimi. Jeszcze w okresie zimnej wojny do NATO przystąpiły kolejne państwa zachodnie, a po jej zakończeniu także znaczna część krajów znajdujących się wcześniej w sowieckiej strefie wpływów. W 2025 r. do Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego należały 32 państwa. Jako ostatnie do NATO przystąpiły Finlandia (w 2023 r.) i Szwecja (w 2024 r.).

Flaga NATO

NATO jako gwarant bezpieczeństwa

Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego jest najpotężniejszym sojuszem wojskowym na świecie. Jej główny cel to zapewnienie bezpieczeństwa państwom członkowskim. Zgodnie z art. 5 *Traktatu północnoatlantyckiego*, jeśli któreś z nich padnie ofiarą agresji, wszystkie pozostałe mają obowiązek udzielić mu pomocy (zob. zadanie poniżej). Jednak współpraca w ramach NATO nie ogranicza się do udzielania sobie wzajemnych gwarancji pomocy. Obejmuje ona również:

- opracowywanie planów obrony terytorium państw sojuszniczych,
- wspólne ćwiczenia wojskowe i szkolenia personelu,
- współpracę przemysłu obronnego i ośrodków badawczych,
- wymianę informacji o zagrożeniach (np. atakami terrorystycznymi, cyberatakami),
- utrzymywanie sił szybkiego reagowania (zdolnych do podjęcia działań obronnych w krótkim czasie).

Od lat 90. XX w. NATO podejmuje również interwencje w przypadku konfliktów toczących się poza terytorium państw członkowskich (zob. przykład).

Przykład

Interwencja w Kosowie

W 1999 r. siły powietrzne państw NATO przeprowadziły serię nalotów na cele w Serbii. Interwencja ta miała wymusić na serbskich siłach zbrojnych wycofanie się z Kosowa (wówczas było ono częścią Serbii) i tym samym zakończyć czystki etniczne i represje wobec tamtejszej ludności albańskiej. Operacja zakończyła się powodzeniem – zatrzymała masowe wysiedlenia. Wojska serbskie opuściły Kosowo, a NATO rozmieściło na jego terytorium międzynarodowe siły pokojowe – Kosovo Force (KFOR).

Operacja w Afganistanie

Rozpoczęła się w 2001 r., po obaleniu przez Amerykanów reżimu talibów. Na terytorium Afganistanu rozmieszczono międzynarodowy kontyngent wojskowy NATO (Międzynarodowe Siły Wsparcia Bezpieczeństwa – ISAF). Jego celem było wspomożenie nowych władz Afganistanu w utrzymaniu bezpieczeństwa i zwalczaniu partyzantki antyrządowej. W 2011 r. siły ISAF liczyły około 130 tys. żołnierzy. Operacja zakończyła się w 2014 r. i została zastąpiona przez mniejszą natowską misję szkoleniową (Resolute Support), która trwała do 2021 r.

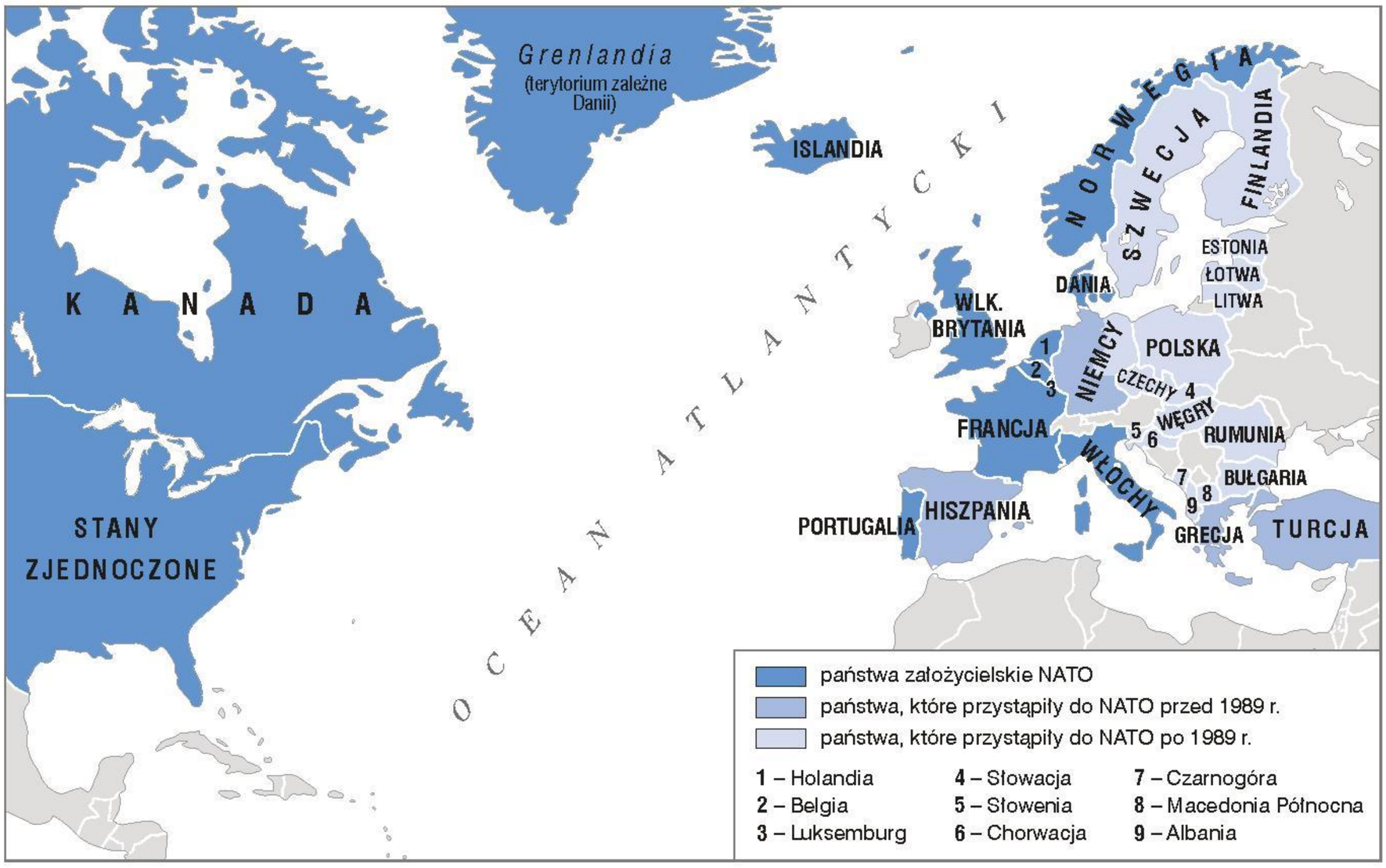
Twoja kolej!

Przeczytaj fragment *Traktatu północnoatlantyckiego* i wyjaśnij, do czego zobowiązują się państwa NATO w przypadku agresji na jedno z nich.

Artykuł 5. *Strony zgadzają się, że zbrojna napaść na jedną lub kilka z nich w Europie lub w Ameryce Północnej będzie uznana za napaść przeciwko nim wszystkim, i dlatego zgadzają się, że jeśli taka zbrojna napaść nastąpi, to każda z nich* [...] *udzieli pomocy Stronie lub Stronom tak napadniętym, podejmując niezwłocznie, samodzielnie, jak i w porozumieniu z innymi Stronami, działania, jakie uzna za konieczne, łącznie z użyciem siły zbrojnej, w celu przywrócenia i utrzymania bezpieczeństwa obszaru północnoatlantyckiego.*

Źródło: Dz.U. z 2000 r. Nr 87, poz. 970.

Państwa członkowskie NATO w 2025 r.

Polska w NATO

Polska przystąpiła do NATO w 1999 r. Członkostwo w Sojuszu stanowi dla naszego kraju kluczową gwarancję bezpieczeństwa militarnego.

Od momentu przystąpienia do natowskich struktur Polska aktywnie angażuje się w różne inicjatywy podejmowane w ich ramach. Polskie oddziały brały udział m.in. w operacjach wojskowych w Kosowie (KFOR) i w Afganistanie (ISAF). RP popiera postulat zwiększenia wydatków na obronność przez państwa sojuszu.

Przez wiele lat polskie władze zabiegały o stałą obecność w naszym kraju (a także w innych państwach Europy Środkowo-Wschodniej) wojsk NATO, szczególnie oddziałów amerykańskich. Początkowo zakres tej obecności był niewielki. Sytuacja zmieniła się po wybuchu konfliktu rosyjsko-ukraińskiego w 2014 r. Na tzw. wschodniej flance NATO rozmieszczono wielonarodowe grupy bojowe. W Polsce taka grupa stacjonuje w Orzyszu (woj. warmińsko-mazurskie). W jej skład wchodzą żołnierze z USA, Wielkiej Brytanii, Rumunii i Chorwacji. W kilku miejscowościach stacjonują także wojska amerykańskie, m.in. w Drawsku Pomorskim (woj. zachodniopomorskie), Redzikowie (woj. pomorskie) i Powidzu (woj. wielkopolskie). Obecność oddziałów sojuszniczych jest formą odstraszania potencjalnego agresora, a także umożliwia wspólne ćwiczenia, co zwiększa zdolności bojowe polskiej armii.

Twoja kolej!

Poszukaj informacji na temat udziału polskich żołnierzy w misjach i operacjach NATO. Następnie rozważ, czy przyczynia się on do zwiększenia bezpieczeństwa naszego kraju.

Czy wiesz, że...

W 2022 r., po ataku ze strony Rosji, wniosek o przyjęcie do NATO złożyła Ukraina. Jej dążenia poparło wiele państw Europy Środkowo-Wschodniej, w tym Polska. Jednak ewentualne przystąpienie Ukrainy do NATO jest w znacznej mierze uzależnione od rozwoju sytuacji międzynarodowej. Ponadto zgodę muszą na to wyrazić wszystkie państwa członkowskie sojuszu.

Twoja kolej!

Interwencje zbrojne podejmowane przez społeczność międzynarodową budzą kontrowersje. Z jednej strony państwa należące do ONZ są zobowiązane do wzajemnego poszanowania swojej suwerenności, z drugiej strony jej zadaniem jest ochrona praw człowieka. Czy Waszym zdaniem społeczność międzynarodowa powinna podejmować interwencje w państwach, w których dochodzi do ciężkich naruszeń praw człowieka? Jeśli tak – kto powinien to robić i na jakiej podstawie? Przedyskutujcie ten problem na forum klasy.

Masz wpływ

Jak działać na rzecz bezpieczeństwa?

Bezpieczeństwo to nie tylko zadanie rządu i wojska, lecz także wspólna sprawa nas wszystkich. W jego budowie może pomóc każdy obywatel – dzięki odpowiedniej postawie i dobrym nawykom. Poniżej opisano kilka prostych działań, które mogą wzmocnić nasze bezpieczeństwo.

- **Pogłębiaj wiedzę na temat bezpieczeństwa** – dowiedz się jak najwięcej na temat współczesnych zagrożeń i metod ich zwalczania. Poznaj zasady udzielania pierwszej pomocy, procedury ewakuacyjne z budynków publicznych, w których spędzasz dużo czasu, zagadnienia związane z obroną cywilną (np. sygnały alarmowe, lokalizację punktów schronienia). Dzięki temu zareagujesz odpowiednio, jeśli wydarzy się coś niebezpiecznego.
- **Przeciwdziałaj dezinformacji** – fake newsy stanowią potężną broń hybrydową, za pomocą której różne podmioty oddziałują na nastroje społeczne. Nie pozwól, aby kłamliwe przekazy trafiały do kolejnych osób. Przed udostępnieniem czy przekazaniem informacji zawsze weryfikuj jej prawdziwość. Jeżeli wykryjesz fałszywe lub szkodliwe treści, zgłaszaj je administratorowi strony lub portalu.
- **Dbaj o bezpieczeństwo w sieci i edukuj innych** – używaj silnych haseł, regularnie je zmieniaj, chroń swoje dane osobowe, rozważ korzystanie z VPN (wirtualnej sieci prywatnej). Sprawdź, jak należy postępować w sytuacji, gdy sprzęt elektroniczny stanie się przedmiotem cyberataku. Przekazuj zdobytą wiedzę innym osobom: im lepiej poinformowane społeczeństwo, tym mniejsza szansa na powodzenie cyberataków.
- **Reaguj wobec zagrożenia** – działaj, jeżeli widzisz, że sytuacja tego wymaga; nie wahaj się wezwać pomocy, poinformować odpowiednie służby o niebezpiecznym zdarzeniu czy udzielić pierwszej pomocy (o ile da się to zrobić bez narażania własnego zdrowia). Pamiętaj, że Twoja reakcja może uratować komuś życie.
- **Dąż do rozwiązywania sporów** – staraj się nie eskalować konfliktów. Rozpoznawaj ich przyczyny i szukaj najbardziej pokojowych rozstrzygnięć. Poznawaj metody przeciwdziałania sytuacjom konfliktowym i łagodzenia napięć. Reaguj na przemoc i mowę nienawiści.

Czy wiesz, że...

Wiele informacji na temat przygotowania się do sytuacji kryzysowych i reagowania na różnego typu zagrożenia zawiera rządowy *Poradnik bezpieczeństwa*. Jego wersję papierową otrzymało każde gospodarstwo domowe. Publikacja ta jest również dostępna w internecie.

Czy do tej pory udało Ci się zaangażować w jakieś działania, które przyczyniają się do zwiększenia bezpieczeństwa? Na czym one polegały?

Twoja kolej!

Pytania podsumowujące

- Czym jest bezpieczeństwo międzynarodowe?
- Jakie zjawiska współcześnie zagrażają bezpieczeństwu państw i społeczności międzynarodowej? Omów trzy przykłady.
- Jakie czynniki wpływają na bezpieczeństwo państwa?
- Czym jest Rada Bezpieczeństwa ONZ i jakie ma kompetencje?
- Dlaczego przynależność do NATO jest uznawana za kluczową gwarancję bezpieczeństwa Polski?

3. Problemy globalne

Na tej lekcji:

• wyjaśnisz, czym są wyzwania globalne i podasz ich przykłady • scharakteryzujesz przyczyny i konsekwencje nierówności we współczesnym świecie • przeanalizujesz działania różnych podmiotów na rzecz rozwiązywania problemów globalnych

Z informacji przedstawionych w poprzednich tematach wynika, że w zglobalizowanym świecie występują liczne współzależności w różnych sferach. Choć często przynoszą one wiele korzyści, mogą również pogłębiać istniejące problemy lub generować nowe. Proces umiędzynarodowienia sprawia jednak, że państwa współpracują ze sobą, aby sprostać pojawiającym się wyzwaniom. Podczas tej lekcji przyjrzymy się, jakie problemy mają wymiar globalny oraz jakie działania podejmują państwa i społeczeństwa, aby je rozwiązywać.

Z jakimi wyzwaniami mierzy się dziś świat?

Mimo lekcji wyniesionych z przeszłości oraz postępu zapewnianego przez zaawansowane technologie świat nadal zmaga się z poważnymi zagrożeniami dla pokoju, rozwoju społeczeństw i godnego życia wielu ludzi. Problemy te występują w różnym natężeniu w wielu regionach globu. Często są ze sobą powiązane, mają wspólne przyczyny, a ich konsekwencje przekraczają granice państw. Rozwiązanie lub ograniczenie tych negatywnych zjawisk zwykle wymaga międzynarodowej współpracy, dlatego określa się je mianem **globalnych wyzwań**.

Można do nich zaliczyć m.in.:

- ubóstwo i nierówności społeczne, w tym np. ograniczenia w dostępie do edukacji i ochrony zdrowia,
- konflikty zbrojne oraz kryzysy uchodźcze będące często ich następstwem,
- zagrożenia związane z terroryzmem oraz **bronią masowego rażenia**,
- zanieczyszczenie środowiska naturalnego i spadek bioróżnorodności,
- zmianę klimatu (ten problem omówiono w jednym z kolejnych tematów),
- wyzwania związane z rozwojem nowych technologii, w tym sztucznej inteligencji.

Broń masowego rażenia – rodzaje broni, które mogą spowodować dużą liczbę ofiar lub ogromne zniszczenia w bardzo krótkim czasie. Zaliczają się do nich m.in. broń jądrowa, chemiczna (toksyczne substancje) i biologiczna (np. groźne bakterie, wirusy).

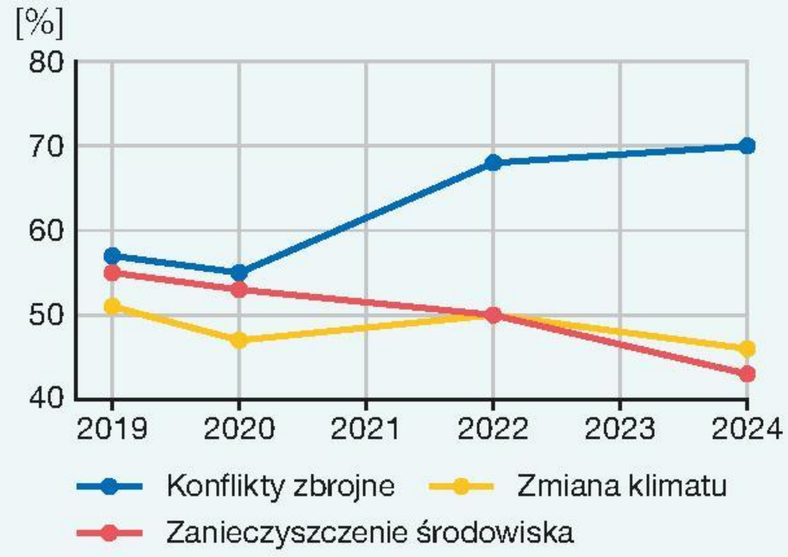
Twoja kolej!

Przeanalizuj wykres i wykonaj polecenia.

- Wyjaśnij, jak zmieniały się w kolejnych latach obawy respondentów. Z czego – Twoim zdaniem – mogły wynikać tendencje pokazane na wykresie?

- Określ, jaki jest Twój stosunek do zagrożeń uwzględnionych na wykresie. Czy Twoje podejście do nich zmieniło się w ostatnich latach? Uzasadnij swoje stanowisko, a następnie podziel się spostrzeżeniami z kolegami i koleżankami z klasy.

Kwestie budzące obawy Polaków w latach 2019–2024

Źródło: raport *Ziemianie atakują*, 2024 (zob. wykaz źródeł na s. 224).

Świat pogłębiających się nierówności

Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP) od wielu lat publikuje roczne raporty na temat stopnia rozwoju społeczno-gospodarczego poszczególnych państw. Mierzy się go za pomocą **wskaźnika rozwoju społecznego (HDI)**, który uwzględnia oczekiwaną długość życia, poziom edukacji i **dochód narodowy brutto (DNB)** ***per capita***. Wskaźnik przyjmuje wartości od 0 do 1 – im jest ona wyższa, tym wyższy jest poziom rozwoju.

Z raportów UNDP wynika, że w ostatnich latach nastąpiło spowolnienie rozwoju społecznego we wszystkich częściach świata. W 2023 r. odnotowano, że ogólny wzrost HDI był najmniejszy od 1990 r., a nierówności między państwami zwiększyły się czwarty rok z rzędu. Globalne zróżnicowanie poziomu rozwoju społecznego w tym roku przedstawiono na mapie na s. 173. Wynika z niej, że najsłabiej rozwinięte są kraje Afryki, natomiast najlepiej – przede wszystkim państwa należące do globalnej Północy. Polska w rankingu HDI za 2023 r. zajęła 35. miejsce (wśród 193 krajów objętych badaniem) i znajduje się w gronie państw o bardzo wysokim poziomie rozwoju społecznego.

Choć HDI jest popularnym miernikiem dobrobytu społeczeństw, wskaźnik ten ma swoje ograniczenia i pozwala tylko na częściową analizę sytuacji. Nie bierze pod uwagę np. nierówności wewnątrz państw, kwestii równości płci czy aspektów środowiskowych. Istnieją jednak wskaźniki, które uwzględniają także i te elementy. Należą do nich np. wielokryterialny wskaźnik ubóstwa (MPI), współczynnik Giniego (pokazuje nierówności w rozkładzie dochodów w społeczeństwie), globalny indeks równości płci.

Z kolei w ekonomii i statystykach rządowych często wykorzystywanym wskaźnikiem rozwoju państwa jest wielkość **produktu krajowego brutto (PKB)**, czyli wartość wszystkich dóbr i usług finalnych wytworzonych w kraju. Współczynnik ten ma jednak jeszcze więcej ograniczeń niż HDI – np. zupełnie pomija elementy, które świadczą o jakości życia (poziom edukacji, zdrowia itp.).

Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP) – instytucja powołana przez ONZ, podejmująca m.in. działania na rzecz walki z ubóstwem i nierównościami oraz ochrony środowiska.

Dochód narodowy brutto (DNB) – dochody uzyskane przez obywateli danego państwa (w kraju i za granicą). DNB *per capita* to wielkość tych dochodów przypadająca na jednego mieszkańca.

Czy wiesz, że...

Ciekawym narzędziem do monitorowania stanu społeczeństw jest **światowy wskaźnik szczęścia** (HPI). W przeciwieństwie do innych wspomnianych w tym temacie współczynników HPI uwzględnia również wpływ na środowisko (tzw. ślad ekologiczny) oraz poczucie dobrostanu, czyli to, jak ludzie oceniają swoje życie. Według ostatnich danych na czele rankingu sporządzonego na podstawie HPI znalazły się kolejno: Vanuatu, Szwecja, Salwador, Kostaryka i Nikaragua.

Skąd się biorą nierówności między państwami?

Występujące między państwami różnice rozwojowe są rezultatem działania wielu złożonych i wzajemnie powiązanych czynników. Do najważniejszych należą:

- warunki przyrodnicze, takie jak klimat czy dostęp do surowców naturalnych,
- dziedzictwo historyczne, w tym doświadczenia związane z kolonializmem,
- sytuacja polityczna, np. konflikty, jakość rządów,
- warunki ekonomiczne, np. możliwości pozyskania kapitału, struktura gospodarki.

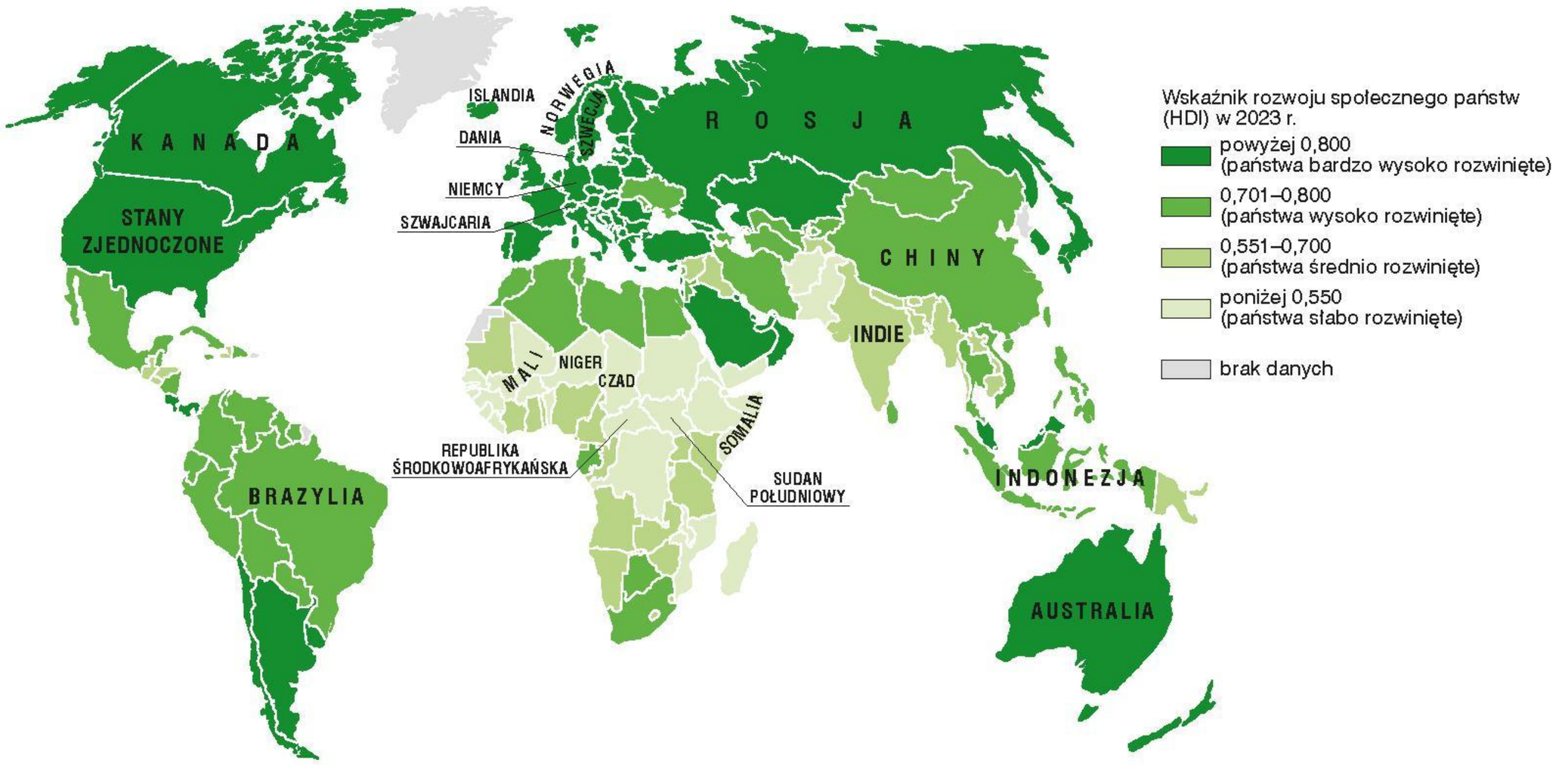
Nierówności są pogłębiane przez zmiany demograficzne oraz ograniczony dostęp państw uboższych do światowych rynków. Ważnym czynnikiem jest też wzrost znaczenia wiedzy i technologii we współczesnej gospodarce, ponieważ nie wszystkie państwa mają możliwość, by korzystać z najnowszych osiągnięć naukowych i technicznych.

Twoja kolej!

Wymień elementy, które uwzględnia wskaźnik rozwoju społecznego. Następnie przeanalizuj ranking zaprezentowany na s. 173 i omów różnice między państwami, które zajmują w nim najwyższe i najniższe pozycje według wskaźnika HDI.

Nierówności globalne według wskaźnika HDI

Zróżnicowanie świata pod względem poziomu rozwoju

HDI i jego komponenty dla wybranych państw

Kraj i jego pozycja w rankingu według HDI	Wartość HDI w 2023 r.	Oczekiwana długość życia (w latach)	Oczekiwane lata edukacji	Średnie lata edukacji	Dochód narodowy brutto *per capita* (w dolarach)
Państwa z najwyższym wskaźnikiem HDI					
1. Islandia	0,972	82,7	18,9	13,9	69 117 USD
2. Norwegia	0,970	83,3	18,8	13,1	112 710 USD
2. Szwajcaria	0,970	84,0	16,7	13,9	81 949 USD
4. Dania	0,962	81,9	18,7	13,0	76 008 USD
5. Niemcy	0,959	81,4	17,3	14,3	64 053 USD
5. Szwecja	0,959	83,3	19,0	12,7	66 102 USD
35. Polska	**0,906**	**78,6**	**16,7**	**13,2**	**42 218 USD**
Państwa z najniższym wskaźnikiem HDI					
188. Mali	0,419	60,4	7,0	1,6	2 342 USD
189. Niger	0,419	61,2	8,3	1,4	1 590 USD
190. Czad	0,416	55,1	8,3	2,3	1 748 USD
191. Republika Środkowoafrykańska	0,414	57,4	7,4	4,0	1 100 USD
192. Somalia	0,404	58,8	7,5	1,9	1 475 USD
193. Sudan Południowy	0,388	57,6	5,6	5,7	688 USD

Źródło danych: *Human Development Report 2025*, UNDP (zob. wykaz źródeł na s. 224).

Jakie są skutki nierówności?

Nierówności między państwami i wewnątrz poszczególnych państw niosą poważne konsekwencje nie tylko dla dotkniętych nimi społeczeństw, lecz także dla całego świata. Badania pokazują, że wzrost nierówności ogranicza dostęp niektórych grup społecznych do podstawowych usług publicznych, takich jak edukacja czy opieka zdrowotna. Sprzyja też narastaniu ubóstwa, powoduje wykluczenie społeczne oraz zwiększa napięcia wewnętrzne. W takich warunkach w grupach dotkniętych marginalizacją obserwuje się często kryzys zaufania do instytucji publicznych i demokracji. W rezultacie nierówności mogą stać się źródłem radykalizacji postaw społecznych, masowych migracji, a nawet konfliktów zbrojnych.

Dysproporcje obniżają również zdolności państw do **reagowania na kryzysy**, takie jak zmiana klimatu czy pandemie – społeczeństwa słabsze ekonomicznie mają mniej zasobów i narzędzi, by stawić czoła zagrożeniom. Dlatego przeciwdziałanie nierównościom to zarówno kwestia sprawiedliwości, jak i warunek budowania pokoju i stabilności na świecie.

Przykład

Skrajne ubóstwo na świecie i w Polsce

Skrajne ubóstwo oznacza sytuację, w której człowiek nie ma wystarczających środków na zaspokojenie podstawowych potrzeb (żywności, schronienia), co zagraża jego przetrwaniu. Według instytucji międzynarodowych oznacza to życie za mniej niż równowartość 2,15 dolara dziennie z uwzględnieniem lokalnych cen. Zgodnie z tym kryterium w 2023 r. na świecie w skrajnym ubóstwie żyło 700 mln ludzi, czyli ok. 8,5% globalnej populacji. Ponad połowę tej liczby stanowią mieszkańcy różnych krajów Afryki.

W Polsce skala skrajnego ubóstwa jest mniejsza: poniżej progu wynoszącego 2,15 dolara dziennie żyje 0,2% ludności. Jednak gdy uwzględnimy krajowe mierniki tego zjawiska, dostosowane do polskich realiów, to okazuje się, że w 2023 r. w Polsce w skrajnym ubóstwie żyło 6,6% obywateli.

Przykład

Wenezuela: kryzys gospodarczy, nierówności i załamanie instytucji

Wenezuela jeszcze na początku XXI w. należała do najbogatszych państw Ameryki Południowej. Trwający tam od połowy lat 70. XX w. boom gospodarczy był skutkiem wzrostu dochodów z handlu ropą naftową. Jednak nieodpowiednie zarządzanie państwem przez autorytarny reżim, nieprzemyślane polityki publiczne, korupcja oraz narastające nierówności doprowadziły do głębokiego kryzysu gospodarczego i politycznego. Pojawiła się wysoka inflacja, wielu obywateli straciło pracę oraz dostęp do edukacji, opieki zdrowotnej, a nawet do podstawowych produktów, takich jak żywność czy leki. Kraj opuściło ponad 7 mln ludzi, co czyni ten kryzys jednym z największych przykładów masowej migracji. Pogłębiające się ubóstwo i poczucie niepewności spowodowały spadek zaufania do instytucji publicznych i destabilizację wewnętrzną kraju.

Demonstracje antyrządowe w Wenezueli w 2017 r.

Czy wiesz, że...

W 2025 r. María Corina Machado, liderka wenezuelskiej opozycji przeciw reżimowi Nicolása Maduro, została wyróżniona Pokojową Nagrodą Nobla za „niestrudzoną pracę na rzecz praw demokratycznych narodu wenezuelskiego i za jej walkę o sprawiedliwe i pokojowe przejście od dyktatury do demokracji".

Międzynarodowa odpowiedź na globalne wyzwania

Społeczność międzynarodowa jest zgodna, że narastające wyzwania globalne wymagają podejmowania spójnych działań i zaangażowania sił i środków na poziomie lokalnym, regionalnym i międzynarodowym. Właśnie z tego powodu państwa członkowskie ONZ przyjęły w 2015 r. dokument ***Agenda 2030***. Jest to globalny plan działania obejmujący **17 celów zrównoważonego rozwoju** (zob. przykład poniżej). Ich realizacja ma sprzyjać budowaniu sprawiedliwego, pokojowego i trwałego ładu globalnego. Zgodnie z założeniami programu cele te powinny zostać osiągnięte do 2030 r.

Agenda 2030 nie uwzględnia jednak wszystkich działań podejmowanych przez społeczność międzynarodową. Podczas szczytu ONZ w 2024 r. przyjęto dokument zatytułowany ***Pakt dla przyszłości***. Zawiera on 56 konkretnych zobowiązań, które mają dostosować współpracę międzynarodową do wyzwań współczesnego świata. Pakt zakłada m.in. konieczność:

- reformy instytucji ONZ, przede wszystkim Rady Bezpieczeństwa, tak by była bardziej reprezentatywna i skuteczna w swoich działaniach,
- zwiększenia roli krajów rozwijających się w instytucjach międzynarodowych,
- zapewnienia wszystkim podmiotom dostępu do bezpiecznej przestrzeni cyfrowej i zagwarantowania etycznego wykorzystywania nowoczesnych technologii,
- włączenia młodego pokolenia i społeczeństwa obywatelskiego w procesy decyzyjne.

Część ekspertów krytykuje pakt jako zbiór ogólnych deklaracji, które powielają cele zrównoważonego rozwoju i mogą rozmywać odpowiedzialność za ich realizację. Inni uważają, że nowe zobowiązania są niezbędnym uzupełnieniem *Agendy 2030*, bez których osiągnięcie jej celów stanie się niemożliwe.

Zrównoważony rozwój – koncepcja ekonomiczna zakładająca, że rozwój społeczno-gospodarczy powinien realizować potrzeby obecnego pokolenia, nie ograniczając jednocześnie możliwości rozwoju przyszłych pokoleń. Oznacza to konieczność zachowania równowagi między zaspokajaniem potrzeb ludzkości a ochroną środowiska naturalnego i jego zasobów.

Przykład

Cele zrównoważonego rozwoju

Cele określone w *Agendzie 2030* stanowią odpowiedź na wiele współczesnych wyzwań globalnych. Dotyczą bardzo różnych dziedzin życia społecznego, ponieważ poszczególne problemy są ze sobą powiązane, a ich przyczyny często bardzo złożone. Zgodnie z założeniami dokumentu do realizacji wszystkich priorytetów niezbędne są konkretne działania podejmowane przez społeczność międzynarodową, władze państwowe, samorządy terytorialne, prywatne przedsiębiorstwa, instytucje społeczeństwa obywatelskiego, a także przez każdego obywatela w jego codziennym życiu.

? Który z globalnych celów – Twoim zdaniem – powinien zostać zrealizowany najszybciej? Dlaczego?

Czy wiesz, że...

Organizacje pozarządowe działające w dziedzinie pomocy humanitarnej i współpracy rozwojowej opracowały ***Kodeks w sprawie obrazów i wiadomości dotyczących krajów globalnego Południa***, który zawiera zbiór zasad etycznych mających zapewnić, by przekazy medialne o krajach i mieszkańcach globalnego Południa były wyważone i pokazywały złożoność sytuacji panującej w danym miejscu. Kodeks ten zaleca m.in. eliminowanie obrazów i wiadomości mogących szerzyć stereotypy, wywoływać sensację lub służyć uzasadnieniu dyskryminacji określonych grup.

Pomoc humanitarna i współpraca rozwojowa

Wiele z omawianych wcześniej problemów w szczególnym nasileniu występuje tylko w niektórych regionach świata czy państwach. Bardzo często są to kraje uboższe, które nie są w stanie poradzić sobie z wyzwaniami samodzielnie i potrzebują pomocy ze strony instytucji międzynarodowych i państw rozwiniętych gospodarczo.

Wyróżnia się wiele form możliwego wsparcia. Część z nich to tzw. środki doraźne – stosowane w odpowiedzi na bieżące potrzeby i wystarczające jedynie w krótkiej perspektywie. Do tej kategorii zalicza się **pomoc humanitarną**, kierowaną do osób i państw dotkniętych klęskami żywiołowymi, katastrofami czy konfliktami zbrojnymi. Zwykle stanowi ona odpowiedź na konkretne zdarzenia i ma na celu ratowanie ludzkiego życia. Obejmuje m.in. akcje ratownicze, dostarczanie leków, żywności i wody pitnej, a także wsparcie finansowe dla poszkodowanych.

Środki doraźne łagodzą skutki kryzysowych zdarzeń, lecz nie mogą rozwiązać bardziej złożonych problemów. Dlatego do państw słabiej rozwiniętych kieruje się ofertę **współpracy rozwojowej**. Są to różne formy długofalowego wsparcia i współpracy, których celem jest podniesienie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego danego kraju lub regionu. Projekty współpracy rozwojowej obejmują m.in. budowę infrastruktury (szkół, szpitali, dróg), kształcenie kadr, udostępnianie nowoczesnych rozwiązań, np. w rolnictwie, przemyśle, energetyce. Państwa słabiej rozwinięte zyskują nie tylko zasoby materialne, lecz także dostęp do wiedzy i możliwość wymiany doświadczeń, co odgrywa kluczową rolę we współczesnej gospodarce.

Przykład

Międzynarodowa pomoc dla Haiti

Haiti jest jednym z najsłabiej rozwiniętych państw na obszarze obu Ameryk. W 2010 r. nawiedziło je silne trzęsienie ziemi, które pochłonęło około 200 tys. ofiar śmiertelnych. Ponad 2 mln osób straciły dach nad głową. Społeczność międzynarodowa bardzo szybko zorganizowała akcję pomocy humanitarnej. Na miejsce przybyli ratownicy, lekarze i wolontariusze z całego świata. Dostarczano wodę pitną, żywność, leki oraz organizowano tymczasowe schronienia dla poszkodowanych. Rządy wielu państw, w tym USA, Francji i Brazylii, przekazały miliardy dolarów na odbudowę domów, szkół, szpitali. Pomoc dla Haiti była jedną z największych akcji humanitarnych w XXI w.

Meksykański zespół ratowniczy niosący pomoc poszkodowanym w trzęsieniu ziemi na Haiti.

F

Społeczeństwo obywatelskie a problemy globalne

Inicjatywy na rzecz rozwiązywania problemów o znaczeniu globalnym podejmuje także wiele organizacji społecznych. Ich aktywność obejmuje bardzo różne działania. Przykłady takich organizacji zostały przedstawione w tabeli na następnej stronie. W walkę z wyzwaniami globalnymi obywatele mogą też angażować się samodzielnie, np. poprzez wolontariat, podpisywanie petycji, świadome wybory konsumenckie (będzie o tym mowa w następnym temacie), udział w akcjach społecznych czy przekazywanie 1,5% podatku na wybraną organizację pożytku publicznego.

Wybrane organizacje społeczne walczące z problemami globalnymi

Amnesty International [czyt.: amnesti internaszjonal]	Międzynarodowa organizacja pozarządowa walcząca o przestrzeganie praw człowieka. Interweniuje w obronie więźniów politycznych, prowadzi kampanie społeczne i monitoruje sytuację w krajach, w których prawa człowieka są naruszane.
Greenpeace [czyt.: grinpis]	Międzynarodowa organizacja pozarządowa działająca na rzecz ochrony środowiska. Jej aktywiści zwracają uwagę opinii publicznej na naglące potrzeby dotyczące ochrony klimatu, ochrony oceanów, zatrzymania wylesienia. Greenpeace prowadzi kampanie informacyjne, organizuje akcje protestacyjne, stara się wywierać presję na rządy i korporacje, a także współpracuje z naukowcami nad tworzeniem rozwiązań i technologii proekologicznych.
Polska Akcja Humanitarna (PAH)	Organizacja założona przez Janinę Ochojską. PAH walczy z ubóstwem i nierównościami, organizując dostęp do wody, żywności, edukacji i podstawowej opieki medycznej w krajach dotkniętych kryzysami humanitarnymi.
Grupa Zagranica	Federacja zrzeszająca kilkadziesiąt polskich organizacji pozarządowych działających na rzecz współpracy rozwojowej, pomocy humanitarnej i wspierania demokracji. Grupa organizuje współpracę i wymianę doświadczeń między instytucjami członkowskimi, prowadzi działania rzecznicze i monitorujące, a także inicjuje projekty edukacyjne i informacyjne uświadamiające polskie społeczeństwo w zakresie dotyczącym globalnych wyzwań.

Twoja kolej!

F

Wybierz dowolną organizację pozarządową (polską lub międzynarodową) lub inicjatywę obywatelską, która angażuje się w rozwiązywanie problemu o znaczeniu globalnym. Następnie przeanalizuj jej działalność, skupiając się na aspektach wskazanych w poniższej tabeli.

Jak się nazywa wybrana przez Ciebie organizacja/inicjatywa?	
Jakie są jej główne cele i wartości?	
Jakie działania podejmuje, aby rozwiązać konkretny problem globalny?	
Jakie są rezultaty tych działań? (Jeśli to możliwe, odwołaj się do konkretnych danych i statystyk).	
Czy można zaangażować się w jej działania na poziomie lokalnym? Jeśli tak, to jak to zrobić?	
Jak oceniasz jej aktywność? Czy jest ważna w kontekście globalnych wyzwań? Czy ta organizacja/inicjatywa jest skuteczna?	

Twoja kolej!

Działanie obywatelskie

Zorganizuj kampanię społeczną, której celem będzie zwrócenie uwagi Twojego otoczenia, np. społeczności szkolnej lub lokalnej, na konieczność przeciwdziałania wybranemu problemowi globalnemu. Do swojej inicjatywy włącz inne osoby. Zaplanuj działania tak, aby wszyscy uczestnicy mogli zaangażować się w przeprowadzenie kampanii.

Zapoznajcie się z ogólnymi zasadami dotyczącymi przeprowadzania kampanii społecznych.
→ zob. s. **10–11**

Masz wpływ

Jakie działania na rzecz bardziej sprawiedliwego i solidarnego świata możesz podejmować?

- **Interesuj się wyzwaniami globalnymi** – spróbuj zrozumieć przyczyny konfliktów w różnych regionach świata, migracji, ubóstwa czy nierówności. Szukaj informacji w wielu źródłach i zawsze sprawdzaj ich wiarygodność. Sięgaj – jeśli to możliwe – także po materiały w innych językach i poznawaj różne punkty widzenia, np. mieszkańców zarówno globalnej Północy, jak i globalnego Południa.
- **Przełamuj stereotypy i uprzedzenia** – zastanów się, jak postrzegasz inne kraje, kultury czy grupy społeczne i co na to wpływa. Unikaj uproszczeń – staraj się poznawać i rozumieć zamiast oceniać.
- **Podejmuj odpowiedzialne wybory** – zastanów się, jakie skutki mają Twoje codzienne decyzje, np. konsumenckie. Wspieraj przedsiębiorstwa (w tym lokalne), które działają etycznie, przestrzegają praw pracowniczych i dbają o środowisko.
- **Wspieraj organizacje społeczne i edukacyjne** – sprawdź, jakie organizacje działają w Twojej okolicy i jak przyczyniają się do budowania sprawiedliwszego i bardziej zrównoważonego świata. Dowiedz się, w jaki sposób możesz wesprzeć ich działania (np. angażując się w kampanie społeczne, wolontariat).
- **Realizuj projekty w swojej szkole lub społeczności** – np. w ramach Tygodnia Edukacji Globalnej (TEG) zorganizuj debatę, wystawę, kampanię lub dzień tematyczny dotyczące wybranego problemu globalnego.
- **Reaguj na niesprawiedliwość** – nie bój się stawać po stronie pokrzywdzonych, kiedy jesteś świadkiem mowy nienawiści, dyskryminacji czy wykluczenia. Zabieraj głos, gdy ktoś jest traktowany niesprawiedliwie w szkole, w internecie czy w przestrzeni publicznej.

Czy wiesz, że...

Aby zwiększyć zaangażowanie obywateli w rozwiązywanie globalnych problemów, należy im pomóc zrozumieć mechanizmy prowadzące do pojawienia się negatywnych zjawisk. Kształtowaniu aktywnych postaw sprzyja **edukacja globalna** – proces kształcenia obywatelskiego i wychowania, w którym odbiorcy zyskują świadomość istnienia globalnych wyzwań i współzależności o światowym zasięgu. Celem edukacji globalnej jest przygotowanie społeczeństw do mierzenia się z problemami dotyczącymi całej ludzkości.

Twoja kolej!

Projekt edukacyjny

Weź udział w projekcie badawczym, w którym razem z koleżankami i kolegami z klasy przeanalizujecie wybrany problem globalny, którego konsekwencje można dostrzec w Waszym najbliższym otoczeniu. Ustalcie przyczyny tego problemu i jego skalę. We wnioskach przedstawcie możliwe sposoby jego rozwiązania.

Zapoznaj się ogólnymi zasadami dotyczącymi realizacji projektu badawczego.
→ zob. s. 33–37

Twoja kolej!

Pytania podsumowujące

- Jakie zjawiska można zaliczyć do współczesnych wyzwań globalnych? Podaj trzy przykłady.
- Z czego wynikają nierówności między państwami? Za pomocą jakiego wskaźnika można je mierzyć?
- Jakie są konsekwencje nierówności występujących między państwami oraz w ramach społeczeństw?
- Czym są cele zrównoważonego rozwoju? Podaj pięć z nich.
- Na czym polega zasadnicza różnica między pomocą humanitarną a współpracą rozwojową?
- Jakie działania mogą podejmować organizacje społeczne i obywatele na rzecz rozwiązywania problemów globalnych? F

4. Gospodarka globalna

Na tej lekcji:

• dowiesz się, jak działa gospodarka globalna • przeanalizujesz wpływ globalnych procesów gospodarczych na życie ludzi w różnych częściach świata • wyjaśnisz, na czym polega odpowiedzialna konsumpcja i patriotyzm gospodarczy

Gdy przyjrzysz się budowie komputera osobistego, łatwo zauważysz, że jest on układanką elementów pochodzących z różnych części świata. Podobne spostrzeżenia mogą Ci towarzyszyć podczas spaceru alejkami supermarketu – towary na półkach również pochodzą z wielu krajów. To zjawisko charakterystyczne dla współczesnej gospodarki globalnej. Przyjrzymy się temu, jak ona funkcjonuje, jakie przynosi korzyści i jak rozwiązywać problemy, które powoduje.

Czym jest gospodarka globalna i jak powstała?

Gospodarka globalna (światowa) to system trwałych powiązań gospodarczych (produkcyjnych, handlowych, finansowych) między państwami.

Pewne powiązania tego typu istniały już w czasach starożytnych, gdy pojawiły się pierwsze międzynarodowe szlaki handlowe (np. Jedwabny Szlak). Gospodarka światowa w formie zbliżonej do współczesnej zaczęła się jednak kształtować dopiero w drugiej połowie XIX w. Sprzyjały temu postęp techniczny i rozwój przemysłu, a także polityka kolonialna mocarstw europejskich, której skutki są widoczne do dziś w wielu krajach globalnego Południa (np. w postaci nierówności i głębokich podziałów społecznych).

W pierwszej połowie XX w. proces globalizacji gospodarki uległ zahamowaniu na skutek kryzysu gospodarczego z lat 1929–1933 oraz dwóch wojen światowych, które osłabiły powiązania gospodarcze między państwami. Wyraźny wzrost międzynarodowych obrotów handlowych nastąpił dopiero w latach 60. XX w. Po II wojnie światowej rozpoczął się również proces dekolonizacji, czyli uzyskiwania niepodległości przez kolonie. Towarzyszyło mu ustanawianie nowych relacji i powiązań gospodarczych między globalną Północą i globalnym Południem. Dalszy rozwój międzynarodowej współpracy gospodarczej nastąpił w latach 80. i 90. XX w.

Symbolem światowej gospodarki jest Wall Street – ulica w Nowym Jorku, przy której mieszczą się siedziby finansowych instytucji o znaczeniu globalnym, m.in. amerykańskiej giełdy papierów wartościowych.

Pod koniec poprzedniego stulecia można już było mówić o gospodarce globalnej w formie zbliżonej do obecnej. Przyczyniły się do tego:

- ekspansja telewizji i przemysłu reklamowego, która spowodowała ujednolicenie wzorców konsumpcji na całym świecie,
- rewolucja informatyczna – powstanie i rozwój internetu, telefonów komórkowych i łączności satelitarnej,
- rozwój transportu morskiego i lotniczego,
- upadek Związku Sowieckiego i systemu gospodarki centralnie planowanej w Europie Środkowo-Wschodniej, a także urynkowienie gospodarki w Chinach, co umożliwiło ujednolicenie zasad gospodarczych niemal na całym świecie.

? Jakie znasz przykłady produktów i usług, które upowszechniły się w skali świata? Czy jest to zjawisko pozytywne, czy negatywne? Uzasadnij swoją opinię.

Jak działa dzisiejsza gospodarka globalna?

Globalna gospodarka opiera się na pewnych mechanizmach, które ułatwiają współpracę między państwami i przedsiębiorstwami niezależnie od ich lokalizacji. Do najważniejszych rozwiązań należą:

- swobodny przepływ towarów, kapitału, usług i ludzi w skali globalnej,
- liberalizacja handlu – dążenie do obniżania barier celnych i innych ograniczeń w wymianie towarowej między państwami,
- funkcjonowanie światowego systemu finansowego i walutowego – czyli sieci współpracujących ze sobą instytucji, np. banków centralnych czy giełd, dzięki której możliwe są przepływy środków pieniężnych między państwami i wymiana walut,
- działalność międzynarodowych organizacji gospodarczych, takich jak **Światowa Organizacja Handlu** (WTO), **Międzynarodowy Fundusz Walutowy** (IMF) i **Bank Światowy**.

Rola wspomnianych organizacji w gospodarce światowej jest niezwykle istotna. Ich zadania obejmują ustalanie zasad handlu, wspieranie rozwoju gospodarczego państw i pomoc tym, które znajdują się w kryzysie. Ponadto organizacje te promują: konkurencję rynkową, ochronę własności prywatnej, przejrzystość przepisów oraz stabilność makroekonomiczną (brak wahań w gospodarce danego kraju np. w zakresie inflacji czy bezrobocia). Ich działania budzą jednak kontrowersje i często są przedmiotem krytyki. Zarzuca się im niesprawiedliwe traktowanie niektórych państw, forsowanie liberalnych reform bez uwzględniania lokalnego kontekstu czy wspieranie projektów szkodliwych dla środowiska i naruszających prawa człowieka.

Efektem działań opisanych mechanizmów i instytucji jest coraz głębsza integracja gospodarek narodowych. Są one coraz silniej powiązane ze sobą m.in. poprzez ponadpaństwowe sieci produkcji i łańcuchy dostaw. Taki model gospodarczy, oparty na wzajemnych zależnościach, przyczynia się do szybszego rozwoju technologii i obniżania kosztów produkcji, ale niesie też wiele zagrożeń. Globalne kryzysy z ostatnich lat, m.in. pandemia COVID-19 czy wojna w Ukrainie, pokazały, jak bardzo światowa gospodarka jest nieodporna na zakłócenia (np. w 2020 r. pandemia COVID-19 przerwała globalne łańcuchy dostaw – firmy nie mogły produkować, ponieważ brakowało komponentów z Chin).

Kluczowe znaczenie dla współczesnej gospodarki światowej mają porty. Drogą morską odbywa się około 90% handlu międzynarodowego.

Czy wiesz, że...

Od początku lat 90. XX w. do początku lat 20. XXI w. obroty w handlu międzynarodowym wzrosły około pięciokrotnie. Państwami, które mają największy udział w globalnej wymianie handlowej, są kolejno: Chiny, Stany Zjednoczone i Niemcy.

Wzrost gospodarczy a dobrobyt ludzi

W 2023 r. największymi gospodarkami świata pod względem wartości produktu krajowego brutto (PKB) były: Stany Zjednoczone, Chiny, Japonia, Niemcy, Indie, Wielka Brytania, Francja, Brazylia, Włochy i Kanada. Jednak wysokie PKB czy dynamiczny **wzrost gospodarczy** (rozumiany m.in. jako zwiększanie się produkcji dóbr i usług) nie zawsze gwarantują obywatelom wysoką jakość życia. Pokazuje to chociażby porównanie wartości PKB *per capita* (na osobę) i wskaźnika HDI, o którym była mowa w poprzednim temacie – dobre wyniki finansowe państwa nie muszą przekładać się na dobrobyt społeczeństwa. Rozwój gospodarczy musi być zrównoważony, a więc służyć całemu społeczeństwu, co wymaga także inwestycji w ludzi i usługi publiczne (w tym m.in. w edukację oraz opiekę zdrowotną). W przeciwnym razie korzyści płynące z rozwoju mogą trafić głównie do grup najzamożniejszych, co pogłębia nierówności społeczne.

Twoja kolej!

Poszukaj w internecie danych na temat wielkości PKB (całkowitego i *per capita*) oraz wartości wskaźnika HDI z tego samego roku dla wybranych państw, np. dla Stanów Zjednoczonych, Indii i Polski. Porównaj te wartości i zastanów się, jak świadczą one o poziomie dobrobytu poszczególnych społeczeństw. Co, Twoim zdaniem, wpłynęło na te wyniki?

Ocena obecnego modelu gospodarki globalnej

Model gospodarki globalnej ukształtowany w ostatnich dekadach, oparty na zasadach współczesnego **kapitalizmu** w wersji **neoliberalnej**, ma zarówno zwolenników, jak i krytyków.

Zwolennicy podkreślają, że liberalizacja handlu, ograniczenie regulacji, prywatyzacja i otwartość na inwestycje zagraniczne przyczyniły się do dynamicznego **wzrostu gospodarczego i rozwoju przedsiębiorczości, postępu technologicznego** oraz **poprawy warunków życia** w wielu regionach świata. Dzięki globalnym łańcuchom produkcji wiele towarów stało się bardziej dostępnych (także cenowo), a konkurencja wymuszała innowacyjność i efektywność.

Przeciwnicy wskazują, że ten model gospodarki opiera się na ciągłym wzroście, co prowadzi do **nadmiernej eksploatacji zasobów naturalnych** i zagraża **równowadze klimatyczno-środowiskowej**. Zwracają też uwagę, że przenoszenie fabryk do państw mniej rozwiniętych gospodarczo, gdzie koszty pracy są niższe, sprzyja wyzyskowi i łamaniu praw pracowniczych. Często dodatkowym skutkiem jest degradacja środowiska naturalnego w tych krajach – m.in. ze względu na brak regulacji prawnych chroniących przyrodę lub z powodu nieegzekwowania obowiązujących przepisów przez władze (z obawy przed przeniesieniem inwestycji do innego państwa). Krytyka dotyczy także pogłębiania się **nierówności społecznych** oraz faworyzowania globalnych korporacji kosztem lokalnych przedsiębiorstw i społeczności.

W obliczu światowych kryzysów, w tym wobec zmiany klimatu, coraz częściej podnoszone są postulaty odrzucenia modelu neoliberalnego i poszukiwania bardziej zrównoważonych modeli rozwoju (zob. przykład na s. 182).

Kapitalizm – system gospodarczy oparty na prywatnej własności, konkurencji rynkowej, dążeniu do zysku i swobodzie prowadzenia działalności gospodarczej, regulowany w różnym zakresie przez przepisy ustanowione przez poszczególne państwa.

Neoliberalizm – nurt myśli ekonomicznej i politycznej zakładający, że o podziale dóbr w społeczeństwie powinny decydować mechanizmy wolnego rynku, a ingerencja państwa w gospodarkę powinna być możliwie najmniejsza.

Przykład

Propozycje rozwiązań na rzecz bardziej zrównoważonej gospodarki

- **Nowy zielony ład** – program reform gospodarczych m.in. w zakresie systemu finansowego i podatkowego oraz energetyki, którego celem jest odejście od gospodarki opartej na paliwach kopalnych przy jednoczesnym zmniejszaniu nierówności społecznych, pobudzaniu zrównoważonego wzrostu oraz tworzeniu nowych miejsc pracy. Taki kierunek zmian jest dyskutowany w niektórych państwach globalnego Południa, a częściowo realizowany m.in. w Unii Europejskiej (strategia *Europejski zielony ład*).
- **Gospodarka obiegu zamkniętego** (GOZ; zwana również **gospodarką cyrkularną**) – rozwiązanie promujące zmniejszanie presji na środowisko przez ograniczanie ilości odpadów i ponowne użycie już pozyskanych i przetworzonych surowców (np. w ramach recyklingu). Zakłada utrzymanie obecnego rozwoju gospodarczego dzięki racjonalnemu wykorzystaniu dostępnych zasobów.
- **Zarządzanie zgodne z zasadami ESG** (ang. *environmental*, *social*, *governance*, czyli „środowisko, społeczność, zarządzanie") – sposób prowadzenia działalności gospodarczej i jej oceniania, który uwzględnia wpływ tej działalności na środowisko, społeczeństwo i jakość zarządzania.

Założenia gospodarki obiegu zamkniętego

Jak często kupujesz nowe produkty? Czy Twoje zakupy są dobrze przemyślane, czy raczej ulegasz chwilowym zachciankom?

Czym jest konsumpcjonizm?

Jednym z czynników napędzających rozwój gospodarki światowej jest **konsumpcjonizm** – styl życia, w którym posiadanie dóbr materialnych utożsamiane jest ze szczęściem i prestiżem społecznym. Przy takim nastawieniu kupowanie produktów nie służy zaspokajaniu podstawowych potrzeb życiowych, dotyczących np. pożywienia czy bezpieczeństwa, lecz staje się kluczową wartością w życiu człowieka. Konsumpcjonizm jest dodatkowo napędzany przez reklamy, które kreują potrzebę posiadania coraz to nowych dóbr materialnych.

Dążenie do ciągłego wzrostu konsumpcji niesie za sobą wysokie koszty społeczne i klimatyczno-środowiskowe. Z roku na rok kupujemy coraz więcej, a w rezultacie rośnie ilość odpadów i zużycie zasobów naturalnych. Konsumpcjonizm może też mieć negatywne konsekwencje dla psychiki człowieka, np. przeobrazić się w uzależnienie od określonych produktów.

Przykład

Przemysł odzieżowy: co kryje się za niską ceną ubrań?

Przemysł odzieżowy to jedna z głównych gałęzi przemysłu na świecie. Masowa produkcja ubrań w krajach azjatyckich (Chiny, Bangladesz) i polityka ***fast fashion*** (ang. „szybka moda" [czyt.: fast faszyn]) prowadzona przez wiele globalnych marek sprawiły, że ceny ubrań są stosunkowo niskie. Ubrania, które się nie sprzedały, często są szybko przeceniane, a potem trafiają na wysypiska śmieci.

Niskie ceny odzieży wynikają z tego, że produkcja w krajach azjatyckich jest znacznie tańsza niż na Zachodzie. Osoby zatrudnione w zlokalizowanych tam fabrykach często otrzymują bardzo niskie wynagrodzenia (nawet poniżej 1 dolara dziennie) i pracują w bardzo trudnych warunkach, zagrażających zdrowiu. W fabrykach nierzadko zatrudniane są dzieci. Za niską ceną ubrań kryje się też niszczenie środowiska i negatywny wpływ na klimat – masowa produkcja i transport do krajów na całym świecie emitują olbrzymie ilości dwutlenku węgla.

Fast fashion – model produkcji i sprzedaży polegający na oferowaniu dużej ilości ubrań w niskich cenach; producenci często zmieniają kolekcje, aby zachęcić konsumentów do zakupów i wymiany garderoby.

Odpowiedzialna produkcja i konsumpcja

Obecnie coraz więcej ludzi zyskuje świadomość, że dominujący model produkcji i konsumpcji ma negatywny wpływ na środowisko i społeczeństwo. Dlatego pojawiają się inicjatywy na rzecz zrównoważonego wykorzystania zasobów, ograniczenia ilości odpadów czy etycznych warunków pracy.

W dziedzinie produkcji czy handlu taką zmianę podejścia proponują niektóre spółdzielnie i **kooperatywy**. Także coraz więcej firm stara się wykorzystywać w produkcji surowce dostępne lokalnie lub materiały z recyklingu. Państwa wprowadzają regulacje prawne, nakładające na producentów i sprzedawców obowiązek ujawniania łańcuchów dostaw czy zakaz importu towarów powstałych przy udziale pracy przymusowej.

Konsumenci, zwłaszcza w państwach wysoko rozwiniętych, coraz częściej zwracają uwagę na to, co i ile kupują. Dużym zainteresowaniem cieszą się produkty ekologiczne, pochodzące od lokalnych dostawców lub oferowane w ramach tzw. sprawiedliwego handlu (zob. przykład). Popularność zyskują bardziej odpowiedzialne i świadome style konsumpcji. Dużą rolę w propagowaniu takich postaw odgrywają niektóre organizacje pozarządowe i prowadzone przez nie kampanie informacyjne.

Kooperatywa – dobrowolne zrzeszenie osób, które wspólnie organizują np. zakupy lub produkcję, kierując się zasadami współpracy i solidarności.

Przykład

Fair trade, czyli sprawiedliwy handel

Jako **sprawiedliwy handel** (ang. *fair trade* [czyt.: fer trejt]) określa się partnerstwo handlowe, którego celem jest otworzenie producentom z krajów słabiej rozwiniętych gospodarczo dostępu do rynków na uczciwych zasadach, a przez to zapewnienie tym przedsiębiorstwom oraz ich pracownikom możliwości rozwoju. *Fair trade* skupia różne podmioty: organizacje pozarządowe, importerów i handlowców, producentów, a także konsumentów. Główne zasady sprawiedliwego handlu dotyczą:

- uczciwej ceny za wyprodukowane produkty, ustalanej z uwzględnieniem lokalnych uwarunkowań i kosztów zrównoważonej produkcji,
- odpowiednich płac dla pracowników i równego wynagradzania kobiet i mężczyzn,
- zapewnienie warunków socjalnych dla pracowników oraz bezpiecznych warunków pracy,
- niewykorzystywania pracy dzieci.

Produkty, które powstały w zgodzie z zasadami sprawiedliwego handlu, oznakowane są certyfikatem „Fairtrade". Mogą to być towary zarówno jednoskładnikowe, takie jak kawa, herbata, kakao, orzechy, banany, jak i wieloskładnikowe, np. tekstylia, kosmetyki, czekolada, pod warunkiem, że wszystkie ich składniki wytworzono w zgodzie z zasadami opisanymi powyżej.

Czy wiesz, że...

Według danych organizacji WWF do wyprodukowania jednej pary jeansów zużywa się 10 tys. litrów wody, a by wyprodukować bawełniany podkoszulek, potrzeba jej 2,7 tys. litrów.

Twoja kolej!

Poszukaj informacji na temat jednej kampanii na rzecz odpowiedzialnej produkcji i konsumpcji. Wyjaśnij, czego dotyczyła, jakie działania prowadzono w jej ramach i jak miały one wpłynąć na zachowania konsumentów.

Twoja kolej!

Działanie obywatelskie

W kilkuosobowej grupie zaprojektujcie i przeprowadźcie krótką kampanię społeczną na temat produktu oferowanego w ramach sprawiedliwego handlu. Odbiorcy kampanii powinni się dowiedzieć, skąd pochodzi produkt i jakie znaczenie ma certyfikat „Fairtrade".

Zapoznajcie się z ogólnymi zasadami dotyczącymi przeprowadzania kampanii społecznych.
→ zob. s. **10–11**

Masz wpływ

Kupuj świadomie

Nie trzeba podążać za modą, a ilość posiadanych dóbr materialnych nie jest wyznacznikiem wartości człowieka. Poniżej przedstawiono kilka ciekawych propozycji dotyczących odejścia od konsumpcjonizmu.

Zero waste [czyt.: ziro łejst] to strategia, która obejmuje zasady pozwalające na minimalizację ilości produkowanych odpadów dzięki zmianie nawyków i świadomym wyborom podczas zakupów. Ty też możesz łatwo wprowadzić w życie te reguły.

- Unikaj jednorazowych produktów, np. sztućców.
- Używaj trwałych przedmiotów wielokrotnego użytku, np. kubków termicznych, materiałowych toreb na zakupy.
- Bądź świadomym konsumentem – stawiaj na jakość, a nie ilość. Sprawdzaj, czy firmy, których towary kupujesz, kierują się zasadami odpowiedzialnej produkcji.
- Zamiast wyrzucać uszkodzone przedmioty, postaraj się najpierw je naprawić.
- Wybieraj produkty w opakowaniach nadających się do recyclingu lub ponownego napełnienia.
- Segreguj odpady, tak aby można je było przetworzyć na surowce do ponownego wykorzystania.
- Nie marnuj i nie wyrzucaj żywności, staraj się wykorzystywać nadwyżki w kreatywny sposób.

? W jaki sposób możesz wprowadzić zasady minimalizmu lub *zero waste* do swojego codziennego życia?

Z kolei **minimalizm** zakłada świadome ograniczanie potrzeb i poprzestawanie na posiadaniu niezbędnego minimum rzeczy. Taka celowa redukcja ma sprzyjać zachowaniu wolności i spokoju oraz umożliwiać czerpanie większej satysfakcji z życia dzięki skupieniu się na tym, co ma prawdziwą wartość. Dobrze jest przy tym pamiętać, że minimalizm oznacza nie rezygnację z komfortu, lecz stawianie na jakość i wybieranie trwałych, funkcjonalnych rzeczy, które posłużą przez długie lata.

- Ograniczaj konsumpcję – sprawdzaj, czy na pewno dana rzecz jest ci potrzebna, czy to tylko chwilowa zachcianka.
- Postaw na jakość, a nie ilość – zawsze czytaj skład ubrań i produktów. Nie kupuj kilku poliestrowych czy akrylowych swetrów (to syntetyczne materiały wyprodukowane z pochodnych ropy naftowej), które szybko utracą atrakcyjny wygląd i fason. Zamiast tego lepiej kupić jeden droższy sweter, wyprodukowany z naturalnych materiałów dobrej jakości, takich jak wełna.

„Second-hand” [czyt.: sekond hend] to nazwa oznaczająca zarówno świadome kupowanie używanych przedmiotów, głównie ubrań, jak i sklepy oferujące tego typu asortyment. Praktyka second-handu w modzie łączy dbałość o środowisko, dzięki ograniczeniu ilości tekstyliów trafiających na wysypisko, z kreatywnością i tworzeniem indywidualnych i unikatowych stylizacji. Ubrania z „drugiego obiegu” często są lepszej jakości niż te z masowej produkcji i można je kupić za niewielką cenę.

- Korzystaj z second-handów.
- Naprawiaj rzeczy lub oddawaj je do naprawy zamiast kupować nowe.
- Oddawaj ubrania do dalszego wykorzystania – wyrzucaj tylko te, które już nie nadają się do ponownego użycia.

Jakie działania proekologiczne podejmuje Pan/Pani, robiąc zakupy?

Źródło: *Jednotematyczne badanie świadomości i zachowań ekologicznych mieszkańców Polski*, 2022 (zob. wykaz źródeł na s. 224).

Masz wpływ

Patriotyzm gospodarczy

We współczesnym, zglobalizowanym świecie coraz większą wartość przypisuje się produktom wytwarzanym lokalnie. Wymagają one bowiem krótszego łańcucha dostaw i generują mniej zanieczyszczeń. Świadome wspieranie lokalnej gospodarki to zatem nie tylko przejaw patriotyzmu gospodarczego, lecz także postawa proekologiczna i obywatelska, sprzyjająca rozwojowi rodzimej przedsiębiorczości, w tym tworzeniu nowych miejsc pracy, i pozytywnie wpływająca na stan środowiska. Warto kupować polskie produkty, wybierać usługi okolicznych przedsiębiorstw i nie korzystać z usług firm, które unikają płacenia podatków w Polsce.

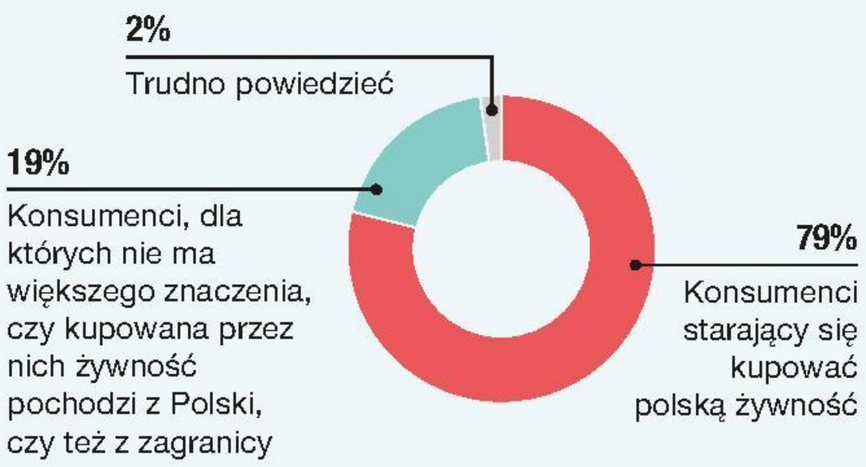
Ty też możesz robić zakupy w duchu patriotyzmu gospodarczego. Oto kilka wskazówek:

- **Kupuj lokalne produkty spożywcze** – np. owoce i warzywa, nabiał czy pieczywo z najbliższej okolicy. Takie wybory konsumenckie przekładają się na realne wsparcie dla rolników i producentów oraz zmniejszenie śladu węglowego związanego z transportem, a także gwarantują zakup świeżych, zdrowych produktów z mniejszą ilością konserwantów.
- **Wybieraj ubrania polskich marek produkujących lokalnie** zamiast odzieży ze sklepów sieciowych, wytwarzanej na masową skalę w krajach azjatyckich. Dzięki temu wspierasz uczciwe zatrudnienie i zapewniasz sobie produkty lepszej jakości.
- **Korzystaj z polskich firm świadczących usługi**, np. bankowe czy ubezpieczeniowe. Wspomaga to rozwój polskiej gospodarki i zwiększa wpływy podatkowe do budżetu państwa.

Twoja kolej!

Zapoznaj się z danymi przedstawionymi na wykresach i opisz preferencje Polaków dotyczące zakupów spożywczych. Następnie odpowiedz, czym Ty się kierujesz, gdy kupujesz żywność.

Preferencje dotyczące zakupu polskiej żywności

Co jest dla Pana/Pani ważne przy zakupie żywności?

Źródło: CBOS, 2025 (zob. wykaz źródeł na s. 224).

Twoja kolej!

Pytania podsumowujące

- Jakie mechanizmy wykorzystuje gospodarka globalna?
- Jakie są pozytywne, a jakie negatywne aspekty współczesnego modelu gospodarki światowej?
- Jakie modele konsumpcji stanowią alternatywę dla konsumpcjonizmu? Omów jeden z nich.
- Na czym polega patriotyzm gospodarczy?

Czy wiesz, że...

Dla konsumentów chcących kierować się zasadami patriotyzmu gospodarczego pomocnym narzędziem są specjalne aplikacje na smartfon, które pozwalają rozpoznać, czy dany produkt został wytworzony przez polską firmę. Niektóre z tych programów działają w ten sposób, że wystarczy zeskanować kod kreskowy umieszczony na produkcie, w innych natomiast trzeba wpisać jego nazwę.

5. Kryzys klimatyczny

Na tej lekcji:

• poznasz główne przyczyny i konsekwencje kryzysu klimatycznego • dowiesz się, jakie działania podejmują państwa i organizacje międzynarodowe na rzecz ochrony klimatu • poznasz dostępne dla Ciebie formy zaangażowania się w inicjatywy, których celem jest powstrzymanie zmian klimatycznych

Globalne ocieplenie i kryzys klimatyczny to tematy bardzo często poruszane w debacie publicznej. Coraz więcej rządów i organizacji międzynarodowych podkreśla konieczność podjęcia działań mających na celu spowolnienie niekorzystnych zmian klimatu.

Dlaczego mówimy o kryzysie klimatycznym?

Od kilkudziesięciu lat naukowcy prowadzą **interdyscyplinarne badania nad klimatem** – zdecydowana większość z nich ostrzega, że współczesna zmiana klimatu zagraża ekosystemowi Ziemi, a jej konsekwencje mogą być katastrofalne. Kryzys klimatyczny obejmuje szereg negatywnych zjawisk środowiskowych, społecznych i gospodarczych, które coraz mocniej odczuwają ludzie na całym świecie.

Wyniki badań i raporty powołanego w 1988 r. **Międzyrządowego Zespołu ds. Zmian Klimatu** (IPCC, *International Panel on Climate Change*) wskazują, że z powodu działalności człowieka doszło do wzrostu globalnej temperatury o ok. 1,0°C powyżej poziomu z okresu przed rewolucją przemysłową. W tej kwestii panuje **konsensus naukowy** – ponad 97% naukowców (w tym klimatologów i ekspertów z innych dziedzin nauki zajmujących się zagadnieniami klimatycznymi) uznaje, że to ludzka działalność odpowiada za współczesną zmianę klimatu. Z tego powodu utworzono nawet nowe pojęcie określające epokę, w której żyjemy – słowo **„antropocen"** powstało z połączenia słów pochodzących ze starożytnej greki: *anthropos* 'człowiek' i *kainos* 'nowy', i oznacza okres, w którym ludzkość wywarła tak głęboki i trwały wpływ na planetę, że można go porównać z oddziaływaniem wielkich wydarzeń geologicznych z przeszłości. Jeśli nie dojdzie do radykalnych zmian przeciwdziałających zmianie klimatu – m.in. do znaczącej transformacji światowej gospodarki – nastąpi wzrost globalnej temperatury o co najmniej 2,0°C, co może wywołać nieodwracalne skutki dla przyszłości naszej planety.

Jakie są przyczyny kryzysu klimatycznego?

Od XIX w. trwa okres nieprzerwanego postępu technologicznego i gospodarczego, który zrewolucjonizował życie na świecie, nierzadko kosztem środowiska przyrodniczego. Liczba ludności zwiększyła się w tym czasie pięciokrotnie, co przełożyło się na większe zużycie zasobów naturalnych i na zanieczyszczenie ekosystemów. **Emisja gazów cieplarnianych do atmosfery** (takich jak dwutlenek węgla CO_2, metan CH_4 i podtlenek azotu N_2O) rosła w ostatnich dwóch stuleciach w zawrotnym tempie i doprowadziła do **globalnego ocieplenia**, czyli podniesienia średniej temperatury powierzchni Ziemi z uwzględnieniem powietrza i wód oceanów. Zjawisko to pociąga za sobą cały łańcuch zmian, które w istotny sposób wpływają na środowisko przyrodnicze i warunki życia ludzi. Negatywne skutki obejmują m.in. **topnienie lodowców, wzrost poziomu mórz,**

dłuższe i bardziej intensywne fale upałów, susze, pożary, huragany.

Przyczyną globalnego ocieplenia jest głównie **wykorzystanie paliw kopalnych** (węgla kamiennego, węgla brunatnego, ropy naftowej i gazu ziemnego), przede wszystkim w celu wytwarzania energii dla gospodarstw domowych oraz na potrzeby **przemysłu, transportu i produkcji żywności**. Spalanie tych paliw uwalnia do atmosfery ogromne ilości gazów cieplarnianych (głównie CO_2 i N_2O), które zatrzymują w niej ciepło. Na całym świecie **systematycznie rośnie zużycie energii** – zarówno przez użytkowników indywidualnych, jak i przez przedsiębiorstwa przemysłowe, wykorzystujące coraz bardziej zaawansowane i nie zawsze ekologiczne technologie. To utrudnia ograniczenie eksploatacji surowców i emisji gazów powstałych przy ich spalaniu.

Co roku z powierzchni ziemi znika ok. 10 milionów hektarów lasów, co odpowiada 1/3 powierzchni Polski. Poważnie osłabia to globalną zdolność do przeciwdziałania zmianie klimatu. Szacuje się, że wylesianie jest przyczyną ok. 10% emisji gazów cieplarnianych.

Istotne znaczenie mają także zmiany w zakresie użytkowania terenu, w tym m.in. **wylesianie. Wycinanie i wypalanie lasów na masową skalę** odbywa się w wielu częściach świata z powodów ekonomicznych – w ten sposób uzyskuje się materiał do produkcji w przemyśle drzewnym oraz ziemię niezbędną do uprawy roli lub hodowli zwierząt. Na obszarach tropikalnych w miejscu lasów powstają plantacje – np. oleju palmowego lub soi. Na terenach, które nie są objęte regulacjami i kontrolą rządów, eksploatacja lasów odbywa się często w rabunkowy sposób, bez poszanowania dla środowiska naturalnego. Prowadzi to do przyspieszenia zmian klimatycznych: drzewa mają przecież naturalną zdolność do magazynowania dwutlenku węgla – jednego z głównych gazów cieplarnianych. Niszczenie lasów zmniejsza zatem możliwości Ziemi do pochłaniania nadmiaru CO_2 z emisji spowodowanej ludzką działalnością. Na domiar złego gdy lasy są wycinane lub wypalane, zgromadzony w nich węgiel trafia z powrotem do atmosfery, co jeszcze zwiększa skalę **efektu cieplarnianego**.

Zwiększona emisja gazów cieplarnianych jest efektem intensywnej industrializacji, czyli rozwoju przemysłowego. Wydobycie i wykorzystywanie paliw kopalnych jest odpowiedzialne za ponad 70% światowych emisji gazów cieplarnianych.

Transport lotniczy napędza zmianę klimatu – samoloty nie tylko emitują CO_2, lecz także uwalniają parę wodną i tlenki azotu (NO_2) w górnych warstwach atmosfery. Para wodna sprzyja powstawaniu **smug kondensacyjnych** i **cirrusów**, czyli chmur zatrzymujących ciepło przy powierzchni Ziemi. Natomiast tlenki azotu prowadzą do powstawania **ozonu**, uznawanego za silny gaz cieplarniany. Szczególnie istotne jest to, że spaliny emitowane na dużych wysokościach wywołują znacznie silniejszy efekt ocieplający niż emisje przy powierzchni.

Czy wiesz, że...

Globalne ocieplenie i smog – choć są ze sobą powiązane, to jednak dwa różne problemy. Działania antysmogowe koncentrują się bowiem na ograniczeniu emisji zanieczyszczeń szkodliwych dla zdrowia, a nie gazów cieplarnianych jak ma to miejsce w przypadku działań na rzecz klimatu.

Rolnictwo przemysłowe również przyczynia się do nasilenia kryzysu klimatycznego. Przemysłowa produkcja żywności powoduje dużą emisję gazów cieplarnianych. Intensywna działalność rolnicza prowadzi do **degradacji gleby** i wylesiania, a wykorzystywane w celu zwiększenia plonów **nawozy sztuczne** są ważnym źródłem **podtlenku azotu**. Hodowla zwierząt odpowiada za uwalnianie do atmosfery ogromnych ilości **metanu** powstającego w procesie trawienia, zwłaszcza u bydła. Utrzymanie trzody wymaga także znacznego zużycia wody i wycinania lasów pod pastwiska.

Hodowla zwierząt gospodarskich to źródło ok. 15% gazów cieplarnianych pochodzących z aktywności człowieka, w tym połowy emitowanego metanu oraz 75% tlenku azotu (powstającego głównie w wyniku używania nawozów sztucznych przy produkcji paszy).

Jak kryzys klimatyczny wpływa na życie na Ziemi?

Współczesna zmiana klimatu oddziałuje nie tylko na środowisko naturalne, lecz także na codzienne życie ludzi na całym świecie. Jej skutki zagrażają ich zdrowiu i bezpieczeństwu oraz destabilizują funkcjonowanie przyrody, gospodarki, społeczeństw i państw.

Ekstremalne zjawiska pogodowe	Wzrost średniej temperatury jest przyczyną częstszego występowania coraz intensywniejszych fal upałów, susz, powodzi czy huraganów. W wielu miejscach znacząco zmienia się średni poziom opadów atmosferycznych, co wpływa na lokalne warunki klimatyczne i może prowadzić do destabilizacji ekosystemów.
Topnienie lodowców i lądolodów	Przyczynia się do podnoszenia poziomu mórz i zagraża społecznościom żyjącym w rejonach przybrzeżnych. W kolejnych dziesięcioleciach niektóre małe państwa wyspiarskie znikną pod wodą, a na wielu obszarach życie stanie się niemożliwe z powodu częstych powodzi i podtopień. Zmieni się także linia brzegowa w państwach leżących nad morzem.
Utrata różnorodności biologicznej	Już dziś kurczą się obszary występowania wielu organizmów. Część gatunków zwierząt wymiera – co roku bezpowrotnie ginie kilkanaście tysięcy z nich. Zakwaszenie oceanów spowodowane emisją CO_2 zagraża organizmom morskim, zwłaszcza tym budującym szkielety wapienne, np. koralowcom, które stanowią schronienie dla wielu gatunków ryb czy skorupiaków.
Zdrowie publiczne	Fale upałów i gorące lata zwiększają ryzyko udarów cieplnych, chorób układu krążenia i problemów zdrowotnych, zwłaszcza wśród osób starszych i dzieci.
Rolnictwo i bezpieczeństwo żywnościowe	Susze, stepowienie coraz większych obszarów i niedobory wody to czynniki utrudniające uprawy i obniżające plony – może to prowadzić do ograniczenia produkcji żywności i wzrostu jej cen.
Ograniczone zasoby wodne	Długotrwałe susze będące efektem zmiany klimatu powodują, że coraz częstsze są problemy z dostępnością wody pitnej i z dostarczaniem wody do miast i przedsiębiorstw przemysłowych. Niedobór wody pitnej to nie tylko zagrożenie dla rolnictwa i przemysłu oraz ludzkiego zdrowia. Deficyt tego zasobu może prowadzić do konfliktów o wodę między regionami i państwami oraz do migracji klimatycznych.
Uchodźstwo klimatyczne	Na terenach, na których zmiana klimatu doprowadziła do poważnych zniszczeń, często nie da się już dłużej mieszkać. Postępujące zmiany środowiskowe katastrofalnie wpływają na warunki życia i zmuszają ludzi do opuszczenia swoich dotychczasowych siedzib. Szacuje się, że na świecie jest ok. 30 mln uchodźców klimatycznych, a do 2050 r. może ich być nawet ponad 150 mln.

Czy wiesz, że...

Uchodźstwo klimatyczne wciąż nie zostało uregulowane prawnie. Ludzie uciekający z obszarów dotkniętych klęskami naturalnymi wywołanymi przez globalne ocieplenie nie podlegają takiej ochronie, jaką objęto innych uchodźców (np. politycznych lub wojennych) na mocy *Konwencji genewskiej* z 1951 r. Ofiary kryzysu klimatycznego nie mogą m.in. ubiegać się o status uchodźcy w rozumieniu prawa międzynarodowego.

Na czym polegają globalne współzależności związane ze zmianą klimatu?

Konsekwencje współczesnej zmiany klimatu są wyzwaniami ponadnarodowymi i uwidaczniają szereg **współzależności** łączących podmioty na całym świecie. Globalne ocieplenie wpływa na ruchy migracyjne, na eksploatację zasobów naturalnych, na produkcję i handel międzynarodowy, na bezpieczeństwo żywnościowe i zdrowie publiczne, a także na stabilność polityczną w wielu regionach świata. Pogłębia również nierówności społeczne i ekonomiczne. Państwa i regiony o niższych dochodach są bardziej narażone na skutki zmian klimatu i mają mniejsze możliwości **adaptacji**, czyli przystosowania się do zmieniających się warunków, lub **mitygacji**, czyli przeciwdziałania negatywnym skutkom ocieplenia. Aby podejmować skuteczne działania na rzecz zagrożonych społeczności, należy najpierw zrozumieć konsekwencje zmian klimatycznych dla danego obszaru i dostosować wybrane narzędzia i środki do lokalnych uwarunkowań.

Zmiana klimatu – czy to tylko globalny problem?

Globalne konsekwencje zmiany klimatu	Lokalne skutki zmiany klimatu w Polsce
• Topnienie lodowców i wiecznej zmarzliny, prowadzące do podnoszenia się poziomu oceanów i stopniowego zalewania lądów. • Zmiany w zasięgu występowania chorób (np. malaria w nowych regionach). • Migracje klimatyczne (zarówno ludzi, jak i zwierząt). • Zanikanie różnorodności biologicznej. • Konflikty zbrojne o zasoby.	• Erozja wybrzeża nad Bałtykiem. • Spadek poziomu wód gruntowych, susze, szczególnie na południu i wschodzie Polski. • Nasilenie zjawisk ekstremalnych – gwałtowne burze, gradobicia i upały. • Wzrost cen żywności przy zmniejszonych plonach. • Bardzo niskie stany wód na największych rzekach – Odrze i Wiśle, które wraz z deficytami tlenu i wysoką temperaturą mogą prowadzić m.in. do masowego śnięcia ryb.

? Czy dostrzegasz w Twojej najbliższej okolicy przejawy zmiany klimatu? Jeśli tak, to jakie są to symptomy?

Twoja kolej!

Przeanalizuj wiadomości dotyczące ekstremalnych zjawisk pogodowych, które w ciągu ostatniego roku pojawiły się w polskich mediach. Przedstaw skutki tych zjawisk oraz działania lokalnej społeczności i władz na rzecz mitygacji lub adaptacji do zmian klimatu.

Przykład

Globalne inicjatywy społeczne na rzecz klimatu

- **Godzina dla Ziemi** to coroczna akcja organizowana od 2007 r. przez Światowy Fundusz na rzecz Przyrody (WWF). Jej celem jest zwrócenie uwagi na problemy klimatu i środowiska. W ostatnią sobotę marca ludzie na całym świecie wyłączają światła od 20.30 do 21.30 – jest to symboliczny gest wyrażający troskę o stan planety.
- **#ActNow** to kampania ONZ zachęcająca do walki ze zmianami klimatu. Podejmowane w jej ramach inicjatywy mają na celu edukowanie w zakresie możliwości indywidualnego przeciwdziałania globalnemu ociepleniu. W Polsce kampanię realizuje się pod hasłem „#NiechŻyjePlaneta": organizatorzy proponują 10 prostych wyzwań, dotyczących np. nabywania lokalnych produktów, niemarnowania jedzenia, odpowiedzialnych zakupów.

Historia negocjacji w sprawie klimatu

Przygotowanie skutecznej strategii przeciwdziałania zmianie klimatu wymaga współpracy państw. Zobacz, jak wyglądały międzyrządowe negocjacje w tej sprawie – od pierwszych rozmów pod koniec lat 70. XX w. po globalne porozumienia.

1980

1979 r.

Pierwsza Światowa Konferencja Klimatyczna

To zorganizowane przez ONZ wydarzenie odbyło się w Genewie. Podczas Konferencji stwierdzono, że konieczna jest globalna współpraca na rzecz łagodzenia zmiany klimatu i badania wpływu człowieka na środowisko.

1985

1987 r.

Protokół montrealski

Przyjęto *Protokół montrealski*, w którym określono zasady przeciwdziałania problemowi dziury ozonowej. Realizacja wypracowanych wówczas zaleceń pozwoliła zmniejszyć stężenie substancji zubożających warstwę ozonową wokół Ziemi.

1988 r.

Międzyrządowy Zespół ds. Zmian Klimatu (IPCC)

Utworzono nowy organ ONZ, który zajmuje się ocenianiem przedsięwzięć ograniczających zmianę klimatu oraz formułowaniem wytycznych w tym zakresie. W 1990 r. zespół wydał pierwszy raport, w którym potwierdzono, że globalne ocieplenie jest wynikiem działalności człowieka.

1990

1992 r.

***Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu* (UNFCCC)**

W dokumencie założono, że złagodzenie skutków zmiany klimatu będzie możliwe dzięki ograniczeniu emisji gazów cieplarnianych. Konwencję podpisano na Szczycie Ziemi – konferencji zorganizowanej w Rio de Janeiro.

1995 r.

Pierwsza konferencja stron UNFCCC (COP 1)

Uchwalono na niej *Mandat berliński* – dokument określający zasadę zróżnicowanej odpowiedzialności. Zobowiązuje ona do redukcji emisji gazów cieplarnianych tylko część krajów będących stroną Konwencji i wyznacza ambitniejsze zadania państwom rozwiniętym.

COP to doroczne szczyty klimatyczne. Reprezentanci państw, naukowcy oraz przedstawiciele organizacji pozarządowych i biznesu spotykają się, aby monitorować postęp działań na rzecz ograniczania zmiany klimatu.

1995

1997 r.

Protokół z Kioto

To pierwszy globalny traktat zobowiązujący państwa do redukcji emisji gazów cieplarnianych. Utrzymano w nim zasadę zróżnicowanej odpowiedzialności – zgodnie z jego zapisami państwa rozwinięte miały zmniejszyć emisję o 5% w latach 2008–2012.

11 czerwca 2001 r. prezydent George W. Bush ogłosił, że USA wycofują się z *Protokołu z Kioto*.

2005

2005 r.

Unijny system handlu uprawnieniami do emisji

Uruchomiono system handlu emisjami (EU ETS), który jest jednym z głównych narzędzi służących do osiągnięcia przez UE neutralności klimatycznej.

2010

2010 r.

Zielony Fundusz Klimatyczny

Na konferencji w Cancun [czyt.: kankun] powołano fundusz, mający wspomagać uboższe kraje w adaptowaniu się do zmiany klimatu. Jednocześnie uczestnicy spotkania dostrzegli, że podział państw świata wynikający z zasady zróżnicowanej odpowiedzialności nie jest już ani adekwatny, ani sprawiedliwy.

Aktywiści z międzynarodowych organizacji humanitarnych apelowali o utworzenie funduszu, który wspomoże uboższe społeczeństwa w walce ze skutkami zmiany klimatu.

2015

2015 r.

Porozumienie paryskie

Przyjęto powszechną i prawnie wiążącą międzynarodową umowę klimatyczną. Jako cel wyznaczono w niej redukcję globalnej emisji gazów cieplarnianych o 50% do 2030 r.

2019 r.

Europejski zielony ład

Przewodnicząca Komisji Europejskiej Ursula von der Leyen przedstawiła strategię unijną, której realizacja ma pozwolić na osiągnięcie przez UE neutralności klimatycznej do 2050 r.

W 2020 r. prezydent Donald Trump wycofał USA z *Porozumienia paryskiego*. W kolejnym roku jego następca, Joe Biden, zadecydował o powrocie Stanów Zjednoczonych do umowy. W 2025 r. Stany Zjednoczone pod przewodnictwem Donalda Trumpa ponownie wycofały się z porozumienia.

Agenda 2030

ONZ w swojej strategii wskazało przeciwdziałanie zmianie klimatu jako jeden z celów zrównoważonego rozwoju.

2020

2021 r.

Europejskie prawo o klimacie

W życie weszło unijne rozporządzenie, które ma na celu prawne uregulowanie działań łagodzących skutki zmiany klimatu.

2022 r.

Fundusz strat i szkód

Utworzono specjalny fundusz mający rekompensować uboższym państwom szkody spowodowane zmianą klimatu. Środki na ten cel mają wpłacać bogatsze kraje emitujące więcej zanieczyszczeń.

Twoja kolej!

Przygotujcie w klasie prezentację wybranych organizacji i instytucji działających na rzecz klimatu i funkcjonujących w Polsce (np. w formie plakatów lub krótkich wystąpień). W swojej pracy opiszcie cele ich działalności, metody, którymi się posługują, oraz przykłady ich dotychczasowych działań. W ramach zbierania informacji możecie np. przeprowadzić wywiady z przedstawicielami danych organizacji lub zorganizować wycieczkę do siedziby jednej z tych instytucji, by spotkać się z jej pracownikami. Podczas rozmowy możecie zapytać o możliwości podjęcia współpracy w ramach wolontariatu.

Lokalne inicjatywy podejmowane na rzecz klimatu

Zmiana klimatu to globalne wyzwanie, które wymaga międzynarodowej współpracy, jednak duże znaczenie mają także decyzje podejmowane na niższych szczeblach – przez rządy krajowe, społeczności lokalne i osoby indywidualne. Ekologiczne inicjatywy zarówno władz samorządowych, jak i obywateli często skutkują opracowaniem innowacyjnych rozwiązań wspólnych problemów. Działania prowadzone w tym zakresie przez władze lokalne polegają najczęściej na:

- łagodzeniu skutków zmian klimatu w najbliższym otoczeniu,
- adaptacji lokalnej gospodarki i społeczności do nowych warunków powstałych w wyniku zmiany klimatu,
- wzmacnianiu odporności miast i gmin na skutki klęsk żywiołowych i innych negatywnych zjawisk pogodowych, takich jak długotrwałe upały.

Miasta lub gminy mogą również przeznaczyć część swojego budżetu na **zielony budżet obywatelski**. Jest to specyficzna forma budżetu obywatelskiego, która dotyczy tylko projektów związanych z ekologią, mających na celu poprawę stanu lokalnego środowiska, np. przez utworzenie, powiększenie lub renowację terenów zielonych.

Czy wiesz, że...

Miasta zużywają 2/3 produkowanej na świecie energii i są odpowiedzialne za emisję ponad 65% gazów cieplarnianych.

Wybrane lokalne inicjatywy na rzecz klimatu

Wykorzystanie energii słonecznej do zasilania budynków publicznych	Dzięki zainstalowaniu paneli fotowoltaicznych takie instytucje, jak szkoły, biblioteki czy urzędy, mogą samodzielnie produkować energię elektryczną bez konieczności dodatkowej emisji dwutlenku węgla.
Promowanie zrównoważonego transportu	Wykorzystywanie elektrycznych pojazdów, rozwój infrastruktury rowerowej i modernizacja transportu publicznego.
Użycie alternatywnych źródeł energii	Inwestycje w budowę farm wiatrowych, małych elektrowni wodnych na rzekach lub strumieniach czy instalacji energetycznych wykorzystujących źródła geotermalne pozwalają na produkcję energii dla lokalnej społeczności w sposób nieobciążający środowiska.
Inwestycje w sektorze energetycznym	Modernizacja sieci ciepłowniczych i poprawa efektywności energetycznej budynków przez ich termoizolację.
Angażowanie mieszkańców w lokalne inicjatywy ekologiczne	Przykładem takich inicjatyw są ogródki społeczne, czyli miejsca, w których mieszkańcy mogą uprawiać warzywa i owoce. Do innych realizacji idei angażowania społeczności należą akcja sprzątania terenów publicznych, warsztaty recyklingowe, dni bez samochodu i z darmową komunikacją miejską, akcje sadzenia drzew w miastach.

Tworzenie terenów zielonych w miastach	Miejska roślinność przyczynia się do poprawy jakości powietrza i pomaga mieszkańcom przetrwać fale upałów, dlatego ważne jest tworzenie nowych parków, sadzenie drzew i krzewów, zastępowanie betonowej zabudowy (np. na miejskich rynkach) zielonymi terenami rekreacyjnymi.
Ochrona zasobów wodnych	Dbałość o czystość rzek i jezior, zrównoważone gospodarowanie zasobami wodnymi.
Zrównoważone gospodarowanie odpadami	Promowanie w lokalnej społeczności segregowania śmieci, recyklingu oraz redukcji ilości wytwarzanych odpadów.
Ochrona bioróżnorodności	Tworzenie miejskich ogrodów botanicznych, akcje sadzenia drzew i krzewów w parkach, prawne regulacje chroniące naturalne siedliska ptaków i zwierząt, wyznaczanie stref chronionej przyrody, promowanie ekologicznych upraw.
Rewitalizacja terenów poprzemysłowych	Przekształcanie terenów, na których dotychczas prowadzono energochłonną i wysokoemisyjną produkcję, w przestrzenie przyjazne dla środowiska, służące rekreacji czy stanowiące miejsca spotkań mieszkańców.

?

Jakie działania obywatelskie na rzecz klimatu są, Twoim zdaniem, najbardziej skuteczne? Uzasadnij swój wybór.

Twoja kolej!

Poszukaj w internecie informacji o zielonym budżecie obywatelskim. Krótko opisz, na czym polega ta forma partycypacji obywatelskiej. Następnie sprawdź, czy w Twojej gminie funkcjonuje zielony budżet obywatelski — jeśli tak, podaj przykłady projektów, które zrealizowano w jego ramach. Na koniec oceń to narzędzie finansowania inicjatyw proekologicznych. Czy jest ono pomocne w przeciwdziałaniu zmianie klimatu? Uzasadnij swoją opinię.

Przykład

Jakie działania na rzecz klimatu realizuje się w Warszawie?

Władze miasta stołecznego w swoich działaniach skupiają się na ograniczeniu negatywnego wpływu komunikacji w mieście na jakość powietrza, m.in. przez rozwój sieci tramwajowej i rozbudowę metra oraz ścieżek rowerowych, wzbogacanie taboru autobusowego pojazdami zasilanymi alternatywnymi źródłami energii, budowę parkingów na obrzeżach miasta czy przy stacjach metra i PKP. Samorząd warszawski prowadzi również działania w sektorze energetycznym: modernizuje sieci ciepłownicze, aby jak najefektywniej wykorzystywać energię dostarczaną szerokiemu gronu odbiorców. Prowadzone są również prace rewitalizacyjne mające na celu przekształcenie terenów poprzemysłowych w przestrzenie przyjazne dla środowiska.

Przykładem rewitalizacji jest otwarty w Warszawie w drugiej połowie 2025 r. Park Żerański. Powstał on na zdegradowanym obszarze nad Kanałem Żerańskim.

Twoja kolej!

Jakie inicjatywy proekologiczne zrealizowano w Twoim mieście lub najbliższej okolicy? Podaj kilka przykładów działań podjętych przez władze lokalne oraz mieszkańców.

Masz wpływ

Jakie możesz podejmować działania na rzecz klimatu?

Kwestia zmiany klimatu dotyczy bezpośrednio każdej i każdego z nas. Nasze codzienne postępowanie może przyczynić się zarówno do pogłębienia problemu, jak i do ograniczenia jego skali. Czasami wystarczy drobna zmiana nawyków, aby doprowadzić do poprawy stanu planety. Ważne są sama świadomość problemu oraz przede wszystkim **poczucie sprawczości**, czyli przekonanie, że nasze działania mają znaczenie i mogą faktycznie zmienić sytuację na lepsze.

Zacznij od przeanalizowania swoich nawyków – zastanów się, które z nich mogą wywierać negatywny wpływ na środowisko i klimat. Z czego możesz zrezygnować? Co możesz robić lepiej?

- **Segreguj odpady** – korzystaj ze specjalnych kontenerów na szkło, plastik czy papier, aby można było te materiały ponownie wykorzystać.
- **Ogranicz ilość generowanych** odpadów, zrezygnuj z jednorazowych opakowań, kubków czy sztućców.
- **Ogranicz zużycie energii** – wyłączaj światło w pomieszczeniach, z których aktualnie nie korzystasz, wybieraj energooszczędne sprzęty elektryczne.
- **Oszczędzaj wodę** – pamiętaj, że zasoby słodkiej wody pitnej na Ziemi są ograniczone, dlatego nie należy ich marnować. To nie tylko przysługa dla środowiska, lecz także spora oszczędność. Zakręcaj wodę podczas mycia zębów, wybieraj krótki prysznic zamiast kąpieli.
- **Nie marnuj jedzenia, kupuj lokalną żywność.**
- **Jedz więcej roślin, ogranicz spożywanie mięsa** – produkcja czerwonego mięsa generuje dwa razy więcej dwutlenku węgla do atmosfery niż wytwarzanie produktów pochodzenia roślinnego.
- **Wybieraj rower lub komunikację miejską** zamiast samochodu.
- **Podróżuj lokalnie**, a gdy wyruszasz na zagraniczne wakacje, wybierz transport pociągiem zamiast lotu samolotem.
- **Kupuj mniej i świadomie dokonuj wyborów konsumenckich** – stawiaj na jakość, a nie ilość. Naprawiaj rzeczy – dawaj urządzeniom drugie życie, zamiast je wyrzucać. Sprzedaj rzeczy, z których już nie korzystasz, jeśli są w dobrym stanie.
- **Angażuj się społecznie** – dołącz do działań proekologicznych i proklimatycznych, które są prowadzone w Twojej szkole lub w najbliższej okolicy albo poszukaj możliwości zaangażowania się online. Dowiedz się, jakie organizacje zajmują się zagadnieniami klimatyczno-środowiskowymi, które są dla Ciebie szczególnie ważne, i skontaktuj się z nimi bezpośrednio.
- **Zabieraj głos w ważnych dla siebie sprawach** – pisz do polityków, podpisuj petycje, bierz udział w konsultacjach społecznych i organizuj lokalne akcje.
- **Dziel się wiedzą z innymi** – rozmawiaj z członkami rodziny i ze znajomymi, bierz udział w projektach edukacyjnych i zachęcaj do tego innych.

Czy wiesz, że...

Wobec skali wyzwań związanych ze zmianą klimatu wiele osób, w tym młodzież, doświadcza niepokoju, poczucia bezsilności, a nawet depresji klimatycznej. To naturalna reakcja na zagrożenie, które wydaje się trudne do powstrzymania przez jednostki. Pojawił się także nowy termin – „solastalgia", który opisuje uczucie smutku, tęsknoty, a nawet żałoby spowodowane negatywnymi zmianami w środowisku i tym, że niektóre fragmenty świata przyrodniczego zostały utracone bezpowrotnie.

Twoja kolej!

Przedstaw inicjatywy na rzecz klimatu, w które udało Ci się zaangażować do tej pory, lub przedsięwzięcia, w których chcesz wziąć udział w przyszłości.

Przykład

Młodzieżowa Rada Klimatyczna

To organ pomocniczy działający od 2020 r. przy Ministrze Klimatu i Środowiska. Stanowi platformę dyskusji młodzieży z całej Polski. Do zadań Rady należy:

- wyrażanie opinii w sprawach dotyczących klimatu, energii i środowiska pozostających w kompetencji administracji rządowej, w szczególności o planowanych zmianach legislacyjnych;
- podnoszenie poziomu wiedzy młodych ludzi na temat klimatu, energii i środowiska;
- promowanie wśród młodzieży postaw proekologicznych i proklimatycznych.

Kadencja tego organu trwa dwa lata. Nabór do Rady jest ogłaszany na oficjalnej stronie Ministerstwa Klimatu i Środowiska, za której pośrednictwem osoby chętne mogą także złożyć swoją aplikację i zapoznać się z regulaminem. Kandydować mogą młodzi ludzie, którzy ukończyli 17 rok życia i nie mają jeszcze 27 lat oraz wykazują się zaangażowaniem w działania na rzecz ochrony klimatu.

W praktyce

Jak nie paść ofiarą greenwashingu [czyt.: grinłoszingu]**?**

Osoby kierujące się w swoim postępowaniu dobrem środowiska łatwo mogą paść ofiarą **greenwashingu**. Zjawisko to polega na fałszywym przedstawianiu danego produktu jako towaru ekologicznego albo przyjaznego klimatowi. To zabieg marketingowy często używany przez firmy, których działalność nie ma realnego wpływu na faktyczną poprawę sytuacji środowiskowej albo wręcz szkodzi środowisku. Jak skutecznie się bronić przed greenwashingiem?

- Zawsze sprawdzaj, czy firma posiada certyfikaty przyznawane za produkcję ekologiczną, np. EU Organic.
- Dokładnie analizuj informacje podawane na opakowaniach produktów, dotyczące np. składników, wykorzystanych materiałów czy metod produkcji.
- Weryfikuj informacje marketingowe – czy dana firma angażuje się w rzeczywiste działania na rzecz klimatu, czy też składa wyłącznie puste deklaracje na etykietach swoich produktów.

Twoja kolej!

Działanie obywatelskie

Oceń, jak do zmiany klimatu jest przygotowana Twoja społeczność lokalna. Co musi ona, według Ciebie, poprawić? A może masz pomysł nowej inicjatywy na rzecz klimatu? Kogo jeszcze możesz zaangażować do tego działania? Napisz w tej sprawie petycję lub list otwarty do przedstawicieli samorządu w Twoim mieście lub w Twojej gminie. Podziel się w tym tekście swoimi przemyśleniami.

Zapoznajcie się z ogólnymi zasadami dotyczącymi pisania petycji.

→ zob. s. 14

Twoja kolej!

Pytania podsumowujące

- Jakie są główne przyczyny i konsekwencje kryzysu klimatycznego?
- Jakie są przejawy współczesnej zmiany klimatu? Podaj kilka przykładów.
- Jakie inicjatywy podejmuje się na szczeblu międzynarodowym i lokalnym, aby przeciwdziałać skutkom zmiany klimatu?
- Czym jest zielony budżet obywatelski?

Podsumowanie

1. Polska w zglobalizowanym świecie

- **Globalizacja** – proces powstawania coraz liczniejszych powiązań i współzależności politycznych, gospodarczych, społecznych, kulturowych, technologicznych i komunikacyjnych między rożnymi częściami świata. Jego wynikiem jest coraz większa integracja państw, społeczeństw i gospodarek.
- **Globalne współzależności** – system wzajemnych powiązań między regionami i państwami, które sprawiają, że lokalne zjawiska lub decyzje mogą wywoływać skutki na skalę światową.
- **Globalną Północ** tworzą państwa najlepiej rozwinięte gospodarczo (kraje Europy, Ameryki Północnej, części Azji Wschodniej, Australia i Nowa Zelandia). Do **globalnego Południa** zalicza się państwa gorzej rozwinięte gospodarczo (kraje Afryki, Ameryki Południowej, większości Azji).
- Międzynarodowe powiązania między Polską a resztą świata

Sfera polityczna	Utrzymywanie stosunków dyplomatycznych ze wszystkimi państwami ONZ, Watykanem i Autonomią Palestyńską; członkostwo i aktywność w organizacjach międzynarodowych, m.in. w UE, NATO, ONZ.
Sfera gospodarcza	Międzynarodowa wymiana handlowa (w szczególności w ramach Unii Europejskiej); napływ zagranicznych inwestycji i działalność polskich firm za granicą.
Sfera społeczno-kulturowa	Przemiana Polski z kraju emigracyjnego na kraj imigracyjny (np. migracje z Ukrainy, Azji, Ameryki Południowej), narastanie zróżnicowania kulturowego za sprawą imigracji, udział w kulturze globalnej.
Sfera klimatyczno-środowiskowa	Współpraca regionalna na rzecz ochrony przyrody; zaangażowanie w globalne porozumienia środowiskowe ONZ; realizacja unijnej polityki klimatycznej.

2. Bezpieczeństwo międzynarodowe

- **Bezpieczeństwo narodowe** to stan, w którym państwo i obywatele są chronieni przed zagrożeniami zewnętrznymi i wewnętrznymi. **Bezpieczeństwo międzynarodowe** to stan pokoju, stabilności polityczno-gospodarczej oraz braku zagrożeń militarnych na arenie globalnej lub w danej części świata.
- **Współczesne zagrożenia dla bezpieczeństwa**

Wojna hybrydowa	Działania przeciwko państwu obejmujące ataki zbrojne oraz środki niekonwencjonalne, takie jak presja ekonomiczna, dezinformacja i wroga dyplomacja.
Cyberwojna	Walka w przestrzeni teleinformatycznej, w której wykorzystuje się komputery i internet do zakłócania systemów zarządzania innego państwa.
Cyberprzestępczość	Popełnianie przestępstw z wykorzystaniem technologii komputerowych.
Wojna informacyjna	Oddziaływanie na społeczeństwo przeciwnika za pomocą propagandy i dezinformacji.
Terroryzm	Stosowanie przemocy przez jednostki lub organizacje w celu zastraszenia ludności, wywołania chaosu i wymuszenia określonych działań na władzach.

- **Organizacja Narodów Zjednoczonych** – międzynarodowa organizacja rządowa zrzeszająca niemal wszystkie państwa na świecie. Jednym z jej nadrzędnych celów jest utrzymanie bezpieczeństwa międzynarodowego. Głównym organem ONZ, który za to odpowiada, jest Rada Bezpieczeństwa.
- **Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego** – międzynarodowa organizacja polityczno-wojskowa, której głównym celem jest zapewnienie bezpieczeństwa militarnego państwom członkowskim. Zgodnie z art. 5 *Traktatu północnoatlantyckiego* jeśli któreś z państw NATO zostanie zaatakowane, wszyscy pozostali członkowie mają obowiązek udzielić mu pomocy.

3. Problemy globalne

- Do **współczesnych wyzwań globalnych** zalicza się m.in.: nierówności społeczne, ubóstwo, konflikty zbrojne, kryzysy uchodźcze, terroryzm, zanieczyszczenie środowiska naturalnego, spadek bioróżnorodności, zmianę klimatu, wyzwania związane z rozwojem nowych technologii.
- ***Agenda 2030*** – globalny plan działania przyjęty przez ONZ, którego celem jest budowa sprawiedliwego i pokojowego ładu na świecie. Obejmuje on 17 celów zrównoważonego rozwoju.
- **Współpraca rozwojowa** – formy długofalowego wsparcia kierowane do państw słabiej rozwiniętych w celu rozwiązania występujących w nich złożonych problemów społeczno-gospodarczych. Współpraca tego typu obejmuje takie działania, jak: budowa infrastruktury, kształcenie kadr, transfer wiedzy i technologii.

4. Gospodarka globalna

- **Gospodarka globalna** – system trwałych powiązań gospodarczych (produkcyjnych, handlowych, finansowych) między państwami.
- Do mechanizmów, na których opiera się współczesna globalna gospodarka, należą: swobodny przepływ towarów, ludzi i kapitału, liberalizacja handlu, funkcjonowanie światowego systemu finansowego i walutowego, działalność międzynarodowych organizacji gospodarczych, takich jak Światowa Organizacja Handlu (WTO), Międzynarodowy Fundusz Walutowy (IMF) i Bank Światowy.
- **Ocena obecnego modelu gospodarki globalnej**

Argumenty „za”	Argumenty „przeciw”
• Dynamiczny wzrost gospodarczy i rozwój przedsiębiorczości dzięki liberalizacji handlu, otwartości na inwestycje i ograniczeniu regulacji. • Postęp technologiczny oraz poprawa warunków życia ludności. • Większa dostępność i przystępność cenowa towarów dzięki globalnym łańcuchom produkcji. • Wzrost innowacyjności i efektywności wymuszony przez dużą konkurencję na światowych rynkach.	• Nadmierna eksploatacja zasobów naturalnych i degradacja środowiska w krajach, do których przenoszona jest produkcja. • Wyzysk i łamanie praw pracowniczych w krajach uboższych produkujących towary na rynki globalne. • Pogłębianie nierówności społecznych oraz faworyzowanie globalnych korporacji kosztem lokalnych przedsiębiorstw i społeczności.

5. Kryzys klimatyczny

- **Globalne ocieplenie** – zjawisko podnoszenia się średniej temperatury powierzchni Ziemi, spowodowane przede wszystkim emisją gazów cieplarnianych wynikającą z działalności człowieka.
- **Przyczyny zmiany klimatu**

Spalanie paliw kopalnych	Paliwa te wykorzystuje się w energetyce, transporcie i przemyśle. Ich spalanie jest główną przyczyną emisji CO_2 i N_2O.
Wylesianie	Wycinanie i wypalanie lasów na masową skalę uwalnia zmagazynowany w roślinach węgiel i zmniejsza pochłanianie CO_2.
Transport lotniczy	Emisja CO_2, pary wodnej i tlenków azotu na dużych wysokościach nasila efekt ocieplający.
Rolnictwo przemysłowe i hodowla	Przyczynia się do emisji metanu i powoduje degradację gleby; wylesiane są tereny pod pastwiska, a używanie nawozów sztucznych zwiększa emisję N_2O.

- **Skutki współczesnej zmiany klimatu**: ekstremalne zjawiska pogodowe, topnienie lodowców i lądolodów, utrata różnorodności biologicznej, zagrożenia dla zdrowia publicznego, problemy z rolnictwem i bezpieczeństwem żywnościowym, ograniczenie zasobów wody, uchodźstwo klimatyczne.

Sprawdź się!

1. Scharakteryzuj zależności występujące między Polską a resztą świata w sferze gospodarczej.

2. Wyjaśnij, na czym polega różnica między cyberwojną a wojną informacyjną.

3. Wskaż zdania prawdziwe.

A. Nierówności występujące między państwami wynikają wyłącznie z przyczyn ekonomicznych, takich jak różne możliwości pozyskiwania kapitału.

B. Przy obliczaniu wskaźnika HDI uwzględnia się m.in. poziom edukacji i dochód narodowy brutto.

C. Między wzrostem gospodarczym a poziomem dobrobytu ludzi zawsze występuje zależność, zgodnie z którą wzrost gospodarczy gwarantuje podniesienie poziomu życia.

D. Konsumpcjonizm to styl życia, w którym posiadanie dóbr materialnych jest utożsamiane ze szczęściem i prestiżem społecznym.

4. Wymień po dwie konsekwencje, które mogą wyniknąć z pogłębiających się nierówności między państwami oraz między ludźmi w ramach różnych społeczeństw.

5. Rozstrzygnij, czy opisaną w poniższym tekście strategię firmy X można uznać za przejaw odpowiedzialnej produkcji. Uzasadnij swoją odpowiedź.

Głównym aspektem działalności firmy X jest wytwarzanie odzieży. W procesie produkcyjnym przedsiębiorstwo stara się korzystać przede wszystkim z biodegradowalnych materiałów, surowców lokalnych oraz zasobów pochodzących z recyklingu. Firma publikuje coroczne raporty, w których ujawnia swoje łańcuchy dostaw. Niektórzy konsumenci mają wątpliwości co do importu niektórych towarów z krajów globalnego Południa, jednak firma wyjaśnia, że wszystko odbywa się z poszanowaniem praw pracowniczych, a cena za importowane towary jest uczciwa.

6. Wyjaśnij, na czym polega patriotyzm gospodarczy. Podaj dwa argumenty za takim modelem zachowań konsumenckich.

7. Przeczytaj tekst i podaj nazwę opisanego w nim zjawiska.

Zmiany klimatu i związane z nimi ekstremalne zjawiska pogodowe powodują na niektórych obszarach spadek plonów i brak możliwości wyżywienia rodzin. W konsekwencji ich mieszkańcy są zmuszeni do opuszczenia swoich domów w poszukiwaniu lepszych warunków życia.

8. Podaj pięć przykładów działań, które każdy obywatel może podjąć na rzecz klimatu.

KONSTYTUCJA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

z dnia 2 kwietnia 1997 r.

W trosce o byt i przyszłość naszej Ojczyzny, odzyskawszy w 1989 roku możliwość suwerennego i demokratycznego stanowienia o Jej losie, my, Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej, zarówno wierzący w Boga będącego źródłem prawdy, sprawiedliwości, dobra i piękna, jak i nie podzielający tej wiary, a te uniwersalne wartości wywodzący z innych źródeł, równi w prawach i w powinnościach wobec dobra wspólnego – Polski, wdzięczni naszym przodkom za ich pracę, za walkę o niepodległość okupioną ogromnymi ofiarami, za kulturę zakorzenioną w chrześcijańskim dziedzictwie Narodu i ogólnoludzkich wartościach, nawiązując do najlepszych tradycji Pierwszej i Drugiej Rzeczypospolitej, zobowiązani, by przekazać przyszłym pokoleniom wszystko, co cenne z ponadtysiącletniego dorobku, złączeni więzami wspólnoty z naszymi rodakami rozsianymi po świecie, świadomi potrzeby współpracy ze wszystkimi krajami dla dobra Rodziny Ludzkiej, pomni gorzkich doświadczeń z czasów, gdy podstawowe wolności i prawa człowieka były w naszej Ojczyźnie łamane, pragnąc na zawsze zagwarantować prawa obywatelskie, a działaniu instytucji publicznych zapewnić rzetelność i sprawność, w poczuciu odpowiedzialności przed Bogiem lub przed własnym sumieniem, ustanawiamy Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej jako prawa podstawowe dla państwa oparte na poszanowaniu wolności i sprawiedliwości, współdziałaniu władz, dialogu społecznym oraz na zasadzie pomocniczości umacniającej uprawnienia obywateli i ich wspólnot. Wszystkich, którzy dla dobra Trzeciej Rzeczypospolitej tę Konstytucję będą stosowali, wzywamy, aby czynili to, dbając o zachowanie przyrodzonej godności człowieka, jego prawa do wolności i obowiązku solidarności z innymi, a poszanowanie tych zasad mieli za niewzruszoną podstawę Rzeczypospolitej Polskiej.

Rozdział I

RZECZPOSPOLITA

Art. 1

Rzeczpospolita Polska jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli.

Art. 2

Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej.

Art. 3

Rzeczpospolita Polska jest państwem jednolitym.

Art. 4

1. Władza zwierzchnia w Rzeczypospolitej Polskiej należy do Narodu.
2. Naród sprawuje władzę przez swoich przedstawicieli lub bezpośrednio.

Art. 5

Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Art. 6

1. Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.
2. Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym.

Art. 7

Organy władzy publicznej działają na podstawie i w granicach prawa.

Art. 8

1. Konstytucja jest najwyższym prawem Rzeczypospolitej Polskiej.
2. Przepisy Konstytucji stosuje się bezpośrednio, chyba że Konstytucja stanowi inaczej.

Art. 9

Rzeczpospolita Polska przestrzega wiążącego ją prawa międzynarodowego.

Art. 10

1. Ustrój Rzeczypospolitej Polskiej opiera się na podziale i równowadze władzy ustawodawczej, władzy wykonawczej i władzy sądowniczej.
2. Władzę ustawodawczą sprawują Sejm i Senat, władzę wykonawczą Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej i Rada Ministrów, a władzę sądowniczą sądy i trybunały.

Art. 11

1. Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność tworzenia i działania partii politycznych. Partie polityczne zrzeszają na zasadach dobrowolności i równości obywateli polskich w celu wpływania metodami demokratycznymi na kształtowanie polityki państwa.
2. Finansowanie partii politycznych jest jawne.

Art. 12

Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność tworzenia i działania związków zawodowych, organizacji społeczno-zawodowych rolników, stowarzyszeń, ruchów obywatelskich, innych dobrowolnych zrzeszeń oraz fundacji.

Art. 13

Zakazane jest istnienie partii politycznych i innych organizacji odwołujących się w swoich programach do totalitarnych metod i praktyk działania nazizmu, faszyzmu i komunizmu, a także tych, których program lub działalność zakłada lub dopuszcza nienawiść rasową i narodowościową, stosowanie przemocy w celu zdobycia władzy lub wpływu na politykę państwa albo przewiduje utajnienie struktur lub członkostwa.

Art. 14

Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność prasy i innych środków społecznego przekazu.

Art. 15

1. Ustrój terytorialny Rzeczypospolitej Polskiej zapewnia decentralizację władzy publicznej.
2. Zasadniczy podział terytorialny państwa uwzględniający więzi społeczne, gospodarcze lub kulturowe i zapewniający jednostkom terytorialnym zdolność wykonywania zadań publicznych określa ustawa.

Art. 16

1. Ogół mieszkańców jednostek zasadniczego podziału terytorialnego stanowi z mocy prawa wspólnotę samorządową.
2. Samorząd terytorialny uczestniczy w sprawowaniu władzy publicznej. Przysługującą mu w ramach ustaw istotną część zadań publicznych samorząd wykonuje w imieniu własnym i na własną odpowiedzialność.

Art. 17

1. W drodze ustawy można tworzyć samorządy zawodowe, reprezentujące osoby wykonujące zawody zaufania publicznego i sprawujące pieczę nad należytym wykonywaniem tych zawodów w granicach interesu publicznego i dla jego ochrony.
2. W drodze ustawy można tworzyć również inne rodzaje samorządu. Samorządy te nie mogą naruszać wolności wykonywania zawodu ani ograniczać wolności podejmowania działalności gospodarczej.

Art. 18

Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej.

Art. 19

Rzeczpospolita Polska specjalną opieką otacza weteranów walk o niepodległość, zwłaszcza inwalidów wojennych.

Art. 20

Społeczna gospodarka rynkowa oparta na wolności działalności gospodarczej, własności prywatnej oraz solidarności, dialogu i współpracy partnerów społecznych stanowi podstawę ustroju gospodarczego Rzeczypospolitej Polskiej.

Art. 21

1. Rzeczpospolita Polska chroni własność i prawo dziedziczenia.
2. Wywłaszczenie jest dopuszczalne jedynie wówczas, gdy jest dokonywane na cele publiczne i za słusznym odszkodowaniem.

Art. 22

Ograniczenie wolności działalności gospodarczej jest dopuszczalne tylko w drodze ustawy i tylko ze względu na ważny interes publiczny.

Art. 23

Podstawą ustroju rolnego państwa jest gospodarstwo rodzinne. Zasada ta nie narusza postanowień art. 21 i art. 22.

Art. 24

Praca znajduje się pod ochroną Rzeczypospolitej Polskiej. Państwo sprawuje nadzór nad warunkami wykonywania pracy.

Art. 25

1. Kościoły i inne związki wyznaniowe są równouprawnione.
2. Władze publiczne w Rzeczypospolitej Polskiej zachowują bezstronność w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych, zapewniając swobodę ich wyrażania w życiu publicznym.
3. Stosunki między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi są kształtowane na zasadach poszanowania ich autonomii oraz wzajemnej niezależności każdego w swoim zakresie, jak również współdziałania dla dobra człowieka i dobra wspólnego.
4. Stosunki między Rzecząpospolitą Polską a Kościołem Katolickim określają umowa międzynarodowa zawarta ze Stolicą Apostolską i ustawy.
5. Stosunki między Rzecząpospolitą Polską a innymi kościołami oraz związkami wyznaniowymi określają ustawy uchwalone na podstawie umów zawartych przez Radę Ministrów z ich właściwymi przedstawicielami.

Art. 26

1. Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej służą ochronie niepodległości państwa i niepodzielności jego terytorium oraz zapewnieniu bezpieczeństwa i nienaruszalności jego granic.
2. Siły Zbrojne zachowują neutralność w sprawach politycznych oraz podlegają cywilnej i demokratycznej kontroli.

Art. 27

W Rzeczypospolitej Polskiej językiem urzędowym jest język polski. Przepis ten nie narusza praw mniejszości narodowych wynikających z ratyfikowanych umów międzynarodowych.

Art. 28

1. Godłem Rzeczypospolitej Polskiej jest wizerunek orła białego w koronie w czerwonym polu.
2. Barwami Rzeczypospolitej Polskiej są kolory biały i czerwony.
3. Hymnem Rzeczypospolitej Polskiej jest Mazurek Dąbrowskiego.
4. Godło, barwy i hymn Rzeczypospolitej Polskiej podlegają ochronie prawnej.
5. Szczegóły dotyczące godła, barw i hymnu określa ustawa.

Art. 29

Stolicą Rzeczypospolitej Polskiej jest Warszawa.

Rozdział II

WOLNOŚCI, PRAWA I OBOWIĄZKI CZŁOWIEKA I OBYWATELA ZASADY OGÓLNE

Art. 30

Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych.

Art. 31

1. Wolność człowieka podlega ochronie prawnej.
2. Każdy jest obowiązany szanować wolności i prawa innych. Nikogo nie wolno zmuszać do czynienia tego, czego prawo mu nie nakazuje.
3. Ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw.

Art. 32

1. Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne.
2. Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiejkolwiek przyczyny.

Art. 33

1. Kobieta i mężczyzna w Rzeczypospolitej Polskiej mają równe prawa w życiu rodzinnym, politycznym, społecznym i gospodarczym.
2. Kobieta i mężczyzna mają w szczególności równe prawo do kształcenia, zatrudnienia i awansów, do jednakowego wynagradzania za pracę jednakowej wartości, do zabezpieczenia społecznego oraz do zajmowania stanowisk, pełnienia funkcji oraz uzyskiwania godności publicznych i odznaczeń.

Art. 34

1. Obywatelstwo polskie nabywa się przez urodzenie z rodziców będących obywatelami polskimi. Inne przypadki nabycia obywatelstwa polskiego określa ustawa.
2. Obywatel polski nie może utracić obywatelstwa polskiego, chyba że sam się go zrzeknie.

Art. 35

1. Rzeczpospolita Polska zapewnia obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych wolność zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury.
2. Mniejszości narodowe i etniczne mają prawo do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych i instytucji służących ochronie tożsamości religijnej oraz do uczestnictwa w rozstrzyganiu spraw dotyczących ich tożsamości kulturowej.

Art. 36

Podczas pobytu za granicą obywatel polski ma prawo do opieki ze strony Rzeczypospolitej Polskiej.

Art. 37

1. Kto znajduje się pod władzą Rzeczypospolitej Polskiej, korzysta z wolności i praw zapewnionych w Konstytucji.
2. Wyjątki od tej zasady, odnoszące się do cudzoziemców, określa ustawa.

WOLNOŚCI I PRAWA OSOBISTE

Art. 38

Rzeczpospolita Polska zapewnia każdemu człowiekowi prawną ochronę życia.

Art. 39

Nikt nie może być poddany eksperymentom naukowym, w tym medycznym, bez dobrowolnie wyrażonej zgody.

Art. 40

Nikt nie może być poddany torturom ani okrutnemu, nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu i karaniu. Zakazuje się stosowania kar cielesnych.

Art. 41

1. Każdemu zapewnia się nietykalność osobistą i wolność osobistą. Pozbawienie lub ograniczenie wolności może nastąpić tylko na zasadach i w trybie określonych w ustawie.
2. Każdy pozbawiony wolności nie na podstawie wyroku sądowego ma prawo odwołania się do sądu w celu niezwłocznego ustalenia legalności tego pozbawienia. O pozbawieniu wolności powiadamia się niezwłocznie rodzinę lub osobę wskazaną przez pozbawionego wolności.
3. Każdy zatrzymany powinien być niezwłocznie i w sposób zrozumiały dla niego poinformowany o przyczynach zatrzymania. Powinien on być w ciągu 48 godzin od chwili zatrzymania przekazany do dyspozycji sądu. Zatrzymanego należy zwolnić, jeżeli w ciągu 24 godzin od przekazania do dyspozycji sądu nie zostanie mu doręczone postanowienie sądu o tymczasowym aresztowaniu wraz z przedstawionymi zarzutami.
4. Każdy pozbawiony wolności powinien być traktowany w sposób humanitarny.
5. Każdy bezprawnie pozbawiony wolności ma prawo do odszkodowania.

Art. 42

1. Odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto dopuścił się czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia. Zasada ta nie stoi na przeszkodzie ukaraniu za czyn, który w czasie jego popełnienia stanowił przestępstwo w myśl prawa międzynarodowego.
2. Każdy, przeciw komu prowadzone jest postępowanie karne, ma prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania. Może on w szczególności wybrać obrońcę lub na zasadach określonych w ustawie korzystać z obrońcy z urzędu.
3. Każdego uważa się za niewinnego, dopóki jego wina nie zostanie stwierdzona prawomocnym wyrokiem sądu.

Art. 43

Zbrodnie wojenne i zbrodnie przeciwko ludzkości nie podlegają przedawnieniu.

Art. 44

Bieg przedawnienia w stosunku do przestępstw nie ściganych z przyczyn politycznych, popełnionych przez funkcjonariuszy publicznych lub na ich zlecenie ulega zawieszeniu do czasu ustania tych przyczyn.

Art. 45

1. Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd.
2. Wyłączenie jawności rozprawy może nastąpić ze względu na moralność, bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny oraz ze względu na ochronę życia prywatnego stron lub inny ważny interes prywatny. Wyrok ogłaszany jest publicznie.

Art. 46

Przepadek rzeczy może nastąpić tylko w przypadkach określonych w ustawie i tylko na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu.

Art. 47

Każdy ma prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym.

Art. 48

1. Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania.
2. Ograniczenie lub pozbawienie praw rodzicielskich może nastąpić tylko w przypadkach określonych w ustawie i tylko na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu.

Art. 49

Zapewnia się wolność i ochronę tajemnicy komunikowania się. Ich ograniczenie może nastąpić jedynie w przypadkach określonych w ustawie i w sposób w niej określony.

Art. 50

Zapewnia się nienaruszalność mieszkania. Przeszukanie mieszkania, pomieszczenia lub pojazdu może nastąpić jedynie w przypadkach określonych w ustawie i w sposób w niej określony.

Art. 51

1. Nikt nie może być obowiązany inaczej niż na podstawie ustawy do ujawniania informacji dotyczących jego osoby.
2. Władze publiczne nie mogą pozyskiwać, gromadzić i udostępniać innych informacji o obywatelach niż niezbędne w demokratycznym państwie prawnym.

3. Każdy ma prawo dostępu do dotyczących go urzędowych dokumentów i zbiorów danych. Ograniczenie tego prawa może określić ustawa.
4. Każdy ma prawo do żądania sprostowania oraz usunięcia informacji nieprawdziwych, niepełnych lub zebranych w sposób sprzeczny z ustawą.
5. Zasady i tryb gromadzenia oraz udostępniania informacji określa ustawa.

Art. 52

1. Każdemu zapewnia się wolność poruszania się po terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz wyboru miejsca zamieszkania i pobytu.
2. Każdy może swobodnie opuścić terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.
3. Wolności, o których mowa w ust. 1 i 2, mogą podlegać ograniczeniom określonym w ustawie.
4. Obywatela polskiego nie można wydalić z kraju ani zakazać mu powrotu do kraju.
5. Osoba, której pochodzenie polskie zostało stwierdzone zgodnie z ustawą, może osiedlić się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na stałe.

Art. 53

1. Każdemu zapewnia się wolność sumienia i religii.
2. Wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują.
3. Rodzice mają prawo do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniami. Przepis art. 48 ust. 1 stosuje się odpowiednio.
4. Religia kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej może być przedmiotem nauczania w szkole, przy czym nie może być naruszona wolność sumienia i religii innych osób.
5. Wolność uzewnętrzniania religii może być ograniczona jedynie w drodze ustawy i tylko wtedy, gdy jest to konieczne do ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób.
6. Nikt nie może być zmuszany do uczestniczenia ani do nieuczestniczenia w praktykach religijnych.
7. Nikt nie może być obowiązany przez organy władzy publicznej do ujawnienia swojego światopoglądu, przekonań religijnych lub wyznania.

Art. 54

1. Każdemu zapewnia się wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji.
2. Cenzura prewencyjna środków społecznego przekazu oraz koncesjonowanie prasy są zakazane. Ustawa może wprowadzić obowiązek uprzedniego uzyskania koncesji na prowadzenie stacji radiowej lub telewizyjnej.

Art. 55

1. Ekstradycja obywatela polskiego jest zakazana, z wyjątkiem przypadków określonych w ust. 2 i 3.
2. Ekstradycja obywatela polskiego może być dokonana na wniosek innego państwa lub sądowego organu międzynarodowego, jeżeli możliwość taka wynika z ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską umowy międzynarodowej lub ustawy wykonującej akt prawa stanowionego przez organizację międzynarodową, której Rzeczpospolita Polska jest członkiem, pod warunkiem że czyn objęty wnioskiem o ekstradycję:
   1) został popełniony poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, oraz
   2) stanowił przestępstwo według prawa Rzeczypospolitej Polskiej lub stanowiłby przestępstwo według prawa Rzeczypospolitej Polskiej w razie popełnienia na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, zarówno w czasie jego popełnienia, jak i w chwili złożenia wniosku.

3. Nie wymaga spełnienia warunków określonych w ust. 2 pkt 1 i 2 ekstradycja mająca nastąpić na wniosek sądowego organu międzynarodowego powołanego na podstawie ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską umowy międzynarodowej, w związku z objętą jurysdykcją tego organu zbrodnią ludobójstwa, zbrodnią przeciwko ludzkości, zbrodnią wojenną lub zbrodnią agresji.
4. Ekstradycja jest zakazana, jeżeli dotyczy osoby podejrzanej o popełnienie bez użycia przemocy przestępstwa z przyczyn politycznych lub jej dokonanie będzie naruszać wolności i prawa człowieka i obywatela.
5. W sprawie dopuszczalności ekstradycji orzeka sąd.

Art. 56

1. Cudzoziemcy mogą korzystać z prawa azylu w Rzeczypospolitej Polskiej na zasadach określonych w ustawie.
2. Cudzoziemcowi, który w Rzeczypospolitej Polskiej poszukuje ochrony przed prześladowaniem, może być przyznany status uchodźcy zgodnie z wiążącymi Rzeczpospolitą Polską umowami międzynarodowymi.

WOLNOŚCI I PRAWA POLITYCZNE

Art. 57

Każdemu zapewnia się wolność organizowania pokojowych zgromadzeń i uczestniczenia w nich. Ograniczenie tej wolności może określać ustawa.

Art. 58

1. Każdemu zapewnia się wolność zrzeszania się.
2. Zakazane są zrzeszenia, których cel lub działalność są sprzeczne z Konstytucją lub ustawą. O odmowie rejestracji lub zakazie działania takiego zrzeszenia orzeka sąd.
3. Ustawa określa rodzaje zrzeszeń podlegających sądowej rejestracji, tryb tej rejestracji oraz formy nadzoru nad tymi zrzeszeniami.

Art. 59

1. Zapewnia się wolność zrzeszania się w związkach zawodowych, organizacjach społeczno-zawodowych rolników oraz w organizacjach pracodawców.
2. Związki zawodowe oraz pracodawcy i ich organizacje mają prawo do rokowań, w szczególności w celu rozwiązywania sporów zbiorowych, oraz do zawierania układów zbiorowych pracy i innych porozumień.
3. Związkom zawodowym przysługuje prawo do organizowania strajków pracowniczych i innych form protestu w granicach określonych w ustawie. Ze względu na dobro publiczne ustawa może ograniczyć prowadzenie strajku lub zakazać go w odniesieniu do określonych kategorii pracowników lub w określonych dziedzinach.
4. Zakres wolności zrzeszania się w związkach zawodowych i organizacjach pracodawców oraz innych wolności związkowych może podlegać tylko takim ograniczeniom ustawowym, jakie są dopuszczalne przez wiążące Rzeczpospolitą Polską umowy międzynarodowe.

Art. 60

Obywatele polscy korzystający z pełni praw publicznych mają prawo dostępu do służby publicznej na jednakowych zasadach.

Art. 61

1. Obywatel ma prawo do uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne. Prawo to obejmuje również uzyskiwanie informacji o działalności organów samorządu gospodarczego i zawodowego, a także innych osób oraz jednostek organizacyjnych w zakresie, w jakim wykonują one zadania władzy publicznej i gospodarują mieniem komunalnym lub majątkiem Skarbu Państwa.

2. Prawo do uzyskiwania informacji obejmuje dostęp do dokumentów oraz wstęp na posiedzenia kolegialnych organów władzy publicznej pochodzących z powszechnych wyborów, z możliwością rejestracji dźwięku lub obrazu.
3. Ograniczenie prawa, o którym mowa w ust. 1 i 2, może nastąpić wyłącznie ze względu na określone w ustawach ochronę wolności i praw innych osób i podmiotów gospodarczych oraz ochronę porządku publicznego, bezpieczeństwa lub ważnego interesu gospodarczego państwa.
4. Tryb udzielania informacji, o których mowa w ust. 1 i 2, określają ustawy, a w odniesieniu do Sejmu i Senatu ich regulaminy.

Art. 62

1. Obywatel polski ma prawo udziału w referendum oraz prawo wybierania Prezydenta Rzeczypospolitej, posłów, senatorów i przedstawicieli do organów samorządu terytorialnego, jeżeli najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat.
2. Prawo udziału w referendum oraz prawo wybierania nie przysługuje osobom, które prawomocnym orzeczeniem sądowym są ubezwłasnowolnione lub pozbawione praw publicznych albo wyborczych.

Art. 63

Każdy ma prawo składać petycje, wnioski i skargi w interesie publicznym, własnym lub innej osoby za jej zgodą do organów władzy publicznej oraz do organizacji i instytucji społecznych w związku z wykonywanymi przez nie zadaniami zleconymi z zakresu administracji publicznej. Tryb rozpatrywania petycji, wniosków i skarg określa ustawa.

WOLNOŚCI I PRAWA EKONOMICZNE, SOCJALNE I KULTURALNE

Art. 64

1. Każdy ma prawo do własności, innych praw majątkowych oraz prawo dziedziczenia.
2. Własność, inne prawa majątkowe oraz prawo dziedziczenia podlegają równej dla wszystkich ochronie prawnej.
3. Własność może być ograniczona tylko w drodze ustawy i tylko w zakresie, w jakim nie narusza ona istoty prawa własności.

Art. 65

1. Każdemu zapewnia się wolność wyboru i wykonywania zawodu oraz wyboru miejsca pracy. Wyjątki określa ustawa.
2. Obowiązek pracy może być nałożony tylko przez ustawę.
3. Stałe zatrudnianie dzieci do lat 16 jest zakazane. Formy i charakter dopuszczalnego zatrudniania określa ustawa.
4. Minimalną wysokość wynagrodzenia za pracę lub sposób ustalania tej wysokości określa ustawa.
5. Władze publiczne prowadzą politykę zmierzającą do pełnego, produktywnego zatrudnienia poprzez realizowanie programów zwalczania bezrobocia, w tym organizowanie i wspieranie poradnictwa i szkolenia zawodowego oraz robót publicznych i prac interwencyjnych.

Art. 66

1. Każdy ma prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy. Sposób realizacji tego prawa oraz obowiązki pracodawcy określa ustawa.
2. Pracownik ma prawo do określonych w ustawie dni wolnych od pracy i corocznych płatnych urlopów; maksymalne normy czasu pracy określa ustawa.

Art. 67

1. Obywatel ma prawo do zabezpieczenia społecznego w razie niezdolności do pracy ze względu na chorobę lub inwalidztwo oraz po osiągnięciu wieku emerytalnego. Zakres i formy zabezpieczenia społecznego określa ustawa.
2. Obywatel pozostający bez pracy nie z własnej woli i nie mający innych środków utrzymania ma prawo do zabezpieczenia społecznego, którego zakres i formy określa ustawa.

Art. 68

1. Każdy ma prawo do ochrony zdrowia.
2. Obywatelom, niezależnie od ich sytuacji materialnej, władze publiczne zapewniają równy dostęp do świadczeń opieki zdrowotnej finansowanej ze środków publicznych. Warunki i zakres udzielania świadczeń określa ustawa.
3. Władze publiczne są obowiązane do zapewnienia szczególnej opieki zdrowotnej dzieciom, kobietom ciężarnym, osobom niepełnosprawnym i osobom w podeszłym wieku.
4. Władze publiczne są obowiązane do zwalczania chorób epidemicznych i zapobiegania negatywnym dla zdrowia skutkom degradacji środowiska.
5. Władze publiczne popierają rozwój kultury fizycznej, zwłaszcza wśród dzieci i młodzieży.

Art. 69

Osobom niepełnosprawnym władze publiczne udzielają, zgodnie z ustawą, pomocy w zabezpieczaniu egzystencji, przysposobieniu do pracy oraz komunikacji społecznej.

Art. 70

1. Każdy ma prawo do nauki. Nauka do 18 roku życia jest obowiązkowa. Sposób wykonywania obowiązku szkolnego określa ustawa.
2. Nauka w szkołach publicznych jest bezpłatna. Ustawa może dopuścić świadczenie niektórych usług edukacyjnych przez publiczne szkoły wyższe za odpłatnością.
3. Rodzice mają wolność wyboru dla swoich dzieci szkół innych niż publiczne. Obywatele i instytucje mają prawo zakładania szkół podstawowych, ponadpodstawowych i wyższych oraz zakładów wychowawczych. Warunki zakładania i działalności szkół niepublicznych oraz udziału władz publicznych w ich finansowaniu, a także zasady nadzoru pedagogicznego nad szkołami i zakładami wychowawczymi, określa ustawa.
4. Władze publiczne zapewniają obywatelom powszechny i równy dostęp do wykształcenia. W tym celu tworzą i wspierają systemy indywidualnej pomocy finansowej i organizacyjnej dla uczniów i studentów. Warunki udzielania pomocy określa ustawa.
5. Zapewnia się autonomię szkół wyższych na zasadach określonych w ustawie.

Art. 71

1. Państwo w swojej polityce społecznej i gospodarczej uwzględnia dobro rodziny. Rodziny znajdujące się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej, zwłaszcza wielodzietne i niepełne, mają prawo do szczególnej pomocy ze strony władz publicznych.
2. Matka przed i po urodzeniu dziecka ma prawo do szczególnej pomocy władz publicznych, której zakres określa ustawa.

Art. 72

1. Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją.
2. Dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych.
3. W toku ustalania praw dziecka organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko są obowiązane do wysłuchania i w miarę możliwości uwzględnienia zdania dziecka.
4. Ustawa określa kompetencje i sposób powoływania Rzecznika Praw Dziecka.

Art. 73

Każdemu zapewnia się wolność twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, wolność nauczania, a także wolność korzystania z dóbr kultury.

Art. 74

1. Władze publiczne prowadzą politykę zapewniającą bezpieczeństwo ekologiczne współczesnemu i przyszłym pokoleniom.
2. Ochrona środowiska jest obowiązkiem władz publicznych.
3. Każdy ma prawo do informacji o stanie i ochronie środowiska.
4. Władze publiczne wspierają działania obywateli na rzecz ochrony i poprawy stanu środowiska.

Art. 75

1. Władze publiczne prowadzą politykę sprzyjającą zaspokojeniu potrzeb mieszkaniowych obywateli, w szczególności przeciwdziałają bezdomności, wspierają rozwój budownictwa socjalnego oraz popierają działania obywateli zmierzające do uzyskania własnego mieszkania.
2. Ochronę praw lokatorów określa ustawa.

Art. 76

Władze publiczne chronią konsumentów, użytkowników i najemców przed działaniami zagrażającymi ich zdrowiu, prywatności i bezpieczeństwu oraz przed nieuczciwymi praktykami rynkowymi. Zakres tej ochrony określa ustawa.

ŚRODKI OCHRONY WOLNOŚCI I PRAW

Art. 77

1. Każdy ma prawo do wynagrodzenia szkody, jaka została mu wyrządzona przez niezgodne z prawem działanie organu władzy publicznej.
2. Ustawa nie może nikomu zamykać drogi sądowej dochodzenia naruszonych wolności lub praw.

Art. 78

Każda ze stron ma prawo do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji. Wyjątki od tej zasady oraz tryb zaskarżania określa ustawa.

Art. 79

1. Każdy, czyje konstytucyjne wolności lub prawa zostały naruszone, ma prawo, na zasadach określonych w ustawie, wnieść skargę do Trybunału Konstytucyjnego w sprawie zgodności z Konstytucją ustawy lub innego aktu normatywnego, na podstawie którego sąd lub organ administracji publicznej orzekł ostatecznie o jego wolnościach lub prawach albo o jego obowiązkach określonych w Konstytucji.
2. Przepis ust. 1 nie dotyczy praw określonych w art. 56.

Art. 80

Każdy ma prawo wystąpienia, na zasadach określonych w ustawie, do Rzecznika Praw Obywatelskich z wnioskiem o pomoc w ochronie swoich wolności lub praw naruszonych przez organy władzy publicznej.

Art. 81

Praw określonych w art. 65 ust. 4 i 5, art. 66, art. 69, art. 71 i art. 74–76 można dochodzić w granicach określonych w ustawie.

OBOWIĄZKI

Art. 82

Obowiązkiem obywatela polskiego jest wierność Rzeczypospolitej Polskiej oraz troska o dobro wspólne.

Art. 83

Każdy ma obowiązek przestrzegania prawa Rzeczypospolitej Polskiej.

Art. 84

Każdy jest obowiązany do ponoszenia ciężarów i świadczeń publicznych, w tym podatków, określonych w ustawie.

Art. 85

1. Obowiązkiem obywatela polskiego jest obrona Ojczyzny.
2. Zakres obowiązku służby wojskowej określa ustawa.
3. Obywatel, któremu przekonania religijne lub wyznawane zasady moralne nie pozwalają na odbywanie służby wojskowej, może być obowiązany do służby zastępczej na zasadach określonych w ustawie.

Art. 86

Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.

Rozdział III

ŹRÓDŁA PRAWA

Art. 87

1. Źródłami powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej Polskiej są: Konstytucja, ustawy, ratyfikowane umowy międzynarodowe oraz rozporządzenia.
2. Źródłami powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej Polskiej są na obszarze działania organów, które je ustanowiły, akty prawa miejscowego.

Art. 88

1. Warunkiem wejścia w życie ustaw, rozporządzeń oraz aktów prawa miejscowego jest ich ogłoszenie.
2. Zasady i tryb ogłaszania aktów normatywnych określa ustawa.
3. Umowy międzynarodowe ratyfikowane za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie są ogłaszane w trybie wymaganym dla ustaw. Zasady ogłaszania innych umów międzynarodowych określa ustawa.

Art. 89

1. Ratyfikacja przez Rzeczpospolitą Polską umowy międzynarodowej i jej wypowiedzenie wymaga uprzedniej zgody wyrażonej w ustawie, jeżeli umowa dotyczy:
   1) pokoju, sojuszy, układów politycznych lub układów wojskowych,
   2) wolności, praw lub obowiązków obywatelskich określonych w Konstytucji,
   3) członkostwa Rzeczypospolitej Polskiej w organizacji międzynarodowej,
   4) znacznego obciążenia państwa pod względem finansowym,
   5) praw uregulowanych w ustawie lub w których Konstytucja wymaga ustawy.
2. O zamiarze przedłożenia Prezydentowi Rzeczypospolitej do ratyfikacji umów międzynarodowych, których ratyfikacja nie wymaga zgody wyrażonej w ustawie, Prezes Rady Ministrów zawiadamia Sejm.
3. Zasady oraz tryb zawierania, ratyfikowania i wypowiadania umów międzynarodowych określa ustawa.

Art. 90

1. Rzeczpospolita Polska może na podstawie umowy międzynarodowej przekazać organizacji międzynarodowej lub organowi międzynarodowemu kompetencje organów władzy państwowej w niektórych sprawach.
2. Ustawa wyrażająca zgodę na ratyfikację umowy międzynarodowej, o której mowa w ust. 1, jest uchwalana przez Sejm większością 2/3 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów oraz przez Senat większością 2/3 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby senatorów.
3. Wyrażenie zgody na ratyfikację takiej umowy może być uchwalone w referendum ogólnokrajowym zgodnie z przepisem art. 125.
4. Uchwałę w sprawie wyboru trybu wyrażenia zgody na ratyfikację podejmuje Sejm bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.

Art. 91

1. Ratyfikowana umowa międzynarodowa, po jej ogłoszeniu w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, stanowi część krajowego porządku prawnego i jest bezpośrednio stosowana, chyba że jej stosowanie jest uzależnione od wydania ustawy.
2. Umowa międzynarodowa ratyfikowana za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie ma pierwszeństwo przed ustawą, jeżeli ustawy tej nie da się pogodzić z umową.
3. Jeżeli wynika to z ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską umowy konstytuującej organizację międzynarodową, prawo przez nią stanowione jest stosowane bezpośrednio, mając pierwszeństwo w przypadku kolizji z ustawami.

Art. 92

1. Rozporządzenia są wydawane przez organy wskazane w Konstytucji, na podstawie szczegółowego upoważnienia zawartego w ustawie i w celu jej wykonania. Upoważnienie powinno określać organ właściwy do wydania rozporządzenia i zakres spraw przekazanych do uregulowania oraz wytyczne dotyczące treści aktu.
2. Organ upoważniony do wydania rozporządzenia nie może przekazać swoich kompetencji, o których mowa w ust. 1, innemu organowi.

Art. 93

1. Uchwały Rady Ministrów oraz zarządzenia Prezesa Rady Ministrów i ministrów mają charakter wewnętrzny i obowiązują tylko jednostki organizacyjne podległe organowi wydającemu te akty.
2. Zarządzenia są wydawane tylko na podstawie ustawy. Nie mogą one stanowić podstawy decyzji wobec obywateli, osób prawnych oraz innych podmiotów.
3. Uchwały i zarządzenia podlegają kontroli co do ich zgodności z powszechnie obowiązującym prawem.

Art. 94

Organy samorządu terytorialnego oraz terenowe organy administracji rządowej, na podstawie i w granicach upoważnień zawartych w ustawie, ustanawiają akty prawa miejscowego obowiązujące na obszarze działania tych organów. Zasady i tryb wydawania aktów prawa miejscowego określa ustawa.

Rozdział IV

SEJM I SENAT

[...]

Rozdział V

PREZYDENT RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

[...]

Rozdział VI

RADA MINISTRÓW I ADMINISTRACJA RZĄDOWA

Art. 146

1. Rada Ministrów prowadzi politykę wewnętrzną i zagraniczną Rzeczypospolitej Polskiej.
2. Do Rady Ministrów należą sprawy polityki państwa nie zastrzeżone dla innych organów państwowych i samorządu terytorialnego.
3. Rada Ministrów kieruje administracją rządową.
4. W zakresie i na zasadach określonych w Konstytucji i ustawach Rada Ministrów w szczególności:
   1) zapewnia wykonanie ustaw,
   2) wydaje rozporządzenia,
   3) koordynuje i kontroluje prace organów administracji rządowej,
   4) chroni interesy Skarbu Państwa,
   5) uchwala projekt budżetu państwa,
   6) kieruje wykonaniem budżetu państwa oraz uchwala zamknięcie rachunków państwowych i sprawozdanie z wykonania budżetu,
   7) zapewnia bezpieczeństwo wewnętrzne państwa oraz porządek publiczny,
   8) zapewnia bezpieczeństwo zewnętrzne państwa,
   9) sprawuje ogólne kierownictwo w dziedzinie stosunków z innymi państwami i organizacjami międzynarodowymi,
   10) zawiera umowy międzynarodowe wymagające ratyfikacji oraz zatwierdza i wypowiada inne umowy międzynarodowe,
   11) sprawuje ogólne kierownictwo w dziedzinie obronności kraju oraz określa corocznie liczbę obywateli powoływanych do czynnej służby wojskowej,
   12) określa organizację i tryb swojej pracy.

Art. 147

1. Rada Ministrów składa się z Prezesa Rady Ministrów i ministrów.
2. W skład Rady Ministrów mogą być powoływani wiceprezesi Rady Ministrów.
3. Prezes i wiceprezes Rady Ministrów mogą pełnić także funkcję ministra.
4. W skład Rady Ministrów mogą być ponadto powoływani przewodniczący określonych w ustawach komitetów.

Art. 148

Prezes Rady Ministrów:
1) reprezentuje Radę Ministrów,
2) kieruje pracami Rady Ministrów,
3) wydaje rozporządzenia,
4) zapewnia wykonywanie polityki Rady Ministrów i określa sposoby jej wykonywania,
5) koordynuje i kontroluje pracę członków Rady Ministrów,
6) sprawuje nadzór nad samorządem terytorialnym w granicach i formach określonych w Konstytucji i ustawach,
7) jest zwierzchnikiem służbowym pracowników administracji rządowej.

Art. 149

1. Ministrowie kierują określonymi działami administracji rządowej lub wypełniają zadania wyznaczone im przez Prezesa Rady Ministrów. Zakres działania ministra kierującego działem administracji rządowej określają ustawy.
2. Minister kierujący działem administracji rządowej wydaje rozporządzenia. Rada Ministrów, na wniosek Prezesa Rady Ministrów, może uchylić rozporządzenie lub zarządzenie ministra.
3. Do przewodniczącego komitetu, o którym mowa w art. 147 ust. 4, stosuje się odpowiednio przepisy odnoszące się do ministra kierującego działem administracji rządowej.

[...]

Rozdział VII

SAMORZĄD TERYTORIALNY

[...]

Rozdział VIII

SĄDY I TRYBUNAŁY

[...]

Rozdział IX

ORGANY KONTROLI PAŃSTWOWEJ I OCHRONY PRAWA

NAJWYŻSZA IZBA KONTROLI

Art. 202

1. Najwyższa Izba Kontroli jest naczelnym organem kontroli państwowej.
2. Najwyższa Izba Kontroli podlega Sejmowi.
3. Najwyższa Izba Kontroli działa na zasadach kolegialności.

Art. 203

1. Najwyższa Izba Kontroli kontroluje działalność organów administracji rządowej, Narodowego Banku Polskiego, państwowych osób prawnych i innych państwowych jednostek organizacyjnych z punktu widzenia legalności, gospodarności, celowości i rzetelności.
2. Najwyższa Izba Kontroli może kontrolować działalność organów samorządu terytorialnego, komunalnych osób prawnych i innych komunalnych jednostek organizacyjnych z punktu widzenia legalności, gospodarności i rzetelności.
3. Najwyższa Izba Kontroli może również kontrolować z punktu widzenia legalności i gospodarności działalność innych jednostek organizacyjnych i podmiotów gospodarczych w zakresie, w jakim wykorzystują one majątek lub środki państwowe lub komunalne oraz wywiązują się z zobowiązań finansowych na rzecz państwa.

Art. 204

1. Najwyższa Izba Kontroli przedkłada Sejmowi:
   1) analizę wykonania budżetu państwa i założeń polityki pieniężnej,

2) opinię w przedmiocie absolutorium dla Rady Ministrów,
3) informacje o wynikach kontroli, wnioski i wystąpienia, określone w ustawie.

2. Najwyższa Izba Kontroli przedstawia Sejmowi coroczne sprawozdanie ze swojej działalności.

Art. 205

1. Prezes Najwyższej Izby Kontroli jest powoływany przez Sejm za zgodą Senatu na 6 lat i może być ponownie powołany tylko raz.
2. Prezes Najwyższej Izby Kontroli nie może zajmować innego stanowiska, z wyjątkiem stanowiska profesora szkoły wyższej, ani wykonywać innych zajęć zawodowych.
3. Prezes Najwyższej Izby Kontroli nie może należeć do partii politycznej, związku zawodowego ani prowadzić działalności publicznej nie dającej się pogodzić z godnością jego urzędu.

Art. 206

Prezes Najwyższej Izby Kontroli nie może być bez uprzedniej zgody Sejmu pociągnięty do odpowiedzialności karnej ani pozbawiony wolności. Prezes Najwyższej Izby Kontroli nie może być zatrzymany lub aresztowany, z wyjątkiem ujęcia go na gorącym uczynku przestępstwa i jeżeli jego zatrzymanie jest niezbędne do zapewnienia prawidłowego toku postępowania. O zatrzymaniu niezwłocznie powiadamia się Marszałka Sejmu, który może nakazać natychmiastowe zwolnienie zatrzymanego.

Art. 207

Organizację oraz tryb działania Najwyższej Izby Kontroli określa ustawa.

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Art. 208

1. Rzecznik Praw Obywatelskich stoi na straży wolności i praw człowieka i obywatela określonych w Konstytucji oraz w innych aktach normatywnych.
2. Zakres i sposób działania Rzecznika Praw Obywatelskich określa ustawa.

Art. 209

1. Rzecznik Praw Obywatelskich jest powoływany przez Sejm za zgodą Senatu na 5 lat.
2. Rzecznik Praw Obywatelskich nie może zajmować innego stanowiska, z wyjątkiem stanowiska profesora szkoły wyższej, ani wykonywać innych zajęć zawodowych.
3. Rzecznik Praw Obywatelskich nie może należeć do partii politycznej, związku zawodowego ani prowadzić działalności publicznej nie dającej się pogodzić z godnością jego urzędu.

Art. 210

Rzecznik Praw Obywatelskich jest w swojej działalności niezawisły, niezależny od innych organów państwowych i odpowiada jedynie przed Sejmem na zasadach określonych w ustawie.

Art. 211

Rzecznik Praw Obywatelskich nie może być bez uprzedniej zgody Sejmu pociągnięty do odpowiedzialności karnej ani pozbawiony wolności. Rzecznik Praw Obywatelskich nie może być zatrzymany lub aresztowany, z wyjątkiem ujęcia go na gorącym uczynku przestępstwa i jeżeli jego zatrzymanie jest niezbędne do zapewnienia prawidłowego toku postępowania. O zatrzymaniu niezwłocznie powiadamia się Marszałka Sejmu, który może nakazać natychmiastowe zwolnienie zatrzymanego.

Art. 212

Rzecznik Praw Obywatelskich corocznie informuje Sejm i Senat o swojej działalności oraz o stanie przestrzegania wolności i praw człowieka i obywatela.

KRAJOWA RADA RADIOFONII I TELEWIZJI

Art. 213

1. Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji stoi na straży wolności słowa, prawa do informacji oraz interesu publicznego w radiofonii i telewizji.
2. Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji wydaje rozporządzenia, a w sprawach indywidualnych podejmuje uchwały.

Art. 214

1. Członkowie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji są powoływani przez Sejm, Senat i Prezydenta Rzeczypospolitej.
2. Członek Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji nie może należeć do partii politycznej, związku zawodowego ani prowadzić działalności publicznej nie dającej się pogodzić z godnością pełnionej funkcji.

Art. 215

Zasady i tryb działania Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, jej organizację oraz szczegółowe zasady powoływania jej członków określa ustawa.

Rozdział X

FINANSE PUBLICZNE

Art. 216

1. Środki finansowe na cele publiczne są gromadzone i wydatkowane w sposób określony w ustawie.
2. Nabywanie, zbywanie i obciążanie nieruchomości, udziałów lub akcji oraz emisja papierów wartościowych przez Skarb Państwa, Narodowy Bank Polski lub inne państwowe osoby prawne następuje na zasadach i w trybie określonych w ustawie.
3. Ustanowienie monopolu następuje w drodze ustawy.
4. Zaciąganie pożyczek oraz udzielanie gwarancji i poręczeń finansowych przez państwo następuje na zasadach i w trybie określonych w ustawie.
5. Nie wolno zaciągać pożyczek lub udzielać gwarancji i poręczeń finansowych, w następstwie których państwowy dług publiczny przekroczy 3/5 wartości rocznego produktu krajowego brutto. Sposób obliczania wartości rocznego produktu krajowego brutto oraz państwowego długu publicznego określa ustawa.

Art. 217

Nakładanie podatków, innych danin publicznych, określanie podmiotów, przedmiotów opodatkowania i stawek podatkowych, a także zasad przyznawania ulg i umorzeń oraz kategorii podmiotów zwolnionych od podatków następuje w drodze ustawy.

Art. 218

Organizację Skarbu Państwa oraz sposób zarządzania majątkiem Skarbu Państwa określa ustawa.

Art. 219

1. Sejm uchwala budżet państwa na rok budżetowy w formie ustawy budżetowej.
2. Zasady i tryb opracowania projektu budżetu państwa, stopień jego szczegółowości oraz wymagania, którym powinien odpowiadać projekt ustawy budżetowej, a także zasady i tryb wykonywania ustawy budżetowej określa ustawa.
3. W wyjątkowych przypadkach dochody i wydatki państwa w okresie krótszym niż rok może określać ustawa o prowizorium budżetowym. Przepisy dotyczące projektu ustawy budżetowej stosuje się odpowiednio do projektu ustawy o prowizorium budżetowym.

4. Jeżeli ustawa budżetowa albo ustawa o prowizorium budżetowym nie weszły w życie w dniu rozpoczęcia roku budżetowego, Rada Ministrów prowadzi gospodarkę finansową na podstawie przedłożonego projektu ustawy.

Art. 220

1. Zwiększenie wydatków lub ograniczenie dochodów planowanych przez Radę Ministrów nie może powodować ustalenia przez Sejm większego deficytu budżetowego niż przewidziany w projekcie ustawy budżetowej.
2. Ustawa budżetowa nie może przewidywać pokrywania deficytu budżetowego przez zaciąganie zobowiązania w centralnym banku państwa.

Art. 221

Inicjatywa ustawodawcza w zakresie ustawy budżetowej, ustawy o prowizorium budżetowym, zmiany ustawy budżetowej, ustawy o zaciąganiu długu publicznego oraz ustawy o udzielaniu gwarancji finansowych przez państwo przysługuje wyłącznie Radzie Ministrów.

Art. 222

Rada Ministrów przedkłada Sejmowi najpóźniej na 3 miesiące przed rozpoczęciem roku budżetowego projekt ustawy budżetowej na rok następny. W wyjątkowych przypadkach możliwe jest późniejsze przedłożenie projektu.

Art. 223

Senat może uchwalić poprawki do ustawy budżetowej w ciągu 20 dni od dnia przekazania jej Senatowi.

Art. 224

1. Prezydent Rzeczypospolitej podpisuje w ciągu 7 dni ustawę budżetową albo ustawę o prowizorium budżetowym przedstawioną przez Marszałka Sejmu. Do ustawy budżetowej i ustawy o prowizorium budżetowym nie stosuje się przepisu art. 122 ust. 5.
2. W przypadku zwrócenia się Prezydenta Rzeczypospolitej do Trybunału Konstytucyjnego w sprawie zgodności z Konstytucją ustawy budżetowej albo ustawy o prowizorium budżetowym przed jej podpisaniem Trybunał orzeka w tej sprawie nie później niż w ciągu 2 miesięcy od dnia złożenia wniosku w Trybunale.

Art. 225

Jeżeli w ciągu 4 miesięcy od dnia przedłożenia Sejmowi projektu ustawy budżetowej nie zostanie ona przedstawiona Prezydentowi Rzeczypospolitej do podpisu, Prezydent Rzeczypospolitej może w ciągu 14 dni zarządzić skrócenie kadencji Sejmu.

Art. 226

1. Rada Ministrów w ciągu 5 miesięcy od zakończenia roku budżetowego przedkłada Sejmowi sprawozdanie z wykonania ustawy budżetowej wraz z informacją o stanie zadłużenia państwa.
2. Sejm rozpatruje przedłożone sprawozdanie i po zapoznaniu się z opinią Najwyższej Izby Kontroli podejmuje w ciągu 90 dni od dnia przedłożenia Sejmowi sprawozdania uchwałę o udzieleniu lub o odmowie udzielenia Radzie Ministrów absolutorium.

Art. 227

1. Centralnym bankiem państwa jest Narodowy Bank Polski. Przysługuje mu wyłączne prawo emisji pieniądza oraz ustalania i realizowania polityki pieniężnej. Narodowy Bank Polski odpowiada za wartość polskiego pieniądza.
2. Organami Narodowego Banku Polskiego są: Prezes Narodowego Banku Polskiego, Rada Polityki Pieniężnej oraz Zarząd Narodowego Banku Polskiego.

3. Prezes Narodowego Banku Polskiego jest powoływany przez Sejm na wniosek Prezydenta Rzeczypospolitej na 6 lat.
4. Prezes Narodowego Banku Polskiego nie może należeć do partii politycznej, związku zawodowego ani prowadzić działalności publicznej nie dającej się pogodzić z godnością jego urzędu.
5. W skład Rady Polityki Pieniężnej wchodzą Prezes Narodowego Banku Polskiego jako przewodniczący oraz osoby wyróżniające się wiedzą z zakresu finansów, powoływane na 6 lat w równej liczbie przez Prezydenta Rzeczypospolitej, Sejm i Senat.
6. Rada Polityki Pieniężnej ustala corocznie założenia polityki pieniężnej i przedkłada je do wiadomości Sejmowi równocześnie z przedłożeniem przez Radę Ministrów projektu ustawy budżetowej. Rada Polityki Pieniężnej w ciągu 5 miesięcy od zakończenia roku budżetowego składa Sejmowi sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej.
7. Organizację i zasady działania Narodowego Banku Polskiego oraz szczegółowe zasady powoływania i odwoływania jego organów określa ustawa.

Rozdział XI

STANY NADZWYCZAJNE

Art. 228

1. W sytuacjach szczególnych zagrożeń, jeżeli zwykłe środki konstytucyjne są niewystarczające, może zostać wprowadzony odpowiedni stan nadzwyczajny: stan wojenny, stan wyjątkowy lub stan klęski żywiołowej.
2. Stan nadzwyczajny może być wprowadzony tylko na podstawie ustawy, w drodze rozporządzenia, które podlega dodatkowemu podaniu do publicznej wiadomości.
3. Zasady działania organów władzy publicznej oraz zakres, w jakim mogą zostać ograniczone wolności i prawa człowieka i obywatela w czasie poszczególnych stanów nadzwyczajnych, określa ustawa.
4. Ustawa może określić podstawy, zakres i tryb wyrównywania strat majątkowych wynikających z ograniczenia w czasie stanu nadzwyczajnego wolności i praw człowieka i obywatela.
5. Działania podjęte w wyniku wprowadzenia stanu nadzwyczajnego muszą odpowiadać stopniowi zagrożenia i powinny zmierzać do jak najszybszego przywrócenia normalnego funkcjonowania państwa.
6. W czasie stanu nadzwyczajnego nie mogą być zmienione: Konstytucja, ordynacje wyborcze do Sejmu, Senatu i organów samorządu terytorialnego, ustawa o wyborze Prezydenta Rzeczypospolitej oraz ustawy o stanach nadzwyczajnych.
7. W czasie stanu nadzwyczajnego oraz w ciągu 90 dni po jego zakończeniu nie może być skrócona kadencja Sejmu, przeprowadzone referendum ogólnokrajowe, nie mogą być przeprowadzane wybory do Sejmu, Senatu, organów samorządu terytorialnego oraz wybory Prezydenta Rzeczypospolitej, a kadencje tych organów ulegają odpowiedniemu przedłużeniu. Wybory do organów samorządu terytorialnego są możliwe tylko tam, gdzie nie został wprowadzony stan nadzwyczajny.

Art. 229

W razie zewnętrznego zagrożenia państwa, zbrojnej napaści na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub gdy z umowy międzynarodowej wynika zobowiązanie do wspólnej obrony przeciwko agresji, Prezydent Rzeczypospolitej na wniosek Rady Ministrów może wprowadzić stan wojenny na części albo na całym terytorium państwa.

Art. 230

1. W razie zagrożenia konstytucyjnego ustroju państwa, bezpieczeństwa obywateli lub porządku publicznego Prezydent Rzeczypospolitej na wniosek Rady Ministrów może wprowadzić na czas oznaczony, nie dłuższy niż 90 dni, stan wyjątkowy na części albo na całym terytorium państwa.
2. Przedłużenie stanu wyjątkowego może nastąpić tylko raz, za zgodą Sejmu i na czas nie dłuższy niż 60 dni.

Art. 231

Rozporządzenie o wprowadzeniu stanu wojennego lub wyjątkowego Prezydent Rzeczypospolitej przedstawia Sejmowi w ciągu 48 godzin od podpisania rozporządzenia. Sejm niezwłocznie rozpatruje rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej. Sejm może je uchylić bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.

Art. 232

W celu zapobieżenia skutkom katastrof naturalnych lub awarii technicznych noszących znamiona klęski żywiołowej oraz w celu ich usunięcia Rada Ministrów może wprowadzić na czas oznaczony, nie dłuższy niż 30 dni, stan klęski żywiołowej na części albo na całym terytorium państwa. Przedłużenie tego stanu może nastąpić za zgodą Sejmu.

Art. 233

1. Ustawa określająca zakres ograniczeń wolności i praw człowieka i obywatela w czasie stanu wojennego i wyjątkowego nie może ograniczać wolności i praw określonych w art. 30 (godność człowieka), art. 34 i art. 36 (obywatelstwo), art. 38 (ochrona życia), art. 39, art. 40 i art. 41 ust. 4 (humanitarne traktowanie), art. 42 (ponoszenie odpowiedzialności karnej), art. 45 (dostęp do sądu), art. 47 (dobra osobiste), art. 53 (sumienie i religia), art. 63 (petycje) oraz art. 48 i art. 72 (rodzina i dziecko).
2. Niedopuszczalne jest ograniczenie wolności i praw człowieka i obywatela wyłącznie z powodu rasy, płci, języka, wyznania lub jego braku, pochodzenia społecznego, urodzenia oraz majątku.
3. Ustawa określająca zakres ograniczeń wolności i praw człowieka i obywatela w stanie klęski żywiołowej może ograniczać wolności i prawa określone w art. 22 (wolność działalności gospodarczej), art. 41 ust. 1, 3 i 5 (wolność osobista), art. 50 (nienaruszalność mieszkania), art. 52 ust. 1 (wolność poruszania się i pobytu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej), art. 59 ust. 3 (prawo do strajku), art. 64 (prawo własności), art. 65 ust. 1 (wolność pracy), art. 66 ust. 1 (prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy) oraz art. 66 ust. 2 (prawo do wypoczynku).

Art. 234

1. Jeżeli w czasie stanu wojennego Sejm nie może zebrać się na posiedzenie, Prezydent Rzeczypospolitej na wniosek Rady Ministrów wydaje rozporządzenia z mocą ustawy w zakresie i w granicach określonych w art. 228 ust. 3–5. Rozporządzenia te podlegają zatwierdzeniu przez Sejm na najbliższym posiedzeniu.
2. Rozporządzenia, o których mowa w ust. 1, mają charakter źródeł powszechnie obowiązującego prawa.

Rozdział XII

ZMIANA KONSTYTUCJI

[...]

Rozdział XIII

PRZEPISY PRZEJŚCIOWE I KOŃCOWE

[...]

Indeks rzeczowy i osobowy

A
Adenauer Konrad – 109
Agenda 2030 – 175
Agitacja wyborcza – 52, 58
Amnesty International – 177

B
Bank Światowy – 180
Bańka informacyjna – 87, 89
Bezpieczeństwo
- ekologiczne – 164
- energetyczne – 162, 164
- międzynarodowe – 164
- narodowe – 164
- UE – 124, 126
- żywnościowe – 188

Bioróżnorodność – 163, 171, 193
Biuletyn Informacji Publicznej – 69
Brexit – 111, 131
Budżet Unii Europejskiej – 118, 119
Buzek Jerzy – 114

C
Cele zrównoważonego rozwoju – 175
Cisza wyborcza – 52
Clickbait – 91, 93
Costa Antonio – 114
Cyberprzestępczość – 165
Cyberwojna – 165

D
Decyzje UE – 117
Deepfake – 91
Dezinformacja – 91, 96
Dochód narodowy brutto *per capita* – 172
Dyrektywy UE – 117

E
Efekt
- *bandwagon* – 57
- *underdog* – 57

Erasmus plus – 144, 146
eTwinning – 147
Eurodesk – 147
Euroentuzjazm – 132
Euroguidance – 147
Europa ojczyzn – 132
Europejska
- inicjatywa obywatelska – 142
- Sieć Ekologiczna „Natura 2000" – 163
- Wspólnota Energii Atomowej – 108, 110
- Wspólnota Gospodarcza – 108, 110, 127
- Wspólnota Węgla i Stali – 108, 110

Europejski
- Bank Centralny – 113, 116
- Fundusz Obronny – 125
- Fundusz Rozwoju Regionalnego – 129
- Fundusz Społeczny Plus – 129
- Korpus Solidarności – 148
- nakaz aresztowania – 138
- portal mobilności zawodowej – 151
- obszar edukacji – 144
- Trybunał Obrachunkowy – 113, 116
- zielony ład – 182, 191

Europejskie prawo o klimacie – 191
Eurosceptycyzm – 130–132
Eurydice – 147
Etyka dziennikarska – 85

F
Fake news – 91, 94, 96,
Fast fashion – 182
Fit for 55 – 128
Frakcje (Parlament Europejski) – 114–115
Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji – 146
Fundacje – 75, 76
Fundusz
- na rzecz Sprawiedliwej Transformacji – 129
- Spójności – 129

Fundusze
- Europejskie dla Nowoczesnej Gospodarki – 139
- Europejskie dla Polski Wschodniej – 139
- Europejskie dla Rozwoju Społecznego – 139
- Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko – 139
- Europejskie na Rozwój Cyfrowy – 139

G
Gasperi Alcide, de – 109
Gaulle Charles, de – 132
Gazy cieplarniane – 186
Globalizacja 156
- gospodarcza – 159
- polityczna – 159
- społeczna – 159

Globalna
- Północ – 157
- gospodarka – 179

Globalne
- ocieplenie – 186
- Południe – 157

Godzina dla Ziemi – 189
Gospodarka obiegu zamkniętego – 182
Graniczny podatek węglowy – 128
Greenpeace – 177
Greenwashing – 195
Grupa Wyszehradzka – 160

H
Hybrydyzacja kultury – 163

I
Influencerzy – 85
Inicjatywa Trójmorza – 160
Integracja europejska – 120
Interwencjonizm – 49

J
Jednolity akt europejski – 110

K
Kallas Kaja – 124
Kampania wyborcza – 52
Kapitał społeczny – 73
Karta praw podstawowych UE – 117
Klientelizm – 66, 71
Kodeks wyborczy – 49
Kolonializm – 157
Komisja
- Europejska – 113, 118, 123, 125, 128, 138, 139, 140, 143, 144
- Wspólna Rządu PRL i Episkopatu – 98

Komitety wyborcze – 52
Kompetencje UE – 121
Konkordat – 101
Konserwatyzm – 49
Konsumpcjonizm – 182, 184
Konstytucja dla Europy – 130
Kooperatywa – 183
Korupcja – 66, 70
Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji (KRRiT) – 83
Krajowy Plan Odbudowy – 138
Kryteria kopenhaskie – 122

L
Lewica – 48
Leyen Ursula, von der – 113
Liberalizm – 49
- gospodarczy – 49
- światopoglądowy – 49

M
Manipulacja – 54
Marketing polityczny – 54
Materiały wyborcze – 53
Media
- masowe – 52, 53
- publiczne – 82
- prywatne – 82
- obywatelskie – 76
- społecznościowe – 82, 84
- tradycyjne – 82, 84

Mechanizm
- solidarnościowy – 126
- sprawiedliwej transformacji – 128

Międzynarodowy Fundusz Walutowy (IMF) – 180
Międzyrządowy Zespół ds. Zmian Klimatu (IPCC) – 186, 190
Młodzieżowa rada klimatyczna – 195
Monnet Jean – 109

N
Narzędzia
- kontroli obywatelskiej – 68
- polityki publicznej – 61

Neoliberalizm – 181
Nepotyzm – 66, 70
Neutralność klimatyczna – 128
Niebieska Karta UE – 150
NSZZ „Solidarność" – 81, 98

O
Obywatelstwo unijne – 142
Ochrona międzynarodowa – 162
Odnawialne źródła energii – 128
Opinia publiczna – 56
Opinie UE – 117
Organizacja
- Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie – 160
- Europejskiej Współpracy Gospodarczej – 108
- Narodów Zjednoczonych – 160, 166, 167
- Paktu Północnoatlantyckiego – 168, 169

Organizacje
- pożytku publicznego – 78
- społeczne (pozarządowe) – 75–78

P
Pakt
- *dla przyszłości* – 175
- *o migracji i azylu* – 126

Państwowa Komisja Wyborcza – 52
Parlament Europejski – 113, 114, 140
Partie polityczne – 46–48
Partnerstwo Wschodnie – 141
Patriotyzm gospodarczy – 185
Perswazja – 54
Plan
- Marshalla – 108
- Schumanna – 108

Pluralizm
- polityczny – 47, 80
- medialny – 83

Polityka
- bezpieczeństwa – 62
- edukacyjna – 62
- ekologiczna – 62, 63
- energetyczna – 127
- gospodarcza – 62
- handlowa – 120, 127
- klimatyczna – 128
- kulturalna – 62, 127

- naukowa – 62
- innowacyjna – 127
- przemysłowa – 62
- regionalna – 62
- rolna – 62
- rolna UE – 127
- rynku pracy – 62
- społeczna – 48, 62, 63
- spójności – 129
- transportowa – 127
- względem małych i średnich przedsiębiorstw – 127
- zdrowotna – 62, 63

Polityki publiczne – 60
Polska Akcja Humanitarna – 177
Pomoc humanitarna – 176
Popiełuszko Jerzy – 98
Porozumienie paryskie 191
Prasa codzienna – 88
Prawica – 48, 49
Prawo UE
- pierwotne – 116
- wtórne – 117

Proces akcesyjny do UE – 123
Produkt krajowy brutto – 172
Program
- polityczny – 46
- wyborczy – 56

Protokół
- montrealski – 190
- z Kioto – 191

Przestrzeń wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości – 126
Przewodniczący
- Komisji Europejskiej – 113
- Rady Europejskiej – 114

Przyczyny zmian klimatu – 186, 187

R

Rada
- Bezpieczeństwa – 166
- Europejska – 113, 114, 122, 124, 140
- Unii Europejskiej – 113, 115, 140

Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu – 190
ReArm Europe/Readiness 2030 – 125
Rozgłośnie radiowe – 88
Rozporządzenia unijne – 117

S

Samorządy zawodowe – 76
Sankcje unijne – 125
Schuman Robert – 109
Sekretarz Generalny ONZ – 166
Serwisy internetowe – 88
Skubiszewski Krzysztof – 135
Skutki zmian klimatu – 188
Służby specjalne – 166
Sondaż przedwyborczy – 56, 57
Spaak Paul-Henri – 109
Spółdzielnie – 76
Sprawiedliwy handel (*fair trade*) – 161, 183
Stalinizm – 97
Stowarzyszenia – 75, 76 , 77, 149
Strefa wolnego handlu – 120
System
- jednopartyjny – 47
- dwupartyjny – 47
- Narodów Zjednoczonych – 167
- partyjny – 47
- wielopartyjny – 47

Światowa Organizacja Handlu – 158, 180

T

Techniki
- manipulacji – 54, 55
- perswazji – 54,55

Telewizja – 88
Terroryzm – 124, 165
Thun Róża – 141
Traktat
- amsterdamski – 111
- fuzyjny – 110
- nicejski – 111
- o funkcjonowaniu Unii Europejskiej – 113, 117
- o Unii Europejskiej – 109, 113, 117
- paryski – 110
- z Lizbony – 111, 113
- z Maastricht – 111

Traktaty rzymskie – 110
Trójkąt Weimarski – 160
Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej – 113, 116
Trzeci sektor – 75
Tusk Donald – 140
Tygodnik opinii – 88

U

Uchodźca – 162, 188
Układ o stowarzyszeniu – 135
Układ z Schengen – 110
Unia
- celna – 120
- gospodarcza i walutowa – 120
- polityczna – 120

V

Via Carpatia – 141

W

Wieloletnie ramy finansowe – 118
Wojna
- hybrydowa – 165
- informacyjna – 165

Wojtyła Karol (Jan Paweł II) – 97
Wskaźnik rozwoju społecznego – 172, 173, 181
Wspólny
– rynek – 120
– system azylowy – 126
Współczynnik Giniego – 172
Wysoki Przedstawiciel UE ds. Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa – 113, 114, 124
Wyszyński Stefan – 97
Wzrost gospodarczy – 181
Zasoby własne Unii Europejskiej – 119
Zgromadzenia publiczne – 79
Zgromadzenia spontaniczne – 79
Zgromadzenie Ogólne ONZ – 166
Zielony
– budżet obywatelski – 192
– ład, zob. europejski zielony ład
Zrównoważony rozwój – 175
Związek wyznaniowy – 99
Związki zawodowe – 75, 76

Z

Zalecenia UE – 117
Zarządzanie zgodne z zasadami ESG – 182

Indeks skrótowców

AfD – Alternatywa dla Niemiec
BIP – Biuletyn Informacji Publicznej
CBOS – Centrum Badania Opinii Społecznej
CPI – *Corruption Perception Index* [czyt.: si pi aj – korapszyn persepszyn indeks] (Indeks Percepcji Korupcji)
Dz.U – Dziennik Ustaw
EBC – Europejski Bank Centralny
EIO – europejska inicjatywa obywatelska
EKS – Europejski Korpus Solidarności
ENA – europejski nakaz aresztowania
ePUAP – Elektroniczna Platforma Usług Administracji Publicznej
ESG – *Environmental, Social, Governance* [czyt.: i es dżi – enwajronmental soszjal gawernans] (środowisko, społeczeństwo, ład korporacyjny)
ETO – Europejski Trybunał Obrachunkowy
EU ETS – unijny system handlu uprawnieniami do emisji
Euratom – Europejska Wspólnota Energii Atomowej
EURES – *European Employment Services* [czyt.: jures – juropijen implojment serwisyz] (Europejski Portal Mobilności Zawodowej)
EWG – Europejska Wspólnota Gospodarcza
EWWiS – Europejska Wspólnota Węgla i Stali
EYP – European Youth Parliament
FAO – Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa
FENG – Fundusze Europejskie dla Nowoczesnej Gospodarki
FENIKS – Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko
FEPW – Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej
FERC – Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy
FERS – Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego
FRONTEX – Europejska Agencja Straży Granicznej i Przybrzeżnej
FRSE – Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji
GOZ – gospodarka obiegu zamkniętego
GUS – Główny Urząd Statystyczny
HDI – wskaźnik rozwoju społecznego
IMF – Międzynarodowy Fundusz Walutowy
IPCC – Międzyrządowy Zespół ds. Zmian Klimatu
ISAF – Międzynarodowe Siły Wsparcia Bezpieczeństwa
KE – Komisja Europejska
KPO – Krajowy Plan Odbudowy

KRRiT – Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji
MPI – wielokryterialny wskaźnik ubóstwa
MUN – *Model United States* [czyt.: em ju en – model junajtyd stejts], model ONZ
NATO – Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego
NGO – *Non-Governmental Organization* [czyt.: en dżi oł – non gawernmental organajzejszyn] (organizacja pozarządowa)
NRD – Niemiecka Republika Demokratyczna
ONZ – Organizacja Narodów Zjednoczonych
OZE – odnawialne źródła energii
PAH – Polska Akcja Humanitarna
PE – Parlament Europejski
PIT – podatek dochodowy od osób fizycznych
PKB – produkt krajowy brutto
PKW – Państwowa Komisja Wyborcza
PRL – Polska Rzeczpospolita Ludowa
RFN – Republika Federalna Niemiec
RUE – Rada Unii Europejskiej
SPP – struktura podziału prac
SU – samorząd uczniowski
TEG – Tydzień Edukacji Globalnej
TFUE – *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej*
TSUE – Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej
TUE – *Traktat o Unii Europejskiej*
UE – Unia Europejska
UGiW – unia gospodarcza i walutowa
UNDP – Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju
UNESCO – Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Oświaty, Nauki i Kultury
UNFCCC – *Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu*
UNHCR – Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw Uchodźców
UNICEF – Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci
VAT – podatek od wartości dodanej
WHO – Światowa Organizacja Zdrowia
WPBiO – wspólna polityka bezpieczeństwa i obrony
WPZiB – wspólna polityka zagraniczna i bezpieczeństwa
WRF – wieloletnie ramy finansowe
WTO – Światowa Organizacja Handlu
WWF – Światowy Fundusz na rzecz Przyrody
YDC – Youth Diplomacy Conference [czyt.: łaj di si – juropijan jus parliament]
ZSRS – Związek Socjalistycznych Republik Sowieckich

Wykaz źródeł tekstów i danych:

s. 47: *Ogólny stosunek do partii politycznych*, CBOS, „Komunikat z badań", 2017, nr 66, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2017/K_066_17.PDF [dostęp: 11.12.2025]; **s. 53:** *Odbiór kampanii wyborczej i aktywność polityczna w internecie przed wyborami parlamentarnymi*, CBOS, „Komunikat z badań", 2023, nr 143, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2023/K_143_23.PDF [dostęp: 11.12.2025]; **s. 58:** D. Batorski, K. Izdebski, *Media społecznościowe i wybory*, Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa 2023, http://batory.org.pl/wp-content/uploads/2023/06/Media-spolecznosciowe-i-wybory.pdf [dostęp: 10.10.2025]; **s. 61:** sondaż United Surveys by IBRiS dla DGP i RMF FM, 2024,https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/kraj/artykuly/9494742,wolimy-tani-wynajem-od-kredytu-mieszkaniowego-sondaz-dgp.html [dostęp: 11.12.2025]; **s. 64:** M. Mrowiec, *800 plus trzeba zracjonalizować. Ulga podatkowa byłaby lepsza niż transfer*, https://www.money.pl/gospodarka/800-plus-trzeba-zracjonalizowac-ulga-podatkowa-bylaby-lepsza-niz-transfer-opinia-7125195367979840a.html [dostęp: 4.10.2025]; P. Kubicki, *Politycy podkopują solidarność społeczną. To się zemści*, https://www.money.pl/gospodarka/politycy-podkopuja-solidarnosc-spoleczna-to-sie-zemsci-opinia-7125132115843904a.html [dostęp: 5.10.2025]; **s. 69:** *Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego*, Dz.U. z 1960 r. Nr 30, poz. 168, https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19600300168/U/D19600168Lj.pdf [dostęp: 19.10.2025]; **s. 71:** *Corruption Perceptions Index*, Transparency International, https://www.transparency.org/en/cpi/2024/index/pol [dostęp: 11.12.2025]; **s. 73:** *Aktywność w organizacjach obywatelskich,* CBOS, „Komunikat z badań" 2024, nr 28, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2024/K_028_24.PDF [dostęp: 20.11.2025]; *Kondycja organizacji pozarządowych 2024*, Stowarzyszenie „Klon/Jawor", Warszawa 2025, https://kondycja.ngo.pl/?gad_source=1&gad_campaignid=21079315904&gbraid=0AAAADivr-vyUKPKKM82ysItMvyTPCTFI&gclid=Cj0KCQiA1czLBhDhARIsAIEc7uiKJvd8iLx3b03TYVksfHiWgjQCSgKcQwmrkleydVnq_L6yss8dlz4aAvOlEALw_wcB#section-ew5ecvk [dostęp: 21.11.2025]; **s. 83:** *O rynku mediów w Polsce i koncesji dla TVN24*, CBOS, „Komunikat z badań" 2021, nr 99, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2021/K_099_21.PDF [dostęp: 11.12.2025]; **s. 84:** *Korzystanie z internetu w 2024 roku*, CBOS, „Komunikat z badań" 2024, nr 70, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2024/K_070_24.PDF [dostęp: 11.12.2025]; **s. 86:** *Młodzi i media społecznościowe*, CBOS, „Komunikat z badań" 2025, nr 55, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2025/K_055_25.PDF [dostęp: 11.12.2025]; *Korzystanie z internetu w 2024 roku*, CBOS, „Komunikat z badań" 2024, nr 70, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2024/K_070_24.PDF [dostęp: 11.12.2025]; **s. 87:** K. Szymielewicz, *Prawda algorytmów*, [w:] *Wielkie Post-. Niezbędnik inteligenta tygodnika „Polityka"*, 3 kwietnia 2017, https://www.polityka.pl/niezbednik/1699612,1,prawda-algorytmow.read [dostęp: 20.10.2025]; **s. 94:** K. Mroczka, B. Bidermann, *Fake newsy i deepfaki w kampanii wyborczej w Polsce w 2023 roku – case studies*, „Studia Politologiczne" 2024, Vol. 74, https://www.studiapolitologiczne.pl/pdf-199398-119686?filename=Fake-newsy-i-deepfaki-w-k.pdf [dostęp: 5.11.2025]; **s. 99:** *Mały Rocznik Statystyczny Polski*, GUS, Warszawa 2025, s. 106–107, https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/maly-rocznik-statystyczny-polski-2025,1,27.html [dostęp: 11.12.2025]; **s. 100:** *Postawy wobec obecności religii i Kościoła w przestrzeni publicznej*, CBOS, „Komunikat z badań", 2022, nr 3, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2022/K_003_22.PDF [dostęp: 11.12.2025]; **s. 102:** *Młodzież 2021*, CBOS, 2022, https://kcpu.gov.pl/wp-content/uploads/2023/01/Mlodziez-2021-raport_uzupelniony.pdf [dostęp: 11.12.2025]; *Religijność Polaków w ostatnich dziesięcioleciach*, CBOS, „Komunikat z badań" 2024, nr 50, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2024/K_050_24.PDF [dostęp: 11.12.2025]; **s. 114:** Parlament Europejski, https://results.elections.europa.eu/pl/mandaty-grupa-polityczna-kraj/2024-2029/ [dostęp: 12.12.2025]; **s. 119:** dane opracowane przez Radę Europy i Radę Unii Europejskiej, www.consilium.europa.eu [dostęp: 24.10.2025]; **s. 131:** A. Pleśniarska, *Integracja europejska w obliczu eurosceptycyzmu*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie" 2017, nr 6 (966), s. 30–31, https://krem.uek.krakow.pl/index.php/krem/article/ download/1187/999/4757 [dostęp: 25.10.2025]; **s. 132:** K. Tyszka-Drozdowski, *Europa de Gaulle'a*, „Teologia Polityczna", 16 listopada 2020, https://teologiapolityczna.pl/krzysztof-tyszka-drozdowski-europa-de-gaullea [dostęp: 30.11.2025];**s. 133:** P. Mering, *Unia Europejska ogranicza nam suwerenność? No pewnie, że tak. O to w niej przecież chodzi*, https://bezprawnik.pl/ograniczanie-suwerennosci-przez-unie-europejska/; **s. 158:** F. Fukuyama, *Tożsamość. Współczesna polityka tożsamościowa i walka o uznanie*, tłum. J. Pyka, Poznań 2019; **s. 134:** *20 lat członkostwa Polski w UE,* CBOS, „Komunikat z badań" 2024, nr 43, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2024/K_043_24.PDF [dostęp: 20.11.2025]; **s. 137:** *20 lat członkostwa Polski w UE,* CBOS, „Komunikat z badań" 2024, nr 43, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2024/K_043_24.PDF [dostęp: 20.11.2025]; **s. 150:** *Karta praw podstawowych Unii Europejskiej*, Dz.U. Unii Europejskiej 2016/C 202/02, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT; **s. 159:** KOF Globalisation Index, https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html [dostęp: 11.12.2025]; **s. 161:** *Obroty towarowe handlu zagranicznego ogółem i według krajów w styczniu – lipcu 2025 r.*, GUS, https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ceny-handel/handel/obroty-towarowe-handlu-zagranicznego-ogolem-i-wedlug-krajow-w-styczniu-lipcu-2025-r-,1,156.html [dostęp: 11.12.2025]; **s. 164:** *Global Report on Food Crises 2025*, Global Network Against Food Crises, https://www.fightfoodcrises.net/report/global-report-food-crises-2025/ [dostęp: 20.11.2025]; Global price of Energy index, https://fred.stlouisfed.org/series/PNRGINDEXM [dostęp: 11.12.2025]; *The Hiscox Cyber Readiness Report 2025*, https://www.hiscox.co.uk/cyberreadiness?utm_source=chatgpt.com [dostęp: 11.12.2025]; **s. 167:** *Traktat północnoatlantycki sporządzony w Waszyngtonie dnia 4 kwietnia 1949 r.*, Dz.U. z 2000 r. Nr 87, poz. 970, https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20000870970/O/D20000970.pdf [dostęp: 20.11.2025]; **s. 171:** *Ziemianie atakują*, raport, Warszawa 2024, https://ziemianieatakuja.pl/ [dostęp: 21.11.2025]; **s. 173:** *Human Development Report 2025. A matter of choice: People and possibilities in the age of AI*, UNDP: Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju, Nowy Jork 2025, https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2025 [dostęp: 20.12.2025]; **s.184:** *Jednotematyczne badanie świadomości i zachowań ekologicznych mieszkańców Polski*, raport z badania PBS, 2022, https://www.gov.pl/web/edukacja-ekologiczna/badania-swiadomosci-ekologicznej [dostęp: 11.12.2025]; **s. 185** *Polacy o żywności i bezpieczeństwie żywnościowym*, CBOS, „Komunikat z badań" 2025, nr 70 https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2025/K_070_25.PDF [dostęp: 11.12.2025];

Ilustracje:

Joanna Ptak s. 13 (pióro), 18 (kompozycja), 21 (pióro, dłonie); **Laura Maziewska** s. 5, 6 (stylistyka, ikony: żarówka, zębatki, dymki, notatki), 7, 8, 9, 11, 13 (karta), 14, 16, 18 (portrety), 19, 20, 21 (karta), 23, 24, 26 (postaci, stylistyka), 27, 32, 33 (górna – postaci, ikony: ziemia, książka, samolot, zębatki, nuta, lupa, teczka, krzykaczka, linijka, ołówek, pędzel, żarówka), 34 (ikony), 36, 38, 39, 40, 41, 44 (stylistyka, postać, biurko, krzesło, kubek, doniczka z rośliną, kalendarz, zegar), 47 (na marginesie), 48, 52, 53, 55, 57, 59, 63 (apteczka), 65, 69, 71 (na marginesie), 83 (na marginesie), 88, 91, 92, 95, 99, 108, 125, 140, 143, 146, 148, 149, 157, 169, 172, 176, 180, 183, 185 (na marginesie), 187, 192, 194; **Marcin Ptak** s. 26 (kompozycja, wnętrze); **Marta Długokęcka** s. 6 (kompozycja, ikony: tarcza, wykres), 10, 12, 17, 29, 33 (górna – kompozycja, wzory na ubraniach, zielona bluza, ikony: kłódka, błyskawica, tarcza, flaga, paleta), 33 (dolna), 42, 44 (meble, drzwi, kompozycja); **Poszarpani** s. 34 (dziewczyna, rakieta, kompozycja); **Wojtek Sendal** s. 47 (wykresy), 61 (wykres), 63 (oprócz apteczki), 71 (wykres), 73 (wykresy), 74 (wykres), 77 (wykresy), 78 (wykres), 79, 83 (wykres), 84 (wykres), 86 (wykres), 100 (wykres), 102 (wykresy), 119, 123, 134 (wykres), 137 (wykresy), 159 (wykres), 164 (wykres), 171 (wykres), 182, 184, 185 (wykresy).

Projekty graficzne:

Elena Grikurova-Wojnowska: s. 110–111, 135, 190–191; **ULTRA**: s. 115, 173.

Zdjęcia:

BE&W: Agencja Fotograficzna Caro/Oberhauser s. 128, Agnieszka Kantaruk s. 188, Alamy s. 67, 187 (wycinka lasów), s. 190 (dziura ozonowa, logo IPCC), s. 191 (Donald Trump), Donat Brykczyński s. 141 (Jerzy Buzek), Franco Gulotta s. 113, MJS s. 111 (Brexit), Universal Images Group s. 190 (George W. Bush), Wojciech Wójcik s. 139, World History Archive s. 132; **Biuletyn Informacji Publicznej**/gov.pl s. 69 (logo BIP); **East News**: AFP s. 110 (traktat paryski, traktaty rzymskie, traktat z Maastricht), Agencja SE/Piotr Kowalczyk s. 141 (Szczyt Partnerstwa Wschodniego), AWR Wprost s. 135 (podpisanie traktatu akcesyjnego w Atenach, Szczyt Rady Europejskiej w Kopenhadze), Mateusz Grochocki s. 193, Paweł Wodzyński s. 79; **FORUM**: Łukasz Głowala s. 135 (referendum akcesyjne), Reuters/Jose Manuel Ribeiro s. 111 (traktat lizboński); FOTONOVA/Janusz Rosikoń s. 97; **Gallo Images Poland/Getty Images**: Milan Markovic (OKŁADKA), acilo s. 191 (dymiące kominy), Anadolu s. 174, China News Service s. 161, Chip Somodevilla s. 191 (farma wiatrowa – poddruk), Chris McGrath s. 125, Gamma-Rapho/Antonio Ribeiro s. 190 (Konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu), Godong s. 167 (logo UNHCR), guvendemir s. 4, 155 (wieżowce z przelatującym samolotem), Horacio Villalobos s. 114, Keystone France/Gamma Rapho s. 109 (Monnet i Schummann), Ralph Dupoux s. 176, Stringer/Shaul Schwarz s. 167 („błękitne hełmy"), Thierry Monasse s. 191 (Ursula von der Leyen); **PAP**: Adam Warżawa s. 115, Janusz Mazur s. 135 (podpisanie układu o stowarzyszeniu), PAI/Grzegorz Rogiński s. 98, Photoshot/Elisabeth Ruiz s. 191 (Cancun – happening); **REPORTER**: Maciej Macierzyński s. 135 (prezydent Kwaśniewski ratyfikuje traktat), Tomasz Jastrzębowski s. 60 (posiedzenie Rady Ministrów), 124; **Shutterstock**: Adrian Jacek s. 135 (flagi PL/UE), Ground Picture s. 4, 45 (chłopak z megafonem – demonstracja), Ray Studio s. 168, ricochet64 s. 116, RossHelen s. 4, 107 s. (Parlament Europejski), shankz s. 187 (dymiące kominy), Shaun Jeffers s. 179, ThomasLENNE s. 190 (konferencja klimatyczna, budynek), Visual Bricks s. 56, Wasana Kunpol s. 150, Ymgerman s. 180; **UNIC Warsaw/Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie** s. 175.

Wydawnictwo dołożyło wszelkich starań, aby odnaleźć posiadaczy praw autorskich do wszystkich utworów zamieszczonych w podręczniku. Pozostałe osoby prosimy o kontakt z Wydawnictwem.

nowa era Twoje mocne strony

Masz WPŁYW

Za co polubisz podręcznik *Masz wpływ*?

Powód 1

Chcesz mieć wpływ? Wpływać na to, jak działa społeczność lokalna i międzynarodowa, państwo a nawet Unia Europejska? Ten podręcznik pokaże Ci, jak można to robić na co dzień.

Powód 2

Dezinformacja? Dostęp do informacji publicznej? Wolontariat lub praca za granicą? Ten podręcznik pokaże Ci, jak sobie radzić z takimi wyzwaniami. Zrozumiesz, jak działają międzynarodowe zależności, państwo, gospodarka, media, społeczeństwo i co to znaczy dla Ciebie. Bez suchej teorii. W prosty sposób. Tę wiedzę naprawdę wykorzystasz.

Powód 3

Jeśli chcesz zmienić świat, zacznij od najbliższego otoczenia. Zobacz, jak wiele możesz osiągnąć przez działania obywatelskie – ten podręcznik pokazuje na konkretnych przykładach, że aktywnym obywatelem możesz stać się już teraz.

Nowa Era Sp. z o.o.

www.nowaera.pl nowaera@nowaera.pl

Centrum Kontaktu: 58 721 48 00

ISBN 978-83-267-5523-1

9 788326 755231